

55983 2004 FEBR 12.

375

2004/1

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXXII. ÉVFOLYAM

HONISMERET

XXXII. évfolyam • 1. szám
2004. február

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA CSORBA CSABA
HAVASSY PÉTER KANYAR JÓZSEF
KOVÁTS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
TOLNAY GÁBOR VIGA GYULA

Szerkeszti:
HALÁSZ PÉTER

Szerkesztőség:
Budapest I., Corvin tér 8.
Postacím: 1251 Budapest, Pf. 101
Levelezési cím:
1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
vjrtkf.hu/honisme.htm
INDEX 25387
E-mail: bartha.eva@hun.hu

Megjelenik a

Nemzeti Kulturális
Örökség
Minisztériuma,

a Nemzeti Kulturális
Alapprogram,
valamint az
Oktatási
Minisztérium

támogatásával, évente hatszor.

Előfizetési díj egy évre 1500 Ft,
fél évre 750 Ft,
az egyes számok ára 300 Ft.
Terjeszti a Levél- és Hírlapüzletági
Igazgatóság,
valamint alternatív terjesztők.
Előfizethető postautalványon:
1900 Budapest, Orczy tér 1.,
valamint a Postabanknál
az 11991102-02102799 számlán.

Nyomdai előkészítés:
Acsai Istvánné, Halmivné Bartó Anna,
Kovács Gyula

Készült:
az ETO-Print Nyomdaipari Kft.-ben
Felelős vezető: Balogh Mihály
ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Adonyi Zsóka tanuló, Pécs
Alabán Péter középiskolai tanár, Ózd
Balassa M. Iván dr. néprajzkutató, Szentendre
Barsi Ernő dr. ny. főiskolai tanár, Győr
Bató Szilvia egyetemi tanársegéd, Szeged
Beke György író, Budapest
Bolla Dezső dr. ny. múzeumigazgató, Budapest
Csorba Csaba dr. főiskolai docens, Budapest
Frigyes Ágnes újságíró, Budapest
Gábrriel Tibor titkár, Budapest
Gócsáné Móró Csilla múzeumigazgató, Tápiószéle
Gyuris Enikő tanuló, Nyíregyháza
Halász Eszter tanuló, Nyíregyháza
Halász Péter főmunkatárs, Budapest
Hepp Krisztina tanuló, Nyíregyháza
Horváth Géza dr. könyvtáros, Tatabánya
Juhász Pál Balázs tanuló, Balassagyarmat
Káldos Gyula ny. könyvtárigazgató, Celldömölk
Kaucsár Tamás tanuló, Kolozsvár
Kerecsényi Zoltán ifj. helytörténész, Pápa
Kisari Balla György dr. kartográfus, Budapest
Kiss Gábor könyvtáros, Zalaegerszeg
Kiss Samu újságíró, Hertelendyfalva
Kovács Pál nyugállományú telefonkezelő, Budapest
Kováts Dániel dr. ny. főiskolai tanár, Szeged
Krizsa Ildikó dr. néprajzkutató, Budapest
László Gyula dr. ny. főiskolai docens, Jászákóhalma
Major Miklós ny. tanár, Szilágynagyfalu
Márkus Julianna tanuló, Szeged
Mirk László középiskolai tanár, Csíkszereda
Nyulás Terézia tanuló, Csíkszereda
Pap Márk tanuló, Zalaszentlászló
Péter László képzőművész, Herceghalom
Retkes Tamás tanuló, Abony
Romhányi András népművelő, Budapest
Sebestyén Kálmán dr. történész, Budapest
Selmeczi Kovács Attila dr. etnográfus, Budapest
Simor Ferenc dr. ny. országos főállatorvos, Siklós
Szablyár Péter mérnök, Jósvafő
Szabó János József muzeológus, Szentes
Szathmáry István újságíró, Szolnok
Szócs Lajos tanár, Korond
Tajti Erzsébet középiskolai tanár, Tiszakécske
Takács András szerkesztő, Budapest
Tóth Orsolya tanuló, Kaposvár
Tótszegi Tekla tanár, Méra
Udvarhelyi Olivér dr. ügyvéd, Veszprém

A Honismereti Szövetség köszönetet mond mindazon
szerzőknek, akik Alapítványunk javára lemondtak
tiszteltdíjukról.

Az első borítón bukovinai székely mátkapár
(Illés Pál és Frös Emerencia) látható, XX. század elején
készült fényképen (Péter László gyűjteményéből)

TARTALOM

ÉVFORDULÓK

Százhuszonöt éve született Szendrey Zsigmond (<i>Selmeczi Kovács Attila</i>)	3
Száműzöttek és megváltottak. Százhusz esztendeje kezdődött el a bukovinai székelyek hazatelepítése (<i>Beke György</i>)	4
„Csehkiverés” Balassagyarmaton. 1919. január 29. (<i>Juhász Pál Balázs</i>)	10
Hetvenöt éves a Csepeli Szabadkikötő (<i>Bolla Dezső</i>)	12

AZ ÉN FALUM – AZ ÉN VÁROSOM

Homokmégy. Romsics Imrével, a Kalocsai Viski Károly Múzeum igazgatójával beszélget <i>Takács András</i>	16
--	----

ISKOLA ÉS HONISMERET

<i>Dr. Barsi Ernő</i> : Tennivalók a hagyományápolásban	23
Két év honismereti táborainak tapasztalatai (<i>Halász Péter</i>)	24
Tisza partján lakom. Tiszakécskei kisiskolások helyismereti munkafüzete (<i>Kovács Dániel</i>)	30
Hon- és népismeret a tiszakécskei általános iskolák helyi tanterveiben (<i>Tajti Erzsébet</i>)	31
Gyermekek a természetben (<i>Szathmáry István</i>)	33

HAGYOMÁNY

Nemzedékek népzeneje. Kobzos Kiss Tamással, az Óbudai Népzenei Iskola igazgatójával beszélget <i>Kovács Pál</i>	35
Dugófalvától a Magyar Örökség Díjig. Haáz Sándorral, a Szentegyházi Gyermekfilharmónia karvezetőjével beszélget <i>Mirk László</i>	38
Napsugárdíszes oromfalak a szilágysági Kárártelken (<i>Major Miklós</i>)	42

EMLÉKEZZÜNK

Az '56-os forradalom és szabadságharc utáni megtorlások Szolnok megyében (<i>Retkes Tamás</i>)	46
---	----

TERMÉS

Kalotaszegi helynevek és mondák (<i>Sebestyén Kálmán</i>)	49
A vizek ma is csörgedeznek. Pécs-kelet vízimalmai és a „tudós molnárok” (<i>Adonyi Zsóka</i>)	52
Deák Ferenc és Zalaegerszeg (<i>Kiss Gábor</i>)	54
Kupuszlina, a mesébe illő falu (<i>Romhányi András</i>)	57
A tápiószelci múzeumot alapító Blaskovich János (<i>Gócsáné Móró Csilla</i>)	59
Gyerkes Mihály székelyföldi tanító, a gazdasági ismeretek oktatója (<i>Szűcs Lajos</i>)	61

ZSENGE TERMÉS

Deák Ferenc jelentősége a magyar történelemben (<i>Pap Márk</i>)	66
Barangolás Kalotaszegen (<i>Tóth Orsolya-Kaucsár Tamás</i>)	70
Hagyományok Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből A nyíregyházi Sóstói Múzeumfalu (<i>Hepp Krisztina</i>)	74
Az aszalt szilva (<i>Gyuris Enikő</i>)	75
A szatmári szilvalekvár (<i>Halász Eszter</i>)	75
Hiedelmek és boszorkányságok Nyárádremetén (<i>Nyulas Terézia</i>)	76
Mai boszorkányságok (<i>Márkus Julianna</i>)	78

KRÓNIKA

Blazovich László hatvanéves <i>(Csorba Csaba)</i>	81
Budapesti História (Gábor Tibor)	82
Az al-dunai székelyek évfordulós kerékpártúrája <i>(Kiss Samu)</i>	85
Erdély népi építészetének felmérése <i>(Balassa M. Iván)</i>	86
Negyvenéves a jászákóhalmi Horváth Péter Honismereti Szakkör <i>(Dr. László Gyula)</i>	87
A Magyarországi Tájházak Szövetsége <i>(Szabályár Péter)</i>	89
A Szalóky Sámuel Baráti Klub <i>(ifj. Kerecsényi Zoltán)</i>	90
In memoriam	
Dala József emlékére <i>(Káldos Gyula)</i>	92
Gábori Imréné <i>(Dr. Simor Ferenc)</i>	93
Kogutowicz Manuela <i>(Dr. Kisari Balla György)</i>	95
Tízéves a Magyarországi Egyházi Levéltárosok Egyesülete	95

KÖNYVESPOLC

Magyarország századai <i>(Bató Szilvia)</i>	96
Gyürki László: Magyar zarándokok és magyar emlékek a szentföldön <i>(Udvarhelyi Olivér)</i>	97
Agrárvilág Magyarországon 1848–2002 <i>(Csorba Csaba)</i>	102
Langó Péter–Türk Attila: Honfoglalás-kori női sír Szentesen <i>(Szabó János József)</i>	104
Szenácssy Árpád: Felvidéki Árpád-kori templomok lexikona I. A Nyitrai Kerület <i>(Dr. Horváth Géza)</i>	104
F. Dobosy László: Ózd és térsége <i>(Alabán Péter)</i>	105
Lükő Gábor: Zenei anyanyelvünk. Válogatott zenei tanulmányok I. <i>(Dr. Kríza Ildikó)</i>	106
Horváth István: A rovásírás ábécéje <i>(Dr. Kríza Ildikó)</i>	108
Gazdáné Olosz Ella: A tű csodája <i>(Tótszegi Tekla)</i>	109
Harangozó Imre: Sokat gondolkodtam a régi Atyákról <i>(Halász Péter)</i>	110
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA	112

Tisztelt Szerzőink!

A Honismeret folyóirat nyomdai előállításánál könnyebbé teszi, ha a korrektúra megtakarításával esetenként gyorsíthatja a megjelenést, ha a közlésre szánt írásokat hajlékony (floppy) lemezen küldi el számunkra. Ezeket azonban csak WORD 6/95, WORD 97 formában, magyar ékezetekkel ellátva tudjuk használni. A szöveget kinyomtatva is kérjük. Ha képeket küldnek, azokat JPG-formában mentse.

Köszönettel a
Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

„Kis Magszter” Könyvesbolt, Balassi Kiadó
(1053 Bp. V., Magyar u. 40.)

Magyarok Háza (Bp. V., Semmelweis u. 1–3.)

Budapesti Teleki Téka, a Teleki László Alapítvány könyvesboltja
(1088 Bp. VIII., Baross u. 1.)

Unitárius Könyvesbolt (Bp. V., Alkotmány u. 12.)

Százhuszonöt éve született Szendrey Zsigmond

A magyar folklórkutatás kiemelkedő egyénisége 1879. február 28-án született Szatmárnémetiben. Magyar–latin szakos középiskolai tanárként az ország különböző helyein tanított, majd 1912-ben Nagyszalontára került. A nagyszalontai gimnáziumi tanárkodás jelentős változást hozott az életében, figyelme a néphagyomány felé fordult. Hamarosan megszervezte a Sebestyén Gyula által megindított hazai Folklore Fellows helyi ifjúsági gyűjtőszövetségét. A skandináv és finn példát követő önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom célja a színhagyomány, a népköltészet emlékeinek lejegyzése volt az ország minden területéről. Ennek a nagyszabású vállalkozásnak az eredményeként sok ezer oldalnyi kézíratos anyag gyűlt össze, mely később a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárba került. Szendrey Zsigmond és gimnáziumi tanítványai által lejegyzett folklórszövegekből a Magyar Népköltési Gyűjtemény sorozatban Kodály Zoltán közreműködésével 1924-ben megjelent a „Nagyszalontai gyűjtés” című vaskos kötet.

A magyar népmesekutatás jeles tudósa, Berze Nagy János a következő szavakkal méltatta a XX. század elejének ezt a jelentős néprajzi teljesítményét: „Hogy a Nagyszalontai Gyűjtésben Arany János nyelvének, képzeletének és témáinak igazolását bírhatjuk s hogy abban azokat a dalokat halljuk megzendülni s azokat a meséket, mondákat megszólalni, amelyeket Arany János maga is hallott vagy hallhatott, azt Nagyszalonta folkloristájának: Szendrey Zsigmondnak köszönhetjük, aki a hajdú város dalvirágos mezőit s az összejevöttek mesélő kedvű alkalmait maga is Arany János szellemétől ihletetten járta végig.”

Hat esztendei nagyszalontai tanárkodása idején feldolgozta Arany János és Jókai Mór műveinek néprajzi anyagát. Fáradtságot nem ismerve gyűjtötte össze a magyar irodalomból a történeti és vegyes tárgyú népmondákat, a tipikus mondamotívumokat. A krónikáktól a nap-tárákig felkutatott minden forrást, amelyben népmondai vagy történeti mondai anyag akadt, majd ezeket korok és típusok szerint rendszerezte és áttekinthető jegyzékbe foglalta. Hasonlóképpen szedte össze a nevetőfejtő-költészet emléktanyagát, valamint az alkalmakhoz fűződő oktató jellegű szokások emlékeit. Foglalkozott a falucsúfólokkal is, továbbá tüzetesen számba vette a magyar nép élő hitvilágának jellemző alakjait. Érdeklődésének középpontjában elsősorban a népszokások és az azokhoz fűződő hiedelmek álltak.

Nagyszalontáról küldte meg a néprajztudomány központi folyóiratának, az Ethnographiának első cikkét „Ember és természetfeletti lények a szalontai néphitben” címmel, amely 1914-ben látott napvilágot. Ettől kezdve rendszeresen publikált a folyóiratban, szinte évente jelentek meg különböző tárgyú írásai, mint pl. a nagyszalontai jeles napokról, a háborús babonákról, a népi találókérdések szerkezetéről, a Szatmár megyei néphagyományokról, a nép élő hitvilágáról, a fonóbeli szokásokról, a munkanótákról, a származásmondákról, a népi varázslatokról stb.

Az 1930-as évek elején meghívást kapott a nagyszabású kézikönyv, *A magyarság néprajza* közreműködőinek sorába, amin már budapesti tanárkodása idején nagy lendülettel dolgozott. A negyedik kötet részére ő írta meg a *Szokások* című nagy fejezetet, mely kétszáz oldalon foglalkozik az emberélet fordulóival, a jeles napokkal, a betegséggyógyítás témakörével.

Hogy az 1943-ban bekövetkezett haláláig mennyire sokrétű és jelentős néprajzi munkát végzett, arról legszemléletesebben Berze Nagy János emlékezett meg az *Ethnographia* 1943. évi számában. Amint írta: „A Magyarság Néprajzában megjelent dolgozata a magyar leíró néprajzban az első tudományos célú, hiteles anyagon alapuló, rendszeres összefoglalás. Amint azonban már ezután egy-egy nagyobb lélegzetű értekezésében a magyar népszokások osztá-

lyozásáról, a népszokások és néphiedelmek eredetéről, s ezekhez fűződő néplélektani problémákról, a varázsló cselekedetek személyéről, helyéről és idejéről, a növény-, állat- és ásványvilágnak, a halottaknak, szentelményeknek és eljárásmodoknak a varázslatokban lévő szerepéről, a varázslatok eszközeiről, az egyes ünnepkörökhöz és évnyedekhez csatlakozó szokásokról és hiedelmekről, ráolvasásainak eredetéről, a magyar népszokás ősi elemeiről, a babona tartalma és a népi műveltség közötti összefüggésről, a babona kor- és jellemfestő jelentőségéről írt, az nemcsak a vonatkozó tudományos néprajzi anyagnak hézagpótló és értékes feltárása és elrendezése, hanem mint egyben feldolgozás, nálunk alapvető, s mindenki részére, aki a magyar folklór e részével kíván foglalkozni, nélkülözhetetlen.”

Mindezen sokrétű szakmai munkássága és a rendkívül változatos tematikai feldolgozások sora ellenére nevét legmaradandóbban a fiával, Szendrey Ákossal együtt kidolgozott néphit- és szokáslexikon, közismertebb nevén *magyar babonaszótár* őrizte meg, mely sajnálatos módon mindmáig kéziratban hever. Ideje lenne, hogy az utókor e munka megjelentetésével méltóképpen rója le kegyeletét a magyar folklórkutatás nagy tudósának emléke előtt.

Selmezsi Kovács Attila

Száműzöttek és megváltottak¹

Százhusz esztendeje kezdődött el a bukovinai székelyek hazatelepítése

Egy könyvecskét kaptam kölcsönbe Somos Béla barátomtól, a magyar irodalomtörténet bűvárójától. A 75 lapos füzetben látszik, hogy antikváriumi példány. Könyvtörténeti szempontból is érdekes lehet, mivel utolsó lapjain névsort találunk azokról, akik a kiadványra előfizettek, illetve előfizetőket gyűjtöttek. Akár napjainkban is jó példa lehetne ez arra, hogy miként jelentesse meg az elesett, járatlan szerző munkáját, a nemzeti irodalom szűk esztendeiben. Pedig a szerző nem is volt olyan jelentéktelen a maga idejében, ha Benedek Marcell professzor úr 1965-ös *Magyar Irodalmi Lexikon*ában számon tartotta, még a fényképét is közölte.

Luby Sándor (Balassagyarmat, 1855. aug. 30. – 1905. okt. 5. Bp.): költő, műfordító, újságíró. 1883-ig Balassagyarmaton volt tanító. 1877-től Komjáthy Jenővel együtt szerkesztette a *Röpke Ivek* című hetilapot. 1883-ban a fővárosba költözött, és több budapesti lap, többek között a *Pesti Hírlap* munkatársa lett. 1893-tól ő írta a *Mátyás Deák* című élclap vezérverseit. Népies elbeszéléseket és költeményeket írt. Börne írásaiból fordított és antológiát állított össze (1880).

Művei: *A csángók* (Száműzetésük és megváltásuk története. Népies versekben, 1884.). *Tűnő percek* (versek, 1885.). *Álmok az üdvről* (versek, 1894./; *Vergődés* (versek, 1899.))

Mostanában az teheti érdekessé Luby Sándort, hogy ő írt először könyvben a bukovinai székelyek hazatelepítéséről, amely éppen százhusz esztendővel ezelőtt kezdődött el. Mindenképpen bizonyosága ez a kis kötet annak, hogy a XIX. század végének magyarsága milyen elevenen figyelt a bukovinai székelyek életére, milyen őszinte rokonszenvvel kísérte sorsuk alakulását és támogatta hazatelepülésüket.

Történelmet mond bevezetőképpen Luby Sándor, immáron közszájon forgó, akkor eléggé ismeretlen drámát: a madéfalvi veszedelmet.

*Ázsia üléből, hogy a honba lépett,
Sok nagy csapás érte a jó magyar népet,
Pusztította török, pusztította tatár,
Átkos meghasonlás, s nem egy zsarnok király.
De szívébe oly mély sebet egy se vágott,
Senki sem hozott rá oly nyomorúságot,
Mint a Habsburgoknak zsarnoki uralma,
Mint a kétfejű sas fojtogató karma.*

¹ Lásd még Kiss Samu: Az al-dunai székelyek évfordulós kerékpártúrája című írását a 85. oldalon (Szerk.)

Költőhöz méltó beleérzéssel mutatja be Luby Sándor a császári ágyúk elől menekülő székelyek fájdalmát, amiért el kell hagyniuk szülőhazájukat, neki kell vágniuk a moldvai ismeretlenségnek. Szerencséjükre, abban az ismeretlen Moldvában ismerős sorsú csángókra talál, akik befogadják a menekülőket. És még nagyobb szerencséjükre, megjelent a madéfalvi menekültek sorsában egy kiváló magyar katona, híres generális, Hadik András gróf, akinek legnagyobb hadi tette Berlin megsarcolása volt. Igazi nemzeti cselekedete lett a szétszóródott székelyek letelepítése az osztrák uralom alá került Bukovinában. Földet kaptak, házat építhettek, iskolaházakról és szentegyházakról is a kormányzó Hadik András gondoskodott.

*Magyar mestert hozott az iskolaházba,
A szent ígét magyar lelkész magyarázta.*

De az idegenség mégis megmaradt körülöttük. Soha nem szüntek meg vágyódni haza, a szülőföld, a nemzet után. Várták az új Hadik Andrást, aki majd visszavezeti őket, mint egy székely Mózes, a kényszerből elhagyott hazába. És lám, csakugyan támadt egy nagyszívű, nagyhatalmú férfiú, „a csángó herceg”, Odescalchy Artur, aki időt, pénzt áldozott, minden befolyását latba vetette, hogy végre elinduljon a bukovinai székelyek hazatelepülése.

Éppen százhusz esztendővel ezelőtt!

Luby Sándor úgy írja le a hazatérést, mint egy új Tinódi Lantos Sebestyén. Stílusában, de pontosságban is követve a hajdani krónikást. Az első csapat fogadtatását, honfoglalását.

Hét hullámban tértek haza a bukovinai székelyek a Kárpát karéján belülről. Az első raj 1883-ban érkezett Pancsovára, megalapította Hertelendyfalvát, Székelykevért és Sándor-egyházát. Öt évvel később vert tanyát Déván egy újabb csapat, majd 1892-ben, 1900-ban, 1910-ben további rajok követték. Közben, 1905-ben egy csapat Marosludason foglalt szálláshelyet magának. Azoknak, akik még Bukovinában maradtak, 1920-tól az addigi osztrák uralom után a román kisebbségi elnyomást kellett megélniük. Végül 1941-ben ők is felkerekedtek és új honfoglalásra indultak. A nem sokkal előbb felszabadított Bácskában telepítették le őket. Szerencsétlenségükre, mert 1944 őszén tovább kellett menekülniük Tito gyilkos terroristái elől a mai anyaországba, ahol végre magyar földön nemcsak otthonuk lett, de hazájuk is.

Láttam egy filmhíradót a Tolnába érkezett székelyekről. Nyűtt ruhában, arcukon az üldöztetés ráncaival, olyan áhitatosan énekeltek Kölcsey Himnuszát, hogy a költő – ha látja – könnyekre fakad. Nekik írta imádságát a nemzet vérvivataros századairól!

Ki sejtette akkor, hogy a hazát talált, otthont alapító székelyek között ott van egy négyesztendős legényke, Tamás Lajos fia, akiből nemcsak a bukovinai raj első nagy költője, de egész nemzeti irodalmunk csillaga válik? Tamás Menyhért még Bukovinában született, Hadik-falván, 1940-ben, de a drámai élmények nagyon korán ivódtak lelkébe, amiket később majd megindító versekben idéz fel:

*Vánszorgó kocsik hosszú sora
Mentünk sehonnan valahova
Döcögtünk sárban úttalan utakon
a beszegezett ég alatt vakon
amerre vitt, vezetett a nyom
keresztül a csonthalottakon
felsebzett répföldeken át
ahol fáig nőtt az iszonyúság
szürke koponyák kövekké dermedők
köröttük temetetlen temetők
felidézésüktől ma is remegek
döcögtünk sárban úttalan utakon
a kifosztott ég alatt vakon
s a semmibe zuhanó testek felett
árkok tömjén-párolgása lebegett!*

Az első hazatérő székely raj útja Bukovinától Pancsováig 1883-ban valóságos diadalút volt, a magyar újságok minden nap, talán minden óra eseményeit feljegyezték. Különösen az ellenzéki lapok és újságírók szorgoskodtak, mivel a székelyek hazahozatalában újabb alkalmat láttak a magyar függetlenségi eszme népszerűsítésére. Ugyanis az 1867-es kiegyezés légkörében a budapesti kormány – noha egyetértett azzal, hogy az Al-Duna szabályozásával nyert terü-

letre hazahívják a bukovinai székelyeket – nem mert hivatalosan fellépni, hanem a magyar társadalomra bízta a költöztetés lebonyolítását. Annyit tett, hogy utasította az aldunai kormánybiztost, Nagy Györgyöt: mindenben támogassa a székely honfoglalókat.

A pesti küldötteket Hadikfalván lovas bandérium várta. Szádeczky Lajos ezt írta az ünnepségről: „Keleti véreink úgy fogadtak, mint megváltót”. Benedek Elek ott volt a vonatot kísérő újságírók között. Így jellemezte a hangulatot: „Végtelen hosszú vonat pöfékel a hadikfalvi állomáson, tenger nép verődik össze, ki szekéren, ki gyalogszerrel hozza a cökmökjait, némelyik a macskájától sem tud megválni: hát az ágyától, a szövőszéktől, a guzsalyától az asszony nép hogy tudna megválni? A férfiak elhosszák kézi szerszámaikat, kaszát, kapát, ásót, villát, fejszét – mündent. Napszámos ember a hazavándorlók zöme, lehetnek vagy négyezren: hazavándorlók és ittmaradók keserves sírása felhat az egekig”.

Minden nagyobb magyar vasútállomáson, Homonnán, Sátoraljaújhelyen, Tokajban, Nyíregyházán, Debrecenben, Szolnokon hatalmas tömeg köszöntötte a bukovinai székelyeket a haza földjén. Volt, ahol borral kínálták őket, másutt kolbásszal, tepertővel, szivarral. Püspökladányban az előjáróság ünnepi öltözetben vonult ki az állomásra (...) Szolnoktól hajóval folytatják az utat (...) Egész Szeged talpon van, zászlók, mozsárdurrogás (...) Titel feldisziplett kikötőjében magyarok, szerbek ünnepelnek (...) Megérkeznek Nagy-Györgyfalvára, amelynek a nevét azon nyomban Sándoregyháza változtatták (...)

Egy másik történész – jóval Szádeczky után – a csángókérdés egyik leghitelesebb szakértője, Mikecs László – ő is a hazatelepítés híve – feltárta a modern honfoglalás árnyoldalait is. Az új, „kicsi Székelyföld” a delibáti homokpuszta és a Duna árterülete között Magyarország egyik legnehezebb terepe volt. A homokot „Magyar Szaharának” is nevezték, a Duna pedig újra meg újra elmosta a házakat. Megtelepedésük után öt évvel a székelyeket is elöntötte az áradó folyó, egész addigi munkájuk megsemmisült. Kezdheték előlről az egészet. De a három székely falu, Sándoregyháza, Székelykeve és Hertelendyfalva megkapaszkodott a nehéz terepen, virágzó mezőgazdaságot épített ki az ország legdélibb csücskében. A szorgalom és a helytállás csodája volt ez.

Mennyien élhetnek most a torontáli végeken, a moldvai Csángóföld és Bukovina után harmadik hazájukban? Hertelendyfalván 1999-ben egyetlen gyermek sem született, a halálozások száma 13 volt. Sándoregyháza 8 születéssel szemben 55 halált jegyeztek be az anyakönyvbe. Székelykén volt a legnagyobb a születések száma: 24, de a halál itt is kétszeres: 47.

Talán már nem is a lélekszámot kell számon tartanunk, hanem a végső pusztulás idejét kutatnunk, rettegve? Sándoregyháza 1968-ban még 3500 székely élt, a faluban gombgyár működött és nyújtott jó kereseti lehetőséget. Ez a gyár most Pancsován üzemel. Megszűnt a helybéli fafeldolgozás is. A fiatalok közül többen keresik kenyerüket a Skandináv félszigeten és Németországban, mint itthon. A hajdani alapító, Bonác Sándor püspök nevét viselő falu lakói alig tesznek ki 600 főt. Anyanyelvű iskolája nincs. Újság nem jár a faluba. Művelődési élet nem létezik. Nemcsak jövője nincs Sándoregyházának, immár jelene is alig...

Hát a délerdélyi Déva, a testvértelepülés, amelynek székely lakóihoz nem egy aldunait máig észben tartott, ápolt rokonai szálak fűznek? Ide 1888-ban érkeztek meg az első bukovinai telepesek. Kincstári birtoktestek várták őket, amelyeket tagosításokkal, földcserékkel alakítottak ki. Összesen 920 katasztrális hold szántó és mintegy 300 holdnyi legelő: 92 család számára nyújtott életlehetőséget. A kincstárral kötött szerződés előírta, hogy a telepeseknek a földek árát negyven esztendő alatt kell, részletekben törleszteniük. Egy olyan szakasz is szerepelt a szerződésben, hogy ha valamilyen telepes az első 15 év alatt elhanyagolja a részletek fizetését, akkor a magyar államkincstárnak joga van a földet visszavenni, a telepest utcára tenni.

Letelt a 15 év, ez idő alatt csak öt vagy hat telepes tudta törleszteni az adósságot. Megérkezett a kincstári ügyész Aradról, hogy kiperelje a hátraleköszokat. Ez lett volna a bukovinai székelyek első – talán utolsó – összeütközése magyar hazájukkal. Sebestyén Ádám könyvében – *A bukovinai székelység tegnap és ma*, 1989. – nem korabeli okiratok, hanem egy Kásler (Szepi Péter) István nevű, 79 éves, csángótelepi gazdával 1972-ben folytatott beszélgetése alapján idézte fel, hogy 1905-ben miként oldódott meg ez a konfliktus. Hunyad megye főispánja, Borcsay Kálmán nagyon kedvelte a Csángótelep gazdáit, akik négy évvel előbb, Dévára érkezésekor, lovasbandériummal fogadták. A főispán véletlenül megtudta, hogy milyen szándékkal érkezett a királyi ügyész és meg is kezdte vizsgálódását a telekkönyvekben. Borcsay Kálmán kijelentette az ügyésznek, hogy márpedig ő a székelyeket nem engedi kifűrésztetni a birtokaikból. Ezek a telepesek száz évig idegen földön, idegen népek között éltek és megmaradtak magyar-

nak. Ő ezt a népet nagyra becsülni, és meg fogja védelmezni. „Legyen szíves, ügyész úr, ha visszamegy a hivatalába, jelentse főnökeinek, hogy én, Hunyad vármegye főispánja, Borcsay Kálmán, aki a király után az első vagyok a megyében, én nem engedem ki ezt a népet csak azért, amiért nem tudott fizetni mostanáig. Faj annak a Magyarországnak, aki arra van szorulva ma, amit ezektől bevasalhatna.”

Három év múlva, 1908-ban egy új mérnöki csapat jött Dévára, újra felmérték a telep határát, új szerződést kötöttek, s ebben 50 évre adtak haladékokat a részletek fizetésében. Vagyis 1958-ig. Dehát már 1918-ban megváltozott Erdély fölött az államhatalom és a dévai csángók földjeinek jó részét azon a címen kobozta el – és adta románoknak – az új kormányzat, hogy azok a földek a magyar állam tulajdonát képezik, mivel pedig magyar állam nincs többé, a tulajdon átszállt a jogutódra, a román államra, amely azt tehet a földekkel, amit jónak lát... Hát így látja jónak.

Ekkor kezdődött el a sokszor véres összecsapásokká váló harc a földekért, amely először rontotta meg az addig baráti viszonyt a Déva környékén a magyarok és a románok között. Volt úgy, hogy az eltűnt telepi székely holttestét valahol lennebb, Branyicska táján a Marosból fogták ki.

Ezt a hírt magam a korabeli helyi újságból „halásztam ki”. Könyvekben soha nem olvastam róla. A telepiek még emlékezni is félték.

Történelmi szükségszerűség volt, hogy megjelenjen az a székely író, költő, aki „bévülről” látja ezt a sorsot és kellő művészi ereje van ahhoz, hogy megörökítse a „madéfalvi boly” életérzését, amely Déván, az Al-Dunánál vagy a bácskai-tolnai világban nagyon hasonlít egymáshoz.

Sorsukról az első művészi üzenetet Tamási Áron hozta, a *Szirom és boly* című regényben. Székely író, de nem bukovinai élményvilágú. Tamási leutazott Tolna megyébe, Kisdorogra, és három napon át halgatta Domokos Lázár egykori hadikfalvi gazda házában Márton Ferenc meg Sebestyén Antal elbeszéléseit. Inkább ez utóbbi mesélt, sokat látott-hallott ember, nyolcvan felül volt már. Végigkísérte a boly útját újabkori történelmi vándorlásán. A *Szirom és boly* a dunántúli székelyek meggyökeresedésének regéje. Tamási virágos stílusában itt Bukovina ízei is élnek, az író gyermekkorának nyelvi emlékeivel együtt. A regényben Szirom Antal hetvenhat éves szegény ember, Szirom tató mondja el maga és nagyobb családja, a boly élete sorát, egészen a termelészövetkezetig. „Mi magunkkal hoztuk a szokást, hogy egyik a másikért legyünk” – így mondta Szirom tató.

Kerülhetett volna-e ki egykori, bukovinai viszonyaik között saját költőjük, írójuk, műves művészek? A Moldvába kifutott székelyeket Hadik András tábornagy, bukovinai kormányzó és az általa küldött ferences atyák földdel bízatták, azt meg is kapták, de művelődési állapotuk siralmas volt. Áruklodik erről Bíró Mózes andrásfalvi református lelkész 1842-ben kelt levele Kelemen Benjáminhoz, ifjú Wesselényi Miklós jószágigazgatójához – a nyelvész Szabó T. Attila tette közzé majdnem száz év múltán, 1939-ben, az Erdélyi Helikonban. A levél keserűen panaszolja a bukovinai székely telepesek műveltségbeli elmaradottságát a XIX. században: az embereknek „részszerint a népiskoláktól idegensége, mely még egészen meg nem győzethetett, részszerint a nép nagyobb részének szegénysége, tanítók, könyvek nem léte, s más akadályok miatt nem éppen kívánt sikerrel foly az iskolai nevelés.” Ha élt az önkifejezés kényszere – hogyne élt volna – a székely telepeseekben, az nem írásokban nyilatkozott meg, hanem éneken, táncban. Kodály Zoltán fontosnak érezte, hogy megismerje a bukovinai székelyek népzenejét, és 1910 meg 1914 között többször meglátogatta őket. A Hunyad megyei Csernakeresztúrra a bukovinaiak sajátos táncagyományyaikkal érkeztek: János Szabina néni öreg korában is szívesen eljárt a „hétféle táncot” – magam is láttam –, amelyet még Andrásfalván tanult meg, gyermekkorában.

Székely telepes kezétől származó első ösztönös irodalmi kísérlet – tudtommal – egy öreg andrásfalvi asszony élettörténete, amit szintén Csernakeresztúron vetett papírra, betegágyán, jó nyolcvan esztendősen. (A telepítések írásos népi krónikáit, falusi bírók lelkiismeretes feljegyzéseit itt most nem említem.) Dávid Albertné Csoboth Borbála megrázó naplóját – könyvalakban is megjelent – egyszerűsége, őszintesége és megjelenítő ereje, stílusa teszi halatlanul érdekessé.

És íme, jelentkezett az első mives szavú, tudatos költő, hivatásos poéta a „madéfalvi rajból” *Tamás Menyhért*. Antológiákban, folyóiratokban addig is sűrűn szerepelt. *Szövetségben* a

fákka című verskötetének kiadása óta (a Szépirodalmi jelentette meg 1974-ben) a kritika a legtehetségesebb költők között tartja számon. Lehetne persze kuriózumot keresni vagy látni ezekben a versekben, éppen szerzőjük sorsa okán. Tamás Menyhért – Hadikfalván született, karon ülő gyermekként jutott el Bácskába, majd onnan három év múlva, menekülőkkel együtt, saját lábán Tolnába. Bonyhádön járt gimnáziumba, segédmunkás volt Pesten. Diákkorában is verselt, de csak később adta közre verseit. Igazi irodalmi jelentkezése az volt, mikor 1964-ben verse jelent meg a Népszavában. Az öreg szakszervezeti újság abban az időben művészeti oldalain a népi irodalom örökösének otthonaként mutatkozott: Simon István magyar irodalomtörténetét írta, folytatásokban, kritikákkal jelentkezett Czine Mihály, és ezt az örökséget ápolták a szerkesztők, Gerő János, a rovat szerkesztő, Kiss Dénes a költészeti, Kósa Csaba a prózai közlések gondozója, Tamás Menyhért versszerkesztő.

Ez az életút csakugyan sok egzotikumot kínál. Tamás Menyhért természetesen megírta a „boly” hányattatásait, a lázas emlékek mindegyre visszahajlik, de nem reked meg itt. Nem maradt pusztá krónikás – kiváló költőkrónikásként sem –, hanem egyetemes emberi érzésekkel, a huszadik század utolsó évtizedeinek fiaként, érvényes költői világot épített ki magának. A boly keserves vonulásairól szóló drámai vallomásait is az teszi felejthetetlenné, igaz művésszé, hogy egy nagy formátumú fiatal költő érzései, gondolatai korszerű hangon törnek fel bennük. Nem engedi meddő sírakká válni a közösségi élményeket, hanem a költészet lélektisztító régióiba emeli őket.

Életkora miatt is, Tamás Menyhértnak csak bizonytalan emlékei lehetnek a „boly” vándorlásairól. Még kevesebb ismerete a szülőfalujáról. De a Tolna megyei falvakba került székelyek körében olyan mély a tragikus élmény, hogy a serdülő legénykébe is átszivárgott, mint saját élettapasztalat. Gondolatai az üzetettség elejéig, az 1764-es Habsburg-hatalmi öldöklésgig nyargalnak vissza az időben.

*Súlyos ég! Béna ég! Sebes ég!
Meddig kell halottaiddal menni még?
Meddig e téboly e vak futás
ad-e sors e népnak mást
átlőtt szárnyakkal meddig kísér
az alvókra zuhant mádэфalvi éj!*

Alvókra zuhant mádэфalvi éj – mennyire érzékletes, művészi képe a lázadó csíkiakra, háromszékiekre zúdult császári ágyúgolyóknak. Mindegyre visszatérnek ide az emlékek, a Bukovina előtti szülőföldre. Bukovina menedék volt a menekülők emlékezetében. Édesanyja nevében így búcsúzik a költő Hadikfalvától:

*– Enyim maracc, tiszta forrás!
– Arcod mását hottig hordom!*

A „boly” megrázó élménye marad mindörökké az 1944 őszi vánszorgás-menekülés Tito gyilkosai elől: frontok között, háborús örvénylésben indulnak neki a bizonytalanságnak. Alig hihető, hogy ezt a vonulást Tamás Menyhért alig öt esztendősen dideregte át. A közösségi élmény teljességgel egyénivé válhatik, az átélés hőfokát. Tamás Menyhért két ciklust is írt a bukovinai székely „boly” hányattatásairól. Egyik, a *Beszegzett ég alatt* a felnőtt szemével-eszével érzel és látat. Másikban – *Versék anyám, Kiss Emerencia sosem volt kapcsos könyvéből* – egy öregedő asszony élményvilágába, örömeibe és szomorúságaiba éli bele magát:

*Sírni könyvem
Nem maradt,
Még a csont es
Bennem fagyott.*

A naív sírám már-népi abszurdba hajlik:

*Halni erőm
Nem maradt
Pedig úgyes
Beléhalok.*

Tamás Menyhért jó költői iskolát járt ki, a klasszikus verselés és az avantgard áramlatok egyképpen nyomot hagytak versein. Egyik költeményének címe: *Hexameterek*, ezt így kezdi, kiérződő hetykeséggel:

*Költőm
Hexameterben versel a prózai korban?
És ily köznapi nyelven?
Múzsát mélybe taszítva?*

Így is tud. De hozzá legközelebb mégis a folklór hangja és az avantgard hömpölygése áll. Gyakran összefonódik a kettő. Folklórhatás a varázsszavak és varázsszámok sűrű emlegetése: mintegy népi mágia. Ime, népköltészet és józsefatilás játékoság:

*Kivágom az ecetfákat –
bévül cserződik a bánat,
eltüzelem minden ágot,
égjen pernyévé a bánat!
Kivágtam az ecetfákat,
nőtt helyébe kilenc bánat.*

Hol a természet fiának vallja magát, hol menekül e természetből.

*Távolodom a madaraktól,
Közeledem önmagamhoz.
Magassága csak a mélynek van.*

Mikor pedig találkozik önmagával, verseiben egész nemzedékének sorsa, gondjai szólalnak meg. Fzzel nyilván generációjának képviselőjévé válik, és ez az azonosulás az egyetemeség költői szintjére emeli. Már nemcsak a „boly” életét mondja – noha azt egyetlen pillanatra sem tagadja meg –, már a falu és a város, egykori „beesettmellű fiúk serege” nevében szól, „kiket a háború, az iszonyat szült.” Elszámolás az eddigi pályával – nemzedéki érvénnyel:

*Ki került tesz, késve ér céljához,
A teljességhez.
Följe törünk makacsul,
Még erőnkön innen vagyunk.
Mert csak így törhető fel mindaz, ami feltöretlen
maradt – a csontosodó-héjú önzés, a mindennek –
nekimerészkedő akarnokság, a lefelé-szálló gőg,
a felfelé-alázkodó megalkuvás, a kalmárokat-nemző
egyezkedés, az elprédált emberség – minden,
mi a tisztességtől elvettetik.
Minden, mi szárnyainkon nehezék, mi kurtítja röpteink ívét.
Minden, mi tisztuló vizeinkben iszap.
Színelés nélkül álljuk a próbát.*

Ennek az eszménynek, gondolatnak, erkölcsi emelkedettségnek a jegyében borul le Tamás Menyhért nemzedéke nevében „forradalmaink forráskövére.”

„Tamás Menyhértnek jogot, hogy nemzedékéről beszéljen, azok a versei biztosítanak, amelyeket édesanyja nem létező kapcsoskönyvéhez imitált”, – így Bata Imre, kiválóan megérezve a fiatal költő világképének kiegyensúlyozottságát, egységét. Jelezve, hogy Tamás Menyhért éppen a boly – és saját – sorsának megírásával, az élményeinek kiírása révén juthatott el a nagyobb, szélesebb és mélyebb összefüggésekig.

De költői világa nem lenne teljes a „hagyományos” témák, életérzések, a szerelem, a bánat, az öröm megéneklése nélkül. Ezek az érzések szintűgy őszinteségre kényszerítik:

*Oldozom, elhagyom arcomról mindazt, ami másé
Mindazt, mit más is nyugként hord gyáva-esendőn.*

Az eddigiek alapján természetes az, hogy ars poeticája közösségi fogantatású: „nevezetek egyszerűen annak, amit éppen nélkülöztök.” Csak hivatkozást ne várjon senki szárnyai színeitől: „Csillagozni a nappal – mihaszna.” Ehhez egy helyen azt teszi hozzá, prózai vallomása: „Költészetem elé mércét Szabó Lőrinc állított. Legyünk bátrak egyszerűnek lenni, a mindenkori tartalomhoz mérten. Az egyszerűségben nincs minek elavulnia.”

Hadikfalva szülőiteinek sorsa az eltelt fél évszázadban történelmi elégtétellel teljesedett. A bukovinai székelyek a hazában találták meg az alkotó nyugalmat, Tamás Menyhért pedig kortárs magyar irodalmunk egyik legjelentősebb költője lett.

Beke György

„Csehkiverés” Balassagyarmaton

1919. január 29.

1919. január 29-én a környéken állomásozó katonák – a város polgárainak, vasutasainak a kezdeményezésére és segítségével – kiveték a megszálló csehszlovák katonaságot Balassagyarmatról. A hazaszeretet és az összefogás méltatlanul elfeledett cselekedete volt ez. De, hogy is történt?

Az előzmények

1918. november 2-án először lépte át cseh-morva katona a történelmi Magyarország területét. Az ezt követő két hónap alatt elveszett a teljes Felvidék. A Károlyi-kormány támogatásának elmaradása miatt sorra omlottal össze az ellenállási kísérletek.

1919. január 3-án a csehszlovák katonák már Losoncon voltak. Egy hét múlva megszállták Balassagyarmat nyugati szomszédságában Hont vármegye székhelyét, Ipolyságot is.

A nemzetközileg kijelölt és elfogadott demarkációs vonal az Ipoly folyó volt. Ezek a területek, melyeket eddig elfoglalt a csehszlovák katonaság, mind az Ipoly folyó jobb partján, vagyis – a döntések értelmében – már nem magyar fennhatóság alatt álltak.

A balassagyarmati ellenállás megszervezésének akadálya volt a városban végbemenő politikai összetűzések a szociáldemokraták és a Károlyi-párti kormánybiztos, Rákóczy István között.

Megszállás. Élet a megszállás alatt. Szervezkedés

1919. január 15-én a csehszlovák katonaság több ponton átlépte a demarkációs vonalat – az Ipoly folyót –, s elfoglalta az Ipoly bal partján fekvő Drégelyalánkot. Majd egy alig negyven fős csehszlovák különítmény bevonult Balassagyarmatra. Elfoglalták a vasútállomást, a postát és a laktanyát, a város vasúton túli részét és százméteres sávban az úgynevezett Sívítő-telepet. A laktanyában lévő nemzetőröket lefegyverezték. A városban állomásozó magyar csapatok távoztak Balassagyarmatról.

Megállapítható, hogy Balassagyarmat elfoglalása teljes mértékben jogszerűtlen volt. Ezért Rákóczy István kormánybiztos azonnal tiltakozott a kormánynál, a kormány képviselőiben pedig a hadügyminisztérium jelentett be tiltakozást Vix alezredesnél, az antant magyarországi megbízottjánál. Vix ígéretet tett a közbenjárásra. Idézek itt egy korabeli hirdetményt:

„Hirdetmény. A polgárságot értesítjük, hogy a mai cseh-szlovák megszállás ellen a kormánybiztos a magyar kormánynál tiltakozott. A magyar kormány megbotránkozását fejezte ki a megszállás felett és azonnal lépéseket tett. Felkérjük a polgárságot, hogy a 2-3 napon belül várható döntést nyugodtan várja be, a rendet saját érdekében tartsa fel, nehogy a rend megzavarása alkalmat adjon az idegen csapatoknak komolyabb beavatkozásra. A polgár őrségeink a rend fenntartó munkájukat tovább folytatják, hatóságok helyiken vannak.

Balassagyarmat, 1919. évi január 15-én

Elöljáróság”

Mint kiderült a szövegből a lakosok gyors döntést kértek, ami nem lehetett más, mint az, hogy az idegen katonáknak el kell hagyniuk Balassagyarmatot. Ám mégsem ez történt. A várost kezdték bevonni a csehszlovák közigazgatásba. Egyébként ismert, hogy a cseheket elsősorban a várost átszelő vasútvonal fontossága ösztönözte a megszállásra. A városban akadtak olyanok, akik az új rendet támogatták, de a város lakossága döntő többségének ez pusztán átmeneti állapotot jelentett.

Január 25-én az új hatalom képviselőjében megjelent a városban Bazovszky zsúpán, hogy átvegye a közigazgatás irányítását. Ez elkeseredést okozott főleg a tisztviselői karban és a vasutasok között, kik az állásukat féltették. Így hát megkezdődött az ellenállás megszervezése. Az első összejöveteleket felosztották a csehek.

Január 27-én történelmi jelentőségű gyűlésre került sor a vármegyeházán. A köztisztviselők által szervezett rendezvényen a városi társadalom szinte minden rétege képviseltette magát. Ezen a rendezvényen jelkép erejű kézfogásra is sor került. Pongrácz György vármegyei

főjegyző (kormánypárti) és Such István szociáldemokrata (ellenzéki) mozdonyvezető kézzsorítása két tökéletesen különböző világnézet és gondolkodásmód összefogását jelentette a közös cél érdekében.

Másnap, január 28-án, a vasutasok küldöttséget menesztettek a Magyarándorban állomásozó magyar katonaság vezetőihez, Bajatz Rudolf és Vízzy Zsigmond századosokhoz, segítségüket kérve a megszálló csapatok elűzéséhez.

„Csehkiverés”

1919. január 29-én, hajnali 4 órakor Bajatz Rudolf és Vízzy Zsigmond századosok csapatai, kiegészülve a balassagyarmati vasutasokkal, támadást intéztek a csehszlovák katonaság ellen. A támadást a tervnek megfelelően három csapat indította.

Az első csapat Bajatz vezetésével a laktanyát támadta meg hátulról (ez volt a megszálló erők főhadiszállása), elfoglalta az Ipoly kishídját, valamint birtokba vette a vasútállomást. A Bajatz-csoport hátsó támadása a laktanya ellen sikeresen indult, feljutottak az emeletre. Ekkor esett el a csehek parancsnoka, Lanka Gusztáv főhadnagy. A második csapat, a 16-os honvédek különítménye, Vízzy vezetésével a főbejárat felől támadta meg a laktanyát. A támadással egyidejűleg heves harc bontakozott ki a vasútállomás birtoklásáért. Vízzy csoportja is sikerrel hatolt be a laktanyába, ám itt zavar támadt a két támadó csapat között és mindketten visszavonultak. A harmadik csoport, amelyet a balassagyarmati vasutasok alkottak, ugyancsak sikeresen vizsgázott, elfoglalták a kővári hidat.

A visszavonulás után Bajatz egy cseh vasutast küldött be a laktanyába, megadásra szólítva fel a megmaradt cseheket. Azok ki is tették a fehér zászlót, de a laktanyát megközelítő honvédeket sortűzzel fogadták. A megriadt katonák nem voltak hajlandók harcolni, így megkezdtek a visszavonulást Szügybe, onnan pedig Magyarándorba.

A város katonai védelem nélkül maradása megkövetelte a polgárság megszervezését. Huszár Aladár másodfőjegyző lett a városparancsnok. A polgárok járőrözésbe kezdtek. Legjelentősebb tettük: elhitették a csehekkel, hogy a magyar katonaság még mindig a városban van. Ezt úgy érték el, hogy a környező házakból, háztetőkről lőtték a laktanyát. Végre délután fél kettőkor, a hadügyminiszter rendeletére Balassagyarmatra érkezett az iglói géppuskás tanfolyam egysége, Kattaner Rudolf főhadnagy vezetésével. Telefonon azonnal felszólították a helyettes cseh parancsnokot a megadásra, s ugyanakkor támadást intéztek a laktanya ellen. Végül az ellenség megadta magát és hetvenöt cseh és szlovák katona esett az iglóiak fogságába. A hírre, hogy felszabadult a város, a többi magyar egység is támadást indított az Ipolyt több helyen átlépő csehszlovák katonaság ellen, visszaszorítva őket a demarkációs vonal mögé. A következő napon felszabadult az Ipoly teljes bal partja.

Végezetül álljon itt a városháza falán látható tábla szövege, amelyet Horthy Miklós kormányzó ezen szavakkal avatott fel: „Akikről e tábla szólni fog, igaz magyarok voltak, mert forrón szerették hazájukat, és hősök voltak, mert hazaszeretüknek életüket is feláldozták. Hálából emlékükhöz ma egy nemzet tiszteleg, s emléküket egy város zárja mindörökké hálás szívébe.”

A tábla szövege: „In memoriam 1919. január 29. Magyarország jövőjére messze kiható esemény örök emlékét hirdeti e tábla. 1918 őszén kihullott a magyar nemzet kezéből a kard és leáldozott a harcos nemzeti önbecsület. Népek, melyek évszázadokon át félték a magyart, szertépték Szent István birodalmát. Abban a nehéz időben, mikor nem volt a magyarban férfierény, akarat, öntudatos erő, egy hely volt csak széles e hazában, melyek népe a fegyver erejével akart és tudott ellenállani a betolakodónak. Örök dicsőség a harcban résztvevő katonáknak, Balassagyarmat vasutasainak és polgárainak, akik 1919. január 29-én Balassagyarmatról kiverték a cseheket, és ezzel a hősi ténnyel egy darab magyar földet mentettek meg a magyar hazának. Emlékezetül az élőknek és a jövő kor nemzedékeinek áll itt kőbe vésve azoknak neve, kik életüket és vérüket adták e harcokban a hazáért. Nagy József szakaszvezető, Dancsok Fe-

A százhusz esztendeje született Vízzy Zsigmond, az 1919-es „csehkiverés” katonai vezetője

renc tizedes, Virág Lajos ővezetős, Czákó Balázs katona, Rózsa András vasutas, Petrovics András vasutas, Vancsó József polgár, Havaj József polgár, Hrubecz Márton polgár, Weisz Sándor polgár. A hősök kifutott vére hozzon áldást és feltámadást a magyar hazára”.

A város 1998 óta használja hivatalosan a Civitas Fortissima elnevezést. Az emléktábla szövege indokolja, miért hívják városomat a Legbátrabbak Városának.

Juhász Pál Balázs

Irodalom: Civitas Fortissima. Balassagyarmat, 2002.: A Nagy Iván Történeti Kőr és a Nógrád Megyei Levéltár könyvsorozata 12.

Hetvenöt éves a Budapesti Nemzeti Szabadkikötő

2003 őszén a hazai hajózás történetének két nevezetes évfordulójáról emlékeztek meg a Csepeli Szabadkikötőben. Előbb a Duna-tengerjárást előkészítő kísérleti hajóját sikeréről az Apollinárius III. 1933. szeptember 20-án történt kikötésének 70. évfordulójáról, amit 2003. szeptember 20-án emléktáblával örökítettek meg. Majd 2003. szeptember 20-án a kikötő felavatásának 75. évfordulójáról.

A MAHART vezérigazgatója Somlóvári László – délceg tengerészkapitány – jól illusztrált vetítéssel ismertette a kikötő viharos építésének, üzembe helyezésének és működésének történetét, valamint a magyar vízi közlekedés jelenlegi nehéz helyzetét és a nagy átalakulások közepette bizonytalanságokkal terhelt jövőjét. Az ünneplő közönséget, a tengeri és belvízi hajózás veteránjait a magyar hajózás mai dolgozóit Mádl Ferenc Köztársasági Elnök levélben, a közlekedési tárca helyettes államtitkára szóban üdvözölte.

A Csepeli Szabadkikötő nagy kereskedelmi kikötő-öblének rakpartján az egy hónappal korábban felavatott hajóutat megörökítő tábla mellett újabb emléktábla avatással emlékeztek a háromnegyed évszázaddal korábbi üzembe helyezésre.

A száműzetésben élő, de a hazai viszonyokat folyamatosan követő Kossuth Lajosnak az itáliai Turin melletti Colleno el Barraconében, 1876-ban feljegyzett jóslata – „Csepel-sziget csúcs gyár és kereskedelmi teleppé alakulására kilátással, jövedélvel bír” – két évtized múlva bekövetkezett.

A XIX. század végén a növekvő teherhajó forgalom kinőtte a budapesti rakpartokat, napi-rendre került a fővárosi kikötő építése. A Minisztertanács a millennium évében, 1896-ban született döntése alapján a kereskedelmi miniszter Gonda Bélát bízta meg a budapesti kikötő tervezésével. A kitűnő tervezőmérnök a két ágra nyíló, Duna által közrefogott Csepel-sziget északi csúcsát tartotta alkalmasnak a nagyméretű kikötő elhelyezésére. Az 1905-ben elkészült terv megvalósítására azonban csak a soroksári Duna rendezése, a Kvassay-zsilip megépítése után kerülhetett sor.

Gonda Béla mindkét Duna ágat fel kívánta használni a kikötőépítés céljára. Később a terv átdolgozásával megbízott Hoszspotszky Alajos két egymást követő munkájában a soroksári Duna mellett gondolta elhelyezni a létesítményt. Miután az elképzelést elvetették, egy Sajó Elemér miniszteri osztálytanácsos vezetésével működő tervezőcsoport 1919 elején néhány hét alatt elkészítette a kikötőépítés részletes tervét. Két kereskedelmi kikötő és a petróleum kikötő medencéjét a Duna-part közelébe, az ipari létesítményeket a soroksári Duna partjára tervezték. A földmunkák 1919-ben megkezdődtek, az építkezésen novemberben már 1280 munkás dolgozott.

Az 1920-ban megcsonkított ország közlekedésének újjászervezése halaszthatatlan volt. Elveszett a fejlett magyar vasúti hálózat csaknem hattizede, a teherkocsi állomány 83%-a. Nagy veszteségnek számított az ország tengertől való elrekesztése, Fiume elcsatolása. Az elmáradott belvízi közlekedés fejlesztése, legalább a Fekete-tenger vízi úton való elérése halaszthatatlannak tűnt.

Feltehetőleg a feszült magyar-francia viszony oldását is elő kívánta segíteni az az előzetes rendkívül kedvezőtlen megállapodás, melyet 1920-ban a magyar állam nevében a párizsi Schneider-Creusot céggel kötöttek. „A fehérterror időszakában nagy számban jelentek meg a győztes nyugati hatalmak tőkés vállalkozói, hogy mindenre, amit érdemes megszerezni, koncessziót kérjenek, így nyert a párizsi Schneider-Creusot cég jogot a kikötő építésére, a Soroksári-Duna vízszabályozására, sőt a Duna-Tisza Csatorna megépítésére is...” – olvashatjuk az Ince Miklós–Jenei Károly szerzőpáros „Magyar Nemzeti Szabadkikötő” című könyvében. A szétzilált magyar gazdaság felemelését célul kitűző gróf Bethlen István miniszterelnök előterjesztésére 1921. augusztus 12-én a Minisztertanács megtárgyalta a kikötőépítés helyzetét. A kormány felállította a budapesti Kereskedelmi és Ipari Kikötő Kormánybizottságot és a kikötőépítés, valamint a soroksári Duna-ág rendezési munkáinak vezetésével dr. Zielinski Szilárd egyetemi tanárt bízta meg. Zielinski 1922 februárjában a franciákkal folytatott előnytelen szerződést módosítva, velük csak a kikötő négy öblének kialakítására és kizárólag a vámmentes kikötőréssz építését kötött végleges megállapodást. Ennek értelmében a költségek 60%-át a kormány, 40%-át a franciák vállalták. A kikötő működtetésére 1923-ban megalakították a Budapesti Vámmentes Kikötő Részvénytársaságot. A francia közreműködésért nagyon nagy árat fizettek, a kizárólagos magyar kivitelezés felébe sem került volna. Zielinski 1924 áprilisában bekövetkezett halála után Maurer Gyula miniszteri tanácsos vezette a munkálatokat, helyettese a mű tervezője, Sajó Elemér miniszteri osztálytanácsos lett.

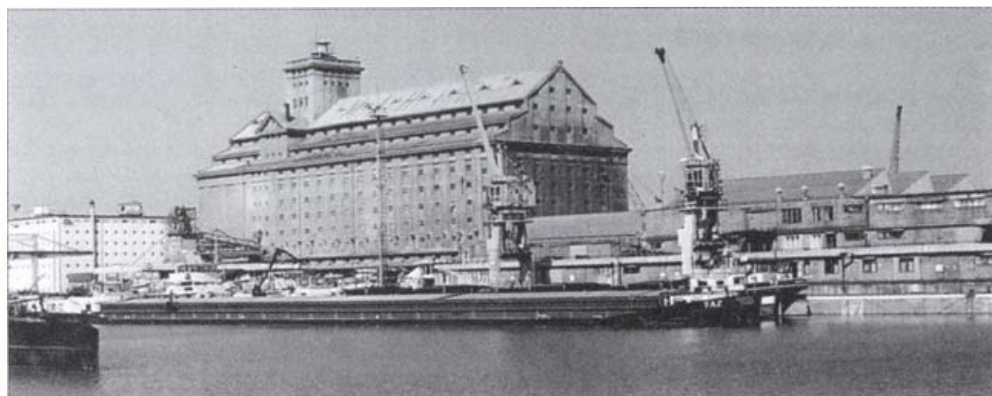
Kettőjük elhivatott működésének eredményeként az építkezés felgyorsult. 1924-re elkészült a kizárólagos hazai petroleum kikötő, melynek félig kész partján már 1923-ban kőolaj-termék-tároló építkezésbe kezdett a román Steaua, az amerikai Vacuum Oil Company és a Magyar-Belga (PEROBEL) Ásványolaj Rt., majd 1925-ben a bérlők sorába lépett az angol-holland tulajdonú Royal Dutch Shell kőolaj tröszt. A négy kőolaj-forgalmazó vállalat bérleti díj fizetése évtizedekig a kikötő bevételeit növelte.

A Shell 1929-ben kezdte meg a finomítóüzemi építkezéseket holland tervek alapján Magyarországon gyártott berendezésekkel, a termelés 1930 áprilisában indult meg. A Shell a korábban bérelt területen is építkezett, tartályparkot, lefejtőállomást, raktártelepet létesített. Az eredményes fejlesztés következtében az 1930-as évek közepére a vállalat a magyar kőolaj-finomítás több mint egynegyedét adta. Csepel északi részét, a 2563 katasztrális hold területű község közel egyharmadát, 1100 katasztrális holdat kikötő építési övezetté nyilvánították. A kisajátítás még az első világháború előtt megkezdődött. Ezzel a település a főváros szomszédságában fekvő legértékesebb, legjobb minőségű földjét elvesztette. A megélhetési lehetőségektől megfosztott földművesek pénze a háború alatt elveszett, így a kisajátítási kárpótlásból járó jövedelemtől is elesetek.

Az építés során hat és félmillió köbméter földet mozgattak meg. Felépítették Hüttl Dezső és dr. Mihálich Gyula egyetemi tanár tervezte, rendkívül modern, 35 ezer tonna terményt befogadó gabonatarházat.

Csaknem negyedmillió köbméter követ és betont használtak fel. Megépült a kereskedelmi és ipari medence és a vasúti hálózat, elkészültek a rakodóterek és fedett tárolók. Mindez a technika legmagasabb korabeli színvonalán valósult meg. Korszerű darukat, világviszonylatban is újszerű szállító berendezéseket építettek be. Éveken át 1000–1500 embernek adott munkát. A francia beruházások kártérítési követelésekkel léptek fel, s a folyamatosan megszerzett nagy haszon mellett még 50 esztendőre a kikötő jövedelmének felére is jogot nyertek. A további befektetésektől viszont álltak. Végül minisztertanácsi jóváhagyással kifizették követelésüket, a súlyos kártalanítási összeget, majd a Népszövetségi kölcsönből visszafizették a francia hitelt. Így nagy ráfizetés árán végre sikerült megszabadulni a Csepel-szigeten a gyarmatok kizsákmányolási gyakorlatát alkalmazó kellemetlen üzleti csoporttól.

A Minisztertanács 1928. július 13-án a kikötőt „Budapesti Vámmentes Kikötő” elnevezéssel állami vállalattá nyilvánította. Szabadkikötővé jogi akadályok miatt csak 1937-ben, az újabb öböl építését követően minősítették. Ekkor lett a neve Magyar Királyi Budapesti Nemzeti Szabadkikötő, amely elnevezés már megegyezett a földrajzi elhelyezkedéssel, mert a község északi részét az 1930. évi XVIII. törvény alapján Budapesthez csatolták. Az avatási ünnepségre 1928. október 20-án került sor. A „Zsófia jachton” érkező kormányzó és kíséretéhez tartozó királyi hercegek és előkelőségek, valamint a nagyszámú meghívott közönség hallgatta

Csepel, Szabadkikötő

Csepel, Szabadkikötő – Emlékpark (Bottos József felvételei)

Emléktábla avatása a jubileumi ünnepségen (Bolla Dezső felvétele)

gróf Bethlen István miniszterelnök avató beszédét: „Az a hely, amelyen állunk, – a múltban az ár-
vizek birtoka volt. Itt Közép-Európa legmodernebb, talán legtekélyesebb kikötője épült fel, mely tanúbí-
zonyságot tesz arról, hogy e nemzet azoknak a sorscsapásoknak ellenére, amelyek érték, a békés munka-
területén a maga akarásának és tudatának tanúbizonyságát adta.” Ezt követően Horthy Miklós
emelkedett szólásra, a kikötőt megnyitotta és az üzembe helyezésre megadta az engedélyt. A
kormányzó beszédét a kikötőben horgonyzó monitor üdvözlővései követték, majd az összes da-
ru megmozdult.

A beruházás eredményesnek bizonyult, a hajó és az áruforgalom rohamosan növekedett,
1930-ban 1900 vízijármű és 10 000 vasúti kocsi fordult meg az új kikötőben. A Duna-tengerjá-
rás megindítását és a Budapesti Tengeri Kikötő megépítését még a történelmi Magyarország
megléte idején, tengeri kikötőink és hajóparkunk elvesztése előtt, 1916-ban javasolta Kvassay
Jenő.

A koronatanács 1933. március 18-án megtartott ülésén a Duna-tengerjárás kialakítására vo-
natkozó előterjesztését az egykori kitűnő hajóskapitány, Horthy Miklós kormányzó a követ-
kező mondattal vezette be: „A gazdaságnak és hatalomnak elsőrendű forrása a hajózás...” Ülését
követően a Koronatanács határozata értelmében a Magyar Egyiptomi Kereskedelmi Rt.
(HUNGYPT) Hajózási Vállalat állami támogatással megkezdte az átrakodás nélküli Du-
na-tengeri hajóforgalom előkészítését. Ezért kísérleti célból Rotterdamból még 1933 tavaszán
kibérelték és elindították az Apollinárius III. elnevezésű, gyenge dízelmotorral meghajtott kis
tengeri hajót. Az Apollinárius III. három ember halálát okozó hajótűz miatt, drámai körülmé-
nyek közötti hajózás után, 1933. szeptember 20-án kötött ki a csepel-szigeti Vámmentes Kikö-
tőben. A visszatérés is embert próbáló teljesítményt igényelt. Kádár Ferenc tengerészkapitány
a hajót holland kapitánytársával rendkívül nehéz körülmények között visszairányította a rot-
terdami Park Haven kikötőbe. Kádár kapitány megállapítása szerint „a kereskedelmi hajózás
és a sportteljesítmény között” végrehajtott kísérlet bebizonyította, hogy a próbaút során szer-
zett tapasztalatok alapján megépített, dunai és tengeri közlekedésre egyaránt alkalmas hajó-
val a Duna-tengerjárás eredményesen lebonyolítható.

A Ganz Hajógyártól 1934 elején megrendelt Budapest elnevezésű első magyar Duna-ten-
gerjáró a Vámmentes Kikötői és a csepeli Weiss Manfréd Gyár kikötőben lebonyolított bera-
kodás után, 1934. október 6-án indult első nyílttengeri útjára. Ezen a napon megvalósult
Kvassay Jenő álma. A Fekete-tengertől 1631 kilométerre, Közép-Európa központjában fekvő
„Vámmentes” tengeri kikötővé vált. A háború végére már hat hajóból állt a Magyar Duna-ten-
gerjáró Flotta.

A kikötő építés tervében két híd megépítése is szerepelt, ezek közül elsőnek a Gubacsi-híd
készült el. A hidat 1924. december 21-én gróf Bethlen István miniszterelnök adta át a közfor-
galomnak. Abban az időben a 150 méter hosszú, 25 méter széles műtárgy az ország legszéle-
sebb hídja volt. A Gubacsi-zárógáttól délre felépített híd két vágánya közül egy a HÉV közle-
kedés, egy a MÁV teherforgalom lebonyolítására épült; a hídon a közúti forgalom is helyet ka-
pott. A község külső kapcsolatait részben megoldó első csepeli híd megépítése nagymérték-
ben csökkentette a fejlődést gátló zártságot. Ezzel a főváros szomszédságában növekvő két te-
lepülés, Csepel és Pesterzsébet új, közvetlen összeköttetést nyert és közös, egymást kiegészí-
tő, fejlődés útjára lépett. A híd átadásával javultak a község közlekedési viszonyai. Nagy ered-
ménynek számított a Magyar Államvasutak teherforgalmához való közvetlen csatlakozás,
melyben a Weiss Manfréd Gyár rögtön bekapcsolódott. A Gubacsi-hídon keresztül a főváros
csak kerülővel volt elérhető. Ezért a rövidebb, közvetlen kapcsolat megteremtése érdekében
megkezdték a csepeli szigetcsúcsra épülő kikötőt és a falut Pesttel összekötő Kikötő főút és
híd építésének előkészületeit.

A Csepeli-híd avatására 1928. március 15-én került sor. A korábban hídként is szolgáló Gu-
bacsi-zárógát szükségtelessé vált, ezért lebontották. Így vált a Szabadkikötő a megcsonkított
ország két világháború közti gazdasági kibontakozásának egyik fontos forrásává.

Bolla Dezső

AZ ÉN FALUM – AZ ÉN VÁROSOM

Homokmégy

Romsics Imrével, a Kalocsai Viski Károly Múzeum igazgatójával beszélget Takács András

A már-már feledésbe merülő tájegység, a Kalocsai Sárköz jeles települése ez a falu. A török időkben elnéptelenedett, majd hosszú időn keresztül Kalocsa egyik szállásaként élte életét. Csak a XIX. század végén vált önállóvá, amikor gyors fejlődésnek indult. Homokmégy katolikus lakossága – a Duna-menti reformátusok „potá”-nak csúfolták őket –, ez a „parashti stílusához ragaszkodó, vallásos, konzervatív nép, kétszeresen szenvedte meg a múltat végképp eltörölni akaró erőszakos rendszert” – írja Fehér Zoltán a faluról nemrég megjelent monográfia ismertetésében. A kötet szerkesztője a falu szülötte, lakosa, a Kalocsai Múzeum igazgatója, Romsics Imre, aki nemcsak kutatja, de régészekkel, szociológusokkal, néprajzosokkal kutattatja is faluja múltját és jelenét. (Szerk.)

Takács András: Homokmégy honnan kapta a nevét?

Romsics Imre: Az elnevezés etimológiája ugyanaz, mint Kecskemétnek a „mét” utótagja. A „mégy” jelentése: kiszáradt folyómeder. A középkori Mégy településnek a helyére három kistélepülés épült a kora újkorban, ezért napjainkban három „mégy” nevű település van: Homokmégy, Alsómégy és Kiskecsmégy. A települést 1198-ban említették először Mégy néven, amikor az érsek átadja a káptalannak a község báránytizedét. Ez az első említése Homokmégy „jogelődjének”.

Takács András: A község milyen történelmet tudhat maga mögött?

Romsics Imre: Ez a nyolcszáz év, nem nyolcszáz év. Az első említéstől telt csak el ennyi idő, de maga a település létezik korábban is. Sok ezer év óta lakott ez a terület. De ha csak a magyarságra gondolunk, akkor el kell mondanunk, hogy már a honfoglalók is megtelepedtek ezen a vidéken. Az ő emlékeiket a ma is Homokmégyhez tartozó Halomban találták meg először. Ez katonáskodó népesség volt, jelentőségük nem csak abból áll, hogy itt voltak, hanem például abból is, hogy a magyarság egyetlen honfoglalás kori rovásírásos emléke ebből a halomi temetőből került elő. Előkerültek továbbá honfoglalás kori sírok a szintén Homokmégyhez tartozó Hülyén, s közvetlen utódaik Homokmégy-Székesen. Az Árpád-kori lelőhelyek száma meghaladja a százat. A lényeg tehát az, hogy itt volt a honfoglalás kori magyarság.

Sőt. Ez a terület az egyik központi helye a honfoglaló magyarságnak, hiszen Szent István király egy érsekséget helyezett a szomszédos Kalocsára. Sok földrajzi név bizonyítja azt, hogy itt voltak az Árpádok Kalocsa környékén. A Duna vonalát követve, Pesttől délre találjuk Taksonyt, Kalocsától északra Soltot – ami Árpád Zsolt (Zolta) nevű fiának szállásterülete –, Kalocsától délre pedig Fajszot. Mindhárom település egy-egy X. századi fejedelemről kapta a nevét. További települések is őrzik e kor emlékét, így Kalocsa, Bátya és a Homokmégyhez tartozó Hülye is személynévi eredetű. Kalocsától délre található Varajt és Orosz pusztát, amelyek az Árpádok segédcsapatainak, a varégoknak és az oroszoknak (szlávoknak) az emlékeit őrzik. Tehát, valahol a környékünkön van a központi törzs szállásterülete. Én Halomot gondolom nagyon fontos helynek. Ezt a települést 1061-ben említik először, amikor a király odaadja a birtokot a székszárdi apátságnak. Tehát a Mégy falunévtől is korábbi a halomi falurész említése. Itt, a „Halomi hűgy”-nek nevezett kiemelkedő homokdombon rovásírásos emlék került

elő. A megtalált katonai telep lakói őrizték azt az útvonalat, ami Kalocsáról megy át a Duna-Tisza közti hátságra, Kiskörös irányába, a mai út nyomvonalán. Én azt szoktam mondani, bár bizonyítékunk nincsen rá – hiszen a kalocsai belvárosban nem lehetett ásatásokat folytatni –, hogy közel sem biztos az, hogy Szent István király Kalocsát jelölte ki az érsekség központjává. Elképzelhető ellenben az, hogy Halomot jelölte ki. Ott volt ugyanis a már említett fejedelmi központtól kialakult királyi udvarház, melyet majdan I. Béla király a szekszárdi apátságnak adományozott. Egy érseki központ kialakítása nagy építkezéseket föltételez, ahová nagy mennyiségben kell építőanyagot szállítani. Ez abban az időben – de még száz évvel ezelőtt is – csak vízen volt elképzelhető. A Halomhoz legközelebb árvízmentes görönd, amit hajókkal meg lehet közelíteni, Kalocsán van. A két település mintegy 6 kilométer távolságra van egymástól. Tehát úgy gondolom, hogy nagyon fontos hely volt Homokmégy és környéke a honfoglalás idején. A magyar népesség folyamatosan élt ezen a tájon, folyamatosan élte a tájat. A török idők alatt ugyan elpusztult a vidék, de kisebb számú népesség mindig is fizeti az adót. Némely falvak időszakonként elnéptelenedtek, de békésebb időszakokban újra visszatelepített a népesség.

Az újbóli föllendülés időszaka a XVIII. század, ami tulajdonképpen megalapozta az újkori világunkat, az újkori kultúránkat. Ekkor települt újjá Kalocsa térsége, más vidékektől eltérően, spontán betelepüléssel. Sokféle népesség érkezett Kalocsára, de az alapnépesség magyar volt. A Kalocsától keletre eső területek – Homokmégy is ide tartozik – a török elleni felszabadító háborúk alatt elnéptelenedtek, pusztává váltak. Kalocsa egyre szaporodó népessége a középkori falvak nevét őrző, elnéptelenedett pusztákat bérelte érsek földesurától a XVIII. századba. Mária Terézia úrbérrendezése sajátos körülményt hozott létre, hiszen a középkori Kalocsa szűk határában alig voltak szántóföldek. Ahhoz, hogy az úrbérrendezés során ki lehessen adni a jobbágyság telki állományát, a bérelt pusztákat is fel kellett osztani. A kalocsai jobbágyság tehát két telket kapott, egyet a városban, s egyet az addig bérelt pusztákon, melyek 10–20 kilométer távolságban voltak a lakóházaktól. A bérelt puszták így váltak belterületté, Kalocsa belterületévé. A XVIII. század második felére kialakult tehát egy nagy méretű, több mint negyvenezer kataszteri holdas határ, így Kalocsa jellegzetesen alföldi város lett. Az alföldi városoktól eltérő utat járt be azonban Kalocsa településfejlődése. A különböző okokra visszavezethető határháználatti rend egy sajátos kalocsai településfejlődést eredményezett. A városi házán kívül mindenkinek volt birtoka a valamikori bérelt pusztákon. A pusztai szállások voltak a kalocsaiak gazdasági telephelyei. Nyáron kiköltöztek a mezőgazdasági munkák idejére, télen pedig visszaköltöztek a városba. Azonban nyáron is bejártak a vasárnapi misére, s a közösségi rendezvényeiket is a városban tartották. A határháználatti rendjéből következően az újonnan kialakult határban nem építettek szétszórt tanyákat, hanem csoportosan helyezték el gazdasági telephelyeiket az egyazon szálláson birtokló kalocsaiak, s kialakultak a szállási közösségek. Ezen szállások túlnyomó többségét a középkorban ott állt falvakról nevezték el.

A XIX. század elején jelentős változás következett be a szállások használatában. Az 1810. évi városi tűzvést követő utcarendezések következményeként egyre gyakoribb lett az állandó kintlakás, ami korábban csak az élet egy-egy szakaszára volt jellemző. Akik nem építették újjá házaikat, kiköltöztek a szállási birtokokra, s megjelentek az első állandó lakosok. Ettől az időponttól kezdve egyenes út vezetett a szállások önállósodásáig. Az állandó kintlakás kényszerítette ki a szállási bormérések hivatalossá tételét. A levéltári iratok már 1812-ben tudósítanak a szállási, bort mérő gazdákról. Ugyanebben az évtizedben már a szállási iskolák építését is kezdeményezték a kintlakók. Az 1831. évi kolerajárványban meghaltak nagy számra való tekintettel kettő kolerakömetőt jelöltek ki, egyet Homokmégyen, egyet pedig Szakmáron, hogy a közeli szállásokon elhaltakat eltemethessék. A kalocsai szállások önállósodásának legfontosabb elősegítője a szállási egyházszervezet létrehozása volt. A szakmári egyházközséget 1868-ban, a homokmégyit 1877-ben hozták létre. Haynald Lajos érsek mindkét szálláson templomépítésbe kezdett 1877-ben. A közigazgatási önállóságért folytatott harc 1884-ben vette kezdetét, melynek szószólói Gajári Ödön városi főjegyző, Resznyák János homokmégyi- és Szombathy Sándor szakmári plébánosok voltak. E törekvések eredményeként 1898. január 1-én elszakadtak a szállások Kalocsától. A déli szállások Homokmégy központtal, az északi szállások Szakmár központtal önálló közigazgatási egységekké alakultak.

ami azt jelenti, hogy a népi kultúrát teremtő és életető birtokos parasztok kikerültek a város közigazgatásából.

*

Romsics Imre: Dobai Attila, a Gazdakör elnöke, akinek a családja pásztorként érkezett a XIX. században az Alsómégy körüli nagy legelőkre. Itt maradtak, betagozódtak a homokméggyi társadalomba. Olyannyira befogadta Homokméggy közössége a százötven évvel ezelőtt érkezett pásztorcsaládot, hogy Attila már a Gazdakör elnöke lehetett.

Takács András: Mekkora ez a gazdakör?

Dobai Attila: Létszámát tekintve 35–40 fő közt ingadozik. A tagok által birtokolt terület Homokméggy közigazgatási határának a 70 %-át fedi le. A gazdaköri tagok többsége nagyrészt szántóföldi növényt termeszt, ezen belül a gabona a legjelentősebb, az ipari növények közül pedig a napraforgó. Ezek mellett vannak szántóföldi zöldségek, mint például a fűszerpaprika. Azt is termelik Homokméggyen, nem nagymértékben, de azért azt is termelnek.

Takács András: Mennyire érdemes itt mezőgazdasággal foglalkozni?

Dobai Attila: Az erősen változó. Szárazságra hajlik a környék éghajlata, nálunk is ennek érződik a hatása. Tavaly például nagy aszálykár volt a gazdáknál, de egy normális évjáratban, egy 20 hektár fölötti gazdálkodónak már marad annyi, mint egy minimálbéren dolgozó városi munkásnak.

Takács András: Dobai Attila hány hektáron gazdálkodik?

Dobai Attila: Rét és szántó együtt 80 hektár, ebből szántó kb. 55 hektár. Búzát és napraforgót termeszt, legújabbán pedig mákkal és fűszerpaprikával is foglalkozom.

Takács András: A fűszerpaprika mennyire éri meg?

Dobai Attila: Az utóbbi hat évben folyamatosan csökkent a jövedelmezősége. Amennyiben a minőségi felártámogatás az állam részéről elmaradna és a felvásárlási ár sem emelkedne, abban az esetben a fűszerpaprika vetésterülete – valószínűleg – erősen közelítene a nullához. Én bizonyosan abbahagynám termesztését, s azt hiszem, ugyanezt mondhatom a többi termelő nevében is.

Takács András: A Gazdakör elnökét mivel keresik meg leggyakrabban a tagok?

Dobai Attila: Különböző rendeletek értelmezésével, vagy egyáltalán a rendeletek felől érdeklődnek. Nekem 3–4 éve van Internet kapcsolat, s ezt tudják a gazdák is. Újabbán már az FVM is fölteszi a honlapjára a rendeleteket, a szabályozásokat, vagy bárminemű információt. Ezekkel összefüggésben keresnek. Mert Internet kapcsolata nincs mindenkinek, bár van másnak is rajtam kívül.

Takács András: Homokméggyen mekkora a jövője a mezőgazdaságnak?

Dobai Attila: Biztosan van jövője, mert kell, hogy legyen jövője. De vélhetően itt is érvényesül az országos irányzat, hogy kevesebben fognak megélni a mezőgazdaságból. Bár nálunk ez komoly problémát okoz, mert nincs mivel kiváltani a főlsszabaduló munkaerőt.

Takács András: Tehát ha valaki kénytelen felhagyni a mezőgazdasággal, akkor marad a munkanélküliség?

Dobai Attila: Kalocsán lehetne a főlösslegessé vált munkaerőt foglalkoztatni, de a munkanélküliség szempontjából Kalocsa helyzete sem sokkal jobb, mint a környező falvaké.

*

Takács András: Homokméggy címerében hat ház van, két gólya és egy kígyó.

Romsics Imre: A két gólya motívumát a kalocsai címerből emeltük ki, jelezvén, hogy Kalocsa és Homokméggy története két évszázadon keresztül közös volt. A gólyákon annyit változtattunk, hogy a kalocsai címerben egy-egy kígyót tartanak a gólyák, a homokméggyiben pedig egyetlen kígyót tart a két gólya, ami az összetartozás tudatát próbálja szimbolizálni. A város címerében pedig a „Halom-i högyön”, amivel szerettük volna jelezni, hogy a mai Homokméggy legrégebb települése Halom. A hat ház az egy közigazgatási egységet alkotó, ma is létező szállásokat jelképezi. A Homokméggyet alkotó hat, valamikori kalocsai szállás: Homokméggy, Alsóméggy, Hillye, Kiskecskeméggy, Halom és Mácsai-szállás. A gólyákhoz visszatérve: az elmondottakon kívül a két gólya emlékeztet bennünket az Örjeg mocsarára, mely Homokméggy

keleti határát alkotja. Nagy kiterjedésű mocsárvilág, sajátos növény- és állatvilággal. Azt szoktam mondani, hogy kétszeri emberi beavatkozás után láthatunk egy valamiféle „eredeti” állapotot. A XIX–XX. század fordulóján ugyanis lecsapolták a mocsarat, hogy a termőterület növeljék. Az 1920–1930-as években viszont elindult a nagyméretű tőzégkitermelés. A korábban elvezetett víz a lemélyített bányagödöröket újra elfoglalta, s újjáéledt a hajdanvolt növény- és állatvilág.

Matos Attila polgármester, tősgyökeres, több száz éve Homokmégyen élő családnak a lezármozottja. Polgármestersége mellett nagy földterületen gazdálkodik.

Takács András: Hány lakosa van Homokmégynek?

Matos Attila: Homokmégynek jelenleg 1620 lakosa van. A dolognak az a pikantériája, hogy ez az 1620 lakos hat településen él. Homokmégyen a belközség mellett, ahol kb. 800-an vagyunk, még van öt kistelepülés, ahol a lakosság része él, csaknem 600 fő.

Takács András: Miből tudnak itt az emberek megélni?

Matos Attila: Homokmégy jellegzetesen mezőgazdasági település, ipar soha nem volt, jelenleg sincsen. A lakosság egy része a mezőgazdaságból próbál megélni, egy része pedig Kalocsára ingázik. Sajnos, nagyon rossz tendenciák vannak, hiszen a mezőgazdaságból is egyre kevesebben élnek, két évvel ezelőtt megszűnt a faluban az egyetlen munkáltató, a termelőszövetkezet. Kalocsára is egyre nehezebb bejárni dolgozni, hiszen ott az utóbbi években több ezer munkahely szűnt meg. És ha egy munkahely nehéz helyzetbe kerül, akkor először az úgynevezett bejáró dolgozókat bocsátják el, mert nem kell az utazási bérletet megtéríteni a munkáltatónak.

Takács András: Milyen út áll itt az emberek előtt?

Matos Attila: Nehéz helyzetbe kerültek, nagyon sokan vannak munka nélkül. Sajnos, ebben az évben már rákényszerültünk azoknak a településeknek a listájára, ahol a munkanélküliség az országos átlagot 1,75-szörösen meghaladja. Tehát 15–20 %-os munkanélküliség van.

Takács András: Akkor a költségvetésükből elég jelentős pénz megy el segélyekre, munkanélküli támogatásra?

Matos Attila: Sajnos, ez a költségvetést két módon érinti hátrányosan. Egyrészt, jóval kisebb a bevételeink, mint egy ekkora településnek kellene lenni, mert kevesebb a személyi jövedelemadó, kevesebb az iparüzési adó. Másrészt pedig, sajnos a segélyezés elég jelentős a költségvetésben.

Takács András: Lát valami kiutat ebből?

Matos Attila: Megpróbálunk pályázatok útján pénzekhez jutni. De ezek olyan kis nagyságrendek, hogy nem oldják meg a gondjainkat.

Takács András: De ha nincs munkalehetőség, akkor az emberek előbb-utóbb elmennek, másutt keresik a boldogulásukat.

Matos Attila: Sajnos ez a tendencia nálunk már az 1970-es évektől érzékelhető, folyamatosan csökken a lakosság. Úgy gondolom, hogy valahol 200 főnél fog megállni a falu lélekszáma, majd egy-két tíz év múlva.

*

Kárpi Lajos: Kárpi Lajosnak hívnak, negyvenöt éves vagyok, családi gazdálkodó. 1989-ben – még a termelőszövetkezet idején, a rendszerváltás előtt – 40 hektárt béreltem a szövetkezettől. 1994 óta mezőgazdasági vállalkozó vagyok, 2002-ben pedig családi gazdálkodó lettem. 291 hektáron gazdálkodom, ebből a termőterület 251,3 hektár. Az idei vetéstervem: 34,5 hektár durum búzát, 32,8 hektár búzát, 9 hektár árpát, 85,5 hektár napraforgót, 75,2 hektár kukoricát szeretnék vetni, továbbá 4,3 hektár fűszerpaprikát és 5 hektár mákot. 5 hektár lucerna vetőmagot termelnek Szarvasra.

Takács András: Szép nagy gazdaság! Hányan csinálják ezt?

Kárpi Lajos: Én vagyok a gazdaság vezetője, a nejem, a tizennyolc éves lányom és a fiam. Van alkalmazottam is, aki a traktort vezeti.

Takács András: És a gazdaságát hogyan működteti?

Kárpi Lajos: Hála a Jóistennek, elég jó árbevétel volt tavaly. Paprikát, mint vetőmagot termeltek Kalocsára. A más az azért jó, mert Tiszavasváribba szállítom egyből a gyárba, tehát kikerülök a közbeeső Kft-ek, akik a nyereséget le szokták nyúlni. A lucerna vetőmagnál szintén az a helyzet, hogy Szarvasra, a kutatóintézetbe termeltek. Így szintén kikerülök a közbeeső átvevőket.

Takács András: Ezekre az ismeretségekre hogyan tett szert?

Kárpi Lajos: Rengeteg előadáson vettem részt ebben a tizenhárom évben. Ezeken az előadásokon azért figyelik azt is, hogy ki mit termel. Leveleket küldenek, hogy nem termelnék-e lucerna vetőmagot, vagy mákot, vagy paprikát.

Takács András: Tősgyökeres Homokmégyi?

Kárpi Lajos: Nem, én a szomszédos Szakmárról származom. Homokmégyre nősültem 1983-ban. Akkor kerültem a homokmégyi Aranykalász Termelőszövetkezetbe, mint energetikus. Közben felsőfokú energetikus végzettséget szereztem, és szépen lassan, az itt levő szakemberektől elsajátítottam a vetőmagtermesztést, és így beletanultam ebbe a szakmába, így lettem igazából mezőgazdasági vállalkozó. 2000-ben nyertem egy gazdahitelt. Itt a szomszédokban, lakóházamtól nem messze, egy nagyon szép telephelyet szeretnék létrehozni. Magtárt és műhelyt építek. Jelen pillanatban is ott vannak a lakatosok és az ácsok. Kulturált körülmények között szeretnék javítani, tárolni.

*

Romsics Imre: Moró László plébános úr tizenkilenc évvel ezelőtt érkezett Homokmégyre. Azóta látja el a hat valamikori szállásból álló községnek a lelkipásztori teendőit. Ingajaratban közlekedik a homokmégyi és az alsóhomokmégyi plébániák, valamint a hillyei és a Halom szállási imaházak között. Ezen a négy helyen miséznek. Egyetlen vasárnap három helyen tart misét.

Takács András: Elég szegény Homokmégy, nincsen szinte semmire se pénz. A templomot viszont nagyon szépen felújították, legalábbis kívülről.

Moró László: A polgármesteri hivatal is hozzájárult a templom felújításához, de sokat számít az a sok kicsi összeg, amit a hívek, főleg a homokmégyi hívek és a Homokmégyről elszármazottak adtak.

Takács András: A homokmégyiek mennyire vallástartó emberek?

Moró László: Hagyományos vallásosságuk van a Homokmégyieknek, nagyon szép vallásosságuk, legalábbis azoknak, akik homokmégyinek számítanak. A bevándorlók ellenben, sajnos, már nemigen látszanak itt a templomban. De a homokmégyiek gyökereikben vallásosak. Kalocsa közelsége, az érsek, az érseki birtokok segítették a vallásosság kialakulását. 1984 augusztusában kerültem ide, Mélykútról. Ott káplán voltam, az első önálló helyem Homokmégyen lett. Jól érzem itt magam. Egy nagy család vagyunk. Kis faluban jobban lehet énni azt, hogy mindenki családtag legyen. Ez még vérségileg is igaz. A homokmégyiek ilyen-olyan ágon, mind rokonai egymásnak. Ez a családi légkör érződik is. Akit befogadnak, azt úgy is kezelik, mint a családtagot.

Takács András: A település 1600 lakójából hányat ismer?

Moró László: Aki igazából homokmégyinek, alsóhomokmégyinek, hillyeinek, halominak, kis-kecskemégyinek, mácsai-szállásinak számít és nem a közelmúltban, néhány hónapja, egy éve, két éve bevándorló, azokat mind ismerem és mind ismernek is. A legkisebbektől, az óvodásoktól a legidősebbekig, mindenkit.

Takács András: A fiatalok mennyire érdeklődnek a vallás iránt?

Moró László: Van egy úr. A tizenéves és a harminc év közöttiek ugyan tisztelik a papot, tisztelik az egyházat, de – sajnos – a mai tempó és a mai világ rohanása elvonja őket a vallás gyakorlásától. Most ért véget a hittanóra. Az még itt – hála Istennek – az iskolában megy. Kicsi létszámú az iskola, egy-egy osztály van évfolyamonként. Minden osztálynak heti egy hittanórája van.

Takács András: A gyerekek közül sokan járnak hittanra?

Moró László: Nem tudom mennyi lehet az iskola létszáma, olyan 130–140 fő körül gondolom. A bevándorló gyerekek közül senki sem hittanos. A többiek, azt lehetne mondani, hogy az óslakos homokmégyiek, akik itt járnak iskolába, 70–80 %-a jár hittanra.

*

Takács András: Homokmégy milyen népművészeti hagyományokat őriz?

Romsics Imre: Homokmégy az egyik központja a kalocsai népművészetnek. Az 1930-as években, amikor a kalocsai népművészet néhány év alatt meghódította az egész világot, Homokmégynek is központi szerep jutott. Kalocsai értelmiségiek nagy munkába kezdtek 1928-ban. Célul tűzték ki a kalocsai népművészet megismertetését és felvirágoztatását. Céljaik eléréséhez többek között megalakították a kalocsai Gyöngyösbokrétás csoportot. Mozgalmuk gyors sikert eredményezett, 1932-ben már Kalocsa népművészete jelentette a világnak Magyarországot, háttérbe szorítva Mezőkövesdet. A XX. század első felében azonban már nem volt népművészete Kalocsának. Már csak a két évtizeddel korábban önállósodott szállásokon találta meg Gábor Lajos festőművész és Kujáni Ferenc kanonok a népművészetet. A városnak hátat fordító birtokos parasztok nemcsak megőrizték és élítették, hanem tovább is fejlesztették népművészetüket. A kalocsai szállásokon megtalált népművészetet visszahozták a városba, elindították a népművészeti árutermelést. Mozgalmuk leglátványosabb eleme a Gyöngyösbokréta volt. Az önálló közigazgatási egységekbe szerveződött szállások is megalakították saját Gyöngyösbokréta csoportjukat, melyeket közösségi tudatuknak megfelelően homokmégyinek és szakmárinak neveztek. A kalocsai értelmiség nem nézte jó szemmel ezelket az önállósági törekvéseket, hiszen rontották a jól átgondolt és megszervezett üzleti érdekeiket. Az évekig tartó vita fölött végül is a közös összetartozás tudat győzedelmeskedett, hiszen még nem telt el három évtized azóta, hogy a kalocsai szállások önálló községekké szerveződtek. Az 1930-as évek közepére már kalocsaiként jelentek meg a homokmégyi és a szakmári Gyöngyösbokrétás csoportok is. Ez az összefogás tudatosította, hogy ez a népművészet a történeti Kalocsa népművészete, tehát kalocsai népművészet. Ha megnézzük a mai író-pingálóaasszonyainkat, ezeknek túlnyomó többsége is a szállásokról származik, a nagyobb hányaduk Homokmégyről, kisebb hányaduk Szakmárról. Kalocsai születésű szinte egy sincs. A legfiatalabbak között van kalocsai születésű, de ők már az 1970-es években meginduló migráció utáni nemzedék. Róluk is elmondható azonban, hogy szüleik, nagyszüleik, dédszüleik vagy homokmégyiek, vagy szakmáriak.

Romsics Lászlóné író-pingálóaasszony az édesanyám, ő ma a leismertebb népművész. Ír, pingál, s a kalocsai népművészetben előforduló minden terméket képes előállítani.

Takács András: Ezek itt a falon kalocsai vagy homokmégyi minták?

Romsics Lászlóné: Ezek homokmégyi minták, nem kalocsaik. Mi itt Homokmégyen egész másképp írunk és pingálunk, mint a kalocsaik.

Takács András: Mi a különbség a kettő között?

Romsics Lászlóné: A kalocsai minták nincsenek ennyire díszesek. Ha anyagra (textilre) írunk, akkor meg sokkal ritkábbak a motívumok, másképp állnak a szárai, másképp a virágok. Ki tudjuk választani, hogy melyiket írták Kalocsán. Ami a falon van, az a pingálás, az írás pedig az, amit az anyagra (textilre) csinálók. Ezeket kevesen tudjuk, a specialisták száma nem éri el a húszat. A hímzés egy másik műfaj, azt sokan tudják. A kiírt anyagot (textilt) először kézzel, majd géppel hímzik. A gépi „riselinezést” kevesebben ismerik, mint a kézi varrást.

Takács András: Mi van a tojásokon?

Romsics Lászlóné: A pingálás mintáit festjük a tojásra. Abból is csinálók korai kalocsait, szomorú kalocsait, amilyet kérnek.

Takács András: Láttam itt a szobában díjakat.

Romsics Lászlóné: Igen, 2000-ben kaptam a Pécsi Ács Sarolta díjat, és 2002-ben kaptam a Népművészet Mestere díjat.

Takács András: Hova jár dolgozni, festeni, pingálni?

Romsics Lászlóné: Pillanatnyilag a Paprika házat pingálom Kalocsán. A fal felső része negyven centiméteres részére cifra koszorút pingálok és szalagot húzok mellé.

Takács András: Háromféle tojást is látok, éppen most készülődik húsvétra.

Romsics Lászlóné: Most libatőjásokat festek. Kell készítenem színes kalocsait, szomorú kalocsait és korai kalocsait. Ez utóbbi azt jelenti, hogy kék-piros, kék-fekete és bordó-fekete színekkel festek. Nagyon szépek.

Takács András: A mintákat, a színeket honnan tanulta?

Romsics Lászlóné: Öröklődött. Az egész család, már a dédnagymamám és a nagymamám is singlőt – ezt így hívták –, fehérrel tiszta fehérre varrtak. Anyukám is, ő irt és varrt – hímzett – is, a népi ruhákat is megvarrta. Ez öröklődött tudás.

Takács András: Meddig maradhat meg ez a népművészet?

Romsics Lászlóné: Nem tudom, mert nem nagyon van utánpótlás. Nekem van egy szakköröm az iskolában. A nagyok most mennek ki. Van közöttük két ügyes kislány. Most újra kezdem a kicsikkel, az első- és másodikosokkal. Ott is vannak ügyesek. Hát, megpróbáljuk, hogy minél tovább maradjon, de nem nagyon van aki csinálja. Itt a faluban is én vagyok a legfiatalabb, meg hát ezek a kislányok a szakkörben.

Takács András: Melyik a legkedvesebb munkája?

Romsics Lászlóné: Pingáltam a japánoknak egy szobát. Itthon pingáltam, úgy vitték el, ott rakták össze. Azt nagyon-nagyon szeretem, később megkaptam a fényképét is. Vannak „A” kategóriás zsúrizett terítőim a kalocsai népművészet minden korszakából, de legjobban mégis a színeset szeretem. A szomorút is szeretem, de talán a színeset azért, mert annyira lehűzők. Meg azt mondják, hogy pasztellszínekkel kellene hímezni a kalocsait. Pedig ha pasztellszínekkel csinálják, az már nem kalocsai.

Takács András: A szomorú kalocsai minta mitől szomorú?

Romsics Lászlóné: Attól, hogy nincs benne piros, meg rózsaszín és citromsárga. A lila és a kék dominál benne. Ezt az idősebb nők hordták a viseletükben.

Takács András: Nem sajnálja, hogy mégis eltűnik az amit művel, az amit csinál?

Romsics Lászlóné: De! Nagyon sajnálom! Nagyon szeretném, ha tovább vinné valaki! A családban most van egy kislányunoka, egyetlen kislány. Szereti csinálni, meg úgy látom, hogy benne van a génjeiben. Második osztályos, ő is jár a szakkörökre. Különösen nem segít nekik, hogy ne mondja a többi gyerek, hogy neki segíték, mégis messze-messze mások a rajzai, mint a többié. Talán majd ő öröklí.

Tisztelt Olvasónk!

A Honismereti Szövetség az 1996-ban elfogadott adózási törvény értelmében a 2002. évi állampolgársági adó 1 %-ából 122 709 forint támogatást kapott. Előnkösgünk és szerkesztőbizottságunk megköszöni az Ön támogatását, s hogy egyetértve törekvéseinkkel, felajánlásával segítette munkánkat. Az összeget ifjúsági honismereti rendezvényekre, valamint a Honismeret folyóirat megjelentetésére használtuk fel.

Amennyiben továbbra is egyetért célkitűzéseinkkel, a hazaszeretet elmélyítése, a hagyományok éltetése érdekében tervezett programjainkkal, folyóiratunk megjelentetésével, kérjük, szíveskedjen Honismereti Szövetségünket megjelölni 2003. évi adója 1 %-ának felajánlásakor.

Adószámunk: 19624947-1-41

Segítő támogatását előre is köszönjük!

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Dr. Barsi Ernő:

Tennivalók a hagyományápolásban

1. A néphagyományok egy közösség életének szokássá, költészetté, különböző módon érzékelhető formákká alakuló produktumai, melyeket az egyik nemzedék örökségképpen hagy az utána következők számára. Az örökség átvétele, persze, nem egészen pontos. Sőt, szinte lényegéhez tartozik a változás. Hiszen az élet, mely a közösséget körülveszi, maga is szükség-szerűen változik. Így a hagyományok is módosulnak, változnak. Ez a módosulás, variálódás teremti tulajdonképpen az újabb és újabb formákat, segíti létrejönni a hagyományörző népköz-ség újabb és újabb alkotásait.

A változások mögött azonban ott húzódnak, ott élnek bizonyos állandó törvényszerűségek is, melyek a különböző változatoknak bizonyos jellegzetességet adnak. Ezek a jellegzetességek lényegében a hagyományokat létrehozó és továbbéltető közösség sajátjai. Ennek vonásai tükröződnek minden egyes hagyományban. Ezért róluk kétségtelenül rá lehet ismerni magá-ra a közösségre is. Közösség nélkül elképzelhetetlen a hagyomány. S a hagyományok akkor szűnnek meg, amikor felbomlik a belső törvényszerűségek szerint élő, összetartozó közösség.

Ma, ezekben a gyökeres változásokat teremtő időkben azért szűnnek meg népünk hagyománjai, mert nagy átalakulásokon megy át az élet. Igazság szerint ettől csak átalakulniuk kel-lene a régi hagyományoknak, nem pedig megszűnniük. A megszűnésnek azonban az a leg-főbb oka, hogy a társadalmunk ma valósággal atomizálódik, elemeire bomlik, s egyre inkább megszűnik közösség lenni. A hagyományoknak azonban bámulatos erejük van. Tovább tud-nak élni a közösségből kiszakadt egyedekben is. Sőt, a térbeli és időbeli eltávolodás a hagyomá-nyozó közösségtől szinte még jobban ébren tartja őket.

Magam – többek között – öv. Kaszás Ferencné példáján tapasztaltam meg, hogy a hagyomán-nyok ereje micsoda erő. Abban, „drága szülőfalujában”, ahol gyermekkorát, s fiatal-sága éveit töltötte, benne élt a faluközösségben, ahol ebben az időben még éltek az életet meleg-bbé, vonzóbbá tevő hagyományok. Ezeknek az emléket vitte el a messze idegenbe. S mennél inkább magára maradt a távolban, annál kedvesebb volt számára mindaz, ami az elhagyott szülőfaluhoz tartozott. Nem csoda, ha híven megőrizte a hagyományoknak még azokat a da-rabjait is, amelyeket az ottmaradt emberek már eldobtak maguktól. Példája így arra is ad ösz-tönzést, meg szívlelendő tanácsot, hogy akkor is próbáljunk tenni valamit népi hagyománya-inkért, ha már felbomlóban van az a közösség, amely azokat létrehozta és éllette, s így hagyománjai is feledésbe merültek.

2. Azok a hagyományok, amelyek öv. Kaszás Ferencné emlékezetében megmaradtak, a múlt távlatából is egy színes életről vallanak, és valami megkapó emberi melegséget sugáro-znak. Akaratlanul is felvetődik bennem a kérdés: ha ekkora erő van ezekben a hagyományok-ban, nem kellene azokat életünk formálásában, alakításában újra kamatoztatni? A felelt min-den kétséget kizáróan erre csak egy lehet: *kellene!* Más kérdés a *hogyan*. Erre vonatkozólag is hadd vessek fel egy-két gondolatot.

Gyűjtsük össze minden faluban régi gyermekjátékainkat! Tarútsuk meg az óvodában, isko-lában! Ez fogja majd gyermekeinket igazából a szülőföldjükhöz kapcsolni. Gyerekeink játsszanak, hogy aztán majd teljes értékű, egészséges felnőttekké fejlődheszenek! Még iskolai ünnepélyeink műsorait is élvezetesebbé tennénk, ha azokon régi játékainkat ismét a közösség elé vinnénk.

Hasonló a helyzet a dallamainkkal is. Mentsük meg őket a feledéstől! Nagyon fontos, hogy a helyi ízük, zamatuk megmaradjon. Sőt Magyarország földrajzát, tájainak, népcsoportjainak a jellegzetességét is csak akkor tudnánk igazán megéreztetni gyermekeinkkel, ha minden tájhoz népdallal és népművészeti élménnyel közelítenénk, kapcsolnánk őket. El kellene jutnunk oda, hogy az általános iskolás énekeskönyv mellett ott legyen gyermekeink kezében a helyi daloskönyv is. Micsoda hatása volna, ha azt mondhatnánk: íme, itt vannak apáitok, nagyapáitok, nagyanyáitok dalai! Becsüljétek meg tehát őket!

Zeneszerzőinknek kórus- és hangszeres feldolgozásokat kellene készíteniük az értékesebb dallamokból, hogy műzenei formába öltöztetve is elfoglalják a helyüket a kulturális életünkben. De népi hangszereinket is újra a nép kezébe kellene adnunk. Kaszás néni is milyen jóleső érzéssel emlékszik arra, hogy Abdán az ő leány korában többen citeráztak. Harmonikán még asszonyok is játszottak. S még haló porában is hálásan gondolt arra a törekeny, fiatalon elhalt libapásztor gyerekekre, aki kint a réten furulyázgatott nekik. Mennyi örömet adott neki is az, hogy megpróbált hangokat kicsalni gyermekei hegedűjéből.

Még régi népszokásainkkal is volna mit kezdenünk. Először is kulturális rendezvényeken kellene őket újra bemutatni. Lehet róluk filmet, diafilmet készíteni. Iskolában lakóhelyismeret tanításakor milyen kitűnően lehetne azokat használnunk. De még azt is el tudom képzelni, hogy a gyerekek vagy fiatalok szórakozásképpen megeleveníthetnének egyet-egyét a régi szokásokból.

Divatosak ma a különböző ünnepi hetek, napok. Milyen jó volna, ha egyszer például abdai napokat is rendeznének. Erre biztosan még messze földről is eljönnének az érdeklődők, s az abdaiak se húzódnának be akkor a kerítésük mögé, hanem megnéznék azt is, hogy mit csinálnak azok az emberek, akik ott élnek a közelükben. Sok utat és módot lehetne arra találni, hogyan eleveníthetnént fel újra a régi hagyományainkat.

Bevezetőmben elmondtam, hogy a közösség teremti, élteti a hagyományokat. Ha a közösség felbomlik, kivesznek a hagyományok. A közösség és a hagyomány kölcsönhatása fordítva is érvényes! A hagyomány felélesztése újra megteremtheti a közösséget. Sok szó esik arról, hogyan lehetne megszervezni, közösséggé formálni egyre jobban széteső társadalmunkat. Az út világos. Keltsük életre hagyományainkat! Vigyük be őket megváltozott formában is a mai életbe, s akkor azok ereje újra közösséggé fogja kovácsolni, össze fogja tartani széthulló népünket.

Barsi Ernő: Abdai néphagyományok Kaszás Ferencné Somogyi Teréz emlékezetében
Győr, 1995. 5-6. 119-120. old.

Két év honismereti diáktáborainak tapasztalatai¹

A Honismereti Szövetség által támogatott táborok beszámolója alapján

A honismereti mozgalom fontos elemei a nyári honismereti táborok, mert ezek szolgálják, szolgálhatnak a fiatalok honismeret iránti érdeklődésének felkeltését, a mozgalom utánpótlását. Tudomásom szerint évente száznál is több honismereti, vagy részben honismereti jellegű tábor szerveznek az országban, bár ezek egy részénél a honismeret sokszor csak jelképesen van jelen a programban, különösen pedig a tényleges foglalkozásokon. Annak érdekében, hogy minél több honismereti *tartalmú* tábor szervezzene az országban és minél több megyei honismereti egyesület szervezzen honismereti tábor, a Honismereti Szövetség anyagi támogatja a hozzá e célból pályázatot benyújtó közösségeket. Ez az összeg egy-egy tábor

¹ Az V. Országos Iskola és Honismeret konferencián Zámárdiban 2003. október 11-én elhangzott vita-indító előadás szerkesztett szövege. Az ott kibontakozó „vitát” az egy szem magnetofon nem tudta megfelelő módon követni, ezért a Honismeret folyóirat szívesen ad helyet minden, a témával kapcsolatban írásban megfogalmazott, okos hozzászólásnak. (Szerk.)

esetében sajnos nem jelentős, de azoknak a szervezeteknek, intézményeknek, akik szinte fillérként gyűjtik össze a megvalósításhoz szükséges pénz, mégis számottevő lehet. Kérdés, hogy az általunk támogatott táborok milyen mértékben szolgálják a Honismereti Szövetség célkitűzéseit? Erre keresem a választ, elsősorban a táborvezetők által Szövetségünkhez küldött beszámolók alapján.

A Honismereti Szövetség Tábori Munkabizottsága nyilvántartása szerint 2002-ben 21, 2003-ban pedig 27 szervezet kért és kapott támogatást honismereti tábor rendezésére. Számos honismereti témájú táborra nem nyújtottak be pályázatot, föltehetően anyagilag nem szorultak az általunk adható csekély összegre. Mindezt azért bocsátom előre, hogy jelezzem, beszámolóim már ezért sem alapul teljes körű tapasztalatokon. De azért sem, mert a támogatott táboroknak csak egy része küldte el beszámolóját, noha ezt a Bizottság a támogatás egyik feltételének szabta meg. Ennek ellenére 2003-ban két olyan szervezet is kapott támogatást, amelyik mindmáig nem küldte el a beszámolót 2002-ben rendezett táboráról.

A 21, illetve 27 tábor azt jelenti, hogy Szövetségünk szerény hozzájárulásával évente hozzávetőlegesen 500–600 (főként általános és középiskolás) fiatal került valamilyen formában kapcsolatba a honismerettel. Azonban ez az igen szerény támogatás is nagyon egyenetlenül oszlott meg a megyék között.

Két esztendő – amúgy is hiányos – beszámolóiból természetesen nem lehet pontos képet kapni a honismereti táborokat szervező munka eredményességéről, de azért érdemes egy pillantást vetni arra az összeállításra, amely az elmúlt két esztendő honismereti táborainak meggyenkénti megoszlását mutatja – a Szövetséghez beadott támogatási kérvények alapján. A táblázat jelzi a megyék közti aránytalanságokat, s fölveti a kérdést, hogy Baranya, Komárom és Vas megyéből vajon azért nem kértek támogatást a Szövetségtől, mert volt annyi pénzük, hogy enélkül is megrendezzék a táborait, vagy azért, mert annyira nem volt pénzük, hogy a mi jelképesnek számító hozzájárulásunkkal sem tudták volna a táborot megtartani? Vajon a megyei honismereti egyesületek révén mennyire tudnak a potenciális táborszervezők a Honismereti Szövetség által nyújtott támogatás lehetőségéről?

A Honismereti Szövetség által támogatott táborok meggyenkénti megoszlása

Megye	2002	2003	A két év alatt
Baranya	–	–	–
Békés	4	3	7
Borsod-Abaúj-Zemplén	2	3	5
Bács-Kiskun	–	–	–
Csongrád	1	1	1
Fejér	–	1	1
Győr-Moson-Sopron	3	3	6
Hajdú-Bihar	2	2	4
Heves	1	–	1
Jász-Nagykun-Szolnok	1	2	3
Komárom-Esztergom	–	–	–
Nógrád	–	1	1
Pest	1	1	2
Somogy	–	4	4
Szabolcs-Szatmár-Bereg	1	–	1
Tolna	1	1	2
Vas	–	–	–
Veszprém	2	3	5
Zala	1	–	1
Budapest	1	2	3
Összesen	21	27	48

A támogatott táborok költségei

Ha megvizsgáljuk, hogy a honismereti táborok szervezői mekkora összeget terveztek rendezvényükre, mennyi támogatást kértek rá, és mennyit kaptak a Honismereti Szövetségtől, a következő számokat kapjuk (ezer forintban):

	2002		2003	
	összesen	1 táborra	összesen	1 táborra
Tervezett költség	10099	480	12818	493
Kért összeg	1078	51	1359	50
Kapott összeg	500	24	510	19

A táborok szervezői tehát átlagosan és megközelítően félmillió forintot terveztek egy-egy tábor költségeire, s ennek mintegy 10 %-át kérték a Honismereti Szövetségtől. A kért összegnek 2002-ben a 46 %-át, 2003-ban pedig 38 %-át kapták meg: 24, illetve 19 ezer forintot. A megítélt összeg így a tervezett összes költségnek csupán 5, illetve 4 százaléka. A legkevesebb táboronkénti támogatás mindkét esztendőben 15 ezer forint volt, a legtöbb pedig 2002-ben 30 ezer, 2003-ban pedig 40 ezer forint.

Ezek a számadatok fölvetnek néhány kérdést.

Mindenekelőtt azt, hogy nem aprózzuk-e nagyon el a honismereti jellegű táborok támogatására rendelkezésünkre álló meglehetősen szerény keretet? Ezen azért is érdemes elgondolkodni, mert a táborok költségeihez való 4-5 %-os hozzájárulás aligha lehet elegendő arra, hogy a Honismereti Szövetség megfelelő súllyal érvényesítse igényét és véleményét a tábor stílusával, tervezett programjának értékével, színvonalával kapcsolatban. Jó lenne persze tudnunk, hogy egy-egy tábor végül is mekkora összegből valósult meg, s ebben mekkora hányaddal szerepelt a Szövetség támogatása? Egyébként a táborok támogatására fordítható pénzösszeg évenkénti elosztását végző, a pályázatokat elbíráló „Tábori Munkabizottság” előrelátó alaposágát dicséri, hogy a tábori beszámolókból kihámozható eredményesség és színvonal szoros összefüggésben volt a támogatás mértékével. Mégis el kellene gondolkodnunk, nem hasznosulna-e jobban a táborok támogatására szánt összeg, ha kevesebb, a honismereti táborokkal kapcsolatos elképzeléseinknek szigorúbban megfelelő rendezvényt támogatnánk – valamivel jelentősebb összegekkel.

A támogatott táborok műfaja

Két esztendő támogatott táborainak beszámolóit átnézve, nagyjából kirajzolódnak a különböző táborok jellemzői, s az is, hogy melyik milyen mértékben tekinthető *honismeretinek*. Át kellene gondolnunk, hogy mik is a honismereti tábor legfontosabb ismérvei, más szóval: *mitől honismereti egy tábor?* Ennek lehetnek formai és tartalmi elemei. A tartalmiakkal érdemes volna alaposan és folyamatosan foglalkoznunk, módszertani anyagokkal és a jelenlegihez hasonló szakmai tanácskozásokkal segítenünk a szervezőket és a táborvezetőket. Fontos volna továbbá, hogy a tábor programjában szerepeljenek a honismereti mozgalommal, honismereti kiadványokkal, honismereti tevékenységgel foglalkozó előadások, beszélgetések, foglalkozások.

A vizsgált két esztendőben beszámolót küldött táborok honismereti jellegét ezen jelentések alapján nehéz megítélni. Szervezettségük és tevékenységük jellege *szerint* négy csoportra osztottam őket.

- *Időtöltő táborok.* Ezek általában csekély fantáziával megtervezett és korlátozott leleménnyel megvalósított, elsősorban a többé-kevésbé kellemes időtöltést, jól-rosszul álcázott nyaralást szolgáló táborok. Programjukban főként az egyszerű kézimunka (gyöngyfűzés, gyurmázás stb.), játék, strandolás, olykor – *horribile dictu!* – tévézés, számítógépezés szerepel. Természetesen ilyesmikre is sor kerülhet egy táborozás során – lazításként, vagy ha muszáj eltöltetni a valami ok miatt elmaradt program nyomán felszabaduló időt. De amikor ilyen „időtöltő” elemekből áll a tábor programjának túlnyomó része, akkor fölmerül a kérdés: *mitől honismereti az ilyen tábor, s miért kell ezt a Honismereti Szövetségnek támogatnia?* Természetesen az ilyen táboroknak is lehetnek hasznos elemei, a gyermekek még jól is érezhetik magukat benne, de semmi esetre sem ezek jelentik a nyári ifjúsági táborok javát.

• *Utazó táborok.* Elsősorban vonatos, autóbuszos, sajnos csak ritkán gyalogos országjárások ezek, értékük elsősorban azon múlik, hogy a kirándulásokat, országjárásokat mennyire sikerül tartalommal megtölteni, és milyen mértékben készítik fel a résztvevőket a látottak befogadására, feldolgozására? Fontos, hogy az országjárás tartalmi része arányban legyen az utazási költségekkel, mert ebben a műfajban tapasztalható a legnagyobb mértékű pazarlás. A beszámolók szerint a legeredményesebbek azok az országjárások, amelyeket hónapokig tartó, ismereteket megalapozó és érzelmeket ráhangoló programok, vetélkedők készítenek elő. Ebből következik, hogy a legjobb országjáró táborok valójában egy-egy egész esztendőben eredményes honismereti szakkör, vagy más közösség éves munkájára helyezik, helyezhetik fel a koronát.

• *A dolgozó* – ha nem keltene rosszízű emlékeket, azt mondanám: munka – táborok. Ezek azok, amelyeknek minden percét, de legalábbis minden óráját gondosan megtervezték, a különböző programok átgondolt terv szerint követik egymást, ahol – egy kis túlzással – még a lötyögéseknek is megvan a feladatuk. Az ilyen táborokban a végzett munka lehet formális és érdemi, a pedagógiai célnak lényegében mindkettő megfelel, természetesen az utóbbinak megvan a külön hozadéka is. Arra gondolok, hogy lehet gyűjteni egy település helyneveit, ragadványneveit, vagy hagyományos gyermekjátékait úgy is, hogy a szakirodalomból tulajdonképpen már ismert anyagról van szó – persze ilyenkor is gazdagodhat a tudás –, és úgy is, olyat is, ami az ismeretanyag egyértelmű gazdagodását jelenti. Az ilyen „munkás” táborokban a tevékenység igen sokféle lehet, s a következő részben próbálom számba venni az eddigi tapasztalatok alapján kínálkozó lehetőségeket.

• Minden bizonnyal a *kombinált honismereti táborok* a legjobbak, mind a kellemes időtöltés, mind pedig a pedagógiai, mozgalmi hasznosság tekintetében. Ezekben megvalósul a József Attila-i intelem, a „jó szóval oktasd, játszani is engedd” elve. Ilyenkor érvényesülhet az az igazság, hogy a jó honismereti tábor szervezése nem csupán mesterség, hanem elsősorban *művészet*. Mert a honismereti tábornak nem az a végső célja, hogy a résztvevő fiatalok – bármily hasznosan – eltöltsék az időt, még csak az sem csupán, hogy minél több új ismerettel gazdagodjanak, hanem hogy érzelmileg, lelkiileg ráhangolódjanak mindazokra a személyiségformáló, identitást erősítő értékekre, amik a honismeretet jelentik.

A tábori beszámolók alapján megfogalmazható gondolatok

Akármilyen szerényen, táboronként 15–40 ezer forinttal tudta is támogatni a Honismereti Szövetség a hozzáfutókat, összességében évi félmillió – kedvezőbb években ennél is több – forintot fordított erre a célra, ami azért nem elhanyagolható összeg. Különösen ha meggondoljuk, hogy ezek a pénzek immár tizenhárom esztendeje jutnak el több kevesebb rendszeres-

A tanácskozás résztvevői (Mándli Gyula felvétele)

séggel a különböző mértékben honismereti jellegű táborok szervezésére. Ahhoz mindenesetre elegendő, hogy elgondolkodjunk: milyen hozadéka van ennek a támogatásnak a honismereti mozgalom számára?

Tudom, hogy gyöngébb táborokról is lehet kiváló beszámolót írni és fordítva. Mégis, azzal a szándékkal vettem kézbe az elmúlt két esztendő tábori beszámolóit, hogy azokból bőséggel idézhetek megszívlelendő részeket, s majd a korábbi 11 esztendő termését is átnézve talán összeáll egy honismereti táborvezetők és táborszervezők számára készülő kiskaté anyaga. Szívesen idéztem volna okos, szívmelegítő részleteket, tanulságos módszertani összegzéseket, másokkal megosztható felismeréseket, de ilyenekkel csak *elvétve* találkoztam. Nyilvánvaló, hogy ezek a beszámolók – helyesebben talán inkább jelentések –, általában nem azzal a szándékkal készültek, hogy azokat bárki is elolvassa. Készítőik nem akarták megosztani tapasztalataikat, *senkinek sem akartak üzeni*. Legtöbbször hiányzik belőlük a jól végzett munka utáni megelégedettség; a „mi így oldottuk meg”, az „erre jöttünk rá” rokonszenves dicsekvése. Ehelyett legtöbbször üres frázisokat olvashatunk, mint például: „ezen kívül előadások is hangzottak el, amelyeket követően megbeszéltük a felvetődött kérdéseket”; vagy „a tábor fontos közösségformáló elemei a közös beszélgetés, közös éneklés, tánc, kirándulás stb. mind fontos eleme volt a hétnek”; továbbá „nagy volt az érdeklődés”, „a gyerekek el voltak ragadtatva”, „jövőre is szeretnénk eljönni”, és így tovább. Rá kellett jönnöm, hogy a Honismereti Szövetség által támogatott táborok rutinszerű beszámolóiból aligha áll össze egy honismereti táborok szervezői számára segítséget nyújtó módszertani füzet. Néhány hasznos gondolatot azonban mégis meg lehet belőlük fogalmazni.

Kiderül ezekből a beszámolókból, mennyire fontos, hogy a több-kevesebb rendszerességgel megrendezett táboroknak legyen körültekintően, *évekre megtervezett* programjuk. Az ilyen táboroknál érzékelhető a *folyamatosság*, hozadéka egymásra épül, egymásból következik. A szerzett tapasztalatok maguktól értetődően évről-évre gazdagítják a programot, szervezettsége és módszere egyre tökéletesedik, az elért eredmények garanciát jelentenek a következőkre. Az ilyesfajta tudatosságra talált példákat idézem most, tanulság és továbbgondolás céljából.

- A *hagyományos falusi épületek felméréséhez* szükséges tudás és rutin nyilvánvalóan nem néhány nap alatt alakul ki az ilyen célból szervezett tábor résztvevőiben. Bár 10–15 nap alatt is sokat lehet végezni, de egy-egy hagyományörző településen ennél több a feladat, ezért célszerű több éven keresztül vissza-visszatérni az adott helyre, hogy lépésről-lépésre megvalósuljon az értékek lehetőleg teljes számbavétele. Ha a tábor résztvevői évenként csak részben cserélődnek, akkor az érdeklődés és a tapasztalat „tökefelhalmozódását” is hasznosítani lehet.

- A *temetőfeltárások és -felmérések* is folyamatosan tervezett és szervezett táborokat igényelnek. Az ilyen jellegű munkáknak ugyanis megvan a „fizikai” és a „szellemi” oldala. Az előbbi a sírok, különösen a sírkövek kiszabadítását, földtől, gázról való megtisztítását jelenti, az utóbbi pedig a sírok művelődéstörténeti háttérének feldolgozását. Mindkettő gondosan előkészített, összehangolt munkát igényel, s bár egyik sem tekinthető úgynevezett „kellemes” időtöltésnek, föltétlenül a jól végzett munka örömét tudja nyújtani a tábor résztvevőinek és szervezőinek egyaránt.

- Több helyen is hozzáfogtak *települési ki kicsoda* készítéséhez, van, ahol már jó néhány éve dolgoznak rajta. Ez is olyan program, amelynek megvalósítása során folyamatosan gyűlik az anyag, több korosztály is megtalálhatja benne az életkorának megfelelő feladatot, senki sem „nő ki belőle”, főiskolás korában, sőt az után is megtalálhatja a feladatát. Ráadásul mindenféle érdeklődés munkába fogható az interjúkészítéstől, a könyvtári és a levéltári munkáig.

- Egy-egy jól szervezett *tárgygyűjtő honismereti tábor*, ha több éven át megvalósul, megtekintheti egy, később akár falumúzeumunk is fejlesztendő helytörténeti gyűjtemény tárgyi és szellemi alapjait. Olyan „testreszabott” feladat ez, amelynek célszerű munkamegosztásában mindenféle érdeklődésű fiatal megtalálhatja a számára legmegfelelőbb helyet.

- Ha talán nem is jár kézzelfogható eredménnyel, bizonyára sikeresek és főként hasznosak voltak azok a táborok, amelynek során úgy vittek el városi fiatalokat „vidékre”, hogy nem a szokványos és semmitmondó „lásson kacsát meg szekeret” célt tűzték ki, hanem azt, hogy módszeresen *megismerjenek egy-egy, lehetőleg néprajzi tájegységet reprezentáló települést*. Találkozzanak nyelvjárásával, helytörténetével, népi kultúrájával, hagyományos és átalakulófélben lévő életével, ezer gondjával, bajával, különösképpen pedig a velük egykorú fiatalokkal. Élet-

re szóló élményeket kaphatnak a honismereti „táborozók”, s mindeközben természetesen bőven láthatnak kacsát meg szekeret is. Ennek a táboritípusnak érdekes változata, amikor egy-egy „körzetesített” iskola különböző falvakból való diákjai fogadták egymást szellemi, honismereti vendégség keretében. Megfelelően szervezve jól érvényesülhet az ilyen jellegű bemutatkozásokban az önképzőkörök könnyen felidézhető szellemisége.

Bizonyára még számos más, példamutató tartalmi változat szerepelt a támogatott táborok programjában, talán éppen azokéban, ahonnan nem küldtek beszámolót. Az itt megemlítettnek azonban van néhány közös vonása, amit célszerű kiemelni.

- Mindegyik program alkalmas arra, hogy betöltse az egész éven át jól működő szakkör, nyári „hadgyakorlatának” szerepét; de a dolog fordítva is működik: a tábor nyári munkája olyannyira összekovácsolhatja a közösséget, hogy érdemes télire szervezett szakköri tevékenységgel együtt tartani őket.

- A rendszeresen visszatérő fiatalok tapasztalata, odaadása évről-évre összeadódik, sőt hatványozódik, így a tábor szakmai hozadékán kívül közösségteremtő és közösséget kovácsoló szerepe is érvényesül.

- Különösen alkalmasak ezek a „felmenő rendszerű” honismereti táborok arra, hogy a résztvevő fiatalokat hosszabb távon is a mozgalomban tartsák, mert minden korosztály számára kézzelfogható, átélhető sikerélményt nyújtanak.

- Rendszeresen ismétlődő jelenlétükkel a táborot bekapcsolják a település kulturális, közművelődési életébe is.

Végezetül érdemes néhány szót ejtenünk a honismereti táborok anyagi háttéréről. Persze nem a források köréről, vagy a költségek tételek alakulásáról és elszámolásáról, mert ezeket a beszámolókból általában diszkrét homály fedi. Hanem az elég sokat vitatott *résztvételi díjről*, ami vagy elképesztően magas a külföldi utakra bérelt luxus autóbuszoktól, valamint a tisztességtelenség határát súroló (vagy éppen meghaladó) szervezési és előadói tiszteletdíjaktól. Vagy pedig egyáltalában nincs résztvételi díj – a halmozottan hátrányos helyzetekre hivatkozva.

Megítélésem szerint egyik változat sem helyes, az érvényesülő szempontok pedig nem honismereti jellegűek. A támogatott táborok beszámolóiból az derül ki, hogy a *legjobb megoldás a mértéktartó résztvételi díj megállapítása*, aminek kettős haszna van. Egyrészt hozzájárul a bevételekhez, másrészt lehetőséget ad arra, hogy – mérséklésével vagy elengedésével – indokolt esetekben kedvezményt lehessen nyújtani. Ilyen lehet a pályázatok készíttetése, amikor a táborozók első helyezésekért, vagy egész esztendei kiváló szakköri munkájukért *jutalmul* vehetnek rész a táborban. Máskor pedig a jó képességű, de szociálisan rászoruló gyermek kaphatja a különböző mértékű *kedvezményt*.

*

Az elmondottakból talán kiderül, hogy a honismereti táborok megszervezésének, vezetésének eredményessége nem csupán a jószándékon és az elkötelezettségen múlik, de legalább ilyen mértékben *szakmai felkészültség* kérdése. Ezt a szempontot a Tábori Bizottsághoz érkező pályázatok elbírálásánál célszerű lesz figyelembe venni. Jó lenne, ha minél több olyan program születne, amelyben a *hon megismerése elsősorban terüsről, tevékeny programokban* valósul meg. Fontos továbbá, hogy a Szövetség által támogatott táborokban több, de legalább egy, olyan előadásra, foglalkozásra kerülne sor, amelynek során a táborlakók megismerkedhetnek a *honismereti mozgalom lényegével, célkitűzéseivel, szervezeti felépítésével*.

A beszámolók arról tanúskodnak, hogy rendszerint a megyei honismereti egyesületek, vagy más honismereti közösségek által szervezett honismereti táborokban érvényesül leginkább a honismereti mozgalom lényege. Ezért arra kellene törekedni, hogy minél több, az egész esztendőben folyamatos és eredményes munkát végző megyei honismereti egyesület szervezen – közvetve, vagy közvetlenül – módszertanilag megalapozott, példamutató tematikájú, vonzó honismereti táborot. A Honismereti Szövetség pedig a rendelkezésére álló szerény pénzeszközökkel elsősorban – de természetesen nem kizárólagosan – ezeket, valamint más, hasonló színvonalon megvalósuló honismereti táborokat támogasson.

Halász Péter

Tisza partján lakom

Tisza kécskei kisiskolások helyismereti munkafüzete

2001-ben adta ki Tisza kécske tanítóinak és tanárainak nyolctagú munkacsoportja Nagy Lászlóné vezetésével azt a gondokkal és szeretettel összeállított 135 oldalas munkafüzetet, amely a kisiskolások helyismereti oktatását kívánja szolgálni. A kiadvány alcíme: „Helytörténeti munkafüzete a tisza kécskei általános iskolák 1–4. osztályos tanulói számára”. A kiadvány témakörei – az alcímtól eltérően és nagyon helyesen – nem csak történeti jellegűek, hiszen szoros kapcsolatban áll az anyag a mához, s a lakóhely megismerését, megszerettetését tekinti feladatának.

Érdekes idézni a gyermekekhez szóló bevezetőt: *„Mindenütt jó, de legjobb otthon! Így tartja ezt a régi szép közmondás. Miért otthon a legjobb? Azért, mert ott szeretnek bennünket, ott minden és mindenki ismerős. Közös az örömeink, a bánatunk. Hol vagyunk otthon? Csak a szüleinek házában? Vagy az iskolánkban, a városunkban és a hazánkban is? Mindenütt otthon vagyunk, ahová ismeretek, élmények és a szeretet láncai kötnék.”* S a munkafüzete szerepét így határozza meg a tanulók számára: *„Segít abban, hogy szeresd és otthonodnak érezd a városunkat, Tisza kécskét, magadnak valld múltját és jövőjét.”*

A füzet használatát négy évre tervezeték.

Az 1. osztályosok húszoldalmi fejezete a család, a rokonság belső köreiből indítja a világgal való ismerkedést, az otthonból az iskola felé vezet az út, s a téli meg a tavaszi ünnepkör rövid áttekintése után a népi gyermekjátékok felé fordítja a tanuló figyelmét. A feladatok alkalmat adnak szavak írására, családi fénykép beragasztására, köszöntő versek megtanulására, rajzra, színezésre, néhány alapvető közlekedési tábla megismerésére, karácsonyfadísz készítésére, kiszámolók, dalok, játékok megtanulására.

A 2. osztályosok fejezete 30 oldal terjedelmű. A kiindulópont továbbra is a család, de már alkalom kínálkozik a nagyszülői nemzedéken keresztül az életmód változásainak az érzékeltesítésére. A szokások közül a szüretet emelik ki jó érzékkel, hiszen ennek sokszínű témakörében szóba kerül a gazdálkodás, a szórakozás, a játék, a dal, a viselet néhány érdekes jellemzője. Fényképek keltenek érdeklődést a helytörténeti gyűjtemény régi tárgyai iránt, s tágul az előző évben csak az otthon és az iskola környezetére korlátozódó helyismeret; a tisza kécskei sétá által az egész város a tájékozódás terepévé lesz. Jeles épületekhez, emlékművekhez, emlékhelyekhez kerülnek közelebb. Ennek az osztálynak az anyaga is dallal kísért gyermekjátékokkal zárul.

A 3. osztályosoknak szóló rész 38 oldal terjedelmű, tovább bővül tehát a tananyag. A munkáltató jelleg továbbra is érvényesül; a rajzok, rövid megfogalmazások mellett anyaggyűjtést, rejtvényt adnak feladatul, több az olvasnivaló, és a munka során jártasságra tesz szert a tanuló a térképen való tájékozódásban. A család tagabb rokoni kapcsolataival foglalkoznak, elmélyül a városismeret; a külterület jellemzőire, a Tiszára, a termelés bizonyos elemeire is kiterjed már a figyelem. A kialakulóban lévő arborétum lehetőségeit kihasználva foglalkoznak a növény- és állatvilággal. További új vonás a településtörténeti visszapillantás, az építkezés mód változásának, a mesterségeknek a megfigyelése. A népi gyermekjátékok köre ebben az évben is tovább gyarapodik.

A 4. osztályosok számára 40 oldalnyi feladatsor szolgál. A család témakörében négy nemzedék számbavételére, családfa készítésére vállalkozhatnak, s az ünnepekhez is a nagyszülői nemzedék szokásvilágát föl idézve közelednek. Sajátos vonása ennek a fejezetnek a költő Szabolcska Mihály megidézése, aki tisza kécskén született, s gyermekkorát Ókésken töltötte, a helyi irodalmi hagyománynak ő a legjelesebb személyisége. Ez indokolja, hogy kilenc oldalon át foglalkozzanak vele a tanulók; életrajzával, emlékhelyeivel, verseivel. Dicséretes, hogy mindez az életkori sajátosságoknak megfelelő módon történik, a szövegek nevelő hatásúak. A várossal való ismerkedés eljut a megye szintjéig. A Kiskunsági Nemzeti Park, a Közép-tiszaí Tájvédelmi Körzet bemutatása révén a természetismeret és a környezetkultúra elmélyítéséhez ad anyagot itt a munkafüzete. Két fejezettel folytatódik a várostörténet. Nem feledkeznek meg Móricz Zsigmond 1935-ben történt kécskei látogatásáról, akkor írt újságcikkről, s föl-

használják azt is, meg Emmer Gábor tanító 1938-ban kiadott településrajzát is ahhoz, hogy a múlt néhány jellemző vonását a tanulók megismerjék, azt a jelennel szembesítsék. A negyedikese is tájékoztathatja játékszerüket, népdalkincsüket e munkafüzet segítségével.

A munkafüzetet négyoldali (nagyírást színes) képmelléklet egészíti ki, teszi még vonzóbbá, s tíz könyvet ajánlanak az érdeklődőknek a helyismeret elmélyítéséhez. A jól megválasztott anyag, a gyermeket közvetlenül megszólító hangneme, a sokoldalú szemléltetésre és munkáltatásra való törekvés minden bizonnyal a gyakorlatban is sikeressé teszi ezt a kitűnő ízléssel megformált kiadványt. Segítség, ötlet adhat más tájak nevelői számára is a kisközségek helyismereti nevelésének szolgálatában.

Kovács Dániel

Hon- és népismeret a tiszakécskei általános iskolák helyi tanterveiben

1. A 2000-ben kiadott kerettanterv az általános iskolák 1–4. évfolyamai számára is tartalmaz helytörténeti, honismereti vonatkozású részeket. Erre épít nevelőmunkánk.

A célok és feladatok között a magyar nyelv és irodalom olvasmányanyaga ismereteket közvetít a társadalomról és a természetéről, a hazáról, a családról és más alapvető személyes emberi kapcsolatokról. Népiünk múltjának története és példa értékű személyiségeinek ismerete erősíti tanulóink nemzeti azonosságtudatát. A környezetismeret tanítási-tanulási folyamatában elsősorban a tanuló lakóhelyi, iskolai, települési környezetének megismertetésére, megszerettetésére kell törekednünk, ezen keresztül segítjük olyan magatartás kialakulását, mely az élő és élettelen környezet megővését, védelmére ösztönöz, erősíti a lakóhelyhez való kötődést. Az ének-zene közvetítheti a szűkebb zenei környezet kultúráját, a vizuális kultúra gyarapítása helyi motívumokkal gazdagítható, a technika és életvitel témakörében az adott lakókörnyezet előnyeinek és hátrányainak felismerésével foglalkozhatunk.

A fejlesztési követelmények sorában szervesen helyezkednek el a környezet, az ember, a hon ismeretét szolgáló elemek. Elég ha arra a követelményre utalunk, hogy a tanuló ismerkedjen szűkebb környezetének kulturális és vallási emlékeivel, hagyományaival; gyakorolja azokat a tevékenységeket, szokásokat, szokásokat, lakóhelye, a szülőföldje és a hazája megismeréséhez, megbecsüléséhez, szeretetéhez vezetnek.

A tananyag a célok és feladatok és feladataihoz, a fejlesztési követelmények teljesítéséhez minden évfolyamon konkrét lehetőségeket teremt a nevelőmunka számára. Az 1. osztályban a magyar nyelv és irodalom keretében foglalkozunk például a mindennapi érintkezés nyelvi fordulóival, a család és a családtagok kapcsolataival; a tánc és dráma tanítása közben énekes népi gyermekjátékokat kapcsolunk össze mozgással; a környezetismeret lehetőséget ad az évszakokhoz kapcsolódó helyi ünnepek, szokások megismerésére, az iskola és környéke, a lakóhely jellegzetességeinek felismerésére; az ének óráin népi gyermekjátékok, mondókák, az ünnepkörök dalai hangzanak el; a rajzóra alkalmat ad helyi műalkotások (szobrok, képek) megfigyelésére; a technikai és életvitel néhány kézműves szakma azonosításához vezethet el. A 2. osztály mindezt tovább bővíti, sor kerül énekes népi gyermekjáték előadására, a település neves helyeire vezető séta pedig alkalmat ad a nevezetes épületek, a természeti formák megfigyelésére, számbavételére, a helytörténeti bemutatáshoz, kiállítás megtekintésére. A 3. osztályban tájékozódnak a tanulók a lakóhely irodalmi vonatkozásairól, irodalmi és történelmi emlékhelyeiről, térképvázlat készül a településen belüli pontos tájékozódás érdekében, helyi példákra figyelik meg a jelen és a múlt néhány tárgyát, a lakóhely jellegzetes építményeinek, berendezéseinek szemrevételezése kapcsán. A 4. osztály tananyaga tovább tájékoztat a kört a régió felől, a tanulók gyűjtőmunkát végeznek a történelmi és irodalmi emlékek körében, felkutatják híres emberek helyi kapcsolódásait, közvetlen tapasztalatok alapján ismerik meg a lakóhely jellemző földrajzi alakulatait, szűkebb és tágabb környékét. A szülőföld dalkincse, népi építészete, műemlékei, helytörténeti gyűjteményei, közgyűjteményei személyes kötődéssel nyílnak meg a tanulók előtt.

2. A kerettantervnek az 5–8. évfolyam számára megjelölt *céljai, feladatai* közül ezt emeljük ki: „Az iskolának ebben a szakaszában is kiemelkedő feladata a nemzeti ... és az etnikai hagyományok tudatosítása, az ápolásukra való nevelés. Nevelési-oktatási tevékenységével az iskola fejleszti a tanulóknak nemzeti azonosságtudatát, képviseli az egymás mellett élő különböző kultúrák iránti igényt.”

Ezekben az osztályokban is valamennyi tantárgy alkalmat, lehetőséget kínál a honismereti nevelésre, s mint önálló stúdium is beléphet a hon- és népismeret. Néhány példát mutatok be arra, hogy a kerettanterv tantárgyi cél- és feladatrendszerre, fejlesztési követelményei, tevékenységformái, tananyagának témakörei milyen lehetőséget nyújtanak helyi tantervünk számára.

A *magyar nyelv és irodalom* tantárgyban „a fölkészítésnek elő kell segítenie... a saját régió, lakóhely kulturális értékeinek megbecsülését, az esztétikai jellemzők felfedezését a mindennapokban, a tárgyi és az emberi környezetben”. Az 5. évfolyamon a kultúráit nyelvi magatartás kialakításában a falusi (kisvárosi) emberek nagy hangsúlyt fektetnek a köszöntésre, a kedves udvariassági beszélgetésekre, s a jó kécskei példák bemutatása ösztönző hatású. A szövegalkotás gyakorlása során leíró fogalmazások készülnek helyi témákról (pl. A mi utcánk, Séta a Tisza-parton), a szülőföld megismerését segíti elő a kiskunfélegyházi irodalmi kirándulás, s a beszélt nyelv fejlesztése közben utalás történik a tájnyelvi jellegzetességekre, kitérünk a helyi szólások, közmondások gyűjtésére, értelmezésére. A 6. osztályosok az önálló könyvtári vizsgálódás keretében a településre vonatkozó újságközleményeket olvasnak el, beszélnek meg, a helyi tankönyvben találkoznak Nemcsik Endre ókécskei kántortanító versével, eljátszanak népszokás-elemeket, elemzik a tiszakécskei helynevek tartalmát, és írásmódját, megfigyelik a településrészek lélekszámának változásait. A 7. évfolyamon a közéleti kommunikáció helyzeteivel és műfajaival kezdenek ismerkedni, összeállítják a településsel foglalkozó könyvek, újságok jegyzékét, irodalmi barangoláson vesznek részt Nagykőrösön és Kecskeméten. A tanulók a 8. osztályban Tiszakécske nyelvjárását, tájszavait tanulmányozzák, megismerkednek Móricz Zsigmond és Szabolcska Mihály helyi vonatkozású műveivel, a kortárs irodalomból pedig Lezsák Sándor, Tollas Tibor, Kovács István József, Buda Ferenc verseivel, a Forrás című megyei folyóirattal.

A *történelem és állampolgári ismeretek* tantárgyban követelmény, hogy a tanulók ismereteket szerezzenek saját emberi-társadalmi környezetükből. Ennek érdekében az 5. évfolyamon képet kapnak az őskor és a honfoglalás korának helyi régészeti leleteiről, a 6. osztályban vizsgálják Kecskemét és környékének sorsát az Árpád-korban, a Hunyadiak korában, a hódoltság idején, tanulmányozzák a reformáció hatását, valamint a Rákóczi-szabadságharc éveinek helyi tükröződését. A 7. évfolyamon helytörténeti gyűjtő és feldolgozó részfeladatokat kapnak a tanulók, részben önálló, részben csoportmunka formájában. Különösen érdekes a XVIII. és XIX. század helyi története: Kécske újratelepülése, az 1848/49-es szabadságharc emléke, a dualizmus korának világa, és eljutnak az I. világháború helyi vonatkozásaihoz. A 8. évfolyam is kínál lehetőséget helytörténeti vizsgálódásra (pl. a II. világháború eseményei és kártételei, az 1956-os kécskei sortűz, a népesség alakulása, a közlekedés, postaszolgálat, hajózás fejlődése, a képviselőválasztások), illetve a jelen tényeinek rögzítésére megbeszélésére.

A *természetismeret* tanítása során azt tartjuk szem előtt, hogy „a gyermek egyre biztosabban igazodjék el közvetlen, majd távolabbi környezetében”, „tudjon tájékozódni lakóhelyén és annak környékén”. Az 5. évfolyamon terepgyakorlattal egybekötve ismerkednek meg a települést és környékét bemutató térképekkel, a Közép-Tiszaí Tájvédelmi Körzet tiszakécskei területével, a jellemző helyi növény és állatvilággal. A 6. évfolyam anyaga a Tisza, a Kunsági Nemzeti Park tanulmányozását teszi lehetővé. A *biológia* keretében az emberi szervezettel foglalkozva kitérünk a helyi gyógyítási módokra régen és ma, a népi orvoslás tapasztalataira. A *kémia* a 8. osztályban a környezetvédelem helyi problémáinak vizsgálatára ad alkalmat, a környék vizeinek laboratóriumi vizsgálatára kerülhet sor.

A *földünk és környezetünk* megismerésének folyamatában is kihasználhatjuk a helyi lehetőségeket a 7. és 8. évfolyamon, például a világ magyarságáról tanulva tanulmányozzuk a Lakiteleki Népfőiskola Emigrációs gyűjteményét, illetve a kécskei utazóknak és emigránsoknak a sorsát. Megismerkednek a tanulók a német testvérváros, Lübbecke, a csángó-magyar testvértelepülés, Gyimesfelsőfok jellemzőivel, a tiszakécskei és pozsoni fiatalok cserekapcsolataival, a lakóhely természeti viszonyaival, idegenforgalmi látnivalóival.

Az énekórákon bemutatjuk a Kécske környékén gyűjtött népdalokat (pl. Kálmány Lajos gyűjtése), ismerkedünk a kécskei citerazenekarral, tanítunk dalokat a Tiszáról, illetve az egyházi ünnepkörből, népzenei felvételeket mutatunk be, ismerkedünk a néprajzi és zenei lexikonok, enciklopédiák közléseivel.

A *rajz és vizuális kultúra* is személyiségfejlesztő hatású. Kécskéhez kötött téma: a család, a kécskei mézesbábos népművészet mestere, a kécskei bábosok megismerése. A kiskunfélegyházi Kiskun Múzeumban tanulmányozhatók a népművészet emlékei, a város helytörténeti gyűjteménye, a kécskei fazekas-, valamint a kékfestő műhely ugyancsak érdekes látnivalókat kínál. Sor kerül a köztéri szobrok, emlékművek, középületek esztétikai elemzésére, a templomok neogótikus, késő barokk és klasszicista stílusjegyeinek, a jellegzetes polgárházak jellemzőinek megfigyelésére, a kécskei nyári művésztaborban készült festmények, alkalmi tárlatok megtekintésére. Megfigyelhetjük a viselet változásait, népművészeti alkotások rajzolása, festésc szerepel az anyagban, népi játékokat készítettünk. A 8. évfolyamon a népi építészeti jellemzőivel foglalkozunk, megfigyeljük a település egyes részleteinek, utcaképeinek elemeit, a városrendezés tervét.

A *technika és életvitel* ismeretkörébe tartozik, pl. a lakóhelyi környezet, a kertgazdálkodás, a népi építészeti anyagaival, szerkezeteivel való ismerkedés, s a lakóhely vizsgálata a funkció, a célszerűség, az esztétikum és a forma összefüggései szerint. Az 5. évfolyamon esik szó nagyanyáink ételeiről, a kenyérsütésről, a helyi öltözködési szokásokról, a 6. évfolyam a kendermunkát hozza közelebb, a 7.-ben a népi hímzések öltéstechnikáját és a környék közlekedésének történetét mutatjuk be.

Folyamatban van a testnevelés és sport, a tánc és dráma, a mozgókép és médiaismeret tananyaga helyi vonatkozásainak kidolgozása. A nevelők honismereti szemlélete segíti helyi tervek megvalósításának sikerét.

Tajti Erzsébet

Gyermekek a természetben

A természet szeretetét, a bennünket körülvevő környezet iránti fogékonyságot a gyermekekben lehet igazán elültetni. Aki ebbe nő bele, annak természetessé válik, hogy mi csak egy része – igaz, a legnagyobb felelősséggel bíró része – vagyunk az élővilágnak, amit nem herdálni vagy pusztítani, hanem óvni kötelességünk.

Ennek a gondolatnak a jegyében jött létre egy honismereti tábor Tiszaföldváron a Nemzeti Kulturális Alap, a Gyermeke-Ifjúsági és Sportminisztérium, továbbá a Honismereti Szövetség támogatásával. Harminkét 12–18 éves diák vett részt rajta dr. Kaposvári Gyöngyi, a szolnoki Damjanich János Múzeum muzeológusa vezetésével, kutatócsoportokra osztva, melyeket Bérés Mária, dr. Jancsócsné Varjú Róza, Kozma Csaba tanárok, illetve Mező Szilveszter és Pató Mária muzeológusok vezettek.

A helyszín kiválasztása nem volt véletlenszerű. A Tiszazug sokak előtt ismeretlen varázslatos világot hálás feladat megmutatni a természet csodái iránt fogékony érdeklődőknek. Nem véletlen, hogy Tiszaföldváron egy ma is létező múzeumot hozott létre a tájegység értékeinek megőrzésére a közelmúltban elhunyt dr. Varga Lajos, aki hatalmas munkával gyűjtötte össze a vidék arculatát kialakító jégkorszak emlékeitől napjainkig mindazt, aminek mondanivalója van az embernek számára. A program egyik meghatározó részét e gyűjtemény megismerése jelentette, de a foglalkozások zöme a szabad természetben folyt, hogy a városi életformához szokott gyerekeket ráébressze egy ma már háttérbe szorult, természetközeli életmód szépségeire.

A gyermekek életkori sajátosságainak megfelelően váltogatták egymást az elméleti és a gyakorlati programok. Szlanikó István nyugalmazott múzeumigazgató Tiszaföldvár történetét ismertette, kiegészítve a Tiszazugi Földrajzi Múzeum „Mi hát a varázs e tájon?” című kiállítással és városnézéssel, amihez a nagyobb rálátás kedvéért fölmentek a város református tornyába. Ugyancsak a múltat idézte dr. Tárnoki Judit régész elmúlt korok üzenetéről szóló előadása, együtt azzal a bemutatóval, melyet Horváth Mária restaurátor tartott a gyermekeknek, szemléltetve, hogyan kelnek életre az idő romboló munkájától megviselt régészeti tárgyak.

Az Alföld bőséges kő- és bronzkori leleteinek szépsége mindenképpen lenyűgöző bizonyítéka annak a nagyközönség előtt jobbra ismeretlen ténynek, hogy a sokak által unalmasnak és egyhangúnak mondott tiszazugi tájnak milyen változatos és pezsgő volt a történelme.

A tiszakürti arborétumban játékos formában sikerült a gyermekekhez közel hozni a természet világát. *Béres Mária* tanár természetjáró ismeretekhez kötődő, önálló megfigyeléseket kívánó feladatokra épülő versenyt rendezett a résztvevőknek – a felnőtteknek is –, aminek során tanulmányozniuk és beszámolójuk alapján rögzíteniük kellett az élővilág mindennapi életének megnyilvánulásait, de meg kellett keresniük a természettől idegen emberi tevékenység jeleit is. A gyűjtőmunka során külön figyelniük kellett arra, hogy az élő növényzetben kárt ne tegyenek, kizárólag az elhullott növényi részeket vehették magukhoz. Ilyen feltételekkel kellett gyűjteniük pontosan száz darabot valamiből, három szélfújta magot, vagy színenként növényi részeket, továbbá megkeresni valamit, ami a természetben nagyon fontos. Ezen kívül, még csaknem harminc különböző feladatuk volt. Az ötlet életrevalóságát a fiatalok lelkesedése minden tekintetben igazolta.

A felsorolt programokat önálló kézműves-foglalkozások egészítették ki, ahol megismertek az üvegfestés, a lemezdomborítás és a szalmafonás mesterfogásaival is. Ugyancsak az ismeretszerzést ötvözték a szórakozással a résztvevők azoknak a vetélkedőknek a során, amikor önálló gyűjtési feladatként írták le a környék történelmi emlékhelyeit, idézték fel üzenetüket. A díjkiosztás ugyanis a helyi cukrászdában zajlott le, ahol *Erdős Hanna* cukrászmester műhelyét meglátogatva bővebb „tanulmányokat” is tudtak folytatni az édesipar területén. A tanulást oldó vetélkedők, táncház, kötetlen játékok és a tábor folyamán készített rajzok, fényképek kiállítása után a tábor zárásaként a tanulókat a gyermekek írásban is rögzítették, hogy tapasztalatokat gyűjtsenek a tervszerű gyűjtőmunka minden állomásáról.

A szervezők az eddigi eredmények és tapasztalatok alapján az évente megrendezendő honismereti tábort szeretnék állandó rendezvénnyé tenni. Véleményük és szándékuk szerint az ilyen rendezvények missziót tölthetnek be azzal, hogy a természettől elszakadt, jórészt mesterséges környezetben élő ifjúságot legalábbis részben visszavezessék egy, a jelenleginél harmonikusabb környezetbe, megmutatva nekik a hagyományokban gyökerező életforma értékeit.

Szathmáry István

Ismerkedés egy hagyományos közlekedési móddal

HAGYOMÁNY

Nemzedékek népzeneje

Kobzos Kiss Tamással,
az Óbudai Népzenei Iskola igazgatójával és tanárával
beszélget Kovács Pál

• Kovács Pál: Kedves Tamás! „Nemzedékről nemzedékre” – ez lehetne a jelszava az Óbudai Népzenei Iskolának, és ez a nemrég megjelent CD-tek címe is. Mi késztetett arra, hogy ezt az iskolát létrehozd, vagy létrehozzátok? Ki volt a segítőtársad?

Kobzos Kiss Tamás: Azért ez régebben kezdődött, én elég későn kapcsolódtam az ebbe az iskolába. Már 1976-ban elkezdődött ez a folyamat, amikor Béres János itt a III. kerületben furulyát kezdett tanítani. Látni, hogy a fiatalok egyre inkább érdeklődnek a népi hangszerek iránt, ezért úgy gondolta, hogy bővíteni kellene az iskolát, és akkor jött egy cimbalomtanárnő – a felesége, Szöllös Beatrix –, aki máig is nálunk dolgozik, és ifj. Csoóri Sándor, aki új színt hozott az egész vállalkozásba. Volt még egy citeratanár, Jakab Márton, akinek a fia, Csongor kollégánk. Apja halála után ő vette át a stafétabotot. Hát így indult el az Óbudai Népzenei Iskola az 1970-es évek közepén.

• Kovács Pál: Azóta egy helyen vagytok, ugyanabban a házban?

Kobzos Kiss Tamás: Nem. De ezt már én is csak elbeszélésekből tudom. Egyszer meglátogattam a Csoóri Sanyit a „Selyemgombolyító”-ban. Az akkor még romos állapotban volt, később hozták helyre. Csoóri Sanyi ott tanított hasonló körülmények között, mint ahogyan mi Széken, a cigányoknál tanultuk annak idején a zenét. Még a Zichy-kastély némely részében is folyt a tanítás, ami művelődési ház volt akkor.

Tehát egyre nagyobb lett az érdeklődés, mert a táncházmozgalom kezdett kiteljesedni, és a tanári kar is bővült. Amikor 1986-ban odakerültem, már – ha jól emlékszem – 11 vagy 12 tanár tanított körülbelül 120 diákot. A tanári kar létszáma jelenleg tizenkilencnél tart, és 275 diák járt az elmúlt évben hozzánk.

• Kovács Pál: Mi volt ennek az oka? Gondolom, nemcsak a magyar népzene. Kaptatok külföldről olyan híreket, hogy itt is, ott is nyílik egy-egy népzenei iskola?

Kobzos Kiss Tamás: Éppen fordítva! Még ma is ott tartunk, hogy Európában rajtunk kívül nincsen alapfokú népzenei iskola.

• Kovács Pál: Úgy emlékszem, hogy a skótok a maguk egyszerű eszközeivel tanítják a dudálást.

Kobzos Kiss Tamás: Igen, tanítják, de ilyenfajta állami iskolájuk nincsen. Tanfolyamszinten, felnőttoktatás keretében tanítják, ami lehet nagyon eredményes, ha a diák szorgalmas, de nem hasonlítható össze ezzel az iskolai oktatással. Én is voltam Edinborough-ban, van is velük kapcsolatunk. Népzenei tanító táborok természetesen vannak Európában sokfelé. Egyedül a bolgárok voltak azok, akik megelőzték minket, de ők nem alapfokú, hanem középfokú oktatást indítottak, s ez máig nagyon eredményesen folyik. Európában szinte csak most kezd kibontakozni ez a fajta mozgalom, de azt a háborzongató érzést, amiből az egész táncházmozgalom született, hogy három hangszer úgy megszólalhat, mint a széki zenében – ezt Európában talán még sehol sem érzik át.

Pedig semmi sem olyan egyszerű, amint gondolnánk. Minden mindenre hat és az európai élet is kölcsönhatások sorozata. A szomszédok is hatnak egymásra, de távolabbi kultúrák is. Nemcsak arról van szó, hogy egy-egy „nagy” kultúra letiporja a többi, rákényszeríti a saját kultúráját a „kicsire”, hanem fordítva is lehet. Például a magyar zene divatja több ízben bejár-

ta Európát. Tudjátok, hogy a XVI. században a „hajdútáncok” milyen sikert arattak az egész kontinensen? A vad hangzás, ez a bourdon hangzás, szinte divathullámot keltett. A háborúk is segítették a dallamok terjedését, mert például a duda is katonai hangszer volt, és a hegedű előtt – azt hiszem – a duda volt olyan hangszer, amit mindenütt ismertek és hordozta, terjesztette a dallamokat. A kölcsönhatások így születhettek. A hegedű divatja csak a XVIII. században terjedt el, és nagyon sok esetben dudadallamokat kezdtek játszani, Skóciában éppúgy, mint nálunk.

A XVIII. század végén és a XIX. század elején ért el a magyar zenekultúra arra a szintre, hogy létrejöttek a kis vidéki vonós zenekarok, esetleg egy-egy fúvóssal bővítve. Kevés hangszerrel, de nagyon improvizatív szölt ez a zene. Benne volt az európai zene hatása is, és a keleti muzsika elementáris mivolta is.

• Kovács Pál: *Mint mondd, jelenleg 19 személy oktat. Milyen hangszereket és milyen énekmódot?*

Kobzos Kiss Tamás: Természetesen mindenben igyekszünk az eredetit tanítani. Elsősorban eredeti hangfelvételek alapján, de a tanáraink szintén a helyszínen tanulták a népzene. Hiszen például a duda a leginkább „kihalófélben” levő hangszerek közé tartozik, mégis van egy „utolsó” képviselője – hála Istennek. Itt kell a Ferenczi Istvánt bemutatnom, aki három éve arra adta a fejét, hogy dudálni kezd és most nyáron is találkozott az „utolsó” élő magyar dudással, aki már 84 éves. Pál Pista bácsi és más, iskolánkban megforduló eredeti népzeneészek és énekesek bizonyítják, hogy a legjobb módszer az, amikor nemcsak a dallamokat, hanem a kultúrát közvetlenül lehet átvenni egy-egy olyan élő népművészettől, aki nemcsak művésznek, de embernek is példamutató. És a művészet, amit megvalósít a zenében, az neki létszükséglet, vagy túlélési lehetőség volt. Azt hiszem, ez a legfontosabb, amit meg kell értenünk, és át kell éreznünk. Ha mi már nem is élünk abban a teljességben, amiben ez a zene született, de ezt a teljességet megérteni és megérezni mindenkinek kötelessége, aki a népzene művészi értékének közvetítésére vállalkozik. Máskülönben valamilyen zenei moslék keletkezik.

• Kovács Pál: *Hallottam, hogy a dudán kívül tekerőt is oktattok.*

Kobzos Kiss Tamás: Igen. Majdnem minden népi hangszert oktatunk. Dudát, tekerőt... a vonós hangszerek mindegyikét: Hegedűt, brácsát, bőgőt, csellót... gardont is – ami nem is vonós hangszer.

A népi énekre két tanárunk van: Budai Ilona és Fábián Éva. Különböző irányultsággal, de ők is az eredeti népi énekmódokat tanítják.

Aztán a citera, ez most a legnépszerűbb népi hangszer. Meglátszik azon is, hogy a legtöbb jelentkező citerás szeretne lenni. Meg furulyás, az olcsósága és viszonylagos egyszerűsége miatt. Persze végső soron minden hangszer lehet egyszerű és bonyolult, attól függően, hogy ki hogyan közelít hozzá, milyen kapcsolatba kerül vele. Citerára három tanárunk is van, akik furulyát is tanítanak: Balogh Sándor, Jakab Csongor és Borsi Ferenc.

Folytatva a pengetősöket, én tanítom a kobozt, ami szintén népszerűvé vált az elmúlt években. Főleg a moldvai zenét kedvelő fiatal lányok körében, akik rájöttek arra, hogy jó, hatásos kísérő hangszer. Természetesen a cimbalomjátékot is oktatjuk. Vannak elméleti tárgyaink: szolfézs, népi játékok, népszokások, népzenei alapismeretek.

• Kovács Pál: *És a hangszerek beszerzése? Gyártanak-e népi hangszereket? Az iskolának van-e valamilyen szükséges hangszertől? Milyen összetételben?*

Kobzos Kiss Tamás: Az olcsóbb hangszereket meg is veszik a szülők a gyerekeknek. A drágább hangszereknél segítünk: kölcsönadunk tekerőt, esetleg dudát is, bár az nagyon személyre szabott hangszer. Ha éppen úgy adódik, néhány hegedűt is tudunk kölcsönözni. A gardont is – ami szintén nagyon népszerű hangszer és nehéz beszerezni – gyakran kölcsön kéri rövidebb időre.

• Kovács Pál: *Említetted, megvalósíthatónak látod, hogy esetleg a vak fiatalok is megtanulhatnák a népzene, mivel ugyancsak hallásból tanulnak, mint a paraszti népzeneészek.*

Kobzos Kiss Tamás: Így is van. Meggyőződése, hogy a népzene előadóművésze számára szinte előny, ha valaki csak a fülével rögzít. Nyilván vannak hangszertechnikai problémák, amelyek az elején nehézséget jelenthetnek. Igazán még én sem gondoltam át, milyen technikai nehézségek jelentkeznek egy vak ember számára a hangszerek megszólaltatása során, de nem hiszem, hogy létezhetnek áthidalhatatlan problémák.

• Kovács Pál: Itt az élő példa, Ferenczes Pisti. Hogyan jutottál arra az elhatározásra, hogy komolyabban megismerkedj a népzenevel?

Ferenczes István: Gyerekkoromban kezdtem a népzenevel megbarátkozni. aztán évről-évre egyre jobban. Három éve határoztam el, hogy komolyan megismerkedem a népzenevel, hogy tanulni fogom az autentikus népzene, és minél több hangszeren megtanulok játszani.

• Kovács Pál: Miért pont ezt a két hangszert választottad? Hiszen együttműködsz a Landini-együttessel, szereted a tánczenét, mégis a dudát és a furulyát választottad népi hangszerként.

Ferenczes István: A dudának először a hangja tetszett meg, majd a játéktechnikája. A furulya meg azért is, mert igazából blockflöten kezdtem, és amikor kezembe kaptam az első blockflötét, akkor úgy magamtól megtanultam a dolgokat. Nagyon szerettem rajta játszani, és akkor határoztam el, hogy szeretném furulyán is megtanulni az összes népi dialektust. De emellett a tekerő is nagyon tetszik. A gardonnal is szeretnék foglalkozni.

• Kovács Pál: Ki a jelenlegi legfiatalabb és a legidősebb tanítvány az Óbudai Népzenei Iskolában?

Kobzos Kiss Tamás: Vannak egész kicsi növendékeink is. Nem tudom van-e most hatéves növendékünk – elvileg ez a legalsó korhatár, amikor jöhet valaki – de nyolcéves biztosan van. Volt egy hatvan éven felüli tanítványunk, akinek fiát valaha tanítottam kobozra. Később kiment Amerikába és híres ember lett belőle, most a Disney cég tervezője. Indiánokkal dolgozott együtt, megtanult tőlük furulyázni, ő meg játszott nekik kobozon és magyar furulyán. Nemrég találkoztunk, eljött az évzárónkra. Az ő mamája is járt hozzánk, de voltak például citerás óvónők, akik már a nyugdíjkorhatárhoz közeledve lelkesen beiratkoztak hozzánk. Az egyikkel most találkoztam, éppen megy nyugdíjba. Évekig hozzánk járt citerázni.

Van egy növendékünk, hatgyermekes családja. Pest környékéről jár be, és minden héten több órát ül az iskolában. Fantasztikus a kitartása. Van olyan növendékünk is, aki szüleiivel Svájcba disszidált még 1972-ben, amikor megkezdődött a táncházmozgalom, és most egy nagy akusztikai cég tulajdonosa. Tehát egészen érdekes esetek vannak.

• Kovács Pál: Kap-e az iskola az államtól, az önkormányzattól vagy bárhonnán valami támogatást?

Kobzos Kiss Tamás: Természetesen. Az önkormányzat tartja fenn az iskolát. Az államtól kapott juttatás nem elegendő erre, tehát az önkormányzatnak is hozzá kell tenni, és az önkormányzat nagyon büszke rá, hogy itt Óbudán van egy ilyen iskola. Bennünket mindenben támogat, a főtétlenül szükségesen túl is.

• Kovács Pál: Történt-e az iskola életében jelentős esemény az elmúlt években?

Kobzos Kiss Tamás: 1848 százötven éves fordulóján a március 15-i műsorunk volt nagyon emlékezetes, 2001. januárjában, a Néprajzi Múzeumban szervezett fellépésünkhöz Pokorni Zoltán miniszter úr mondott bevezetőt. A külföldi bemutatkozásokról azt tudom mondani, hogy volt sok jelentős szereplésünk egy-egy szolistaival vagy kis létszámú együttesekkel. Csak a legutóbbiakból egyet-kettőt. Írországból volt egy nemzetközi konferencián tanítványával János András 2002 májusában. 2003 nyarán Németországban volt a Kokoja-együttes egy fesztiválon, és a tanév során többször hívtak egy-egy növendékünket, vagy az együttest külföldi fellépésre.

Amit pedig kérdezel, arra az a válasz, hogy én is várok egy olyan fajta bemutatkozási lehetőségre, ahol azt mondanák: „Hát, igen! Ezt csak a magyarok tudják! Ez 'hungarikum', hogy 10–12 éves gyermek így zenél eredeti népzene.” Ez még várat magára, de én foglalkozom a gondolattal.

• Kovács Pál: Készült, vagy készül-e videofilm, ami az iskolát mindenestől bemutatná?

Kobzos Kiss Tamás: Sok kis rövid műsor készült, ami az iskola lényegét megmutatta: az MTV-1, a Duna Televízió. Az MTV-2 is bemutatott a jubileum kapcsán a „Szín-Kép” magazinban. Ezek mind nagyon jól sikerültek, legjobb volt talán a Duna TV „Muzsikaszó” című sorozata. Abban szerepeltek a tanáraink és a növendékeink. A rádióban is bemutatkoztunk a jubileum alkalmából.

• Kovács Pál: Elnézésedet kérem, de akkor úgy mutattak be, hogy tízéves az iskola.

Kobzos Kiss Tamás: Igen, mert jogilag két részre oszlik a történetünk. Mint Óbudai Népzenei Iskola, valóban tízévesek voltunk akkor. De mint népzenei tagozat 27 éve indultunk meg, de azt nem lehet Óbudai népzenei iskolának mondani, mert hiszen nem volt önálló.

• Kovács Pál: Van-e olyan esetleges cél, hogy valakinek a nevét fölvegyék, vagy marad Óbudai Népzenei Iskola?

Kobzos Kiss Tamás: Azt hiszem, megsértenénk az önkormányzatot, ha átkeresztelnénk az iskolát, de később esetleg találunk olyan népzeneegyüttes egyéniséget, akiről elnevezhetnénk az intézményt. Egyelőre a nevünkkel is szeretnénk Óbudának meghálálni a támogatást.

• Kovács Pál: Köszönöm a beszélgetést. Eredményes munkát és hosszú életet kívánok az iskolának.

Dugófalvától a Magyar Örökség Díjig

Haáz Sándorral, a Szentegyházi Gyermekfilharmónia karvezetőjével beszélget Mirk László

2003 decemberében harmincharmadik alkalommal osztották ki a Magyar Örökség Díjat Budapesten. E magas kitüntetésben részesült a már negyedszázados múlttal rendelkező Szentegyházi (Hargita megye, Románia) Gyermekfilharmónia együttes és karvezetője, Haáz Sándor, id. Haáz Sándor marosvásárhelyi néprajzkutató, valamint post mortem díjat kapott Haáz Ferenc Rezső, a székelyudvarhelyi múzeum alapítója. Korunk, valamint a második világháborút megelőző időszak legjelentősebb magyar teljesítményeit elismerő „Magyar Örökség Díjjal” ezúttal azt az Erdély-, sőt Európa-szerte elismert Haáz családot tüntették ki, amely az eltelt száz évben, több nemzedéken át felbecsülhetetlen munkát végzett hagyományos népi – szellemi és tárgyi – értékeink megmentése és továbbadása terén.

• Honnan származik a Haáz család, mert tudomásom szerint egyedül ti viselitek ezt a nevet itt a Székelyföldön?

Ez igaz. Apai ágon ugyanis szepességi őseim vannak. A Magas-Tátra keleti előterébe, a Poprád, Hernád, Dunajec és Gőlnic patakok mentén húzódó medence Szepesbélá nevű kisvárosában már az 1500-as években élt a cipster Haas család, amely évszázadokig városvezetői tisztségeket töltött be. Felmenőim a XVIII. század közepéig viselték a Haas nevet, mikor is akkori városbíró, Daniel Haas Haázra „magyarította” a nevét, bizonyára azért, mert már magyar érzelmű és elkötelezettségű családnak tartották magukat. Nagyapám, Haáz Ferenc Rezső még Szepesbélán született anno domini 1883-ban. Iskoláit Késmárkon és Iglón végezte, hogy aztán a jó kezű és szemű festő-rajzoló hírében álló maturandust a család 1901-ben Budapestre adja egyetemre, ahol 1905-ben végezte – Székely Bertalan osztályában, Szinyei Merse Pál és Benczúr Gyula tanítványaként – a Szépművészeti Főiskolát. Katonaideje alatt megpályázta és 1906-ban el is foglalta a székelyudvarhelyi református kollégium megüresedett rajztanári állását. Gyökeret is eresztett a székely anyavárosban, családot alapított, négy gyermeket felnevelt. Itt élt Udvarhelyen 1958-ban bekövetkezett haláláig.

• Vajon mi készítette a rajztanárt, Haáz Ferenc Rezsőt, hogy múzeumot alapítson Székelyudvarhelyen?

Úgy gondolom, hogy a Felvidékről ide, a Székelyföldre került nagyapámat mélyen megragadhatta ez a különleges, már-már egzotikusnak is beillő magyar, de egészen másképpen magyar vidék, annak múltja. Már pályája kezdetén felismerte és nagyra értékelte a székely tárgyi népművészeti hagyatékot, melynek gazdagsága, színes sokoldalúsága valósággal elárasztotta a század eleji Udvarhely környéki falvakat Lővététől Siklódig, Székelykeresztúrtól Korondig, egészen az isten háta mögötti apró településekig. Szabadidejében, évtizedeken át gyűjtötte és diákjaival gyűjtette a vidék tárgyi néprajzi anyagát, közben pedig rajzolt, festett rendre megörökítve a népiélet és gazdálkodás, életmód megannyi örökségét: házakat, kapukat, gazdasági épületeket, utcarészleteket, házbeiséket, népviseleteket. Néprajzi búvárkodásai egyre közelebb vitték a faragványokhoz, a festett bútorokhoz, a népi szöttek színes és gazdag világához, úgyhogy akkori rajzai, vázlatai, festményei alapján ma már hiteles képet nyerhetünk a jó száz évvel ezelőtti székely népi kultúra kincseiről. A néprajz iránt kíváncsivá tett diákjai nagy segítségére voltak kutató és gyűjtőmunkájában, aminek aztán évek múltán meg is lett az eredménye: a kitartó és szorgos munkával egybehordott tárgyi emlékekből iskolai néprajzi múzeumot rendezhettek be. Ez a gyűjtemény lett az alapja a Székelyudvarhelyi Múzeumnak, melynek 1948-ban megszervezője és 1951-ig első igazgatója lett. Születésének

110. évfordulóján az ő nevét vette fel az intézmény, és azóta áll mellszobra, Bodó Levente szentegyházi szobrászművész ihletett alkotása a múzeumkertben.

• *A Haáz család másik kitüntetettje édesapád, az etnográfus, grafikus id. Haáz Sándor, aki bátyjával, a szintén etnográfus, fiatalon elhunyt Haáz Ferencel együtt a családi örökség folytatója. A kívülállóknak úgy tűnhet, a pályaválasztás elkanyarodtál, a zene megszállította leltél. Mi erről a véleményed?*

Azt válaszolom, ne higgyen a látszatnak. Mert bár igaz, amit a zene iránti szenvedélyes vonzalmamról állít, csak hogy ez jóval később tudatosodott bennem, mint a tárgyi néprajz iránti határtalan szeretet, az a csodaszép mesevilág, amely belengte egész gyermekkoromat. *Dugófalváról* szól a történet, amiről a család tagjain kívül eddig kevesen szereztek tudomást. A gondtalan gyermekkort, majd később a hosszú nyári vakációkat testvéreimmel anyai nagyanymnál töltöttem, Tarcsfalván. Önfeladten játszottunk reggeltől estig a kertben. Apánk színes, ámulatba ejtő mesevilága, rajzai, festményei, melyek mind a falu világáról szóltak, a színes népviseletet megőrző vázlatainak varázsa, öntudatlanul begyűrűzhetett az amúgy is nagyon fogékony gyermeki képzeletvilágunkba. Mert mi mással magyarázható, hogy egyszerűen egyszerű játékot, foglalatosságot találtunk ki magunknak. Dugóból emberkéket készítettünk, majd házakat, egész falut építettünk nekik a kertben, ahol ugyanazt játszottunk velük, mint amit nap mint nap a falu emberei műveltek: vetettünk, szántottunk, állatokat neveltünk, kaszáltunk. Nyolc éves koromban készítettem az első dugóembert, akit nyomban el is neveztem Dugó Daninak. Két húgommal és a helyi rendőr fiával egyre csak készítettük az újabb és újabb dugóembereket, mindegyiknek nevet is adtunk. Közben hozzáláttunk a házépítéshez, mindezt természetesen a kertben, a nekünk fenntartott szögletben. Az első ház három téglából állt, rajta cserép. Amolyan törökös lakóház volt, ablak sehol. Mikor meglátta édesapánk, bizony sügött, tanácsokkal látott el bennünket, mit s hogyan csináljunk tovább.

A szünidő végén – a napra is emlékszem: szeptember 13-án – összeszedtünk minden megfogható. A dugóembereket magunkkal vittük Marosvásárhelyre, és ott játszottunk velük, ha eszünkbe jutott, egészen a következő nagyvakációig. A többi szépen elraktároztuk a padlásra a nagymama nagy, festett ládáiban. A következő nyáron aztán újra felépítettük a falut. Tizenéves éves koromban, jól emlékszem, már tizenhárom ház volt Dugófalván: barompiac, kaszáló, üzlet, templom, kórház, börtön. *Dugóemberek* címmel helitapost adtunk ki, kézzel írtuk, ára 15 bani volt. 1972-ben épült fel az utolsó Dugófalva. De akkor már hihetetlenül élethű kezdett lenni az egész. Addig csak olyan önfeladti játék volt, de akkor már az körülbelül az 1500-as évekre tehető valóságos történelmi falunak a mása volt. A házakon zsúpfödél vagy zsindegy, a templom tornyán szélkakas. Akkorra a játék már nagyon is tudatos tervező-építő munkává nemesedett, jobban odafigyeltünk az arányokra, méretekre, hogy minden lakóház, gazdasági épület, az utcák, az istállóknak, pajtákban az állatok – ezeket krumpliból készítettük – szakasztott olyanok legyenek, mint a valóságban. Eddig tart tehát a történet, amihez még csak annyit fűzők hozzá, hogy a családukat mindig is belengő, néprajz iránti szeretet bennem is mély nyomot hagyott. Ma is azon fágadozom, hogy a hagyományos népi értékeket mentsem, tovább éltessem. Ezt teszem a népdalkincsel minden lehetséges módon és eszközzel. De hát ez is a munkám, hiszen zenetanár vagyok.

• *Hol jártál iskolába, kik voltak a mestereid?*

Művészeti középiskolát végeztem Marosvásárhelyen. Az 1960-a, 1970-es években jó hangulatú, kiváló iskola volt. Nagyszerű tanáraink voltak, mint például Tróznér Sári néni, Szász Károly, Branner Nóra, Sárosi Péter, Derszi Albert. Hegedűt, brácsát tanultam, de szabadidőmben főként a néprajz érdekelt. Kerékpárral bejártam egész Erdélyt, fényképeztem a régi házakat, csúroket, illesztékeket. Aztán mégis a zenét választottam, így kerültem a vásárhelyi tanárképző főiskola zenepedagógiai karára. A főiskolás évek nagyon sok hasznos dologgal feltarisznyáltak. Kiváló tanáruink, Branner Nóra vezetésével néhányan – Sipos Zoltán, Szócs Dániel, Elek Emőke, Fábán Mária és én – megalakítottuk a marosvásárhelyi régizene együttest. Repertoárunkat a nagyon fiatalon elhunyt, rendkívül tehetséges Babrik József hagyatékából állítottuk össze. Akkortájt kezdtek feldolgozni a Kájoni és a Vietoris Kódexek anyagát, és minket magukkal ragadtak azok az új harmóniák, dallamok. Elsők között szólaltattunk meg tizenhatodik századi erdélyi reneszánsz muzsikát. Páratlan közönségsikerünk volt. A szakma is felfigyelt ránk, mert rövidesen nagylemezünk jelenhetett meg, és ez bizony akkor, 1978-ban, nagy-nagy elismerésnek számított.

• *Az az esztendő életed nagy fordulópontját is jelentette: Szentegyházára kerültél zenetanárnak. Milyen tervekkel indultál?*

Azzal az elhatározással, hogy csak körülnézek ott, fordulok is vissza, és sürgősen állás után nézek Székelyudvarhelyen. Szülővárosomban várt rám édesapámék üresen álló egykori háza, és szinte biztosra vettem, hogy családjunk elismertsége rövidesen álláshoz juttat. De hát, nem ez történt. Igazgatóm, Kádár Levente azzal fogadott, hogy talpra szeretné állítani a rezesbandát, nagy szükség lenne egy zenetanárra, aki az irányítást elvállalná. Ő volt az, aki fogadásomat is megszervezte: székely ruhába öltözött diákok sora között léptem át az iskola kapuját, és közben a *Nagyfalusi torony*... kezdetű népdalt énekeltek, csodaszépen. Szemem s szám elállt, hogy íme, milyen fantasztikus muzsikás iskolába kerültem! Akkori, régi zenéből idecsöppent fantáziámat ez nagyon felajzotta. Igazgatóm, aki ma is az, tartóztatott: maradjak legalább egy hónapot... És kezembe nyomott egy trombitát, hogy tanuljak meg trombitálni, mert ki tudja... Hát jó, mondtam, akkor még egy ideig maradok.

• *És te maradtál. Közben eltelt egy negyedszázad. Munkával, sok gondnal, törődéssel és sikerekkel a tarsolyodban is természetesen.*

Az utóbbira azért még várni kellett egy ideig. Annyiban szerencsésnek érezhettem magam, hogy az iskolának volt egy nagyon jó képességű és felkészült kórusa, hangszert, mindenkéltől hegedűt ismerő tanulók is voltak elég szép számban, mert divat volt hegedűőrára járattatni a gyermekeket Tamás Misi bácsihoz, a egykori kiváló kántortanítóhoz. Így aztán az ő és a másik hegedűoktató, Gál Bandi bácsi tanítványaiból sebtiben egy 12 tagú vonós-együttest verbuváltam, és már az év végén közönség elé álltunk. Közben én is vállaltam tanítványokat, három másodikos kisdíáknak a szülőikkel negyedes hegedűt vettem, és én is beálltam a sorba, együtt muzsikáltunk. Néhány évig az I-IV-ben is, valamint az általános iskolában is tanítottam, és ez a többletmunka nemsokára előnyömré vált, mert az elemiben felkészített kisdíákokat: hangszereseket, kórustagokat, az általános iskola ötödik osztályában már mint régi családtagokat fogadhattam. Az 1978-ban megkezdett szigorú, kitaró, megállást nem ismerő munka eredményeként 1982-ben elérkezettnek láttam az időt, hogy megalakulhasson egy gyermekfilharmónia. Sikerült is akkorra – csak az én iskolából – egy 150 tagú együttest (hangszereseket, énekeseket) kiállítanom. A szándékot tett követte, megszületett a Szentegyházi Gyermekfilharmónia, amelynek már évtizedekben mérhető múltja van. Hírünk azóta határainkon túlra is eljutott. Bizonyosság rá a legutóbbi, egyben az eddigi legnagyobb nemzetközi elismerés, a Magyar Örökség Díj. Hidd el, túl azon, hogy ilyen nagy kitüntetésben részesültünk, értékét szemünkben, szívünkben még jobban emelte az a nagyszerű érzés, élmény, hogy a 130 tagú Gyermekfilharmónia ott lehetett az ünnepélyes díjátadáson, és utána koncertet tartottunk a felújított Szent István bazilikában.

• *Mi lehet a magyarázata annak a példátlan közönségsikernek, ami a Gyermekfilharmónia koncertjeit kíséri?*

Ezen én is sokat gondolkoztam. Talán nem tévedek, ha azt mondom, hogy a sok kicsi gyermek már önmagában elragadtatja a közönséget, és hadd tegyem hozzá, bizonyos fókig elnézővé teszi a hallgatóságot a hibák iránt, amelyek óhatatlanul is előfordulnak. Másik magyarázat az lehet, hogy ez az amatőr fúvós- és vonósenekar olyan különös, érdekes hangszínt ér el, hogy aztán azzal a nyers hangú, harsány, a száját jól kitéve éneklő gyermekkórusral – különösen ha jól össze tudom hangolni a gyermekeket, és tisztán meg tudnak szólalni – oly elragadó, szinte háttorzongató, hogy a hatása alól nem tudja kivonni magát a vajtífűlű sem. Aki először hallja ezeket a gyerekeket, azt mindenképp megindítja, egyfajta katarzison esik át. De aki tízszer, hússzor hallotta, az már megfogalmazhat kritikát is. Csakhogy az, aki ennyire figyelemmel kíséri az előadásainkat, az már belát az együttes előadásán túli élete mögé, az életébe lát be, és akkor rögtön észreveszi, hogy itt a filharmónia léte nem kimondottan és csak a koncertezéssel telik, hanem számtalan olyan fontos dolog történik az életében, ami talán többet ér ezeknél a koncerteknél. És aki ezt a nép-nemzeti igyekezetet észreveszi, aki a népnevelésnek ezt a formáját felfedezi, és azt, hogy mi zajlik a Gyermekfilharmóniában a hétköznapiokon, annak már nincs képe – s talán szíve sem –, hogy öncélú kritikával elvegye az igyekezet kedvét.

Első és legfontosabb célomnak tartom, hogy a kórustagok minél több népdalt tudjanak. Ezért nincs megszabott repertoárja a gyermekkórusnak, mert ha van miből gazdagon válogatni, akkor bármikor és bárhol vállalom velük a fellépést. Ezért a dalkörön, próbákon, tanórára törekszem, hogy minél több idő maradjon a népdaltanulásra. Elvárom a gyerekektől, hogy ne csak ilyenkor, hanem a különféle összejöveteleken, együttléteken is népdalokat énekeljenek.

• Egy-egy koncertút, vagy turné előtt milyen szempontok szerint válogatjátok meg az előadások műsorát? Vannak-e és melyek azok a sikerdarabok, amelyek rendszerint bekerülnek a repertoárba és miért?

Rendszerint előre tudjuk hol, milyen hallgatóságra számíthatunk. Ezek után kiválogatom azokat a darabokat, amelyekkel úgy érzem, meg tudjuk nyerni a közönséget. Kötelességünknek érezzük, hogy néhány klasszikus művet is játszunk. Örökös nyitó számunk Bach *Parasztkantáta* (részlet), amit a kórus két számban énekel. Az eredeti Bach-kotta alapján magam készítettem az átiratot a zenekar számára. Mozart *Májusi dal*, Brahms, Schubert vagy Csajkovszkij altatódalai rendszerint műsoron vannak. Szintén kedvencünk Händel *Győzelmi kórus Júdás Makkabeusából*, két kürtszóval, fuvolával. Ennél a klasszikus blokknál az a legfőbb cél, hogy a hangszerekből kiszedjük a szépet. Vannak aztán úgynevezett történelmi blokkok, amelyeket különböző alkalmakra, évfordulókra állítok össze. Az utóbbiak közül a Kossuth- és Rákóczi-évet említem. Ezekre megpróbáltam olyan csokrokat összeállítani, amelyek dalaiiban megpróbálják megjeleníteni Kossuth, illetve Rákóczi korát. Nagy segítségemre voltak legutóbb is Kodály színpadi művei, de válogattam népdalfeldolgozásaiból is. Alkalmoszerűen népdalsokrokkal is jelentkeztünk, van Homoród-menti, felcsiki, alsziki, udvarhelyszéki összeállításunk. Csakis Hargita megyei népdalkincset adunk elő, és ez érthető is, hiszen ez a mi szűkebb pátriánk, ez a szülőföldünk.

• A Gyermekfilharmónia történetében fordulópontot jelentett az 1991-ben életre hívott Gyermekfilharmónia Alapítvány. Céljairól ez olvasható a Szentegyházi Hírlap legelső számában (1992. február): „A Filharmónia további támogatása, a területi székely-magyar népi hagyományok ápolása, mindezek megismertetése idehaza és határainkon túl.” Szükszavú ez a vázlatos ismertetés. Mit valósítottatok meg az Alapítványnak köszönhetően az elmúlt közel tizenhárom esztendőben?

Kezdem az előzményekkel. 1990-ig csak nagy ritkán nyílt lehetőség arra, hogy a Gyermekfilharmóniával turnézhasunk. Könnyű számbavenni, mert összesen négyyszer: 1983, 1985, 1987 és 1989-ben. „Páratlan év páratlan csodája” – mondogattam akkoriban. Csoda volt, hogy ennyire is futotta a pénzből, kétvétenként, de így is csak a vonatra volt elég. Nem engedhettük meg magunknak azt a luxust, hogy bérelt busszal utazzunk Marosvásárhelyre, Kolozsvárra, Nagyváradra, Nagyváradra vagy Szatmárnémetibe koncertezni. Külföldre, még Magyarországra is csak 1990-ben sikerült elmennünk. De akkor olyan szerencse ért bennünket, hogy megnyíltak a kapuk a Gyermekfilharmónia előtt, főleg, ami az anyagiakat illeti. Dél-tiroli mecénásaink kerültek, nagy értékű segélyszállítmányaik értékesítésével 1991 nyarán létrehozhattuk a Múzeum Szállót, amely 35 vendégnek tud télen-nyáron szállást, teljes ellátást nyújtani. Azért kapta ezt a nevet, mert a szálló folyosóján néprajzi gyűjteményt állítottunk ki, valószínűleg néprajzi múzeum fogadja tehát a szálló vendégeit. Szívesen látjuk a Honismeret folyóirat olvasóit is Múzeum Szállónkban, ha akár egyedül, akár csoportosan kívánnak ellátogatni hozzánk, hogy néhány szép napot töltsenek ezen a csodaszép vidéken. A tiroliaknak köszönhetően – hogy tovább folytassam a sort – két autóbust is kaptunk, és beindítottuk a Budapest–Szentegyháza buszjáratot. Jelenleg öt busz szállítja az utasokat ezen az útvonalon. Mivelhogy egyszerre így megtollasodtunk, kellett egy jogi háttér, egy alapítvány, hogy ennek égisze alatt tevékenykedhessünk, és a vállalkozásokkal megteremtsük a Gyermekfilharmónia turnézásaihoz szükséges anyagi fedezetet. 1992-től az Alapítvány adja ki a *Szentegyházi Hírlap*ot, amit nyolc évig Szabó Klára könyvtárosnővel szerkesztettünk, és havonta jelent meg. 2000-től negyedévenként megjelenő időszakos, dokumentációs újság.

• A Szentegyházi Híradó igazán színvonalas, olvasmányos és valóban információgazdag kiadvány. Itt olvastam néhány színes élménybeszámolót koncertútjaitokról, és arról, hogy milyen bőséges művelődési programok várják egész esztendőben a tanulni, szórakozni vágyó szentegyháziakat, ifjakat, időseket egyaránt. Már ez is örömdetes. Hát még amikor azt olvasom, hogy a rendezvények java részét a Gyermekfilharmónia vagy az alapítványa szervezi. Melyek is ezek?

Minden évben farsang végén, idén február utolsó hetében tartjuk a Homoród menti népdalvetélkedőt. Ezen rendszerint 120 meghívottunk van, a vidék falvaiból jönnek fiatal és idős énekesek és zenekarok. A legnépesebb települések – Lővéte, Homoródalmás, Kápolnásfalu – küldenek nagy számban versenyzőket. Nem mi állítjuk a zsűrit, máshonnan hívok zenetanárokat a bíráló bizottságba. Az elhangzott dalokat szalagra vesszük, és amint az anyagi lehetőségeink engedik, hangkasszettakat adunk ki, valamint a *Törpe daloskönyv* című füzetet, amely dalszövegeket és kottákat tartalmaz. Eddig öt daloskönyvünk látott napvilágot a hangkazettákkal együtt.

Március 15-én itt, Szentegyházán 48-as hangversenyt tartunk. 1992 óta május első hétvégéjén szervezzük a Filharmónia Napokat. Ez négy napos zenei ünnepeksorozat, ahová több megyéből és Magyarországról hívunk zenekarokat, együtteseket. Minden este három órán át koncertet hallgathat a közönség, napközben pedig a vendégeknek különböző szórakoztató műsorokat – főzőversenyt, lovaglást, gyalogtúrát stb. – szervezünk.

Minden esztendőben nagy nyári turnéra kerül sor, ezek általában két-két hetesek. Előbb felkeressük Erdély szörványvidékeit, 2–3 napot koncertezünk ott, majd átlépjük a határt, s tíz napot töltünk leginkább Magyarországon, de jártunk már Szerbiában, Szlovákiában és Ausztriában is. 2004-ben Törökországban turnézunk, ugyanis meghívtak az évente megrendezett Cseresznye-fesztiválra, Rodostóba és Istambulba. Ezidáig magyarországi együtteseket hívtak a rendezvényre, most két erdélyit, a csíkszeredai Hargita Nemzeti Székely Népi Együttest és a Szentegyház Gyermekfilharmóniát. Háznál szállásolnak majd el, egy-egy gyermekért cserébe török gyerek jön hozzánk. Rendkívül nagy élményben lesz részünk. Három koncertünk lesz, útközben megállunk Bukarestben, ahol szintén tartunk egy előadást. Következő fellépésünk már újból itthon lesz, Szentegyházán, az augusztus 20-i ünnepségen.

Mindig október 1-én tartjuk a felvételi vizsgát a gyermekfilharmóniába. Így biztosítjuk az utánpótlást. A jelentkezők korhatára 22 év. A 20 éven felülieket kísérőként foglalkoztatjuk: felelősségteljes munkával bízzuk meg őket, hangversenyútjainkon 20–20 gyermekért felelnek.

December 25-én karácsonyi hangversenyt adunk, és ezzel rendszerint az évi munka befejeződik.

Évközben igyekszünk eleget tenni a meghívásoknak, egyszeri szerepléseknek, legyen az városnap, évfordulós megemlékezés, egyházi ünnep és más alkalmak, mert az ilyen részvétel is javára van a filharmóniának, hírünket viszik, újabb meghívásokat kapunk, közben a gyermekek világot látnak, különféle emberekkel ismerkednek meg, tanulnak mindenből.

• Sikereid titka?

Elsőként a humorérzékem említeném, ezt az édesapámtól és a tarcsafalvi nagyanyámtól örököltem. Úgy szintén a játékoságot is tőlük. Azt hiszem ezeket a tulajdonságokat sokan értékelik. Amit most fogok mondani az talán már inkább adottság: szívesen és gyorsan be tudok illeszkedni a gyermekek világába, vágyom, és szeretettel teszem is ezt. Ez nagy hasznomra válik a gyermekközösségek munkájának, életének megszervezésekor. Talán egyenesen pedagógus őseimtől hoztam magamban, hogy valósággal élvezem, szórakoztat a gyermekek világa. Ezt ők is érzik, hamar befogadnak. Szeretek a gyerekek közt lenni, a közös együttlétek jó hangulatát kellő humorral, s ha kell szigorral, meg tudom teremteni.

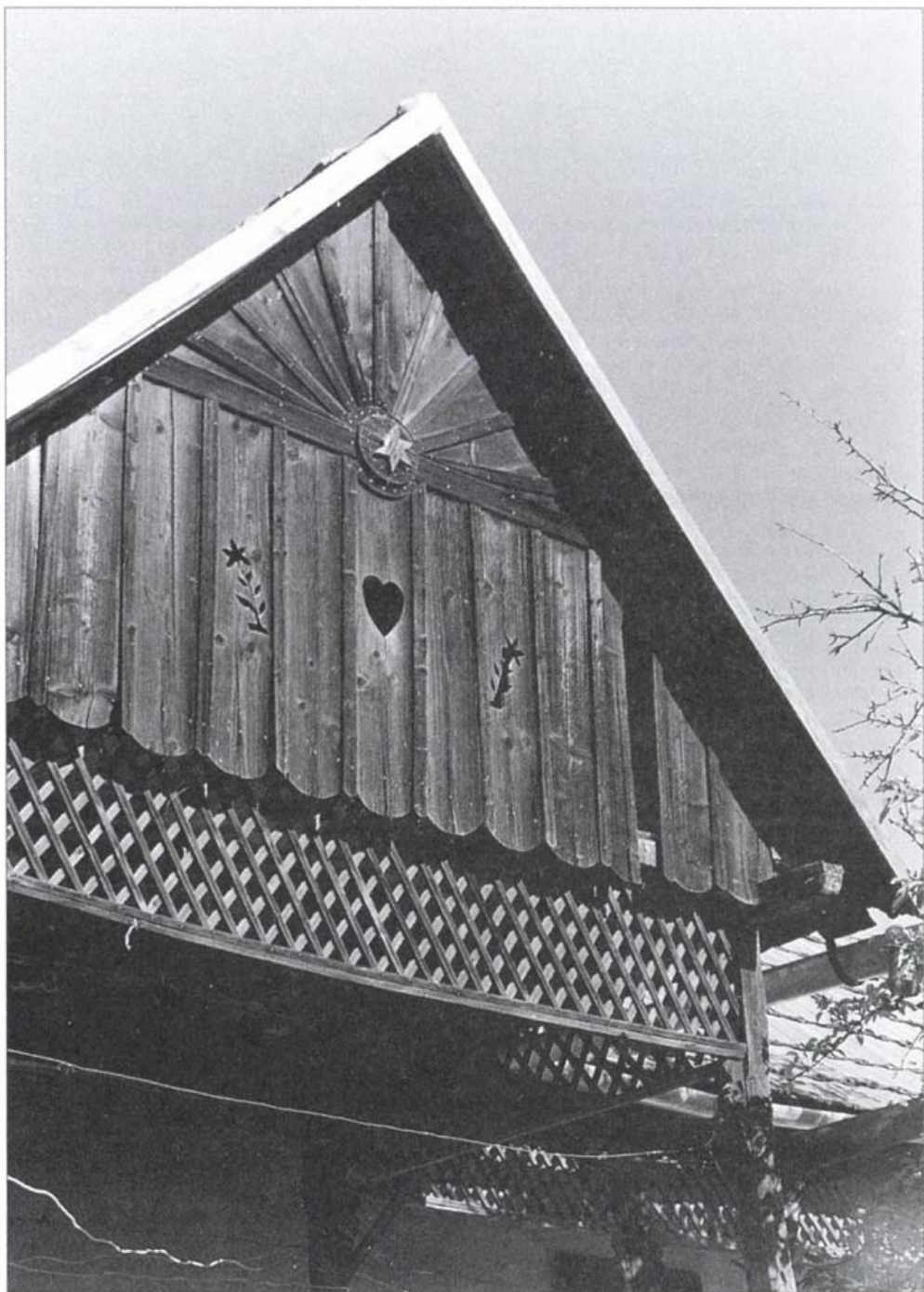
Napsugárdíszes oromfalak a szilágysági Kárásztelken¹

A csaknem színtiszta katolikus lakosságú falu Szilágyság megye nyugati részén, a hasonló nevű patak völgyfőjében fekszik, távol a forgalmas utaktól.

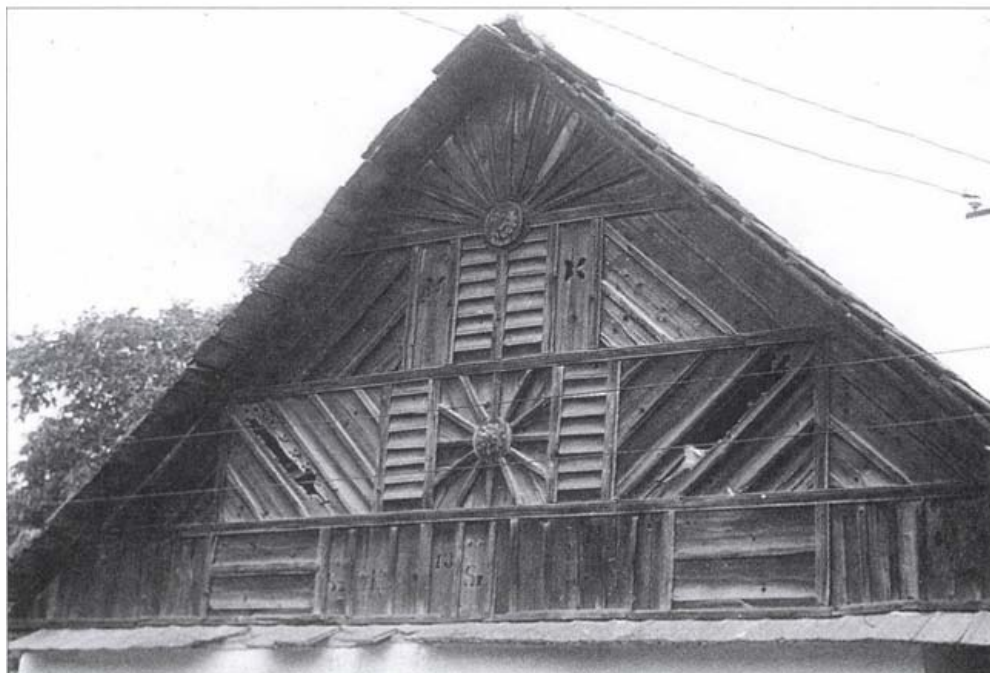
Kárásztelkek a kabarokhoz tartozó kálizok települése volt, s eredetileg a falutól nyugatra emelkedő, erdővel borított *Hangáson* épült. A kálizok a kazárok ellen fellázadt kabarokkal együtt jöttek nagy számban Magyarországra, s mindjárt a honfoglalást követően telepedtek le a környéken. Feltételezhető, hogy a falu mai lakosságának alaprétegét a mohamedán vallású izraelita bevándorlók utódai alkotják.

Kevés olyan települése van a Szilágyságnak, ahol a hagyományos népi építészetnek aranyfa, ma is álló emléke maradt volna fenn, mint Kárásztelken. Az utóbbi években a faluban járva különösen a napsugaras díszítésű oromzatok keltették fel figyelmemet. Legutóbbi látogatásom (2000. május) alkalmával a község valamennyi utcáját (Balog, Füszer, Nagy, Ós, Sebestyén) bejártam. Összesen tizenhét napsugaras oromzatú házat írtam össze, fényképeztem le. Az oromzatokat a faluban *tűzfalnak* nevezik.

¹ Elhangzott Hegyközköváciban, a IX. Partiumi Honismereti Konferencián 2003. szeptember 6-án. (Szerk.)

Balog sikátor 325. szám. Az udvarra néző gang homlokzata napsugaras, a nap közepére hatágú csillagot helyeztek. Az oromzaton megjelenik a szív alakú szellőzőnyílás, melyet két oldalról levelesszárú virág díszít. Az oromzat alját vékony lécekből készült rácс szegélyezi.

A Balog utca (325.) házai között a leggyakoribb. A padlásteret lezáró deszkázott tűzfal négy síkra (kazettára) oszlik. Legfelül az uralkodó elem itt is a napsugár. A tűzfal közepén áll a zsalugáter, melynek két oldalán függőlegesen álló deszkákon a szellőző és megvilágító nyílást négylevelű lóheréhez hasonló kivágások alkotják. A következő sík közepe táján küllőszerűen újból megjelenik a napmottvum, közepén az elmaradhatatlan forgórózsával. Kétoldalt zsalugáter húzódik, majd ferdén haladó deszkák zárják a padlásteret. A negyedik, legalsó síkot vízszintesen és függőlegesen álló deszkák díszítik. Ezen kapott helyet az évszám és az építtető nevének kezdőbetűi.

Napsugaras kazettás oromzat (A szerző felvételei)

Díszítettségük alapján a napsugaras oromzatoknak több változatát sikerült elkülönítenem. A típusmeghatározó motívum valamennyi változatnál a nap és a belőle kiinduló sugarak. Valamennyi ma is álló napsugaras díszítésű ház tűzfalán szerepel építésének ideje. Így könnyen körülhatárolhatjuk azt az időszakot, amikor a faluban a napmotívumos házak készítése szokás volt. Ez pedig a két világháború közé eső időszak. Lehetek korábbi datálású, deszkázott házoromzatok is, de ezek valamilyen természeti katasztrófa (árvíz, jégeső), vagy tűzvész folytán elpusztulhattak. Néhányat pedig a XX. század közepe táján megindult erőteljes lakásépítkezés során bontottak le. Sok zsuppal fedett ház a XX. század elején kapott cserépfedelelet. Így például Jakab László Ős utca 505. szám alatti lakóházát 1920-ban módosították, amikor nemcsak cseréppel fedték, hanem utcafelőli homlokzata deszkás oromzatot is kapott, amin a mester díszítő elemként már a sugárzó napot is alkalmazta. Annyi azonban biztos, hogy a deszkázott tűzfalak Kárásttelken is a XX. század első évtizedeitől kezdve, a fűrészelt deszka térhódításával jelennek meg. Azt azonban, hogy kik építették ezeket a házoromzatokat, s az alkalmazott díszítőmotívumok honnan származnak, erre vonatkozólag igen kevés megbízható levéltári adat áll rendelkezésünkre. Amit azonban sikerült kideríteni, hogy néhány ház abban az időszakban épült, amikor a falu római katolikus temploma, vagyis 1913–1917 között. A templom építését egy Szabadkai, Kadek István nevű vállalkozó, pályázat útján nyerte el, kivitelezése pedig Bardon Ferenc okleveles építész tervei alapján valósult meg.

Feltételezhető, hogy a Kadek által vezetett munkacsoportban Szabadka környéki ácsok és kőművesek is dolgoztak, akik minden bizonnyal otthon is készítettek hasonló dekorációjú házhomlokzatokat. Köztudott, hogy a Vajdaság e részén (Zenta, Becse, Ada, Topolya stb.) rendkívül elterjedtek voltak a sugárzó napot ábrázoló oromzatok. A kárásttelki templomnál dolgozó ácsok tapasztalatait könnyen átvehették a helybeli mesterek, akik aztán megrendelésre a faluban is építettek hasonlókat. Márpedig ha ez így történt, a Szabadka környéki hagyomány távoli kigyűrűzéséről, lecsapódásáról lehet szó. Állításunkat megerősíti egy már ekkor (1920) élt ács, Szabó Péter, de a motívumok jelentését nem tudta egyértelműen megmagyarázni.

Az eléggé költséges, díszes tűzfalú házak építése főleg a módosabb parasztság körében terjedt el, a napsugarház megjelölést egyetlen megkérdezettől sem hallottam. Amikor az ezeket ábrázoló felvételeket néhány helybeli lakosnak megmutattam, csodálkozással nézték és számukra hihetetlennek tűnt, hogy a faluban ilyen díszes tűzfalú házak is léteztek. Dobai Mária 1894-ben született adatközlő ezeket a díszítményeket a következőképpen értelmezte: „Ez megya a mi hitünkhöz”. Egy másik adatközlő szerint az ilyen tűzfalú ház „A csillagos eget ábrázolja”.

Kétségtelen, hogy a díszítőmotívum megfejtése, értelmezése további kutatásokat igényel. Jelenlétüknek azonban nagy fontosságot kell tulajdonítani, talán nagyobbat, mint a falu valamennyi szöttezésének, egykori népviseletének vagy éppen lakodalmi szokásainak. Olyan jelenségről van szó, amely a Szilágyságban csak a katolikus vallású Kárásttelken fordul elő. Ezért kell ezeket a házakat a jövő számára megőrizni, hagyományként tovább ápolni.

Major Miklós

Balog utca

EMLÉKEZZÜNK

Az '56-os forradalom és szabadságharc utáni megtorlások Szolnok megyében

Jász-Nagykun-Szolnok megye ezért is érdekes a forradalom eltiprása szempontjából, mert itt, a megye központjában alakult meg Kádárék Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány, a Nagy Imre-kormány ellenkormány. Szolnok lett tehát az első állomás abban a szégyenletes folyamatban, aminek vége a forradalom leverése lett.

Az itt szervezett karhatalmi alakulatok tevékenyen részt vettek a megtorló akciókban úgy meggyeszte, mint az ország más pontjain (Déaványa, Gyoma). A karhatalomból raj- vagy szakaszerőket osztottak be az objektumokhoz, igazoltató őröket az utakra. Szakaszerőt helyeztek Tiszafüredre (32 fő), Kunmadarasra (45 fő), Karcagra (80 fő), Mezőtúrra (60 fő), Jászberénybe (52 fő), Jászapátiba (34 fő), Kunszentmártonba (40 fő). Ezenkívül még önkéntes csoportok is alakultak (pl. Nagyiván Vörös Csillag Tsz: ifj. Vadász Kálmán vezetésével). 1956. december 4-én az iskolák és a pedagógusok problémájáról tárgyalt a megyei tanács végrehajtó bizottsága, de a valóságban a megtorlás, a forradalomban részt vett pedagógusok eltávolítása és a kommunista tanítók megvédelése volt a cél. Megállapították, hogy a megyében huszonöt-harminc nevelővel van probléma, tíz pedig letartóztatásban volt, három elbocsátottak, két középiskolai igazgatót leváltottak, lemondásra kényszerítettek több nevelőt (Karcagon például három). Egyes helyekről egyszerűen elzavarták a tanítókat, tanárokat (Rákóczi falváról például ötöt, más helyekről pedig hetet). Megállapították, hogy ez így nem törvényes, de csak február 19-én intézkedtek, amikor már mindenütt végbementek az elzavarások, vagy verések.

Tízennyolc személy tett feljelentést a különböző vezető szerveknél, mert a karhatalmisták veréssel és fenyegetéssel vették rajtuk elégtételt az októberi eseményekért. „Fentről jönnek le. Ők azt mondják, az egész országból nem érkezik annyi panasz, mint Szolnok megyéből” – mondta a megyei tanácselnök. Lássunk tehát néhány várost, ahol említésre méltó akciók történtek.

Jászberény: Alig haligattak el a fegyverek, a szovjetek bábáskodásával újjászülető hatalom emberei máris megkezdték a forradalom és szabadságharc helyi vezetőinek begyűjtését. A megszállást követő második napon, november 5-én, az új szovjet parancsnok napiparancsot adott ki a város lakosságának. Ebben természetesen a szovjet beavatkozás szükségességét és törvényességét magyarázták, a varsói szerződésre hivatkozva. A legfontosabb kitétele azonban az volt, hogy november 5-én délután fél négytől, reggel hatig kijárási tilalmat rendelt el. A katonai alakulatok és egyéb fegyveres csoportok lefegyverzésének határidejét november 6-án délig szabta meg. Az ezt megtagadók felett a szovjet katonai rögtönítélő bíróság ítélezett. A következő rendelkezésig megtiltottak minden gyülekezést, csoportosulást, színház, mozi stb. nem üzemeltetett. A város szovjet katonai parancsnokának Soljakov századost jelölte ki Kaszporszki alezredes, a Jászberényben állomásozó szovjet csapatok parancsnoka. Az utcákon feltűntek a pufajkások, akik különböző embereknel házkutatást végeztek. A Munkás-tanácsok működését november 5-e után elismerték egy darabig, majd megtűrték, később törvénytelen tevékenységnek nyilvánították. Tagjait letartóztatták. A börtönben napirenden voltak a verések, és az embertelen megaláztatások. A berendelt tanúkkal szemben is megengedhetlen magatartást tanúsítottak a hatalom emberei, bántalmazták és megfenyegették őket. A Magyar Szocialista Munkáspárt Szolnok megyében is példát akart statuálni, és néhányat a jászberényi forradalmárook közül külön kiválasztott. Dr. Nagy Pált, Gedai István, Kovács Tibort, Lauer Lászlót a budapesti Fő utcai börtönből visszavitték a szolnoki börtönbe, hogy a

megyeszékhelyen állítsák őket bíróság elé. Mivel Szolnokon nem állítottak fel népbíróságot, ezért a Pest megyei Népbíróság tárgyalta ügyüket. Ennek a bíróságnak az elnöke dr. Boros Lajos volt. Madarász Viktor és Sági Gyula voltak a népbírák. Dr. Huszti Rezső vezette a jegyzőkönyveket. Pásztor Péter látta el az ügyészi teendőket. Első fokon az ítéletek: I. rendű vádlott dr. Nagy Pál 2 év börtön; II. rendű vádlott Gedai István 5 év börtön; III. rendű vádlott Kovács Tibor 1 év börtön; IV. rendű vádlott Orendás Béla 1 év 6 hónap börtön; VIII. rendű vádlott Lauer László 1 év 6 hónap börtön. A Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsa az ítéleteket mérsékelte: dr. Nagy Pál 1 év, Gedai István 1 év 6 hónap, Orendás Béla 1 év 6 hónap börtön. Ez a végső ítéletük volt, amit ki is töltöttek. A Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsa az ítéleteket a következőképpen indokolta: „A vádlottak társadalmi veszélyességének vizsgálatánál arra a meggyőződésre jutottunk, hogy a vádlottaknak sem cselekményben, sem személyében nem fedezhető fel magas fokú társadalmi veszélyesség. Cselekményük nem nagy súlyúak, szűk körűek, egy-két cselekmény jellemzi ellenforradalmi magatartásukat, nem a cselekmények sorozata.”

Tószeg: November 4-e után néhány fiatal röpcédulákat szórt szét Tószegen. Úgymond a közrend ellen izgattak, és sztrájkra szólították fel a parasztságot. Az is „kitudódott”, hogy volt csendőrök szervezkedtek a hatalom fegyveres átvételére. Hogy mennyire volt igaz, mennyire nem, egy biztos: az életükkel fizettek érte. 1957 februárjában nyolc férfit vittek be a pufajkások Tószegen a volt jegyzőlakásba. „Itt kettésével zártak be bennünket – emlékezik Törőcsik Mihály. Én egy pappal, a tisztvárkonyi Kenyeres Lajossal, akit később a Tiszába lőttek, zártak egy szobába. Kegyetlenül megverték, összerugdostak, el is ájultam. Aztán a legnagyobb szobában összeült – magukról így mondták – a »statáriális bíróság«. Kihirdették az ítéletet: a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány nevében halálra ítélnék. Bekötötték a szemem, falhoz állítottak, majd vezényeltek: egy, kettő, három, tűz! – és egy gumibottal az asztalra csaptak. Ezek után kihirdették, hogy kegyelmet kapok, de fel kell esküdnöm a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormánynak. Nem esküdtem fel, talán nem is voltam észnél ekkor. Az egyik verőlegény az 1970-es években elmondta, hogy ketten nem esküdünk fel: a pap és én. Amikor másodszor is kihozták a szobából, a fejemhez tartották a géppisztolyt. Esküdjek fel! Nem tettem meg. Ekkor egy sorozatot engedtek a falba a fejem mellé. Nem messze lakunk onnan, a szüleim azt hitték, agyonlőttek. Megverték megint, majd hazaengedtek. Nem bírtam menni, szinte csúsztam-másztam. A többiek is így szenvedtek előttem az úton. Közülük aztán ketten bele is haltak a verésbe, a harmadik még néhány hónapig élt. Műtéteken átesve már csak én vagyok életben a nyolc megkínzott közül. De a verőlegényeket nem felejttem: Szalay Lászlót, Kolozs Mihályt, Templom Ferencet, meg a többieket.”

Szolnok: A megyeszékhelyen máig vitatott körülmények között alakult meg Kádár Munkás-Paraszt Kormánya. A forradalom napjaiban a városban is volt szoborledöntés, ami a megtorlások egyik okát szolgáltatta. Szolnok 1956. október 30-tól november 4-én hajnalig Kablay Lajos alezredes, helyőrségparancsnok és Szathmári József százados, városi védelmi parancsnok katonáinak teljes ellenőrzése alatt állott. Ezeket a katonatiszteket is elérte aztán a kommunista hatalom bosszúja. November 4-én hajnalban ugyanis a megszálló szovjet csapatok löni kezdték azt a laktanyát, ahol Szathmári volt a parancsnok. Szathmári megtette azt, ami minden jó tisztnak kötelessége ilyen helyzetben, de neki később bűnül rótták fel: géppuskarú közepette odalépdelt a támadó parancsnoki kocsihoz, és kérte, szüntessék be a tüzet. Ha ezt nem tette volna, a laktanyáját körülvevő 36 harckocsi percek alatt megsemmisítette volna a légvédelmi tüzférezetet. Súlyos büntetésre ítélték, lefokozták. 1990-ben posztumusz őrnaggyá léptették elő. Felettesét, Kablay Lajost is bebörtönözték, lefokozták. A velencei halászlát tévesből ment nyugdíjba. 1990 nyarán posztumusz ezredessé léptették elő.

Dancs József a Szolnok Megyei Forradalmi Munkástanács elnöke, 1956. november 9-étől pedig a Szolnoki Városi Tanács VB elnöke volt. 1957. január 31-én lemondott. 1957. április 24-én a kórházi ágyáról vitték el, és két hónapon át fogdában tartották. 1958 decemberében 8 évi börtönre ítélték. Rajtuk kívül még számos embert meghurcoltak, bebörtönözték, bántalmaztak a rendszer pribékjei. December végéig csak Szolnokon 147 főt fogtak le, 47 házkutatással egybekötött razziaát hajtottak végre. Szoros kapcsolatot tartottak fenn az üzemekkel, részt vettek a taggyűléseken, az aktívaértekezleteken, aktivizálták a rendőrség és az ÁVH által kiépített besúgórendszert, így megtudták mindent. Gosztanyi Péter adatai szerint Szolnokon is volt kivégzés, mások ezt cáfolják.

Karcagon véres kegyetlenkedésekre került sor. Ennek főleg az szolgáltatta az okot, hogy október 30-án a páncéltörő tüzérsztyály Forradalmi Katonai Tanácsa megválasztására összehívott gyűlés résztvevői elküldték Szabó Sándor főhadnagyot, a párttitkárt és Radnai Tamás főhadnagyot, a parancsnok politikai helyettesét. Ezt nem bocsátották meg, Szabó lett a karhatalom parancsnoka, melyben katonák és civilek együtt tevékenykedtek, az ÁVH módszereit alkalmazva. Agyonverték Kemény Pált, a Városi Forradalmi Bizottság tagját, mert főhadnagyként szolgált az előző rendszer hadseregében. Keményt eltemetni sem engedték Karcagon, sem szülőfalujában, Mezőberényben, így Szolnokon kaparták el a temető egyik sarkában. 1957 nyarán a családjának is (felesége, két gyermeke, öreg szülei) menekülniük kellett Karcagról. Megkínózták Tamás József főtörzsőrmestert, kiverték a fogait és elkergették a hadseregből. Bűne, a Magyar Királyi hadseregben is szolgált. Radnai feljelentése alapján Szabóék lefoglák, és bíróság elé állították az alakulat 14 tisztjét és tiszthelyettesét, családjukat pedig tönkretették mint ellenforradalmárokat.

Egyéb megtorló akciók a megyében. A pufajkások Jászfényszaruban is találtak egy „ellenforradalmi csoportot”, amelyet szétverték, a jánoshidai rendőröknek pedig segítséget adtak, lefegyverezték őket. Tiszaréven is felfedtek egy leverésre váró csoportot. Tiszaörsön, Tiszaderzsén és Tiszaszöllősen erőszakkal zavarták szét az „ellenforradalmi” tanácsot, átkutattak 47 házat, Tiszaörsön lefoglaltak egy 12 tagú csoportot és fegyverrejtegetőket vettek őrizetbe. Jászapátin a Haladás Tsz feloszlata szolgáltattak okot a 38 házkutatáshoz, a razziához, és 48 személy lefogásához. Törökszentmiklóson sajtótermékek keresése címén átkutattak 35 házat, valamint a gimnáziumot, hat ízben razziáztak, valamint lefoglaltak és előállítottak 42 személyt. Mezőtúron december 30-ára „rendet” teremtettek. Kunhegyesen 22 házkutatást tartottak, 130 személyt állítottak elő, akik közül húszat bűnvádi eljárásba fogtak. Az emlékműrombolásban résztvevőket a kár megtérítésére, valamint az újjáépített emlékmű karbantartására kötelezték. Tiszafüreden a karhatalmisták elrabolták a vízügyi igazgatóság főmérnökét. Tiszavárkonyban a gáton elfoglalták, megverték, majd tarkólövessel kivégezték Kenyeres Lajos plébánost. Holttestét a Tiszába dobták.

Epilógus. A Jász-Nagykun-Szolnok megyei rendcsinálás azért is tekinthető különösen brutálisnak, mert itt néhány emlékműdöntésen, békés tüntetésen kívül másra nem igazán került sor. A sortűzek, lincselések és más véres cselekmények szerencsére megkímélték a lakosságot. A megye – és ezen belül a megyeszékhely, Szolnok – területén nagy számmal éltek a rendszernek elkötelezett egyénei is, akik segítségével és részvételével a megtorló gépezet olajozottan beindulhatott. Szolnokot a népnyelv mind a mai napig „kis Moszkva” néven emlegeti. Az egykori szabadságharcosok és forradalmárok egyre fokozódó számban, de ma is köztünk élnek, őrzik emlékeiket, mit sem feledve.

Retkes Tamás

Felhasznált irodalom: Járomi József: Vihar a városban. Jászberény, 1995.; Vasárnap 1991. október 20.; Új Magyarország Magazin. 1992. november 7.; Forradalom és szabadságharc Magyarországon, hatások a Kárpát-medencében. Magyarok Világszövetsége 1956-os bizottsága. Bp., 1996.

Móser Zoltán felvétele

TERMÉS

Kalotaszegi helynevek és mondák

A két világháború között Szabó T. Attila nyelvészprofesszor irányította a tudományos kutatók figyelmét az erdélyi helynévanyag gyűjtésének fontosságára. A neves tudós a *Miért és hogyan gyűjtsük a helyneveket?* (Kolozsvár, 1937.) című munkájában hangsúlyozta, hogy a helynevekben hatalmas tudományos érték rejlik, hiszen ezek az elnevezések sokszor évszázadokig, nem ritkán évezredekig fennmaradnak, s gyakran olyan adatokat szolgáltathatnak, amelyeket egyébként semmiféle történeti forrásból nem szerezhetnénk meg. Ebből következik, hogy a helynévanyag elsősorban a helytörténeti kutató számára nélkülözhetetlen, de gyakran az általános történeti kérdések számára is értékes adatokat szolgáltat.

A hagyományos társadalomban a helynevek elsősorban gyakorlati szükségéből keletkeztek, hiszen a települések lakossága segítségükkel tájékozódott (tájékoztódik) a határban. Eredetileg tehát – a keletkezés idejét tekintve – értelmetlen helynév nincs, bár az gyakran előfordul, hogy a mai kutató nehezen fejtje meg az elnevezés egykori értelmét.

Az alábbiakban bemutatott hat kalotaszegi falu – *Ketesd* – (Kd), *Kispetri* (Kp), *Körösfő* (Kf), *Magyarbikal* (Mb), *Nyárszód* (Ny) és *Sárvásár* (S) – helyneveit és mondáit a szerző az 1970-es években, e vidéken töltött tanárkodása idején gyűjtötte, majd azokat, ahol arra lehetőség nyílt egybevetette a levéltári forrásokkal.

A kalotaszegi helynevek döntő többsége a táj eredeti földrajzi adottságait, a természet korabeli állapotát, illetve az azokban végbemenő változásokat tükrözik.

Kalotaszeg dimbes-dombos vidékén gyakori képződmények a domboldalakon látható teraszok, amelyeknek teresebb részét *pad*nak nevezik. Ilyen például a *Lencsepád* (Kp) és a *Pad-szőlő* (Mb). A teraszok felső pereme a *mart*, a dombok magasabb szélesebb részét *tetőnek* hívják, erre példa a *Marton* (Mb) és a *Riszegtető* (Kf) határnevek.

A verőfényes domboldalak elnevezése a *mál*, mint a *Málhegy*, *Nagy és Kismál*, *Kétmálköz* (Mb), *Szőlőmál* (Ny), *Tücsökmál* (Kf).

A régi magyar nyelv, ma már kihalt alakjait több határnév őrzi. Az *áj* szó a régi magyar nyelvjárásban völgyet jelentett, de az e kifejezés már a XVIII. század folyamán eltűnt az élő nyelvből. A *Ravaszosáj*, *Muskutáj* (Kf) nevű – ma már furcsán hangzó – helynevek szerencsére megőrizték emléküket. Az *áj* szóhoz kapcsolódik a *Székeságy* (Mb) helynév jelentése is. Ez az összetett szó a *szék* szóból, mely mocsaras, vizenyős helyet jelentet és az *aj*-ből keletkezett. Idővel a kalotaszegi népnyelvben az *áj* alak *ágy*-ra változott, ami vizenyős völgyet jelölt.

A talaj milyensége színe alapján is keletkeztek határnevek, mint a *Kőhely* (Mb), *Kövecses* (Kp), *Kövespád* (Kf), *Mésmál* (Ny), *Veresdomb* (Kf).

A kalotaszegi helynévanyag gazdag vízrajzi szókincssel rendelkezik. A folyóvíz forrása az egész folyónak a *feje*, innen ered a *Körösfő* (Kf). *Forrásfő* (Kp) elnevezés, a *tő* pedig a torkolatot jelöli. Amennyiben a forrás egy oldalból fakad, annak *csorgó* a neve, mint a *Rigócsorgó* (Mb), ha a víz puha talajba mélyebbé vágja be az ágyát, azt *árok*nak nevezik. A török eredetű árok közneveinket Kalotaszegről főleg összetételekből ismerjük: *Árkosrét* (Kd), *Kacorárok* (Mb), *Nagyárok* (Mb) formáiban.

A régi magyar nyelv kihalt szavát őrzi a *Nyárszó* településnév. Az összetett szó régi *aszó* része száraz völgyet jelentett, olyan völgyet, amelynek a folyóvíze időként kiszáradt, s csak nagyobb esőzés adott új életet neki. A *nyár* pedig értelemszerűen nyárfás területet jelent.

Kalotaszegen, ha egy mélyedésbe víz gyűl össze és abba kenderet áztatnak, az *tónak* nevezik. Ilyen határrész a *Nagy-tó* (Mb), a *Tóknál* (S). Ha a vize iható, akkor *kút* a neve. Amennyi-

ben a kút környéke mocsaras, kivájt fatörzset, bodont tesznek bele, s arról nevezik el *bodon-kútnak* (Kf, Kp). A mocsaras, vizenyős helynek *Selymikes* (Mb), *Mocsolya* (Kd) a neve.

A határnevek jelentős csoportját alkotják a növény- és állatnevekről kölcsönzött elnevezések. A bokros területet *cserének* hívják, például a *Nagy Csere* és *Kis Csere* (Kp), a fiatalabb fák alkotják a *Lügetet* (Kf, Mb, S), a nagyobb fák az *erdőt*. A helynevek évszázadokon keresztül őrzik a természet eredeti állapotát, a *Nagyerdő* (Kf) például már kopár legelő, ahol fának nyoma sincs. Gyakori helynév a *tilalmas*, ami ha legelő, akkor arra kaszálásig nem lehetett állatot hajtani, ha erdő akkor abban bizonyos ideig a legeltetés és a fakitermelés is tilos volt. Erre utalnak a *Ökörtilalmas* (Mb) és a *Tilalmasköz* (Kf) határrészek.

A művelés alá vont területek növekedéséről, a kiirtott erdők helyéről tudósítanak az *irtásos* helynevek különböző alakjai. Körösfő határában ilyen irtásos helyen keletkezett *Ordományos* irtványfalu, mely azonban később elpusztult.

A határ termőterületeinek – a közösség által való – felosztására utalnak a *nyilas földek*: a *Bikali nyilas* (Mb), a *Kisnyilas* (K), a későbbi tagosításra pedig a *Kósatag*, *Korbai tag* (Kp) nevű részek. A határon lévő, sövénykerítéssel kerített, művelés alá vont területet *porgolátnak* (Kf) nevezték.

Kalotaszegen a feudalizmus idején virágzó szőlőgazdálkodás folyt, a szőlő azonban a XIX. század végére – néhány falu kivételével – teljesen kipusztult, emlékét csak a róla elnevezett helynevek őrizték meg, mint *Gyakorszőlő* (Mb), *Szőlőhegy* (Kp), *Szőlőmál* (Ny), *Szőlőoldal* (Kf).

Vadontermő növények közül a riszegvirágtól kapta a nevét a *Riszegetető* (Kf), a búzavirágtól a *Zimola* (Mb), állatnévről leggyakrabban a rókáról, vagy annak ravaszságáról neveztek el határrészt, ilyen a *Ravaszlik*, *Ravaszosaj* (Kf), a *Rókalik* (Ny).

Kalotaszeg helynévanyagának összehasonlítása, a határrészek nevének gyakran előforduló azonossága alapján bizonyosan állíthatjuk, hogy a kalotaszegi magyarság egységes eredetű népesség, etnikailag szorosan összetartozik.

A kalotaszegi helynevek a történetész számára is értékes információval szolgálnak, hiszen gyakran őskori telepek, hajdani várak, települések helyét jelölik. Ilyen helynév a *nyárszói Földvár*, ahol a néphagyomány szerint régen vár és falu állt, a tatárdúlás idején a nyárszóiak ide menekültek. A néphagyományt igazolták az ásatások, ezen a területen a régész ásója több őskori és koraközépkori leletre bukkant.

Köröső és Nyárszó határán a XIII. század elején *Csínkó* nevű település létezett, melyet a hagyomány szerint a tatárok semmisítettek meg. Erre utal a *Csínkó* helynév, ami a nyelvészek szerint csonka alakot, dúlt vidéket jelent.

Köröső ikerfaluja lehetett a kora középkori *Ordományos* irtástelepülés, amit a XIV. századot követően gyújtogatók pusztítottak el. 1977-ben Ferenczi István régészprofesszor és e sorok írója az Ordományosban mentőásatást végzett, s az előbukkanó elszennvedett maradványok igazolták a fenti feltételezést.

Ketesden is a néphagyomány őrizte meg a *Faluhely* nevű határrészen egykor létező település emlékét, amit a tatárok részben elpusztítottak. Néhány menekülő család a falu mai helyére települt és így egymás mellett két kis település létesült, innen kapta a falu a nevét a *Kettes*t, amelyből idővel *Ketesd* lett.

Magyarbikal határában állt egykor a középkori *Farkasvár*, ami a XVII. század második felében a török-tatár dúlások idején pusztult el. Egy 1864-es vallomás „Farkasvárat omladéknak nevezi, mely a monda szerint a Bikali Vitéz uraké lett volna, hajdan büszke nemeseknek, mostan baglyoknak lakhelye”. Az 1960-as évek közepén a domborzat alakjából még kivehető volt az egykori vár ovális alaprajza. Ezek az elpusztult települések – *Csínkó*, *Faluhely*, *Földvár*, *Ordományos* – bizonyítják, hogy a korai középkorban Kalotaszeg településhálózata sokkal sűrűbb volt, mint a későbbi századokban.

A kalotaszegi helynevek segítségével nyomon követhetjük a falvak védelmét biztosító egykori hírlánc nyomvonalát, az *Órhegyek*, *Órhegyek*, *Tekintők* (K, Mb) sorát.

A kalotaszegi falvak esetében megfigyelhető, hogy az Órhegyek, Kapuk, Tekintők mindig a településektől északra helyezkednek el, ami azt bizonyítja, hogy a lakosság a közeledő barátot vagy ellenséget ebből az irányból várta, de azt is tanúsítja, hogy a letelepedő-honfoglaló kalo-

taszegiekből az irányból érkeztek. Ez a megállapítás megegyezik a történetírás azon véleményével, mely szerint a magyarság betelepülése Erdélybe északi irányból történt.

A helynevek birtoklástörténeti mozzanatokra, mint például az *Úrrét* (S) vagy a szigorú rendi bíráskodás emlékeire is rávilágítanak. Ilyenek az *Akasztófadomb, oldal* (Kp) határnevek. Egy nép jelentkezését, esetleg letelepedését is megismerheti a helynevekből a kutató, erre utalnak a *Cigánykút* (K), *Oláhvölgyhidja* (Kf), *Örményárok* (Mb) elnevezések.

Nyelvtörténetünk megoldásra váró feladata a kalotaszegi török vonatkozású helynevek eredetének magyarázata, a vidék helynévanyagába kerülésének tisztázása. Ismeretes, hogy Kalotaszeg helynevei között felbukkannak olyan szavak, mint a *Bóra* (Mb), mely a borla török szóból keletkezett, jelentése szőlőshely. A la jelentése: hely, melyben az „l” idővel az „r”-re változott. Erre a jelenségre, mint a kalotaszegi nyelvjárás egyik jellemzőjére Szabó T. Attila hívta fel a figyelmet. Az *áj* (völgy) szó is türk eredetű, de ide sorolható a *Talamár* (tarumár, Ny) szó, mely összevisszaságot jelent.

Kérdés, vajon a honfoglaló kalotaszegiekkal türk nyelvű népek is jöttek-e és ezek a helynevek tőlük erednek, vagy csak később a hódoltság idején kerültek a vidék helynévanyagába. Valószínűleg az előbbi változat a helytálló.

A kalotaszegi helynevek a nép hitvilágáról is értékes útmutatásokat tartalmaznak. A helynevekhez fűződő boszorkány, ördög, lidérc történetek jelentős szellemi értéket jelentenek, amelyeknek összegyűjtésével folklórkincsünk gazdagodik.

A kutatott falvak közül a körösfői *Ordományos*hoz fűződik a legtöbb monda, hiedelem. Ordományos területén a hagyomány szerint hajdan Ordomvára állt, ahol egy király lakott. A tatárjárás idején a nép ide menekült, ugyanis a várat földalatti barlang kötötte össze Almás várával, Csinkófalvával és a Ríszeg-tetővel. Ordományos várát a tatárok elpusztították, menekülő lakói a Sebes-Körös forrásvidékére települtek, ők alapították Körösfőt. Az ordományosiak a pusztulás előtt kincseiket elrejtették a várudvaron lévő kútba, két harangot összehorítottak és abba tették értékeiket. Egy másik monda szerint a kincseket az Ordom vára alatti barlangba rejtették, bejáratát nem lehet megtalálni, mert azt az ördögök őrzik. Ordományosban több olyan kút van, amelyben a hiedelem szerint a két kincses harang található, egyesek szerint ez a *Réti-kút*, mások szerint a *Szőlőkút*, a *Korpos-kútból* már egy üst aranyat kivettek. Szerencsés volt az a pesti úr, aki – a hagyomány – szerint *Berek-alatt* a szántásban talált kőkutyát felnyitotta és a benne lévő kincset elvitte.

Magyarbikalon úgy tudják, a *Barta kertben* állt a veresbarátok kolostora, akik a tatárok elől menekülve a *Barta kútba* rejtették kincseiket és a kolostor harangját is rátették. A kincset a barátok megátkozták, ha a harangot valaki kiemelné, Bikalt előntené a víz.

A törökök a *Bangé kútba* (Mb) rejtették kincseiket, ez a bikaliak hite szerint zenélőkút, mert éjjel a szírének csábító zenéje hallatszik belőle. A *Bacsóné kútjában* szintén kincs rejtőzik, ezt a kétévenként kicsapó láng jelzi. Ebből a kútból ered a szivárvány, amelyet rövid ragyogás után a víz fölészív.

Érdekes, hogy a ketediek, nyárszóiak hagyománya szerint a kincset nem kutak, hanem furcsa alakú halmok őrzik. A ketesdi *Órhegy* mélyén lévő kincset minden Szent-György éjjelén felcsapó láng jelzi, az *Ördögdombban*, *Földvárban* lévő kincshez nem lehet hozzájutni, mert az utat nagy kapu zárja el, ennek a kulcsát pedig Váradon őrzik.

A történelmi mondák közé sorolható II. Rákóczi György erdélyi fejedelemhez fűződő történet, aki az 1660. évi vesztes fenesi csatából menekülve Körösfőn megpihent. Ennek emléke a *Rákóczi fája, kútja, köve*.

Körösfőn mesés magyarázata van a szőlőművelés megszűnésének: Ordományos királya ugyanis kihirdette, hogy hatalmát és leányát annak adja, ki a *Szőlőoldalt* egy nap alatt letisztítja. Egy legény letakarította, azóta nem nő a szőlő a faluban.

A kalotaszegi ember hitvilága, babonái igen gazdag képzelőerőről tanúskodnak. Hite szerint környezetét boszorkányok, fehérrasszonyok, ördögök, lidércnek népesítik be, ezeket ártó erejük miatt rosszaknak nevezi. A rosszak éjjel járnak, mulatoznak, de még senki sem látta őket, mert tiszta ember nem is láthatja, csak az általuk csapott zajt lehet néha hallani.

Az ördögök tanyája Ketesden a *Malomhát*, a *Morgóban* éjfélkor hét ördög táncol, a *Szénhegyen* éjjel csujogatnak és az emberek fejére köveket dobálnak. Magyarbikalon az ördögök a

Kis- és Nagy Szükülöben táncolnak, a Rigócsorgónál muzsikálnak és ijesztgetik az arra járókat, az Ördöghálmahídjánál (Ördöghálmahídja) pedig három vassvillás ördög rejtőzik.

Különleges teremtmények a fehér asszonyok, akik szintén a rosszakhoz tartoznak: Bicalon éjjel a *Bacsó-kertben* sétálnak, Ketesden a *Juhosármál* kakaskukorékolásig hét fehérasszony jajgat. A fehérasszonyok szállították Ketesd és Föld határára az öt mázsás *Határkövet*, kakaskukorékoláskor azonban kénytelenek voltak letenni, de ujjak nyoma még ma is látszik rajta.

Körösfőn a lidércek a róluk elnevezett határrész felett évente csak egyszer muzsikálnak, repülnek, Ketesden a *Fenyvesben* éjjel sétálnak, forrásuk a *Kőcsorgó*, patakuk a *Botospataka*.

Az előbbieken említett rosszakhoz viszonyítva, a boszorkányok kevesebbet szerepelnek: Bicalon az *Utrakénál* határrészben az embereket ijesztgetik és ágakat dobznak a fejükre. A körösfői *Riszegtető* boszorkánya bódító riszegvirágot ültetett, tövét megátkozta, egy legény elbódult az illattól és egész életében kábultan a tetőn bolyongott.

Ezek a helynevekhez kapcsolódó hiedelmek az idők során szájról-szájra terjedtek, nemzedékről-nemzedékre hagyományozódtak. Bár „csacska meséknek” tűnnek, valójában a nép hitvilágának ezer darabra tört drágaköveiként maradtak reánk.

Sebestyén Kálmán

A vizek ma is csörgedeznek

Pécs-kelet vízimalmai és a „tudós molnárok”

Pécs keleti városrészét, Meszest nyugatról a Meszes-patak, keletről a Szabolcs-patak fogja közre. Aszálymentes időszakban mindkettő közepes vízhozamú, a most már lezárt szénbányák alól ered és a Pécsi-vízbe torkollik. A vizet régtől fogva zsúpezással duzzasztották fel, és őrlőmalmok zakatoltak rajta. A legelső híradás róluk 1234-ből való: „Meszes-patakon működő malmát Ombus de Meses 4 márka 6 fertőért és 3 pondusért eladta a Pálos rendi szerzeteseknek.” Most is ott áll az éppen csörgedező víz mellett egy lakóházzá alakított ódon malomépület.

Ezeknek a malmoknak létezését adás-vételi szerződések sora bizonyítja.

A török időkben működő őrlőmalmok felülcsapó kétkerekű rendszerűek voltak, átlagos méretük 1 öl 5 láb 6 hüvelyk átmérővel, a tengellyel egytű.

A törökök kiűzése után és a kurucok megjelenésekor csaknem valamennyi zúgó megrongálódott. Ezeket 1710-től Pavich Ignác Baranya vármegye helyettes alispánja újjáépíttette. Attól kezdve sűrűn változtak a főleg örökösödéssel gazdagodott malomtulajdonosok: 1751, Pavich Mihály, 1765 Pavich Julianna; majd Galgóczi Mihály püspöki számtartó. 1779-ben Boda Imréné Keller Anna 440 Ft-ot kért a malomért. 1791-ben Schaffner József megvette és „árendába” adta Johann Schusternek. Ugyanezt a malmot 1806-ban Ignatz Mayer 14 825 Ft-ért vásárolta meg, majd tőle Vitzel Péter 18 000 Ft-ért. Ezután Fablon Péter vasasi kőfaragó mesterrel kiépíttette Meszes malomárkát, melynek nyomai ma is láthatók.

Az egymást gyakran váltó malomtulajdonosok vízhasználat perekbe bonyolódtak szomszédakkal, mivel tulajdonukért 1746. január 4-től adózniuk kellett. A malomárok gondját viselő Vitzel Péter teljes örökségét szeretett Barbara felségének fiára hagyta, és utána még sokáig élt. Ez olyan nevezetes és szokatlan tett volt, hogy a teljes meszesi malomárkot a fiú neve alapján Herger malmaként emlegették. Csak a második világháború után felejtődött el az elnevezés, mivel a frissen épített házakba más országrészekből új lakók települtek.

Településünk keleti részén, Szabolcs-pataknál két, régi időkből megmaradt, működő, csak az 1950-es években leállított őrlőmalom volt: a Keller-malom és a Herczeg-malom. Ma lakásnak használják mindkettőt. Ugyancsak ismert a Basa-malomnak nevezett malmok sora. A török hódoltság idején a Pécsen állomásozó török katonaság lisztszükségletének kielégítése a már meglévő malmokon kívül még egyet építtetett Terjék Haszan Vezir és Gázi. A Basa-ma-

lom soron kívül a Szabolcs-patakon a többieket „Jakab” malomként foglalták össze. Ezekre a meszes-patakinál nagyobb méret volt jellemző: két felülcsapó kerékkel működtek, tengellyel együtt 2 öi, 3 láb volt az átmérőjük.

Az 1790-ből ismert tulajdonos, Gundrum József, Szent Jakab tiszteletére nevezte el malmát, amit „Újhegy-Allyán” működtetett. Értéke 4500 Ft volt, de csakhamar értékét veszítette, mert Nikolaus Kaltwasser nevű pékmester tulajdonába kerülve a nyugati kereke lesüllyedt, földet ért, s a vizet falak közé kellett szorítani. Szakértői becslés 1500 Ft-ra értékelte.

A Szabolcs-patak mentén is megkezdődött a vízhasználati vita a szomszédoknál, ami a további tulajdonosok idején sem szünetelt. A fákért is folyt a vita, ugyanis özvegy Koller Tamásné 26 fűzfát ültetett a vízpartra. El kellett dönten: kié a fűzfa a víz mentén, és kié a vesszőhozama. Zúgójavításra egyre többször volt szükség. A város segített, de jöttek a malmfelmérések. Egy rendelet szerint 1818-tól évente felmérést kell végezni Pécs Szabad Királyi Város területén lévő minden malom és egyéb „kerékű” mérőjéről.

A malmok megépítéséhez, karbantartásához a molnárok széleskörű szakértelmére volt szükség. Mivel értettek olyan szerkezetek megtervezéséhez és elkészítéséhez, amelyek a közösség számára átláthatatlanok voltak „tudós” és „ördögös” voltukról történetek születtek.

A „tudós molnár” a magyar néphit természetfeletti erejű személye. A róla szóló történet egyik változata a patkányűző vízimolnárról szól. A malom vízen nagy tömegben közelgő patkányok elé a kétségbeesett emberek ámulatra a molnár gabonát szór. Mivel tudatában saját hatalmának, ő maga nyugodt. Megparancsolja a patkányoknak: „Menjetek vissza, ahonnan jöttetek!” (Ez az úgynevezett „patkányűldözés”). A patkányok jóllaknak és visszafordulnak. Az ellenségeskedő vízimolnárokról mondják, hogy felváltva küldöztetik egymáshoz a patkányokat. Végül egyszerre, egymás kezétől hálnak meg, mint a táltsók.

A következő történet meszeszerűen beszél a molnárról. A molnárlégény a malomban várakozókat borivásra invitálja. Nyírágseprűre (vagy vonószékre) ülteti őket, abban a pillanatban egy ismerős borpincéje elé érkeznek. Egy érintés elég, hogy a zár kinyílik. Boroznak. Visszafelé is nyírágseprűn indulnak. Egyikük megszólal: „Isten nevében...”, az ajtó bezárul, ő bennmarad, a pincészgazda talál rá másnap.

A malomról, molnárról szóló mondák a szájhagyományból átléptek az irodalomba és a modern (gyermek) költészetbe is. Példa erre Nemes Nagy Ágnes Bors néni könyve című verse, amelyben ennek a hiedelemvilágnak az elemei jelennek meg: a molnár lánya természetfeletti erővel rendelkező lény, háromlábú széken utazik.

*Rengeteg erdőn éltem én,
molnár lánya voltam én
kicsi koromban,
vízimalomban
fű suhogását tanultam én.
Tanultam suhogást,
pataktól zuhogást,
bagolytól huhogást,
malomtól duhogást,
tanultam kőboriást,
varjútól varázslást,*

*lisztől fehérlest,
tűztől parázslást,
hívtak a felhők
reggeli égen:
„Úgy,
úgy,
most gyere szállani,
szállani szépen.”
Este aztán hazaszálltam,
húsz gombócot vacsoráltam.*

Meszes-patak malmait elhallgattak, Szabolcs-patak Keller és Herczeg malmait 1949-ig működtek, ezután csak néhány fénykép őrzi emléküket, de a vizek, melyre valaha épültek, ma is tovább csörgedeznek.

Adonyi Zsóka

Felhasznált irodalom: Magyar Néprajzi Lexikon. 1981. III. kötet 636–638. old.; IV. kötet 129–130. old.; Nemes Nagy Ágnes: Bors néni könyve. Bp., 1983.; Móró Mária Anna: A pécsi malmok 1818. évi felmérése. In: Baranya Megyei Levéltár.

Deák Ferenc és Zalaegerszeg¹

A régi zalai vármegyeháza előtt (melyben ma a Zala Megyei Bíróság működik) egy ércszobor áll szürke gránit talapzaton: a felirat tanúsága szerint *Zala vármegye közönsége* állította *Deák Ferencnek* 1879-ben. Ez volt az ország első, egész alakos Deák szobra, melyet a vármegye által szervezett gyűtésekből, illetve a nemesi pénztárból finanszíroztak. Zalaegerszeg városa – az 1950-es évek mélypontjától eltekintve – mindig nagy tisztelettel viseltetett a „haza bölcsé” iránt, nem feledve, hogy itt a zalai vármegyeházán kezdte meg pályafutását, s innét indult el az ország politika küzdőterére, ahol nemcsak magának, de a szülőföldjének is sok elismerést szerzett.

Deák Ferenc 1821-ben fejezte be a győri jogakadémiát, hazatért Kehidára, s hamarosan – patvaristaként – Csesznák József megyei tiszti főügyész mellé került. Egy esztendei gyakorlat után Pestre ment, és felesküdtött jurátusnak, hogy ügyvédi vizsgát tehessen. Kiváló principálisa akadt, Róth József személyében, aki több jelentős megbízatása mellett a pesti egyetem jogi karának dékánja (később az egyetem rektora) is volt. 1823 decemberében vizsgázott a fiatal ügyvédjelölt Péchy Imre alnádor előtt, s kitűnő bizonyítványával, ügyvédi diplomájával 1824 elején jelentkezett Zalaegerszegen, ahol a február 16-án kezdődő közgyűlésen hirdették ki, hogy ezentúl jogosult közhivatal viselésére, vagy ügyvédi gyakorlat folytatására. Mint ismeretes, Deák Ferenc ügyvédi praxist sohasem folytatott – bár a „nemzet prókátora” elnevezés később rajta maradt –, közhivatalt azonban elvállalt, de csak olyat, amely fizetéssel, elkötelezettséggel nem járt. 1837-ben így utasította el az alispáni tisztséget: „sem most, sem jövődében akárminő, vagy kinevezéstől függhető, vagy lekötellezéssel tartozó tiszti hivatalt vállalni soha nem fogok”. 1824 augusztusában kapott tiszteletbeli alügyési kinevezést, decemberben pedig a megye árvaára felügyelő választmány jegyzőjévé nevezték ki. Mindkét hivatalát szorgalmasan és becsületesen látta el, egészen 1832-ig, mikor életében a nagy fordulat érlelődni kezdett. Közben, 1829-ben táblabíróvá is kinevezték (még csak 26 éves volt!); nyilván addigi munkája elismerésül.

Mindeközben természetesen Kehidán lakott, Zalaegerszegré csak hivatalos teendőinek elvégzésére, vagy a megyegyűlésekre jött be. A település a XIX. század első harmadában még alig ötezer lakosú mezővároska volt, lakóinak többsége mezőgazdasággal foglalkozott – az iparosok is, mert csak a mesterségükből nem tudtak megélni. A házak, néhány kivételtől eltekintve fából épültek és szalmával (zsúppal) voltak fedve. Hogy Deák hol szállt meg itt létekor, nem tudjuk. Talán a mai Arany Bányás Szálló helyén álló urasági vendégházban, ahol a vármegyei urak gyülekeztek, vagy a Fő téren álló kvártélyházban, esetleg nagybátyjának, Deák Józsefnek a házában – bár perben álltak. Mindesetre sűrűn jöhetett, akár átutazóban is sőtörri birtokukra, vagy Pusztaszenteslázlóra a nővérehez. Így volt tanúja annak a borzalmas tűzvésznek, mely 1826-ban két részletben elpusztította Zalaegerszeget. Július 29-én, Vörösmarty Mihályhoz írt levelében tudósít a tragédiáról, ami július 18-án következett be, fényes nappal, miután a gyújtogatást előre bejelentették(!) „...már tíz nappal előbb fel volt ennek jövődölése írva a kocsma kapujára, és ezen írást magam is láttam...” – írta Deák. Megrázó szavakkal ecsetelte a látványt: „Borzasztó volt látni (én másnap mentem be) a sok inséggel, szükséggel küszködő, soknak mestersége szerszámaiban élhetése egyetlen eszközei is oda égtek; s az ilyen irtózva nézett nyomorúsággal fenyegető jövődölésbe, mert oly feketék voltak kilátásai, mint le égett házának üszkei...”. Deák még nem tudta, hogy levele írásának napján a város másik fele is odalett, 273 lakóház és 374 gazdasági épület pusztult el, leégett még a nagytemplom tornya is. A vármegyeházát a rabok mentették meg. A tűzvész nyomán a városi tanács újramérete a települést, szélesebb utcákat jelöltek ki, és nekiláttak a téglafalú, cseréptetős házak építésének.

A hamuból egy szebb csinosabb város kelt életre, melynek főtere, a vármegyeháza egyre fontosabb események színtere lett. Az 1832-es országgyűlésre készülve, ide is megérkeztek a „rendszeres bizottsági munkálatok” törvényelőkészítő anyagai. Zala megye egy választmányt küldött ki a helyi „észrevételek” kimunkálására; ennek tagjai voltak a Deák testvérek,

¹ Elhangzott Zalaegerszegen 2003. október 19-én, a Megyei Honismereti Egyesület és a Honismereti Szövetség valamint a TESZ Zala megyei Szervezete által rendezett „A Haza Bölcsének emlékhelyei” című tanácskozáson. (Szerk.)

Antal és Ferenc is. Már a kortársak leveleiből tudjuk, hogy a munka jó részét is ők végezték el, ám az újabb szövegelemzések azt is kimutatták, hogy a legtöbbet Deák Ferenc dolgozott vele. Olyannyira, hogy mikor a javaslatok tárgyalásra kerültek, 1832. augusztus 6-án, a közgyűlésben saját, a leírtakat kiegészítendő elképzelésekkel állt elő az úrbéri ügyekben. Három pontban összefoglalva azt indítványozta, hogy adják meg a nem nemesek számára is az addig csak nemeseket illető polgári és politikai jogokat. A közgyűlés bizonyos mértékig figyelembe vette Deák Ferenc javaslatait (bár a legfontosabbakat nem fogadta el), az országgyűlésre azonban bátyját, az egyik legtekintélyesebb zalai politikai személyiséget küldte el követnek. Deák Ferencet ezen öszön surrogatus (helyettesítő) alispánná választották, de nem sokáig viselte ezt a hivatalt. Antal ugyanis nem tudta teljesen magáévá tenni a liberális elképzeléseket, és 1833 tavaszán lemondott követi tisztéről. Előbb azonban rávette a megyegyűlést, hogy a testvérét, a vele egyébként ellentétes nézeteket valló(!) Ferencet válasszák meg követnek. A megyegyűlés április 15-én „azon közbizalomnál fogva, mellyel Deák Ferencz tábla bíró úr iránt viseltettek” közfelkiáltással fogadta el a javaslatot.

Ettől kezdve évekig igen keveset látták Zalaegerszegen, mert a pozsonyi diéta egyik leg-szorgalmasabb tagaként mindenhol ott volt, ahol szerepelni, beszélni, tanácskozni kellett. Annál többet olvasták leveleit, melyekben pótutasításokat kért maga számára a vitás kérdésekben. A közvetítő Oszterhuber József volt, a „szeretett sógor”, akit Deák rendszeresen instaurált, hogy milyen is legyen az a pótutasítás, amit majd neki küldenek.

A történetírás sokat foglalkozott már ennek az országgyűlésnek a históriájával. Tudjuk, hogy a reformeszmék terjedésétől féltő kormányzat hogyan próbálkozott meg befogni a liberálisok száját, felségsértési és hűtlenségi pereket konstruálva a keményebben szóló politikusok (Wesselényi Miklós, Balogh János, Lovassy László, később az újságíró Kossuth Lajos) ellen. Deák Ferenc óriási felkészültségénél és ragyogó manőverező képességénél fogva fokozatosan az ellenzék vezéralakjává vált ezekben az években; befolyása Zala megyében is nagyot nőtt. 1836 novemberében már tiltakozó megyei küldöttséget vezetett Bécsbe, a letartóztatások ügyében, majd néhány hónap múlva rávette a megyegyűlést, hogy helyezkedjen szembe a helytartótanácsnak az országgyűlésről készült kövehetlen kinyomatását akadályozó intézkedésével. Deák ezután is folytatta küzdelmét a szólásszabadság védelmében, és 1839 februárjában elérte, hogy a börtönre ítélt Wesselényit kiengedjék; majd az országgyűlés vezéréként, mesterien taktikázva azt is, hogy 1840-ben az összes politikai foglyot szabadon engedjék. Ez az országgyűlés foglalkozott többek között a zsidók emancipációjával is, és első lépésként törvénybe foglalta, hogy – a bányavárosok kivételével – szabadon letelepedhetnek az országban. A Zala megyei zsidók egy gyönyörűen litografált háláiratban köszönték meg neki ezt – az egyenjogúsításukhoz vezető – igen fontos tettet.

1841-42-ben ismét keveset látták a megyében Deákot, aki ebben az időben leginkább Pesten tartózkodott; az új büntetőjogi kódex kidolgozásában vett részt. Annál drámaibb események történtek Zalaegerszegen az 1843-as esztendőben.

Az országgyűlésre készülve, a megye liberális politikusai a háziadó elvállalását szerették volna elfogadtatni a nemesi szavazókkal; ezzel megtették volna az első lépést a közteherviselés felé. Az április 4-ére, Zalaegerszegen hirdetett megyegyűlésre csaknem 1600-an jöttek össze; a több mint 20 felszólaló közül csak egy szólt az adó ellen. Ám ahogy Deák azon melegebben megírta Kossuth Lajosnak „szóltak volna talán még százan is, mert az egész intelligencia igen kevés kivétellel mellette volt, de a szólás teljesen sikertelen volt, mert a tömeg igen fel volt izgatta”. A konzervatívok által feltüzelt kisnemesek leszavazták az indítványt, majd hazafelé menet rátámadtak Deák kehídei házára, fel akarták gyújtani, egy emberét pedig agyonlőtték. Nem csoda, hogy mindezek fényében nem akarta elvállalni az országgyűlési követtséget – a reformerek tábora azonban nem tudta elképzelni nélküle az ország sorsának alakítását, ezért szavát vették, hogyha sikerül megváltoztatni a megye akaratát, akkor mégis elmegy a diétára. A két zalai főkortes, Csány László és Horváth János ezek után elképesztő méretű kampányba kezdett (az etetés-ítás, meggyőzés egyes források szerint 30 ezer forintba, egy kisebb birtok árába került).

Ennek keretében rendezték meg május 23-án a Zalaegerszeg melletti ságodi erdőben azt a nagyszabású ünnepséget, melyről részletesen a „Honderű” című folyóiratban lehet olvasni (1843. 748. p.). Az ünnepségen volt minden, ami egy jó kortes hadjáratban elképzelhető: négy-

lovass hintók, tarackdurrogás, cigányzenekar és cseh zenészkar, pompás ételek, torták Hunyady Jánossal és Zrínyi Miklóssal díszítve, dísztorock Deák Ferencnek ajánlva, a végén tűzijáték, és számtalan áldomás poharak „az ünnep szeretett fia, Zala csillaga D.F. egészségéért”.

Az ünnepelt azonban egyre kedvetlenebbül figyelte ezt a lényétől idegen kampányt, és néhány nappal az augusztus végére tervezett újabb megyegyűlés előtt levélben értesítette az alispánt, hogy akármilyen lesz is a szavazás eredménye, ő a követséget el nem vállalhatja, mert úgy érzi, hogy személye lett a legszélsőségesebb indulatok célpontja, s így általa „a közügy lesz tehát folyvást kitéve mind azon megtámadásoknak, melyeket titkon és nyilván személyem ellen irányoztatnak”. Az indulatok hevesességét jól érzékelte Deák: a megyegyűlésre minden eddigénél több, háromezret meghaladó számú nemes csődült be Zalaegerszegre, és bár az adó elfogadását végül megszavazták, a hazatérők között a város határában óriási verekedés tört ki, hatan meghaltak, több tucatnyi sebesült maradt a „csatatéren”. Ugyancsak hangos volt a vármegyeháza szeptember 2-án is; itt jelentette ki Deák utoljára és megfellebbezhetetlenül, hogy ezek után semmiféle követi megbízást el nem vállalhat. A bejelentés nagy vihart kavart, a kortesek dühöngtek, Csány László megtagadta a barátságukat, mások fenyegették, hazaárulónak, Isten ellen vétkezőnek nevezték – de ő nem engedett, és eltávozott az ülésteremből. Ettől a naptól kezdve Deák Ferenc egyre ritkábban jött a városba. Visszahúzódott Kehidára – ide jött utána (titokban!) az országgyűlés küldöttsége, hogy segítsen megfogalmazni a felirati javaslatot. Betegség is kínozta, gyöttrődött a Széchenyi és Kossuth között egyre inkább kiéleződő vitában. A politikának azonban továbbra is szereplője maradt: részt vállalt a Védegyelet zalai fiókjainak szervezésében (országosan az egyik legvirágzóbb megyei hálózat jött létre). 1845-ben több mint 200 zalai nemes élén önként elvállalta az adófizetést. 1847-ben az ő közreműködésével készült el a liberálisok programja, az Ellenzéki Nyilatkozat. Ebben az évben újra követnek jelölték az országgyűlésre, de ismételten visszautasította a megbízást.

Néhány hónap múltán azonban minden megváltozott. A bécsi forradalom hatására a pozsonyi diétán is felgyorsultak az események: Deák Ferenc sürgős levelet kapott Batthyányi Lajostól, hogy most aztán félre minden betegség, visszahúzódság, ott a helye, ahol a legfontosabb dolgok történnek. A vármegye is azonnal lépett, és az éppen Zalaegerszegen tartózkodó Deákot felkérték, legyen a képviselőjük – mindkét megválasztott követ lemondott volna a javára. Meg sem várva a hivatalos procedúrát, Deák Ferenc vágatott Pozsonyba; a megyegyűlés 22-én megválasztotta követnek, és küldte utána a mandátumot. Ekkor már a miniszterjelöltek között szerepelt: néhány hét, és igazságügyi miniszterként levelezett földijeivel. A Batthyányi-kormányban igen fontos szerepe volt, ő helyettesítette a távol lévő miniszterelnököt, sőt néha a hadügyminisztert is. Szülőföldjéhez hű maradt, az első népképviselési országgyűlésre a zalaszentgróti területben kapott mandátumot.

A szabadságharcban Deák Ferenc nem vett részt, visszahúzódott Kehidára. 1849 után a megyei és az országos politikai fórumok megszűntek, így Zalaegerszegre is legfeljebb személyes ügyei, illetve a „Deák” alapítvány dologában látogatott el. 1854-ben eladta birtokát, és Pestre költözött; a nyarakat Pusztaszentlászlón töltötte, de oda, a vasúti összeköttetést kihasználva, már Nagykanizsán keresztül utazott. A vármegyével azért tartotta a kapcsolatot, de inkább a sógorán keresztül. 1861-ben már Pest képviselőjeként jelent meg az országgyűlésen: a megye közönségének elismerő levelére így válaszolt: „A bizodalom, melyet a T. Közönség irántam nyilvánított, erősíteni fog, hogy ne csüggedjek, s öröm érzéssel tölti el keblemet amennyivel inkább, mert azon megyétől származik, mely szülő földem, melyhez életem leg-szentebb emlékei kötnek”. A vármegye 1862-ben megfestette egész alakos portréját, amely 1866-tól a vármegye, illetve most a zalaegerszegi közgyűlés termében látható; a megye hőlgyeitől díszes széket kapott ajándékba, melyet haláláig használt; s 1876-ban bekövetkezett halála után három és fél évvel felállították szobrát is, mely azóta a város jelképe, és – a Deák szelleméhez illő – társadalmi és politikai rendezvények „gyűlhelye” lett ismét.

Kiss Gábor

Felhasznált irodalom: Molnár András: A fiatal Deák Ferenc. Bp., 2003. 352 old. – „A tekintetes megye közönségének alázatos szolgálja...” Dokumentumok Deák Ferenc életéből. Írta és szerk.: Kiss Gábor, Molnár András. Zalaegerszeg, 1988. 55 old. – Zalaegerszeg. Dokumentumok a város történetéből. Szerk.: Gyimesi Endre. Zalaegerszeg, 1985. 693 old.

Kupusztina, a mesébe illő falu

Vajdaságban, Zombor (szerbül: Sombor) tőszomszédságában van egy település. Az ember itt úgy érzi: tökéletes faluban jár.

Már a XIII. században laktak itt emberek. Akkor *Hetes* volt a neve: A török idők alatt – más délvidéki településekhez hasonlóan – szinte teljesen kihaltá vált. 1752-ben azonban új lakók érkeztek ide. Minden bizonnyal a Nyitra vidékéről és Heves megyéből, s talán Kalocsáról is. Jöttek magyar és szlovák családok, hogy új életet kezdjenek itt. A falut Kupusztinának (Kupusztina) nevezték el. Egy évvel később már állt a templom, 1754-ben pedig az első iskolai év is elindult. Az emberek berendezkedtek új otthonaikban, s összecsiszolódtak. A falu töretlenül fejlődött. A magyar és a szlovák szokásokból – átvéve valamit a szerb és sváb hatásokból is – egyedülálló, csak Kupusztinára jellemző kultúra nőtt ki. S a falu népe tudatosan megőrizte ezt az értéket.

Kupusztina – Bácskertes a vajdasági szörványmagyarság egyik nyugat-bácskai települése Zombor és Apatin város között, a Dunához közel. A középkorban egy Hetes nevű település létezett ezen a helyen, melyet a régi térképek esetleg Kis Hetes, Nagy Hetes vagy Gyűrű Hetes néven is jelölnek egészen a török uralom végéig. A mai, római katolikus vallású, jobbára palóc eredetű lakosság két és fél évszázada, 1751-től települt Kupusztinára Heves és Nyitra megyéből, valamint jócskán érkeztek lakosok a kalocsai Sárközből is. Kupusztina újratelepítési okmányát 1751. május 14-én írták alá Zomborban. Az akkor ideköltözött 150 magyar és szlovák nemzetiségű család leszármazottai a XIX. század végére annyira megsaporodtak, hogy a lakosság jó részének nem jutott termőföld a szűkre szabott kupusztinai határban.

(Kupusztina honlapja: <http://www.kupusztina.org.yu>)

Viszonylag későn, az 1960-as években kezdődött el a kivetkőzés folyamata. De csak a férfiaknál! A nők ma is viseletben járnak. Hétköznap egyszerűbb, ünnepnapon díszesebb ruhát hordanak. S a fiatalok sem szégyellik felvenni a „népviseletet”. A nagyobb ünnepek lehetőségét adnak arra, hogy a falu népe színpompás ruhákba öltözzék. (A szoknya régebben csaknem a földet seprerte, de lassacskán megrövidült. Most térdig ér.) Őrzik szokásaikat is. Minden családi- és társadalmi szertartásnak, a falubeli viselkedésnek szigorú rendje van. Néha nehéz ehhez igazodni, megfelelni az elvárásnak, de erős a belső kényszer. S az éremnek másik oldala is van: a falu védelmet, biztonságot ad közössége tagjainak.

Délvidéken egyedülálló szokás van még ma is érvényben Kupusztinán. Minden csütörtökön délután fél négykor megkondul a templom harangja. Csak a falu népe és a beavatott tudja, hogy a harangszóval az 1890-es tűzvészre emlékeznek a kupusztinaiak.

Az összeírtás a lenyűgöző. Teljes egyetértésben működik itt az egyház, az iskola, a művelődési egyesület és az önkéntes tűzoltók. Bárhol, bármiről kérjük véleményüket: ugyanazt mondja mindenki. A falu lakói öntudatosak, biztosan mozognak a világban. Szorgalmasak, tiszták, rendesek; tudják, hogy – anyagi és szellemi – gazdagságuk munkájukból, önmagukból származik.

S persze féltik is értékeiket. Az idegennel szemben barátságosak, de tartózkodók. Ennek egészen különleges példája a nyelvhasználat. A falu lakó egymás között önálló, régies magyar nyelven, „kupusztiniul” beszélnek. Szerencséje van annak a vendégnek, aki el tud kapni egy-egy mondatfoszlányt! Ezt a nyelvet a falubéliek ugyanis képtelenek használni akkor, ha idegen is részt vesz a társalgásban. Még, ha oly kedves is a jövevény! Márpedig érdemes Kupusztinán szívesen látott vendégnek lenni. Nagyon jól főznek és az ebédet megkoronázó, elmaradhatatlan mákos rétesnek nincs párja világon!

Az iskolában minden tárgyat szaktanár tanít. Önerőből hozták létre a falumúzeumot, építették és működtetik a művelődési házat. Itt minden foglalkozás ingyenes, s persze az oktatók – a falu szülöttei – sem kérnek tiszteletdíjat. Hiszen itt a kultúra nem áru, hanem a falu életének szerves része.

Két színjátékos csoportjukban mintegy 100 ember szerepel rendszeresen. A tánccsoportban három korosztály – gyermek, ifjúsági és felnőtt – táncol, népdalkórusuk és társastánc tanfolyamuk is van. Mindezt a munkát a Petőfi Sándor Művelődési Egyesület fogja össze.

Papp Richárd felvétele

Dr. Silling István néprajzkutató a falu szülőtte. Szakértelméről messze földön híres, de Ő a világ minden kincséért el nem hagyná Kupuszinát. Doktori értekezését a falu sajátos nyelvjárásából írta. Az ő kitartásának köszönhető a falumúzeum létrejötte is. Örömmel, szívesen mesél szülőfalujáról. S pontosan tudja helyét a világban.

A cukrászdában süteményt és kávé-t lehet kapni, alkoholos italt nem. Az emberek többnyire kerékpáron járnak dolguk után. Az utcát rendszeresen seprik(!), felszedik az – idegenek által – eldobott szemetet.

A falu egyébként konyhakerti növények termesztéséből él. Az 1900-as évek elején *Bácskertesnek* is hívták, de lakói ragaszkodtak a Kupuszina névhez. Portékáikkal még a távoli Velencébe is eljutottak. Voltak olyanok, akiknek Zágrábban saját szállodai szobájuk volt. Kupuszina lakói közül sokan messzi távoli földrészeken élnek és ott is becsületesen megállják helyüket; de a Szent Anna napi búcsúra mindig mindenki visszatér ide. Mert – idegenbe szakadva is – a falu tölti ki az életüket és álmaikat is.

Bácskertes, Kupusina <szerb>, Kupuszina: község Szerbiában a Vajdaságban, a Bácskában, a Duna árterének K-i szélén, a Ferenc-csat.-tól D-re, Zombor és Apatin között. Síkvidéki sakkjátszó település. L: 3205 (magyar; 1910) 2442 (92 % magyar; 1991). A falut a török alól felszabadult Bács vm. összeírása említi először (1699). A kamara Milliram Jánost bízta meg 150. r.k. család letelepítésével (1751), amelynek a sikerét bizonyítja, hogy nemsokára lelkeszséget szerveztek itt (1754). Híres volt hagyma-, zöldség-, káposzta- (innen a szláv neve) termesztéséről. Az elsődleges Kupuszina elnevezést 1904-ben ~re magyarosították. 1919-ig és 1941-44-ben Magyaró.-hoz (Bács-Bodrog vm.) tartozott. R.k. templom (18. sz.).

(*Magyar Nagylexikon* 2. kötet, *Magyar Nagylexikon* Kiadó.
Budapest 1998. 804. oldal)

Ilyen csak a mesében van! – bizonyára sokan gondolják ezt. Pedig a falu létezik. Magyarorszag déli határától alig több, mint 20 kilométernyire.

Persze itt sem tökéletes minden. Van, aki nem szereti a mákos rétest....

Romhányi András

A tápiószelei múzeumot alapító Blaskovich János

A tápiószelei múzeum alapításában Blaskovich Jánosnak (1883–1967) alapvető szerepe van, mivel fivérével, Györggyel együtt (1878–1960) családi gyűjteményükre alapozva hozták létre 1952-ben azt az állami közgyűjteményt, amely ma az ország egyetlen köznemesi kúria-múzeuma.

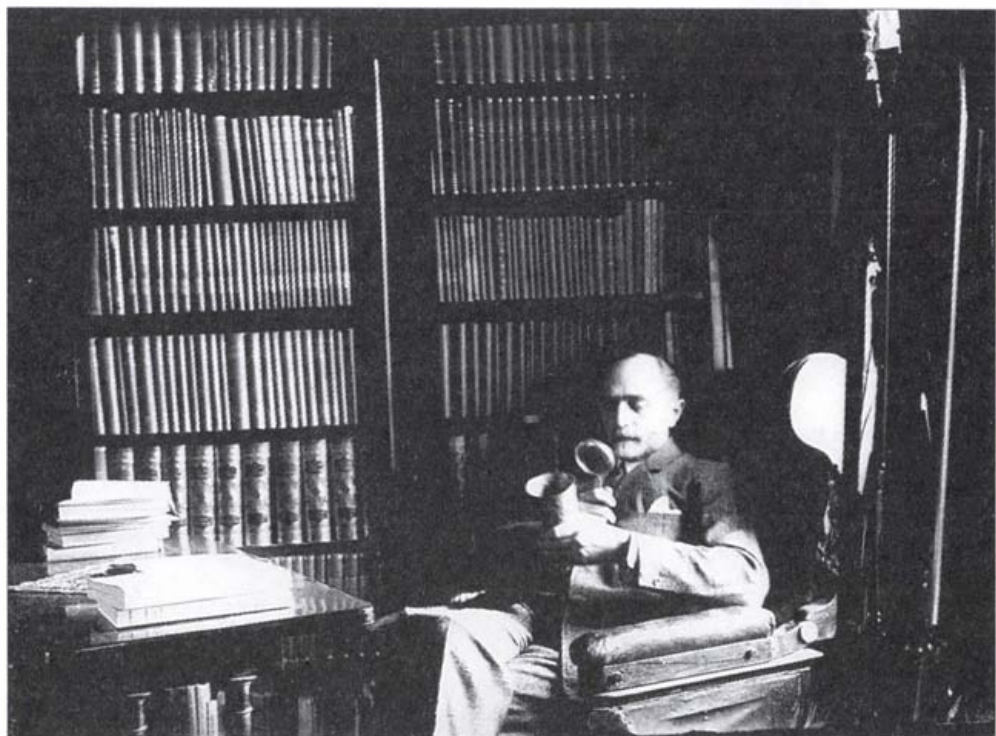
A tápiószelei múzeum története mindössze fél évszázadot ölel fel, de kialakulása a XIX. század magyar reformtörekvéseinek jelentőséget tulajdonító nemzeti gondolat szellemében fogant. A terv gyökere a nagyszülő, Blaskovich Gyula korára, a XIX. század első felére nyúlik vissza. Heves megye alispánjaként ő teremtette meg a családi magángyűjtemény alapjait az-
zal, hogy festményeket, metszeteket és egy lószerszámot vásárolt Pyrker egri érsek hagyatékából. Blaskovich Gyula (1806–1850) az 1840-es években költözött a Heves megyei Erk településre. Blaskovich táblabíró így dolgozott Heves megye közigazgatásában: járási szolgabíró, másod és első alispán, majd Kossuth által kinevezett főispán volt.

Blaskovich János 1883. április 1-jén született a Heves megyei Erk községben. A család 1884-ben elköltözött Erkről, kisebb szegedi kitérő után 1887 és 1901 között – a művésztelepéről híressé vált – Nagybányán telepedett meg. Blaskovich János itt végezte elemi és középis-
kolai tanulmányait, majd 1904 és 1906 között a magyaróvári mezőgazdasági akadémia hallgatója volt. Édesapját már a századelőn foglalkoztatta az a gondolat, hogy a Felső-Tisza-vidékről rokonaik közelébe, a Tápió mentére költözzön vissza. Ez már csak Blaskovich Gyula (1843–1911) halála után valósult meg. Blaskovich János édesanyjával és fivérével együtt 1912-ben költött Tápiószeleire. E Tápió menti településre nemcsak a már két nemzedék által gyarapított műgyűjteményt hozták magukkal, hanem a múlt emlékei, művészeti értékei iránti tiszteletet is. Birtokaik bevételeiből és saját jövedelmükből szigorú takarékoskodással különítették el azt az összeget, amit a családi kollekció gyarapítására és a régészeti ásatásokra fordítottak.

A testvérpár kisebb birtokot vásárolt Tápiószentmárton sőregi és göbolyjárasi részén. Blaskovich György 1914-ben megvásárolta Blaskovich Antal tápiószentmártoni belsőségének egy részét is. E birtokok révén sok időt töltöttek a Tápió menti településen, megismerték annak határát. Határbejárásaik során figyeltek fel Tápiószentmártonban egy domborulatra, amit – jó szemmel – nem szél fújta halomnak, hanem halomsírnak vélték.

Blaskovich János 1923-ban írta meg a helyről alkotott feltételezését az *Attila városa* című saját kiadású füzetében. Blaskovich János egy korabeli leírás alapján Attilának és a bizánci követtségnek 448-ban lezajlott találkozási helyét – saját számításai, elgondolásai alapján – a Tápió menti vidéken feltételezte. A történelem során sokan és sokfelé keresték Attila székhelyét, hiszen csak az bizonyos, hogy fél évszázadig a hun birodalom központja a Kárpát-medencében volt. A legfrissebb kutatások alapján Attila fapalotáját a Tápió mentén nem kereshetjük. Blaskovich János 80 éve írt hipotézise a mai számítások, régészeti kutatások szerint nem állja meg a helyét, de gondolatai mindenképpen tanulságosak.

Blaskovich János 1923-ban nyomtatásban megjelentetett elméletének hatása sokkal fontosabb, hiszen a Magyar Nemzeti Múzeum ez alapján figyelt fel a területre. Blaskovich Aladár földbirtokos megfinanszírozta a régészeti feltárást. 80 éve a munkálatok során találták meg a Tápió-vidék régmúltját fémjelző legértékesebb leletet, a *szkíta aranyzarvast*. Egy tűzpad szélén, 1,2 m mélységből került elő összehajtott állapotban az elektron pajzsdísz. Ugró szarvas mintázata a szkíta kori fémművesség remeke. Hossza 23,2 cm, legnagyobb magassága 9 cm, súlya 0,9 gr. Anyagát tekintve 51,17% ezüst, 46,98% arany, 1,63% réz, 0,03% vas. Ézüsttartalma miatt nevezik elektronnak. Ilyenfajta alakokat nagy számban találtak a dél-oroszországi és a Kaukázustól északra elterülő vidék kurgánjaiban (magyarul kunhalom). A tápiószentmártoni aranyzarvas technikai kivitel és művészi ábrázolás tekintetében a darabokkal veszi fel a versenyt. A Kr. e. V. századból való, lemezből domborított elektron szarvast Blaskovich Aladár a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta, ma is megtekinthető az állandó régészeti kiállításban (galvanomáslátat a tápiószelei múzeum őrizi).

Blaskovich János (1883–1967) a tápiószélei múzeum megalapítója (Gócsa Mihály reprodukciója)

Blaskovich Múzeum nappali szoba (Gócsa Mihály felvétele)

A Magyar Nemzeti Múzeum tápiószentmártoni eredményes régészeti feltárásának másik hozadéka az, hogy a Blaskovich fivérek tudatosan keresték a szkíták (és településük) nyomát. Régészeti kutatómunkájuk eredménye a tápiószelei szkítakori temető felfedezése és feltárásának megszervezése. Az 1938 és 1953 között folyt munkálatokat ismét az ország első múzeumának régészei irányították. A temető 455 feltárt sírja máig a korszak egyik legnagyobb, hiteles leletegyüttese. A feltárt anyag jelentősége, hogy általa elsőként sikerült bebizonyítani, hogy a Kárpát-medencében a szkíták a meglepetésszerű népcsoportok közé tartoztak.

Blaskovich János régészeti kutatómunkája mindenképpen példaértékű, hiszen felhívta a figyelmet a föld alatt lévő emlékek feltárásának fontosságára. Blaskovich János igen széleskörű műveltséggel rendelkezett. A sokirányú érdeklődés mellett a magyar írásművészetben is helyet kért gondolatainak, alkotásainak. Valójában az elődök példáját követte, akik őrzői és továbbadói voltak a különböző kultúráknak. Blaskovich Jánosnak tárcacikkeit, irodalmi elbeszélései, történeti témájú dolgozatai, tudósításai tanúskodnak arról, hogy igen széleskörű, haladó szellemű köznevelő volt. Az 1920-as és az 1940-es években rendszeresen publikált a Budapesti Hírlap és a Pesti Hírlap című országos napilapokban. Az 1930-as években elbeszéléseivel rendszeresen részt vett az Új idők című közkezdvelt irodalmi újság pályázatán. Egy alkalommal *A vadállat* című elbeszéléssel az első díjat is elnyerte. A Tápió menti az 1950-es 1960-as években találkozhattak kisebb írásaival, népszerűsítő cikkeivel a Pest Megyei Hírlap nagykövetei mellékletében, 1952 és 1967 között természetesen személyesen is a tápiószelei múzeum megtekintésekor. Az idősebb nemzedék emlékeztetőiben élénken élhet a mosolygós, ősz hajú, szakállas bácsi kedves vezetése, hiszen a „régiségek szerepmese” hetven-nyolcvan évesen is fáradhatatlan energiával mutatta meg a Blaskovich gyűjtemény kincseit, a tápiószelei múzeum értékeit. Vendégként és nem egyszerű látogatóként érezhette magát az ide betérő.

Ezt a közönségkapcsolati formát, ezt a szellemiséget kívánja tovább ápolni és örökíteni a múzeum mai személyi állománya, valamint az intézmény köré szerveződött baráti kör. Ezért adja ki az egyesület a Blaskovichok emlékezte című tanulmánykötetet, ezért kap ma is részletes tárlatvezetést minden egyes látogató. A közvetlen kapcsolatteremtés, a múzeumi tárgyakhoz kötődő ismeretanyag személyes, szóbeli közvetítése a múzeumok többségében nem jellemző (csak csoportok és csak előzetes bejelentésre igényelhetik), de a tápiószeleiek ebben is Blaskovich János által kialakított módszert, e nemes hagyományt folytatják.

Gócsáné Móró Csilla

Gyerkes Mihály székelyföldi tanító, a gazdasági ismeretek oktatója

A 89. életévét taposó id. Nagy Józsefnél húsz évvel ezelőtt egy olyan régi csoportfénypépet találtam, amit 1933. március 14-én készítettek az első korondi gyümölcsstermesztő tanfolyam huszonnyolc résztvevőjéről; közülük ma már csak Bíró Áron, id. Nagy József és Venczel József él.¹

Ettől az időtől beszélhetünk Korondon korszerű gyümölcsstermesztésről, mert ekkor létesített egy-egy nagyobb területű szakszerű gyümölcsösöt Bartha József tanító és Gyulai Árpád unitárius pap, valamint a tanfolyam többi résztvevője. Az akkor ültetett fákból sok még ma is nagyon jól terem, ellátja a családokat változatos fajtájú gyümölccsel, még cserekereskedésre is jut belőle. A kéthetes tanfolyamot a Székelyudvarhelyről kijáró Gyerkes Mihály tanító tartotta, aki az 1931-ben megjelent saját szakkönyvét „A legújabb gyümölcsstermesztés”-t adta hallgatói kezébe.

Ki lehetett ez az ízig-vérig „igazi tanító”, akit a Gagy-, Nyikó- és Homoród mentén több mint húsz településen tartott ilyen tanfolyamot? A legutolsót 1942 telén Hodgyában, ahol annyira megfázott, hogy pár hónap múlva elhunyt.

¹ Szűcs Lajos: Korondi gyümölcsstermesztőknek emlékeztetőül. Udvarhelyi Híradó. 1997. március 12.

Születésének 130. évfordulóján megpróbálom küzdelmekkel tele, „szélmalomharc” életútjának néhány jelentősebb mozzanatát a talált források alapján felidézni és emlékeztetni.

Gyerkes Mihály 1873. április 13-án (nem 12-én)² született földműves családban, abban a Szeben környéki Moha (Nagymoha, Sellenberk) nevű helységben, melynek határában 1599. október 18–28-án Mihai Viteazul a székelyek segítségével legyőzte Erdély fejedelmét, Báthory Andrást. Iskolai tanulmányait a három nemzetiség lakta szülőfalujában kezdte el, ahol tanítója felfigyelt az éles eszű kislányra és javasolta szüleinek, hogy taníttassák tovább.

Így került 1885-ben a székelyudvarhelyi Református Kollégiumba. Mivel anyagi támogatást szüleitől nem kaphatott, a kitűnő tanuló szolgadiákként végezte el a gimnázium első négy osztályát. Innen a székelykeresztúri Tanítóképzőbe iratkozott és 1893-ban „jeles” minősítéssel kántor-tanítói oklevelet szerzett.

Az Eötvös József által 1870-ben alapított Keresztúri Tanítóképzőnek abban az időben Borbély Sámuel (1886–1901) volt az igazgatója. Az ő nevéhez fűződik az első óvoda létesítése, valamint az Általános Tanítóegyesület megalakítása. Az évfolyamok számát négy évre emelték és ezzel egy időben kibővült a gyakorlati ismeretek tanításának köre is: a mezőgazdasági ismeretek mellett könyvkötést, vessző- és szalmafonást, fafaragást és méhészetet is tanítottak.³

A tanítóképző első huszonöt évében (1870–1895) 419 növendék vizsgázott, póttanfolyamokon pedig 219 román, 209 német és 1 görög nyelvű tanító nyert oklevelet; köztük volt Gyerkes Mihály.

A tanítóképzőben az önképző kör kiemelkedő szerepet játszott a diákság életében. Ezt tanúsítja a báró Eötvös József Önképző Kör alapszabályzatában tételesen megfogalmazott célja is: „...alkalmat nyújtani az egyéni hajlamok, és képességek megnyilvánulására és önmunkásság által való fejlesztésére. E munkásságot elsősorban a tanítói elhivatás szükségletei szerint irányítja. Megismertetni az ifjakat a testületi élettel s fejleszteni a társas szellemet.” Ez az indíttatás meghatározta Gyerkes Mihály egész élethivatását.⁴

A korának legmodernebb oktatási intézetében végzett fiatal diplomás tanító 1893 szeptemberétől a gagybátori (Abauj-Tolna vármegye) református iskola kántortanítója lett, de az erejét felülmúló munka legyengítette fiatal szervezetét, így orvosi tanácsra abba kellett hagynia a tanítást. Betegségéből pár hónap múlva felgyógyult és 1895 tavaszától Középpajtán, majd ősztől Agyagfalván tanított. A népművelő Gyerkes Mihály itt lelt igazán önmagára: „egy mintaszerű, szép iskolát építettünk, népkönyvtárat, olvasóegyletet, dalárdát alapítottam, rendszeres felnőtt oktatást létesítettem és tartottam fenn” – írta 1941-ben önéletrajzában. Ugyanitt javasolta az agyagfalvi rét turulmadaras emlékoszloppal való megjelölését. Agyagfalváról Alsósófalvára pályázott, sikeresen.

Az alsósófalvi Községi Iskolaszéknek 1898. december 31-én tartott gyűlésén készült jegyzőkönyv első részében többek közt így tudósítja az utókort (vajon napjainkban készül-e ehhez hasonló az utókor számára? – Sz. L.):

„1. Elnök jelenti, hogy miután Gyerkes Mihály igazgató tanító megválasztását a vallás- és közoktatási Miniszter Úr Öméltósága idei november hó 19-én 79630. sz. kei rendeletével jóváhagyta, nevezett tanítót az iskolaszék nevében meghívta s ő a meghívást elfogadván, állomását. f. hó 8-án elfoglalta.

2. Elnök szívélyesen üdvözlöi a jelenlévő igazgatót s kéri az iskolaszék tagjait, hogy őt nehéz munkájában, nemes célú törekvéseiben támogatni szíveskedjenek.

Gyerkes Mihály igazgató köszönetet mond a bizalomra, melyet iránta az iskolaszék megválasztása alkalmával tanúsított, ígéri, hogy községünk tanügyének, amennyiben ereje s egészsége engedi, mindenkor lelkes munkása leend s a maga részéről is kéri az iskolaszék támogatását.”⁵

² Romániai Magyar Irodalmi Lexikon II. Bukarest, 1991. 114. old.

³ A székelykeresztúri Pedagógiai Középiskola 1955-ben végzett növendékei Emlékkönyve. Székelykeresztúr, 1995. 5. old.

⁴ Szabó Kálmán Attila: A székelykeresztúri Tanítóképző története. Székelyudvarhely, 2000. 43. old.

⁵ András Benedek igazgató által megmentett iskolaszéki jegyzőkönyv.

1899 augusztusában Székelyudvarhelyen a városi iskolabizottság gyűlésén a községi fiú elemi iskolához negyedik tanítónak megválasztja az alsósófalvi állami elemi vezértanítót, Gyerkes Mihályt. Már ekkor tudták, hogy benne „városunk egy derék, fiatal társadalmi erőt nyert”. Fog is bizonyítani.⁶ Nagy lendülettel fogott munkához és döntő módon hozzájárult az iskola 1908-ban bekövetkezett államosításához. Ennek az iskolának 1904-től igazgatója is volt, később többször visszaválasztották tisztségébe.

Még agyagfalvi tanítóként végezte el Algyógyon a gyümölcsstermesztési, majd a kertészeti tanfolyamokat. Szaktudásának elismeréseként 1897-ben a fiatal tanítót kinevezték az Udvarhely járási faiskola felügyelőjévé. A gyümölcsnemesítés érdekében 1901-ben egy tizholdas gyümölcsfaiskolát telepített, mely éveken át oltványokkal látta el a környék falusi gazdáit.

Munkahelyén, az iskolában a legnagyobb köztisztületnek örvendett. Szükszavú, roppant fegyelmezett ember volt, aki nem tűrte a hanyagságot, rendtelenséget. Felettesei méltányolták szakértelmét, pontos, rendes munkáját. Ezekben az években iskolai munkája mellett állandóan írt: a Székelyudvarhely, Udvarhelyi Híradó, Székely Tanügy című lapokban. Írásainak témája a tanítóegylet újjászervezése, a felnőttek oktatásának megszervezése volt. Önálló munkái ezen a területen: Udvarhely vármegyei népnevelési Egylet (1904) és A Népművelési Egyletek Szervezése (1907). Ez utóbbi alapján Székelyudvarhelyen megszervezte a Népművelési Egyletet, de hasonló jellegű egyesületek jöttek létre Budapesten és az ország déli megyéiben is. A tanítóság összefogására, a népoktatás magasabb szintre való emelésére létrehozott tanítóegyletben 1895-től különböző tisztségeket töltött be: az Udvarhely vármegyei Tanítóegylet főtitkára, később elnöke volt, majd az Országos Tanítóegyesület titkára, egészen Trianonig. Titkári munkáját éppen olyan pontosan és lelkiismeretesen végezte, mint minden mást, amit elvállalt. Szinte hihetetlen, miként volt mindenre ideje és ereje, hiszen 1898-ban, még Alsósófalván családot is alapított. Felesége Kovács Rózsika (1881–1919) lett, a köztisztületben álló, társadalmi téren tevékeny Kovács Mihály parajdi igazgató-tanító leánya. Négy gyermekük született: Erzsébet (1899–1978), Klára (1902–1917), Pál (1906–1960) és Lajos (1917–1919). Erzsébet a parajdi Bíró Gábor szén- és fakereskedő felesége lett, Pál pedig gépkoocsivező, kinek Éva nevű leánya (férje után Nagy Éva, nyugdíjazásáig Székelyudvarhely város anyakönyvvezetője volt).⁷

A családi gondok nem gátolták Gyerkes Mihályt munkájában. A tanítók által készítendő tananyagbeosztások céljára Tananyagbeosztási Füzeteket szerkesztett, segélyek kéréséhez útmutatót és nyomtatványürlapokat készített (Államsegély-Kérvény és Mellékletei). Ezeket a nyomtatványokat saját pénzén jelentette meg, bizalommal küldte szét az országban, de anyagilag legtöbb esetben ráfizetett. Színtén a tanítóság megsegítésére adta ki a Vizsgáló hatodik osztály című munkáját, mely segédkönyv az elemi népiskola hatodik osztálya számára a magyar nyelv és számtan tananyagából.

Közben kitört az első világháború s Gyerkes Mihályt póttartalékosként behívták. Alighogy elcsitulak a fegyverek, már ott állt az erdélyi magyar tanítóság élén, itthonmaradásra buzdítva társait. Többször felemelte szavát a magyar iskolák megmaradásáért, hivatkozva a trianoni békeszerződésben lefektetett jogokra. Közbenjárt az egyházi főhatóságoknál, s megszervezte a bezárt magyar állami iskolák helyébe a felekezeti magyar iskolát, amelyben tanítótársaival együtt évekig szinte díjtalanul tanított. Az anyagi nehézségekkel küszködő Gyerkes Mihály ezekben az években egymás után veszítette el két gyermekét és 1919-ben feleségét is. A családi tragédia mély nyomokat hagyott lelkében, de megtörni nem tudta, megszállottként folytatta tevékenységét. Az 1903-ban beindított Haladás, s a hét évig (1910–1916) szerkesztett Udvarhelyi Népnevelés hagyományaira alapozva, 1921-ben új lapot indított Tanítók Lapja címmel. Tanügyi és gazdasági újságnak szánta, és öt éven át lelkesítette, buzdította, tanácsokkal látta el a rászorultakat. A lap kiváló alkalmat nyújtott a magyar tanítóegylet újjászervezésére, melynek Udvarhely megyei elnöke újból Gyerkes Mihály lett. Az egyesület a Tanítók Lapján keresztül kapcsolatot tartott a többi vármegye tanító egyesületével, melynek tevékenységéről rendszeresen beszámolt.

⁶ Róth András-Lajos: Udvarhelyen történt 100 évvel ezelőtt. Udvarhely Szék. Melléklet. 1999. augusztus 4–12.

⁷ Kőpeczy Géza: Gyerkes Sára visszaemlékezése.

A népnevelés és népművelés területén az évek során felgyűlt tapasztalatait 1926-ban a *Népnevelés Vezérkönyve Tanítók Útmutatója* című művében foglalta össze, mely átdolgozott és bővített kiadása az 1911-ben Bene Lajossal közösen szerkesztett *Tanítók Útmutatója* címmel megjelentek. „E könyv összeállításával és kiadásával tehát az volt a célunk, hogy a tanítók minden irányú működését elősegítsük, munkájukat mindenben biztossá, határozottá és könnyűvé tegyük” – írta a második kiadás előszavában.

Idézet az *Útmutatóból*: „A tanító működése úgy az iskolában, mint az iskolán kívül, főleg három irányban csúcsosodik ki: 1. a nevelő-oktatásban, 2. társadalmi kultúrtevékenységben, és 3. gazdasági alkotásokban. Mindhárom munkakörben jelentős eredmények elérése: a tanító egészben való betöltését jelentik. S ezek közül bármelyiknek elhanyagolása vagy a tanítói működésből való kikapcsolása: a tanítói szép feladat meg nem értését, vagy annak csak részben való teljesítését igazolják.” „Amelyik tanítókarnak ilyen eszmék és munkakörök élnek véggyakozásképpen lelkében: azok a tanítók környezetüket és önmagukat a nyugodt és megelégedett élet útján vezetik előre. Erre van elhivatva mindenik néptanító.”⁸ Hasonló céllal nyomtatta ki az 1925–1926-os tanévre a *Tanítók Zsebnaptárát*.

Anyagi gondjai időközben enyhültek, a *Vezérkönyvet* és a *Zsebnaptárt* megvásárolták. Komoly támaszt jelentett számára második felesége Farkas Rozália (1886–1977), akivel 1921-ben kötött házasságot. A Harasztkerékről származó Farkas Rozália jó módú család leánya volt, amely még az Apaffy Mihály fejedelemtől kapott nemesi levelet. A vele kapott hozományból építette fel ma is álló házát.

Rövidesen megszületett Sára leányuk, akivel a már nem fiatal apa saját ifjúkori álmait szeretne volna megvalósíttatni. Ezért a székelyudvarhelyi tanítóképző elvégzése után – akarata ellenére – a kecskeméti Gazdasági Tanárképzőbe íratta. Sára zenetanárnő szeretett volna lenni, de eleget tett édesapja kívánságának, első munkahelye Debrecenben volt. Innen a székelyudvarhelyi Háziasszonyképzőbe, majd 1946-ban a Tanítóképzőbe helyezték oktatónak. 1948-tól a Kertészeti Középiskolában tanított. Itt osztályfőnöké volt annak az osztálynak, melynek végzősei 2001-ben tartották 50 éves találkozójukat. Köztük volt az a dr. Wágner István kertésztechnikus Kolozsvárról, aki nemrég Amerikában is kitüntetést vehetett át rózsanemesítési sikereiért.

1924-ben Gyerkes Mihály tanító és Buna Anna tanárnő a Székelyudvarhelyen megjelenő *Tanítók Lapja* kiadásában közrebocsátotta a „Román vizsgák könyve” (*Cartea examenelor de română*) című munkát, mely a nyelvvizsgára készülő tanítók, tisztviselők és diákok számára nyújtott kivonatokat ismereteket a román nyelv és irodalom, a földrajz, a történelem, az alkotmánytan tananyagából. A könyv hasznossági szempontot követ, ezért a kérdéseket és feleleteket tartalmazza.⁹

Gyerkes Mihály 1930-ban, harminchét évi szolgálat után nyugalomba vonult, de ez nem jelentette a közéletből való kivonulását is. Titkára maradt a Polgári Önképző Egyletnek, melynek keretén belül Bíró Lajossal, Solymossy Endrével és Solymossy Lajossal együtt szervezte vasárnap délutánorként a Szabad Lyceum előadásait, mely alkalmat nyújtott a város polgárainak művelődésére. A Polgári Önképző Egylet állandó könyvtárral, olvasóteremmel, klubhelyiséggel rendelkezett, ahol az 1920–1930-as években élénk tevékenység folyt. Mindenáron művelni akarta a népet, mert élete során sokszor tapasztalta, hogy a tudatlanság milyen súlyos károkat okozhat.

A városi polgárok művelése mellett nyugdíjas éveiben nagy gondot fordított a falusi gazdák szakképzésére. 1931-ben Gazdasági Egylet és a Mezőgazdasági Kamara által beindított gyümölcstermelői gazdaság kiszélesítése, a gyümölcsfák védelme érdekében vállalta a kiküldetést, bejárva a vármegye több mint száz községét, ahol ingyenes előadásokat tartott. Ezek nyomán a körzeti központi községekben kéthetes gyümölcstermesztési, méhészeti és baromfitenyésztési tanfolyamok indultak. Előadó társaival, Lőrinczi László unitárius lelkésszel, Lakatos Tivadarral több mint huszonöt ilyen tanfolyamot szervezett. A tanfolyamok eredményeképpen megszervezték a Gyümölcsközségeket. Ezek csoportosulásából jött létre a Siculia Gyümölcstermelő és Értékesítő Szövetkezet. Célja a gyümölcstermesztés és gyümölcsvéde-

⁸ A *Népművelés Vezérkönyve* II. kiadás. Szerk.: Gyerkes Mihály

⁹ Hermann Gusztáv: Székelyudvarhely művelődéstörténete. Bukarest, 1993. 202. old.

lem szakszerű és széleskörű bevezetése, a gyümölcserőseztetés megszervezése és külföldi piacokkal való kapcsolatfelvétel volt. Ekkor indította a Sicilia gazdálapot, amely a szövetkezet havi értesítőjeként 1934-től négy éven át jelent meg. Számos szakcikket írt a Székely Közéletben is.

A gyümölcsstermesztéssel és hasznosítással kapcsolatos fontosabb tudnivalókat 1931-ben megjelent A legújabb gyümölcsstermesztés című könyvében rendszerezte. Útmutató volt ez a gyümölcsstermesztők számára. Részletesen ismertette a különböző gyümölcsfélék fajtáit. Például az alma esetében nyári almából három fajtát, őszi almából öt fajtát, míg téliből huszonegy fajtát írt le. A Budai Domokos almát Erdővidéken, Bodos községben az Arany pármén és Batul alma keresztezéséből nyerte magról Budai József tanár, amelyet aztán testvéréről nevezett el Budai Domokosnak. Ebből az első anyafa a Bodos községben élő Egyed Dániel kertjében volt.¹⁰ Könyvében a gyümölcsfa oltásától a gyümölcs különböző felhasználási módjáig részletesen kitért minden munkálatra, ami a gyümölcsték védelmét és a jó minőségű termést szolgálta. A gazdák tehát megfelelő szaktudásra tehettek szert, de az akkori időkben a társulás nem talált megfelelő anyagi támogatásra, így több évi tengődés után feloszlott. Maradandó emléket hagyott az Udvarhely-vidéki gyümölcsösökben, ahol még sok, ma is termő gyümölcsfa Gyerkes Mihály kezemunkáját dicséri. Sok követője is akadt, akik faiskolákat tartottak fenn. Ezeknek a lelkes embereknek – tanítóknak – köszönhető, hogy Udvarhely környékén hagyománya van a szakszerű gyümölcsstermesztésnek, és ezen a vidéken ma is rengeteg gyümölcs terem.

1940-től az Erdélyi Mezőgazdasági Egyesület megbízásából járta a falvakat, szervezte és tartotta az előadásokat. 1942 januárjában, Hodgyában egy előadás alkalmával meghűlt, régi tudógyengesége kiújult s a hetvenéves szervezet nem volt képes legyőzni a szörnyű kórt, augusztus 20-án meghalt.

Gyerkes Mihály a XX. század első felét kitöltő élete és közéleti tevékenysége példaként szolgálhat a mai értelmiségiek számára is. „Bármilyen nehéz a mai működés, bármennyire gáncs éri a ma dolgozni akaró embereket: a munka elől nem meghátrálni, a nehézségek miatt nem elkedvetlenedni, szolgálati éveinek sokasodásával nem ellankadni, de ellenkezőleg, nyugodt megfontolással, jogaink ismerésével, azoknak feltétlen érvényesítésével haladni előre a nagy munkában” – írta 1922-ben és ezek a gondolatok semmit sem veszítettek időszerűségükből. A jó tanító ma is nagy szükség van, mert Gyerkes Mihály szerint: „a jó tanító nemcsak iskolájában, vagy éppen a tanteremben oktató mester, hanem egész népének...művelődési forrása, szellemi vezére”.

Szőcs Lajos

„A Jászságért” Alapítvány kuratóriuma ezúton közlésezi az általa alapított Jászságért Díj tizenharmadik alkalommal történő kiadását. E díjat az a személy nyerheti el életműve elismeréseként, aki a Jászság kulturális és oktatási életében kiemelkedő alkotómunkát végzett. A díj adómentes összege: 250 000 forint.

A díjazandó személyre részletes indoklással javaslatot kér és vár a kuratórium magánszemélyektől és jogi személyektől egyaránt. A javaslatok benyújtásának határideje: 2004. február 29.

A javaslatokat az alábbi címre kérjük eljuttatni:

„A Jászságért” Alapítvány kuratóriuma
1537 Budapest 114 Rb. 367.

¹⁰ Gyerkes Mihály: A legújabb gyümölcsstermesztés. Odorhei-Székelyudvarhely. 1931. 24. old.

ZSENGE TERMÉS

Az V. Ifjúsági Honismereti Akadémia 2003. szeptember 27-én, az Esztergom melletti Búbánat-völgyben elhangzott előadások szerkesztett szövegei. (Szerk.)

Deák Ferenc jelentősége a magyar történelemben

Nagyon kevés az olyan ember a tizenötmillió magyarországi, aki ne ismerné a „Haza bölcsé”-nek, Deák Ferencnek nevét. Ám kevesen tudják, hogy mi is volt e nagy államférfi jelentősége a magyar történelemben. Vannak, akik vitatják érdemeit, de az kétségtelen, hogy Deák Ferenc tevékenységével nagyban hozzájárul a magyar nemzet fennmaradásához, alkotmányos jogainak helyreállításához olyan eszközökkel, melyek békések, de mégis hatásosak voltak.

Deák tevékenysége a reformkori országgyűléseken

Deák Ferenc 1833-ban lépett fel először az országos politikai élet porondjára, mikor bátyja helyére Zala megye országgyűlési képviselőjévé választották. Részt vett az 1832–1836-os reformországgyűlésen, ahol már kiforrott politikusként mutatkozott be. Elsőként a lengyelek ügyében szólalt fel, amikor Lengyelországban 1830 novemberében felkelés tört ki a cári önkényuralom ellen. Az egész országra kiterjedő mozgalom indult el, melynek során a vármegyék a királyhoz intézett felirataikban I. Ferenc közbenjárását kérték.

1834-ben a zsellérek, az úrbéresek, a negyedtelkesek és a szegény munkások védelmében szállt síkra. 1835-ben követelte, hogy csak magyar nyelven történhessen a feliratok beadása, a király választása és a megyékben a törvények kihirdetése. Még ebben az évben szólt Erdély visszacsatolása és a szólásszabadság érdekében. Deák 1836 végig jelen volt az üléseken, s felszólalt a magyar nemzetiség és nyelve, a vallás-, a lelkiismereti- és a szólásszabadság érdekében, az úrbéri ügyekben a jobbágyság mellett. Szívéigye volt a jobbágyfelszabadítás, mert vallotta, hogy „tulajdon és szabadság azon édes kötelék, melyek a polgárt legszorosabban kötik hazájuk sorsához”.

Deák szót emelt az országgyűlésen a szólásszabadság védelmében is. Az 1832–1836-os országgyűlésen nem született meg a népoktatás színvonalának emelését elősegítő törvény. A megyék követeli elhatározták, hogy törvényes kereteken belül keresnek megoldást problémáikra. A legtöbb megyében népnevelő testületeket alakítottak. Az 1839-ben összeülő országgyűlés megszavazta azt a törvényt, melynek érdekében a jobbágyok vagy községek bizonyos összeg lefizetésével örökre megválthatták földesúri kötelezettségeiket. A törvény azonban a pénzhány miatt szerény eredményeket hozott. Deák elérte, hogy szabadon engedjék az uralkodóval szembeni hűtlenséggel vádolt Kossuthot, Wesselényit, Tormassyt, valamint Lovassy Szakál Ferencet és Lászlót, továbbá megszüntették a hűtlenségi pereket. Ebben Kölcsey Ferenc is segítségére volt. Deák feliratban kérte az uralkodó és a kormány működésének szétválasztását, így a perbefogottak nem a királyt, hanem a kormányt bírálták, s nem történt felségsejtés, szabadon kell engedni a foglyokat.

Az 1839–1940-es országgyűlésnek egyéb fontosabb eredményei is voltak. A tőkés vállalkozások segítésére, a szabad királyi városok kiváltságainak megtartására, a szabadkereskedelemre, a hitelre, a már oly sokszor megfogalmazott egyenlőségre születtek törvények. Deák ekkor már az egész országban népszerűségnek örvendett, reformkori politikai pályafutásának csúcspontján állt. 1841-ben Zala vármegye feliratot készített a vegyes házasságok ügyében, amelyet Deák fogalmazott meg. 1841 novemberében az új büntetőtörvénykönyv kidolgozása-

ra kiküldött országgyűlési bizottságban Deák vezető szerepet játszott. A büntetőügyben és a büntetés-végrehajtásban a szerény reformok ellenére, középkori viszonyok uralkodtak. Ezért Deák kijelentette, hogy a börtönök megjavítása sürgősebb, mint a büntetőjogi szabályozás. A kor színvonalán álló javaslataival Deák nemzetközi visszhangot váltott ki. Kimondták, hogy a büntetőtörvény előtt mindenki egyenlő – legyenek akár egyházi személyek vagy szolgálatot nem teljesítő katonák –, hogy az eljárás legyen nyilvános és szóbeli, és hogy mind a vádlottnak, mind a vádlónak legyen joga a fellebbezésre. Eltörölték a halálbüntetést, a botozást és a büntetés kötelező minimumát. Esküdtszék helyett a szakbíráóságok mellett döntöttek. Három alválasztmányra oszlottak, külön foglalkoztak a bűncselekményekkel, a büntetésekkel, külön az eljárással és a végrehajtással. Deák Ferenc mellett még Eötvös József, Pulszky Ferenc, Bezerédj István, Dessewffy Aurél, valamint Szalay László működtek közre.

Az 1843–1844-es országgyűlés előtti időszakban Deák szorgalmazta a házi adó bevezetését és a közteherviselést. A követválasztást a liberális oldal nyerte meg Zalában, akik elfogadták a házi adó bevezetését, s követülkék Deákot választották. A nemesi kiváltságaitak féltő zalai kismesek által leitatott, felheccelt tömeg leszavazta az adófizetés tervét. Zalaegerszegen gyűjtogatások történtek és Kehidán belöttek Deák lakásába is. Ezzel lehetetlenné vált számára, hogy részt vegyen a következő országgyűlésen, s lemondott képviselőségéről. A zalai közgyűlésen ismét a maradi oldal képviselői kerültek fölénybe, akik nem támogatták a házi adót.

Deák ekkor új taktikát eszelt ki. Az 1844 novemberében tartott közgyűlésen, ahol nem jelentek meg az adót ellenző kortesek, visszaállította az adófizetés támogatásáról szóló megyei határozatot, s kijelentette: *„tegyen bár az ellenfél kortes-erővel bármit a haladás elvei ellen, mi azt a legközelebbi gyűlésen, melyre ők korteseket nem hoznak, meg fogjuk változtatni”*.

Az országgyűlésben viszont megbukott a közteherviselés terve. Ennek ellenére Bezerédj István tolnai nemes, önként vállalta az adófizetést. Fizután ugyanígy tett Kossuth vezetésével több Pest megyei nemes, majd Zala megye 244 nemes, s Deákkal az élükön kijelentették, hogy birtokaikkal arányosan fizetik az adót. A konzervatív oldal 1846-ban megalakította a „fontolva haladók” pártját, melynek elnöke Dessewffy lett. A kormány a Konzervatív Párt népszerűségét kívánta növelni a megyékben, ezért a reformereknek sürgetővé vált egy ellenzéki, a polgári átalakulást hirdető párt létrehozása. Így válaszul 1847-ben megalakult az Ellenzéki (liberális) Párt, gróf Batthyány Lajos vezetésével. Tagjai voltak többek között Kossuth Lajos és Deák Ferenc is. Ez év június 5-én kiadták az Ellenzéki Nyilatkozatot, aminek alapköveteléseit Kossuth fogalmazta meg, de Deákot kérték fel formába öntésére. A program az általános szabadságjogok mellett tartalmazta még a gyülekezési-, sajtó- és vallásszabadságot, valamint Magyarországot és Erdély újraegyesítését. A haza polgári minden rétegének érdekei „a más nyelvű népségek óvatossága, nemzetiség és alkotmányosság alapján egyesíthetők”. A polgári átalakulás konkrét programját határozták meg a reformerek.

Az országgyűlés 1847. december 12-én ült össze, de ekkor még senki sem tudta, hogy ez lesz az utolsó rendi országgyűlés. Deák kiújuló szívbetegsége miatt ismét nem fogadta el a követtséget. 1848-ig visszavonult a politikától. Az 1848 februárjában lezajlott párizsi, majd a március 15-i pesti forradalom hatására több főrend és egy országgyűlési követ, valamint a zalai közgyűlés kérte, hogy menjen Pozsonyba. Deák eleget is tett a kérésnek. 1848. április 11-től a Batthyány-kormány igazságügyi minisztere lett. Politikájával mindenkor a feszültségeket próbálta mérsékelni, ezért ellenezte a bécsi udvarral való végleges szakítást. Reformelképzeléseit azonban a forradalmi események miatt nem tudta megvalósítani. Deák szerint a végrehajtói hatalmat el kell választani a törvényhozóitól, felszólalt a mentelmi jog érdekében, a kormány túlkapásai ellen, valamint kifejtette álláspontját, mely megtiltja a követeknek kormányhivatal vállalását. Deák kezdeményezési jogot kívánt adni az alsótábla számára. Kívívta a jogot, mely szerint a sérelmi bizottság tagjait az elnöki kinevezés helyett maga a tábla válassza. Noha az osztrák kormány elfogadta, hogy Magyarország széleskörű önállóságot élvezzen, számos lényeges kérdésben éles viták zajlottak. A magyar kormány nem volt hajlandó részt vállalni az osztrák államadósságból, mivel az adósságokat az ország megkérdezése nélkül csinálták, s rá nem költöttek. Az osztrák kormány kérte az uralkodót, hogy szüntesse meg az önálló magyar pénz- és belügyminisztériumot. Augusztus 28-án Batthyány és Deák elutaztak Bécsbe egyezkedni, de nem álltak velük szóba. Szeptember 11-én Deák miniszter-társaival együtt lemondott, képviselői tisztségét viszont megtartotta. 1848. december végén gróf Mailáth György országbíróval, Lanovics József érsekkel és gróf Batthyány Lajossal együtt az országgyűlés választott küldötteiként Windisch-Grätz herceg, osztrák főparancs-

nok táborába mentek. A küldöttség útja sikertelenséggel zárult, és Deák nem tudott visszamenni a Debrecenben ülésező országgyűlésbe, mert az osztrák csapatok megüjírták útját. A kormány hamarosan visszatért a fővárosba. 1849. június 4-én találkozott Kossuthal, aki viszont gondterheltsége miatt nem szólt az eseményekről. A Kossuth kíséretéhez tartozó Sinkaytól értesült Deák az eseményekről, majd kijelentette: „*ittthon maradunk és helytállunk...*” Deák ezután visszautazott Kehidára. Itt érte a világhíres győzelem híre és a sorozatos kivégzések híre is.

A passzív ellenállástól a kiegyezésig

1850 tavaszán a pécsi hadbíróság eljárást indított Deák ellen, de mert nem vett részt a debreceni trónfosztó országgyűlésen, felmentették. 1850. április 25-én a magánjog ügyében tartandó értekezletre kapott meghívást Bécsbe, erre azonban így felelt: „*A közelmúlt idők gyászos eseményei után, oly állapotok között, melyek még jelenleg is uralkodnak, lehetetlenség, hogy a közügyekben tudólegesen részt kívánjak venni.*”

Az utókor ezt az elutasító levelet a „passzív ellenállás programnyilatkozatának” tekinti. Deák magatartását az egész ország figyelte. Ő volt az egyetlen ember, aki sértetlenül átvészelt a forradalmi korszak nagyjai közül a szabadságharc utáni időket. A hazaszerető magyar emberek Deák példáját követve alaposan kivették részüket a passzív ellenállás programjából. Egy sajátos nemzeti ellenállás alakult ki, ami egészen a kiegyezésig jellemezte hazánkat. Deák az önkényuralom időszakában Kehidán élt, nem vállalt szerepet az önkényuralmi közigazgatásban. 1850 tavaszáig Schmerling osztrák igazságügy miniszter megkérte, hogy vegyen részt a magyar magánjogot érintő bécsi tárgyalásokon, de visszautasította a felkérést.

1854-ben eladta birtokát, majd felköltözött Pestre, az „Angol Királyné” szállóba, amely hamarosan a társasági élet egyik központja lett, barátainak gyülekezőhelye. Itt fejtette ki barátainak politikai nézeteit. Közeli barátság fűzte Arany Jánoshoz, Gyulai Pálhoz, báró Kemény Zsigmondhoz. 1858-ban ő szerkesztette azt a feliratot, amelyben az Akadémia élesen tiltakozott a magyar nyelv használatát korlátozó rendelkezések ellen.

Az országgyűlés összehívásáról szóló tárgyalások idején, 1860 decemberében Ferenc József fogadta Deákot és Eötvöst. Deákot tájékoztatta a Magyarország számára kedvező intézkedéseiről, de hozzáfűzte, hogy tekintetbe kell vennie többi országa érdekeit is. Múltánylást kért a birodalom közös ügyeit: a hadügy és a pénzügy rendezésében. Szinte megoldhatatlan problémát jelentettek számára a hadügy, a pénzügy és nemzetiségi kérdés, ami a kiegyezés akadályai voltak. Tudta, hogy a jelenlegi helyzetben lehetetlen lett volna mindkét fél számára megfelelő kompromisszumot találni. Az 1861-es országgyűlés összehívását az októberi diploma alapján határozta el az osztrák kormány. Az osztrák politika látszólag egy alkotmányos parlamentbe akarta olvasztani valamennyi ország és tartomány képviselőit. Deákot Pest belvárosa választotta képviselőjévé, az országgyűlésben az úgynevezett Felirati Párt vezetője lett, mely a jogfolytonosság politikáját folytatta: visszakövetelték az áprilisi törvényeket, az alkotmányosság helyreállítását akarták. A Felirati Párt tagjai a hagyományos kapcsolattelvetelt (feliratot) támogatták az uralkodó és az országgyűlés között. Ezzel elismerték Ferenc József uralkodását, annak ellenére, hogy az országgyűlés hivatalosan nem koronázta meg. Az októberi diploma iránti elégedetlenségüket is feliratban akarták közölni. Az országgyűlésben a másik pártját Határozati Pártnak nevezték, melyet gróf Teleki László vezetett. Ő teljesen elutasította az októberi diplomában foglalt osztrák–magyar közeledést, tárgyalni sem akart az uralkodóval, s ezért álláspontját határozatba foglalta. A diploma kedvezőtlen fogadtatása miatt az új államminiszter alkotmányos reformokkal próbálta a politikai válságot megoldani Magyarország különleges helyzetbe hozása nélkül. A bécsi politika megmerevedése az országgyűlésnek a '48-as törvényekhez való még nagyobb ragaszkodását érte el. Deák egy másodikkal fordult 1861. augusztus 8-án az uralkodóhoz, melyben a Pragmatica Sanctio-ban foglaltakra utalt vissza. Amint az várható volt, Ferenc József nem fogadta el a Deák által fogalmazott feliratot, hanem feloszlatta az országgyűlést.

A nemzetközi kudarcok és a halmazódó belső nehézségek azonban hamarosan arra késztették az osztrák kormányt, hogy indítsák újra a tárgyalásokat. Most már Deák is megmozdult. Az 1865-ben megjelentetett *Adalék a magyar közigazgatás* című vitacikkében az alapokat még mindig 1848-ra helyezte, de már mutatkozott elmozdulás a közös hadügy és külügy közösségének elfogadása felé. Deákot váratlanul érte az udvar gyors reagálása, mivel ő maga nem várt különösebb eredményt a cikktől. Három menetben, tanácskozások során egyeztettek a

vitás kérdéseket, s végül április 7-én írásban is rögzítették a megállapodás elveit és fő tételeit. Végül megállapodtak, hogy az uralkodó visszaállítja a '48-as törvényeket. Deák a tárgyalások eredményét hamarosan a nyilvánosság elé tárta. 1865. húsvét vasárnapján a Pesti Napló közölte Deák cikkét (*Még néhány szó a „Botschafter”-nek ápr. 9-iki cikkére* címmel), mely „húsvéti cikk” néven vált ismertté. Nagyon kevesen tudták, hogy a cikk mögött hosszas osztrák–magyar tárgyalások álltak, de most nyíltan meg kellett az álláspontot fogalmazni. „Egyik cél – írta Deák – a birodalom szilárd fennállása, amit nem kívánunk semmi más tekintetnek alárendelni. Másik cél pedig fenntartása Magyarország alkotmányos fennállásának, jogainak, törvényeinek, melyeket a Sanctio Pragmatica is ünnepélyesen biztosít, s melyekből többet elvenni mint amit a birodalom szilárd fennállásának biztosítása mulhatatlanul megkíván, sem jogos nem volna, sem célszerű.”

Deák cikke jelentette a kiegyezéshez vezető út egyik állomását, kifejtve, hogy lehet a magyar és osztrák érdekeket a birodalom keretein belül „összhangba” hozni. 1866-ban kitört a porosz–osztrák háború, amely a osztrákok vereségével zárult. A megsemmisítő königgrátzi csata után nem kis aggodalommal várta Ferenc József Deákot Bécsbe, ugyanis azt hitte a magyar fél újabb engedményeket követel majd tőle. Nagyon meg kellett viszont lepődnie, mikor Deák nem szabott semmilyen új feltételt. Az uralkodó ekkor felajánlotta Deáknak a miniszterséget, de ő a megtiszteltetést elhárította. Még az év őszén elkészült a kiegyezésről szóló parlamenti tervezet, s 1867. februárjában megalakult gróf Andrássy Gyula vezette magyar kormány, június 8-án Ferenc Józsefet és feleségét, Erzsébetet magyar királlyá és királynévá koronázták Pest–Budán. A koronázás után a királyi pár szerette volna háláját kifejezni Deáknak, ám ő sem rangot, sem címet, sem kitüntetést nem fogadott el. 1867. márciusi képviselői beszédében így jellemezte az előállt helyzetet. Három út áll előttünk: a forradalom, a kivárás és a kiegyezés. Csengery Antal megfogalmazta az 1867. XII. tc. alapjait. A hatvanhetes bizottság megtárgyalta, majd elfogadásra ajánlotta a parlamentnek az 1867. XII. tc. összes pontját. Deák 1867. március 28-án elmondott beszéde hatására az országgyűlés 257 igen 110 ellenszavazattal elfogadta a törvényt. Kossuth a kiegyezésben Magyarország pusztulását látta, amit 1867. május 22-én Deákhhoz írt híres Kasszandra-leveleiben fogalmazott meg: „De én és e tényben a nemzet halálát látom (...) Ne vidd azon pontra a nemzetet, amelyről többé jövőnek nem lehet mestere! (...) Tudom, hogy a Kassandrák szerepe hálátlan szerep. De Te fontold meg, hogy Kassandrának igaza volt.”

Július 28-án a király szentesítette az 1867. évi XII. törvénycikket, amely az osztrák–magyar kiegyezést tartalmazta. Ausztriát és Magyarországot az uralkodó személye, a közös ügyek (had-, pénz-, külügy), tíz évre szóló közös vám- és kereskedelmi szövetség kötötte össze. Külön működött viszont a kormány és a parlament. Megvalósulhatott Deák Ferenc életének legfőbb, de nem utolsó műve. Deák nem bízott a dualista államrendszer irányítóinak alkotmányosságában és liberalizmusában, de a Monarchia létrejöttét nemzete fennmaradása garanciájának tekintette.

Deák szerepe a kiegyezés után

Deák nem vállalt aktív hivatali szerepet a dualista rendszerben, de 1867–1872 között minden lényeges döntésben véleményt nyilvánított, s véleményére az uralkodó és a miniszterek is hallgatott. Deák kifejtette, hogy olyan eredményeket sikerült elérni, amelyeknek 1848 végén bárki örült volna, s hogy Ausztria nem elég erős Magyarország elnyomására, de a magyarokkal elég erős ahhoz, hogy nagyhatalmi befolyásra tegyen szert. Kossuth kiegyezés-ellenes politikája az országgyűlésen kívüli legszélesebb körökhöz jutottak el, míg Deák beszédei csak a politikai élet résztvevőkhöz és a politikai újságok olvasóihoz szóltak. Ennek köszönhető, hogy a dualizmus korában Kossuth érvelései a Habsburg-ellenes nép körében nagy visszhangot váltottak ki. Az 1868-as időszakban a magyar országgyűlésnek még a horvát–magyar viszonyok rendezésével kellett szembenéznie, ami végül 1868-ban szülehetett meg. A horvát–magyar kiegyezés (1868: XXX. tc.) szerint a két ország egy állami közösséget alkot, de Horvátország külön politikai nemzet, mely önálló belügyekkel rendelkezik. A Fiuméről szóló egyezség viszont csak 1870-ben jött létre, mely szerint Fiume megyét Horvátországhoz csatolták, Fiume városa pedig a magyar kormány közvetlen fennhatósága alatt állt. 1868-ban elkészült a nemzetiségi törvény. A országgyűlésen a Deák-párt került hatalomra. Deák újra elhatalmasodó betegsége miatt 1872-ben kénytelen volt visszavonulni a politikai élettől. 1873. június 28-án az országgyűlésben már betegen mondta el beszédét, az egyházpolitika, a jog tisztelete, valamint a nemzeti egységhez való feltétlen ragaszkodás kérdésében.

1875. január 28-án örökre lehunyt a szeme a Haza Bölcsé, mely jelzővel munkásságáért hálás kortársai és hívei, valamint az utókor illeték. Temetésére Ferenc József, magyar király és felesége, Erzsébet királyné koszorút küldött, a királyné a ravatalnál is imádkozott. A temetésen százezer ember, valamint hetvenkét vármegye képviselői vettek részt, Budapest összes katolikus templomában gyászmisével adóztak emlékének. Az országgyűlés törvénybe iktatta érdemeit.

Úgy gondolom, hogy Deák Ferenc nevéről soha nem szabad megfeledkezni, az elkövetkezendő évszázadokban. Sőt most kell igazán, születésének 200. évfordulóján megemlékeznünk páratlan személyéről. Deák életműve nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Magyarország nem tűnt el a történelem színpadáról, s mi ma is büszkén nevezhetjük magunkat magyarnak. Fontos, hogy most „Európa küszöbén” se feledkezzünk meg arról, akik vagyunk, s vállaljuk büszkén, hogy magyarnak születünk.

Pap Márk

Barangolás Kalotaszegen

Virágos cintermek, vén kálvinista temetők beszélni tudnak sok mindenről, csak érteni kell azt. Erdő, ha zúg, beszéd az, fergeteg, ha sír, beszéd az, ha lángolóan süt a nap, érteni lehet azt is, és ha csendesen hull a hó, az is beszéd. De mesélnek öreg íráskok is, régi magyarok együgyű írásai, csodadolgokról mond vénséges mesét egy-egy porladó templom, omladozó várrom. Ezek magyar mesék, magyar kincsek. De csak az érti, aki hittel szívében hallgatja. Ezt nem lehet megtanulni, hanem érezni kell. Kós Károly megérezte e vidék egyre halkuló szívverését és foglalkozott néprajzával, küzdött hagyománya fennmaradásáért. Mi most csupán néhány különlegességet fogunk bemutatni e varázslatos vidékről.

Kalotaszeg, miként Kós Károly 1932-ben megfogalmazta „eredetileg a Vlegyásza lábánál elterülő kicsiny háromszögletű földterületet jelenti, melyet a Bánffyhunad alatt összeömlő Sebes-Körös és Kalota vizei fognak be. Tágabb értelemben Kolozsvár megyének azt a területét, amely a Kolozsvár-Nagyvárad vasútvonal, illetve országút közepén és két oldala mentén Kolozsvártól egészen Csucsáig terül el, és amelyet délen a Gyalui havasok észak-nyugaton a Vlegyásza havas és Meszes hegylánc keleti lába fognak be.” Kelet felé Kalotaszegnek nincs ilyen pontos földrajzi, sem pontos néprajzi határa, s a Kolozsvár környéki falvak mintegy hídakat alkotnak északkeleti irányban a Mezőség, délkeleti irányban az Aranyos vidéke felé. Ezt az átmeneti állapotot jól érzékelteti a Kolozsvárral tőzsomszédos Györgyfalva példája.

Kalotaszeg néprajzilag három részre tagolódik. Egyik része a Felszeg: a Sebes-Körös és a Kalota háromszöge, Bánffyhunad központtal. A második rész a Körös vizétől északra, az Almás-patak völgye mentén a Szilágyság felé lejtő Alszeg, végül ettől keletre Kolozsvárig a Nádás-patak völgye, vagyis Nádásmente. Mivel a Nádásmentébe a párhuzamos Kapusvölgyi falvak is beletartoznak, ezt a harmadik kalotaszegi kistájat kolozsvári átmeneti vidéknek is nevezzük. Kalotaszegi tanulmányok emlegetik a Cífravidéket is, ez a Nádásmente egy része, Főleg Daróc, Bogártelke, Vista és Méra.

Turisztikailag nagyon könnyen megközelíthető: az E60-as nemzetközi főút szinte kettészeli. A leágazó utak egy része főút (Almás völgye), illetve fontosabb összekötő utak (Bánffyhunad, Jósikafalva, Kolozsvár, Egeres, Középlak). Ezen kívül, a nemzetközi főúttal párhuzamosan halad keresztül a tájon a Kolozsvár-Nagyvárad fő vasútvonal is.

Kalotaszeg mai domborzatának kialakulása háromszázmillió évvel ezelőtt, a karbonkorban kezdődött. Ekkor a Gyalui havasok vidékén hatalmas, a gránit felgyűrődésével egybekötött hegységképző folyamatok zajlottak. E gránittömeg északi nyúlványai Gyerőmonostor határában is felbukkannak. Az izzó, mélyből feltóduló magma mozgás közben hatalmas nyomást gyakorolt a képződő hegység peremvidékén már korábban lerakódott és átkristályosodott kőzetekre. Bedecs, Erdőfalva, Dongó és részben Pányik is ilyen kristályos palákból álló padon fekszik.

Ez a hegységrendszer a kréta korszak végére erősen lepusztult, feületén nagy, elegyengedett felszínek alakultak ki. Miután a földtörténeti újkor végére a hegység ismét kiemelkedett, a Hideg- és Meleg-Szamos, valamint Bedecs és Kiskapus között a Kapus pataka (Lonka-patak)

mély völgyeket vágott belé. Így alakult ki a festői szépségű Pányiki-szoros a Kapus-patak Lonka-völgynek is nevezett szakaszán, Bedecs és Kiskapus között.

Az egész Kalotaszeget uraló Vlegyása (1836 m) egy óriási lávaömlés eredménye. Az esemény a középső-krétaiban zajlott le mintegy 100 millió évvel ezelőtt, amikor óriási mennyiségű dacit, andezit és riolitláva ömlött ki. A Meszes hegység, mely nyugat felé lezárja a Bánffyhunyadi-medencét, szintén ősi kristályos palákból áll. A besüllyedt medencét előtötte a paleocén tenger, melyből lerakódtak a márgák, mészkövek, gipszek és vörös agyagok.

Kalotaszeg tájképi változatosságát nagyban befolyásolták a kölcsönhatásban lévő tájalkító tényezők (kőzetfalkat, szerkezet, domborzat, éghajlati és vízrajzi tulajdonságok, élővilág és társadalom). Felső-Kalotaszeghez tartozik Magas-Kalotaszeg, a dongó-gyermónostori magas térség, Erdőfalva, Gyermónostor, Pányik, Sátorhegy, valamint Dongó vidéke. Magas-Kalotaszegre jellemző a viszonylag nagy tengerszintfeletti magasság (700–900 m), bokros, tanyás hegyi települések, erdőfoltok, hegyi legelők, kaszálók és gyér szántóföldek. Felső-Kalotaszeg hegyközelben van, éghajlata zordabb mint átlagosan Kalotaszeg éghajlata. Felső-Kalotaszeg Felszeg részét Nyugaton a Vlegyása völgye, a Köhegy vagy Kalota-hegy határolja, míg déli irányba a gyalu-dongó vonulat érinti. Jellemző e tájra az agyagos márgán fekvő nyolc-tíz méteres vastagságú durva mészkőből álló rétegsor. Alszeg Felszegtől északra, csaknem 200 méterrel lejjebb az Almás-patak és mellékvei mentén terül el. Jellemzője a kopár, suvadásos táj. Alszege az éghajlat viszonylag enyhébb. Elterjedt a földművelés, szőlőtermesztés, ellentétben Felső-Kalotaszeggel, ahol főleg az állattenyésztés fontos. Az ugyancsak Alszegehez tartozó Kapus-Nádas mente erőzós domboldalaival, számos mészkőréteg „szóktetőivel” teszi hangulatosabbá a tájat. A tájra jellemzők az erőzói által látható vöröses barna talajjal borított lejtőkön felbukkanó fehér foltok – mészkő, gipsz, agyagfejtő helyek – látványa. Csaknem minden település mellett helyi kőfejtő működött. Jelentős, bár kishozamú vizei e tájnak az Almás-, a Nádas-, a Kapus- és a Kalota-patakok. Kalotaszegen, pontosabban Körösfőn ered a Sebes-Körös, mely Bánffyhunyadi környékén egyesül a Katola-patakkal.

Kalotaszeg növényzeti ritkaságait tekintve említést érdemel a henye boroszlán (*Daphna cneorum*), vagy népi nevén ríszeg-virág, mely a Körösfő felett emelkedő 750 m magas Ríszeg tetőn terem.

A Kapus völgyére merőleges Pányiki-szorosnak különlegesnek számító környezete, éghajlata, mikroklimája van. Télen, a hideg levegő, nagy fajsúlya miatt benyomul a szűk függőleges kőfalak közé, míg nyáron a napsütés csak kismértékben érvényesül. Igazi fagyzugnak tekinthető a Pányiki-szoros. Mindezt jól példázza növényzetének sajátossága is. Fent a tetőn tölgyfaerdőben járunk, s ahogy ereszkedünk, előbb nyír, majd a fenyves jelzik az éghajlat hűvösségét. „Igazi fagyfokosított világ ez, amelyben fejtetőre állanak a növényföldrajz általános megállapítása” – írja dr. Xantus János Országjáró bakancsok című könyvében. A sötét sziklákon aranyárga alpesi zuzmó, kővirág és fenyő díszlik.

Kalotaszeg népe története során sokat szenvedett a háborúktól. 1241-ben kun és tatár betörések, 1437-ben a parasztmozgalmak harcai és az azt követő megtorlások, valamint az 1700-as évek kuruc-labanc háborúi tizedelték lakosságát. Ennek ellenére etnikai képe egységesnek mondható. Lakossága Jegenye és Kisbács kivételével református. Templomainak döntő többsége késő románkori ízléssel épült, melyeket később gótikus stílusban átépítettek vagy bővítettek. A XVII. században a falusi templomokat fallal kezdték körülkeríteni és ez a védelmi jellegű építkezés alakítja ki a templomvárakat (templomerődöket). A körülkerített falon belül van a temető – cinterem – ahová bástyával megerősített kapun át lehet bejutni. A bástyákon és a tornyon tornác fut végig az őrség számára. A torony fából készült tetőszerkezete általában zsindellyel fedett, magasán és karcsún tör az ég felé. Oldalán négy kisméretű „fiók torony” áll.

Az egyházi építészethez tartozik még a különálló, faszervezetű harangláb is. A templomok belső, fából készült részeit, berendezéseit, tárgyait festéssel díszítették, motívumaik virág- és állatalakok variációi, színskésztük: fehér, okker, világos és sötétkék, zöld és rótvörös. A kazettás mennyezetet, a szószéket és koronáját, a karzat deszkázatának, a padokat és az úrasztalát a magyar népi elemeket is magába foglaló reneszánsz stílusban festették a környék asztalos festői: a gyalui Asztalos János Keresdes 1692-ben, Bikalon 1697-ben, Vistán 1699-ben, illetve Körösfőn – az idősebb Kolozsvári Umling Lőrinc Szászlónán – 1752-ben, Gyermónostoron, Bánffyhunyadi, Bikalon dolgoztak az 1770-es években.

A középkorban öt vár védelmezte ezt a vidéket: Sebesvár, Váralmás, Egeres, Léta és Gyalu.

Kalotaszegi lakóinak nagy része földművelésből élt, de napjainkban az iparban és a kereskedelemben foglalkoztatottak aránya jóval meghaladja a gazdálkodók számát. A talaj rosszul termő, sovány és köves, az állattenyésztés jövedelmezőbb. Jellemző haszonállat a bivaly.

A nők létrehoztak egy sajátos – csak erre a vidékre jellemző – szövésből, varrásból, hímzésből és ruhakészítésből álló „háziipart”, amely forma- és motívumgazdagságával európai hírnevet vívott ki a népművészetet kedvelők körében.

Ezen a vidéken ma is él a tárgyi népművészet több ága: a fafaragás, a bútorfestés, a szövés, a varrás és hímzés, valamint a férfi és női viselet készítése. Feltétlenül meg kell említeni a szellemi hagyományokat is: a naptári év jeles napjaihoz kapcsolódó archaikus szokásokat és a közösségi összefüggések nagy számát is.

A kalotaszegi famunkák igen széles skálát ölelnek fel. Leglátványosabb a remek arányérzékkel megalkotott fedeles kiskapu, melynek két tartóoszlopát, geometrikus vagy növényi mintázatú faragással díszítik. A lakás belső berendezési tárgyait szívesebben készítik festéssel, amely kevés, de annál harsogóbb színből áll. A régi bútorok alapszíne zöld, az újabbaké kék vagy fehér. Az általánosan használt dísztmény egy stilizált kancsóból kinövő, mindig szimmetrikusan komponált virágcsokor. Festett bútorokat ma Nyárszón és Mákóban készítenek. Az utóbbi években fellendült a fafaragás. Jelentős a bánffyhyunyadi „Kudor-dinasztia” tevékenysége. Ugyancsak említést érdemelnek Sárvásár, Körösőfő és Magyarókerke alkotó műhelyei.

Híres kőfaragó műhelyek is fellelhetők Kalotaszeg területén. Kitűnnek a vistai és zsoboki fafaragások.

A kalotaszegi hímzések a magyar nyelvterület egyedi formakincsű termékei. Stilisztikus szempontból megkülönböztethető az írásos és szálán-varrott technika. A vidék specialitása a fodorvászónra varrt kézimunka, melynek alapanyaga a házilag szőtt gyapot- vagy elegyevászon. Az írásos hímzések neve onnan származik, hogy a vászonra a mintát varrás előtt előrajzolják.

A kalotaszegi viselet talán a legimpozánsabb az erdélyi magyar ruházatok között. Különösen a női viselet arányai, motívum- és színhasználata lenyűgözően ünnepélyes hatású. A női öltözködés szinte minden egyes darabja ugyanaz, mint a múlt század elején. Fehérneműként pendelyt hordtak. A női ing nyakból ráncosan hullik alá, közeljött és álló nyaki részét kereszt-

szemes varrással díszítik. Az ing legdíszesebb varrása a kari részen van. Írásosan díszítik, vállfős ing a neve. A szoknya vagy fersing aprón ráncolt. A fersing elé kötényt vagy kötőt kötnek. Az ing fölött hidegben báránybőrből szabott mellrevalót hordtak, amelynek teljes felületét tömötten, szűcsselemmel pamut- vagy gyapjúfonallal varrták ki. Felsőruhaként viselik a bujkát. Lábukra ünnepnapra ma is magassarkú, rézpatkós csizmát húznak, amely lehet fekete vagy piros. A piros csizmát gépi varrással díszítik. A kalotaszegi női ünnepi viselet jellegzetessége a muszuly. Középkori viseletnek számít a dulándlé, egy nagyméretű négyszögletes „kendő”. A lányok gyöngyös pártát hordanak és nyakukban zsinórra felfűzött gyöngyökből formázott bojtot.

A férfiviselet a húszas években megváltozott. A csizmanadrág kiszorította a bő gatyaviseletet. Felsőruhaként mindennaposá vált a bujka, amelyet az öregeknek fekete, a fiataloknak pedig piros-zöld színű gépvarrással díszítettek. Fejfedőként szalmakalapot vagy pörge szélű posztókalapot hordtak. Téli hidegekben sűrű darócot vagy térdig érő bőrrátéttel díszített, vállnál kivarrott kocsókat viseltek.

Napjainkban a felsorolt női és férfi viseletek egyes darabjait hétköznapi is hordják, de teljes öltözetként csak ünnepnapokon viselik. E vidék népviselete, varrottasai, cifra bútorai egyedülállóak az egész világban. A hímzések színe s a mintája változik a falvak és a készítők szerint. Létezik viszont néhány alapszín, mely minden vidéken megtalálható. Legrégibbi színek a fekete, a piros és a kék. A régi ruhákon nem keveredtek a színek, az alapszínre hímezték az egyetlen mintaszínt. Ady Endre a Kalota partján című versében „pompás magyarok”-nak nevezte a kalotaszegi embereket, elkápráztatta ruhájuk szépsége:

*Mennyi szín, mennyi kedves,
És tarkaságban annyi nyugalom,
És fehér és piros és virító-sárga,
Izgató kék és harcos barna szín.
S micsoda nyugodt nagyságos arcok,
Ékes párták...*

Tóth Orsolya–Kaucsár Tamás

Könyvészet: Kós Károly: Régi Kalotaszeg; Kalotaszegi kalauz. Az EKE Kolozsvári Osztálya, 2001; Xantus János: Országjáró bakancsok. Dacia, 1980.

Az Ifjúsági Honismereti Akadémia résztvevői a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban (Mándli Gyula felvétele)

Hagyományok Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből

A nyíregyházi Sóstói Múzeumfalu

A Sóstói Múzeumfalu Magyarország legnagyobb regionális szabadtéri néprajzi múzeuma. Az ország északkeleti részének sokszínű népi építészeti emléket gyűjti egybe egy olyam múzeumi falu keretében, mely valójában soha nem létezett, de épületei, faluközpontjának szerkezete a hajdanvolt falvakat idézi. E terület a magyar népi építészet szempontjából olyan átmeneti vidéknek tekinthető, ahol a felföldi, az alföldi és az erdélyi típusú lakóépületeknek olyan átmeneti formái jöttek létre, amelyek sehol másutt a magyar nyelvterületen nem lelhetők fel.

Az országnak ezen a részén aránylag kevés a helyszínen fenntartott, múzeumnak berendezett népi épület. S hogy ez a kevés se tűnjön el nyomtalanul, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye vezetése 1964-ben úgy döntött, hogy létrehozza a Sóstói Múzeumfalut. A tervezés még abban az évben elkezdődött. A munka beindulására azonban csak 1970-ben került sor, s 1979 óta látogatható. A múzeumban folyó munka egyre ismertebbé teszi az intézményt. A tudományos és közművelődési tevékenység jól kiegészítik egymást, s ennek eredményeként a múzeum 1996-ban megkapta „Az év múzeuma” elismerő címet.

1975-től saját építőbrigád végzi az épületek áttelepítését. A brigád tagjai falusi emberek, akik ismerik a népi épületek készítésének, helyreállításának menetét.

Az áttelepítés menete minden épület esetében meggyezik: a telepítési terv alapján kiválasztott építményt először megvásárolják, majd felméri dokumentációt készítenek. A rajzok elkészítése után következik az épület bontása. A visszaépítés a felmérési dokumentáció, a bontáskor készített fotók és a számozott anyagok, részletek segítségével történik. Majd következik a berendezés: a tárgyak mindig ugyanarról a településről származnak, ahonnan az épület.

A múzeumban *Szatmárt* négy porta mutatja be. Itt valamennyi épület az Erdőhátról lett telepítve, néhol megjelennek rajtuk a hegyvidékre jellemző elemek is. A szatmári területet bemutató portákat úgy helyezték el, hogy a társadalmi különbségek is megfigyelhetők. Először egy szegényparaszti portát tekinthetünk meg, ahol egy aszalóházat is találunk. Majd egy középparaszti porta látható, végül egy úgynevezett hétszilvafás nemesi porta, ahol már látható különbséget fedezhetünk fel, mert itt már zsindelyt használtak tetőfedés céljából. Mint minden faluban, így ebben a „mesterséges faluban” is megtalálható a temető, és a temető-csősz háza.

Ezután a *rétközi* tájegység jellemző épületeihez érkezünk, melyet egy középparaszti porta és egy számomra érdekes szegényparaszti porta, földbe sülyesztett földház képvisel. A *beregi* tájegységre a jómódúság volt jellemző, ezt a tarpai porta jól bizonyítja: a múzeumfalu legrepresentatívabb épületei közé tartozik.

A *nyírségi* tájegység Szabolcs-Szatmár-Bereg megye legnagyobb és legegységesebb néprajzi tájaként számoltartott területe. A múzeumban négy porta segítségével tudjuk bemutatni, mennyire eltérő népi építészetük van. Nyíregyháza környékére jellemzőek a bokortanyák és a tanyagazdálkodás. Itt a múzeumfaluban ezt egy tírják tanya jeleníti meg, ahová akáccsokkal szegélyezett homokút visz.

A *nyíri mezőség* építészetével is megismerkedhetünk.

A faluközpontban közösségi épületeket találunk. Például a műhelysört, ahol helyet kapott a mézeskalácsos, a cukorkakészítő, a kalapos, a kékfestő, a kádár, a kerékgyártó, a borbély és a suszter mester műhelye. Itt a központban található a Barabásról áttelepített iskola. Az orsó alakú központban található még pl.: szatócsbolt és kocsmá is. A falu központjában kapott helyet a fából készült harangtorony és a református templom, ami kisdobrondyból került át és megtalálható még a parókia is.

Ernek a mesterséges falunak a „szélén” laknak a cigányok, akárcsak a valóságos falvakban; akik ún. cigányputriban élnek, ami egy félig földbeavájt épület.

Hepp Krisztina

Az aszalt szilva

A szilva aszalása az egész országban elterjedt, igen régi gyakorlat volt, mert így hosszabbították meg a rövid időszakú, friss gyümölcsfogyasztás szezonját a téli és a tavaszi, vitaminban szegényebb hónapokra is. Magyarországon mind a nemesi, polgári, mind pedig a jobbágy-paraszti rétegek táplálkozásában fontos szerepet töltött be az aszalt szilva, sőt a történeti adatok szerint is az aszalványok közül ez volt a legkedveltebb és legelterjedtebb.

Az aszalt szilván a lakodalmi ételsorban a pecsenyék mellé vízben főtt kompótként szolgálták fel, valamint cselédeknek fizetésként is adták az Észak-Alföldön a XIX. század végén. Ebben az időszakban már fontos exporttermék, nemegyszer meg is haladta a friss gyümölcs kivitelét.

Eredetileg télen használták gyümölcspótlóként, jelenleg viszont a konyhaművészek sokféle étel készítéséhez használják. A dióval töltött változata is igen finom, energiában gazdag.

A legjobb aszalványok a *nemtudom* (=penyigei) szilvából készültek. Aszaláshoz a fákon maradt, szép, nagy szemű szilvákat választják. A gyümölcsöt hosszú rudakkal verik le a fáról, miután a fa tövét és környékét megtisztították a korábban lehullott szemektől, apró gallyaktól, magas fűtől. A földről kézzel, válogatva szedik fela szilvaszemeket, a hibásakat pedig külön a cefréhez. Az összegyűjtött szilvát teknőbe öntve mossák, válogatják. Ezután leöblítik, majd fűzfából font lapos kasokra teregetik.

A hagyományos aszalók vályogból vagy téglából épültek. Ma főleg a szatmári részen találunk aszalókat. Fekvő vagy álló kéménnyel épülnek, ami a tüztérül szolgál. A tüzelőanyag hulladék fa, vastagabb gally. A kasokat (12-16) a kémény két oldalán elhelyezkedő, fából vagy fémből készült sínekre helyezik. 3 x 12 órán át tart az aszalás, közben 4-6-szor kiveszik, cserélik a kasok helyét.

Az aszalást akkor fejezik be, ha néhány szem tenyérbe vett, s összeszorított szilva héja már nem reped fel, leve nem csurog és olyan puha, hogy alakját változtatva a mag is mozog benne. Ezután kiveszik a szilvát az aszalóból és levegőn hűtik. Ezeket a hagyományos aszalókat mára már felváltották a fafűtéses vagy gázüzemű, fémből készült, kisüzemi, tálcás aszalók, illetve a nagykapacitású, szalagos szárítók.

Gyuris Enikő

A szatmári szilvalekvár

A szilvalekvár egykor Magyarország jelentős árucikke volt. A híres, történetileg kialakult, több évszázados kiviteli cikkek mellett, a XIX. század közepétől a szilvalekvár is egyre nagyobb mennyiségével hívta fel a figyelmet a szilva jelentőségére.

A szilvát a szegény ember gyümölcsének is nevezték. Legnevezetesebb magyarországi fajtája az ún. besztercei volt, mely a középkor végén tűnt fel, de a legfinomabb szatmári szilvalekvárt tájfajtájából, a *penyigeiből* főzték.

A szilva – lekvárnak főzve is – fontos népelelmezési cikk volt. Mind a paraszti, mind pedig a nemesi-polgári étkezésben használták. A szilvalekvárt tisztán és más gyümölccsel együtt is főzték. A szilvalekvár a kimagvált gyümölcsből készült lassú tűzön. Azért, hogy cukortartalma miatt ne karamellizálódjon, oda ne égjen, állandóan kevergetni kellett a forró, fortyogó lekvármasszát. Nagy öntöttvas üstökben, nyílt katlanon főzték a korábbi évszázadokban. Speciális kavarási fakanalat és készülékeket alkalmaztak, az ún. keverő „*lepkéket*”, amelyekkel ide-oda mozgatva a lekvárt a főzőüstben, megakadályozták a leégést. Az elkészült, levét vesztett, sűrű lekvárt cserépedényekbe, az ún. lekváros szilkébe fa merőkanalakkal mérték ki már a XVIII-XIX. században, majd kihűlés után fehér vászondarabbal lefedték, és zsineggel átkötötték az edény száját. Hűvös kamrákban polcokon raktározták, esetleg vásárban árulták az így készült lekvárt.

A szatmári szilvalekvár sötét, csaknem fekete színű, keményre főzött, de még kenhető, pasztaszerű, cukor hozzáadása nélkül készült termék. Illata kellemes, íze zamatos, mindkettő a gyümölcsfajtára jellemző, intenzív. Szárazanyag-tartalma 60-61%, amely jó eltarthatóságot biztosít. Alapanyaga a Tiszaháton, Szabolcs-Szatmár-Beregben évszázadok óta ismert, szeptember elején érő, apró szemű, gömbölyű alakú, hamvas, nem magvaváló, kék penyigei szilva.

A szatmári tájon elképzelhetetlen a házi kert szilvafa nélkül. A gazdák sem növényvédelmet, sem műtrágyázást nem alkalmaznak. A hagyományos technológia szerint készülő szilvalekvárhoz előkészültként a gazdák augusztus végén, szeptember elején lekaszálták a fák alatti fűvet, hogy a hulló szilvát fel tudják szedni. A fa alá ponyvákat terítettek. Hosszú, de könnyen kezelhető rudakkal verték az ágakat. A rudas leverést a rázás követte. A verés és rázás során a ponyvára hullott gallyak, levelek nagy részét szorgos asszonykezek távolították el. A ponyváról a szilvát nagy vesszőkosarakba öntötték. Ezt követően a szilva deszkából készített, lejtős csúszdára került, ezen végiggurult a gyümölcs, közben kikapkodták belőle a maradék leveleket, ágakat.

A válogatott gyümölcsöt ún. szilvásládákban megmosták. A lecsurgott szilvát először tek-nőbe rakták, ahol még egyszer, utoljára átvizsgálták.

A szilvával megtelt, rézből készült lekvárfőző üstöt a szabadban elkészített katlanra tették fel főzni. A házilag készített kavaróvitorlával állandóan, szünet nélkül kavarták a szilvát. A szilvát addig főzték, amíg a magja ki nem vált és a héja össze nem sodródott. A szétfőtt szilvát *penyőnek* nevezték. Amikor a penyőt jónak ítélték, házilag készített szűrőn áttörték. Az áttö-rés során csak a mag maradt a szűrőben. A szűrőn áttört, átdörzsölt levet hívták *ciberének*. A ciberét visszamérték az üres, szépen kimosott üstbe, és kezdődhetett az öregítés, azaz a befő-zés. Ez a munkafolyamat akár 12 órát is igénybe vett.

A lekvár főzés nehéz munkáját mulatozással kapcsolták egybe: citeráztak, énekeltek, vi-dám társasági élet folyt, közben váltották egymást a munkában. A kész lekvárt cserépedé-nyekben, ládákban tárolták.

A héjastól megfőzött, nem passzírozott szilvának kiváló étlettani hatása volt, ezért a népi gyógyászatban is használták.

Halász Eszter

Hiedelmek és boszorkányságok Nyárádremetén

Nyárádremete a Nyárád felső folyásánál, a Bekecs lábánál terül el. Nevét egy hajdan ott élő remetéről kapta. A lakosság 98%-a katolikus, a többi protestáns. Népessége mintegy 2000-2500 fő, a házak száma 720. Nyárádremete községközpont, négy falu tartozik hozzá: Deményháza, Kőszvényes, Mikháza és Vármező.

A falu népe hagyományörző: vannak szüreti bálók, húshagyatolások, tűzoltóbálók, regutabálók, határkerülés és minden vasárnap vegyes piac, amely 5-6 órát tart a templom előtti téren, a Nyárád partján. A lakodalmak is hagyományosak. Nyolc-tíz család kovácsmes-teriséggel, a „házi cigányok” kosárkötéssel foglalkoznak. A remeteiek többsége fakitermelés-sel, építkezéssel, állattartással és gazdálkodással keresi kenyerét. A falut várak veszik körbe. A Várlátótól hét várat lehet látni hegy formájában, pl. Vármező várát, Szakadát, Vityalt és Ba-rátok várát stb.

A templomot az 1800-as évek elején építette dr. Nyulas Ferenc Jézus mennybemenetelének tiszteletére. Működnek Rózsafüzér-társulatok és minden csütörtökön van engesztelő imaóra. A plébánián zarándokszállás is van.

Önkiszolgáló bolttal, tömbház lakással, két iskolával, orvosi rendelővel, fogászattal és gyógyszerházzal is rendelkezik a falu.

Az időjárással kapcsolatos népi hiedelmek

A falusi ember tud olvasni a természet nagykönyvéből. Mindennek jelentőséget tulajdonít, és minden üzenetet nyújt számára. A nép annyira közel áll a természethez, hogy megérti sza-vát. Ha együttműködik a természettel, könnyebben végezheti munkáját. A népi megfigyelé-sek legtöbbször be is teljesülnek. A legelterjedtebb időjóslo jelek:

Azt tartják, hogy ahol a gólyák erősen repdesnek egy hely fölött, ott eső lesz. Ha sok gólya kering a levegőben és kerepel, hosszas esőt várj. Ha keleten piros az ég alja, akkor szél lesz, ha nyugaton piros, esőt jelez. Ha a vakond nagy hompot túr, nagy és hosszas tél van kilátásban. Ha a fecske alacsonyan száll, esőt várj, ha fent repül, jó időt jelez. Ha bárányfelhők vannak az égen, eső lesz. A hangyák, ha előjönnek és erőst nyüzsögnek, tartós esőt kapnak. Ha zavaros a kútban a víz, az eső sokáig tart. A legyek, ha igen dongják a lovat és az embert, közelgő esőt remélni. Akkor is eső lesz, ha a pók sok hálót sző. Ha a vármezei gyár fűvése hallik, jó idő lesz, ha viszont a szováta gyár fűvét hallod, csak rossz időt remélhetsz. Délután 3 óra után, ha kukorékol a kakas, három napon belül esőt várj.

Ezek a hiedelmek napirenden vannak a falusiak életében és többnyire fel is figyelnek ezekre.

Hiedelmek az újszülöttekről

A szoptató anyának ágyára tilos volt leülni, mert azt tartották, hogy elviszi a tejét az, aki az ágyára ült. *„Ha kicsi bubához mentek – mondta Nyulas Erzsébet – és baja volt az asszonynak, azt tartották, hogy ez kiüt a gyereken.”* Amíg nem keresztelték meg a babát, nem mehetett ki az asszony az udvarról, mert ha kimegy, a baba nem lesz egészséges. Ha a kicsi babán pattanások vagy hólyagok jelentek meg, a mama viderrel le kellett menjen a Nyárádra és felfelé, a forrás felé háromszor kellett merítsen a vízből, és abban kellett megfürdesse a csecsemőt. Aztán hajnalban, mielőtt a nap felkelt volna, a veder vizet le kellett vigye az asszonyka a partra és a folyón lefelé háromszor kellett kiöntenie, hogy vigye a víz a betegséget. Olyan szokás is volt, hogy piros szövetből kis keresztet vágott ki a mama és rajzszeeggel feltűzték az ajtóra, hogy ne lehessen észrevenni. Azzal a szándékkal tűzték fel, hogy a rosszakaratú embereknek ne tudjanak ártani. Sokszor megtörtént, hogy leesett a kis szövetdarab az ajtóról, de nem lett baja mégsem a gyereknek, mert hittek benne, hogy a kisdéd védve van.

A boszorkányság

A boszorkányság a közelmúlt magyar néphitének legismertebb rosszindulatú lényé. Hiedelemmondák százai szólnak ma is a nekik tulajdonított bajokról. Ha valaki éjjel rosszul érzi magát, úgy gondolták, ő „nyomta meg”, ha nem ad tejet a tehén, ő szopta meg macska vagy béka képében – és csak ő, vagy egy nála nagyobb tudású személy tudta helyrehozni a bajt.

A falu népe többnyire a csúnya arcú, összenőtt szemöldökű nőket, idős asszonyokat gondolta boszorkánynak. Nyárádremetén a XIX. században javában tombolt a boszorkányhit. Itt is éltek valódi boszorkányok, de ma már csak legendába burkolva ismerjük őket. Ha volt is egy-két boszorkány a faluban, a pletyka szárnyain terjedt a hír és legalább a fél falut boszorkánynak titulálták.

Azt tartották, hogy a boszorkány, vagy ahogy falun nevezték az *ördögös* kutyává, macskává, békává vagy bagollyá tud változni és nyírfaseprűn repül. A boszorkányoknak voltak állataik: kutya, macska, bagoly, egér, béka. Úgy vélték, hogy a boszorkány kompétál (szövetkezik) a gonosz lélekkel. Fogarasi Antalné, özvegy Nyulas Erzsébet így vallott: *„Édesanyámnak a testvére ment éjfél tájban át a pallón keresztül a Nyárádon. Egy fehér kutya erősen csúful ugatta. Vett egy követ az öregasszony és a kutyára akarta dobni. A kutya megszólalt: »senkinek se kutyáját, se macskáját ne dob meg, mert nem tudod kit dob sz meg». Volt egy másik ördögös, aki mielőtt meghalt volna, át kellett adnia ördögösségét valaki másnak”*

Egy másik ördögös elküldte a szomszédasszonyát az első misére, és azt mondta, hogy a nagymise alatt menjen be hozzájuk, mert mutatni akar valamit. Úgy is cselekedett. A másik a mise alatt bement a szomszédba, szólította a szomszédasszonyt (az ördögösti), de senki nem válaszolt. Ám látott az asztalon teli virággal egy vázát és az asztal alatt egy varangyos békát. Megijedt és elment. Később ment be az ördögös a szomszédba és megkérdezte: – „Na, mit láttál?” A másik asszony elmondta, hogy mit látott, erre az ördögös megmagyarázta: „a virággal teli váza az te voltál, a béka pedig én az asztal alatt”.

Volt egy öregasszony, aki azt állította, hogy a szomszédja boszorkány volt. Amikor haldoklott, kérte, hogy dobjanak rá egy nyírfából készült ágseprűt, hogy az ördögösségét hagyja a seprűre. A seprűt nem szabadott megérintve átadni, mert az lett ördögös, aki ezt tette, ezért rá kellett dobni. Miután meghalt az ördögös, a seprűt el kellett égetni. Kimondottan nyírfággal

seprű kellett legyen. „Azt mondta nagyanyám: – mesélte Erzsi néne –, hogy olyan sok volt régebb a boszorkányos, hogy egyik átment a szomszéd istállóba és elvitte a tejet, úgyhogy a tehénnek nem lett egy szikra teje sem, a boszorkány teheninek hétszer annyi lett.” A boszorkányok haszonlesésből vagy bosszúból vitték el a tejet. Ha a gazda mindig őszinte volt és nem haragudott, a boszorkány nem tudta elvinni a tejet.

Hogy honnan lehetett megtudni, ki a boszorkány? Azt személyesen egy boszorkány mondta el: „Vigyél egy lyukas fakanalat, tedd fel a templom kilincsére, és azon less bé, akinek szarva van, az a boszorkány. Aztán dobj el a fakanalat és fuss, mert a boszorkányok tudják, hogy őket lesik. Ezt a karácsony éjféli misén kell csinálni” – hiszen mindenki akkor van ott. Ez az eset hasonlít a más vidéken előforduló Luca-szék hagyományhoz. Ezt Remetén valaki hajdanán megpróbálta és azt mondta, hogy a lyukas fakanálon keresztül nézve a fél falunak szarvat látott. (Persze ilyenkor nagyrészt működik a fantázia is.)

A falu népe imádsággal és kereszttel állott ellen. Vízkeresztkor a boszorkányok is beengedték a papot házzszentelni és őket is eltemették, mint más keresztényeket.

(Vezetőtanár: Mirk László)

Nyulas Terézia

Mai boszorkányságok

1728. július 21-én boszorkányság vádjával 13 ember halálos ítéletét hirdették ki, majd rá két napra el is égették őket a Tisza-parti lakatlan, sötét Boszorkány-szigeten. Egy hónappal később III. Károly király utasítja a szegedi tanácsot, hogy a boszorkányperben kivégzettek bűnügyi iratait a magyar kancelláriához terjesszék fel, és a továbbiakra szüneteltessék az eljárást. Hivatalos körökben az ügyről azóta sem esett szó. De a városvezetőség lelkiismerete túl későn szólalt meg, az emberekben már mélyen gyökerezett a bűbáj és varázslat iránti félelem, kíváncsiság.

A történetekkel kapcsolatos információgyűjtés ma is nehéz. Viszont a szóbeszéd egy olyan történelmi forrás, amelyet nem lehet csak úgy elhallgatni. Így az egykori események mondaká, babonákká, szokásokká nőttek ki magukat, amelyek ma is meghatározó szerepet játsza-

Mai boszorkányságok

nak a szegedi életben. De ne siessünk ennyire előre! Inkább helyezkedjenek el kényelmesen, felejtsek el egy percre a külvilágot, és látogassunk el arra a helyre, amely színtere volt az egykori háborzongató eseményeknek.

A Boszorkány-sziget Szeged észak-keleti határában fekszik elhagyatva, ködbe burkolózva, még mindig úgy, mint egykoron. A burjánzó vad növényzet teljesen befedte, mintha féltve őrzött titkokat rejtgetne a kíváncsiskodó szemek és fülek elől. 1723 már régen volt. Akkor vajon miért lakatlan még ma is a sziget?

Persze nemcsak ez a sziget viseli a boszorkány nevet. Számos népmesében előbukkannak eme csúf teremtések, a görbe botjukra támaszkodva, bibircsókál az orrukon, fekete macskájuk kíséretében. Ám a boszorkányok nem mindig vének és csúfak. Épp ellenkezőleg! A régi időkben előszeretettel vádoltak meg fiatal, csinos, csábos nőket, akik ígéző szépségükkel megbabonázták, asszonyaiktól elszerezték a férfiakat.

A szónak ezt a titokzatosságot, vonzást, tabuságot jelző mivoltát nem akárhik használják manapság védjegyük, hanem neves és patinás szegedi vállalatok.

Itt van például a Pick Rt., amely „Boszorkány szalámijával” már évek óta bolondítja a különleges húsfélék szerelmeseit. A termék olyannyira népszerű, hogy ugyanezen név alatt egy egész termékcsalád piacra dobását fontolgatja a neves élelmiszergyártó cég – egyes források szerint.

Hogy másik példát is hozzak, a Szegedi Paprika Rt. nemrég egy kilenctagú nigériai küldöttséget láttott vendégül, maga az afrikai ország kormányzójának vezetésével. A nem hétköznapi delegáció – ha hiszik, ha nem – tárgyalni jött a cég nemzetközileg elismert ún. „Boszorkány fűszerkeveréke” technológiájának megvásárlásáról.

De hogy maradjunk még egy kicsit a gasztronómiánál, feltétlenül meg kell említenem a híres Boszor-

kánykonyha éttermet, amely a város szívében elhelyezkedve egykoron Szeged legjobb konyhája volt.

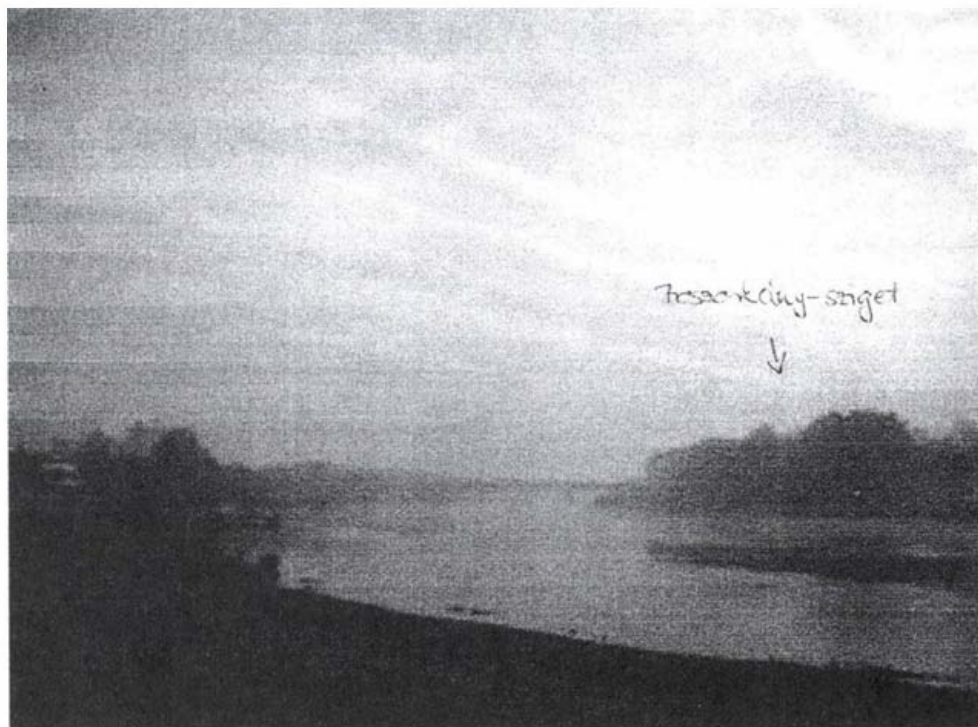
Akik használják ezt a nevet, mind a benne rejlő különös-különleges jelentésért teszik. Ha most elgondolkodnánk egy percre a boszorkányság valódi jelentéséről, mit jutna eszünkbe? Fekete macska, varázslás, átok és áldás, jóvendőmondás, rontás és gyógyítás. Hát nem olyan, mintha azt mondtam volna, hogy ingák, gyógyfüvek és csodabogyók, energiaátadás, szerelmi rontások és kötések, tarott, biotermékek és feng sui?

Bizony, bizony! A 300 éve ördögös tevékenységek csupán formaságokban átalakulva a ma legnépszerűbb foglalkozásai közé nőttek ki magukat. A régi korok javas- és bábaasszonyai a modern kor jósnői és természetgyógyászaivá váltak. Érdekes módon, mikor üldözték őket, valahogy senki sem kételkedett emberfeletti képességeikben. Ezzel ellentétben, ma a futótűzként terjedő és nagy népszerűségnek örvendő foglalkozások körül rengeteg a hitetlen és a szkeptikus.

Szeged városának karakterét sok patinás és különleges hagyomány és jelkép őrzi. Egyedülálló a szegedi paprika, a papucs vagy a napsugaras házak. De egynek sincs olyan rejtélyes múltja, kétes hírneve, mégis akkora a vonzereje, mint a boszorkányságnak. Ez már a várost meghatározó pillérek egyike, örökre belevésve magát a helyiek identitástudatába.

Egy vonzó és rafinált nőre még mindig előszeretettel használják a boszorkány jelzőt errefele. Talán tényleg azok?

Márkus Julianna

Blazovich László hatvanéves

1980. április 1-jén a nagy hírű hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Gimnázium 37 éves történelem-magyar szakos tanárát nevezték ki a Csongrád megyei Levéltár igazgatójává. A magas, mosolygós, céltudatos fiatalember azóta változatlan eréllyel, töretlen munkabírással irányítja, igazgatja az intézményt, s mindezek mellett szaktudományos munkássága is tiszteletet parancsoló.

1984 óta a Dóm tér új, a Somogyi Könyvtárral közösen birtokolt épületében működik a levéltár, amely egy jól felépített levéltári hálózat központja. Az 1980 óta eltelt csaknem negyedszázad alatt a Csongrád Megyei Levéltár munkájának jelentősége jócskán túlnőtt a megye határain. Magas szinten teljesíti a levéltári alapfeladatokat: begyűjti, rendszerezi, a kutatók rendelkezésére bocsátja a megye történeti értékű anyagát. A kutatókat segédletekkel, forráskiadványokkal segíti.

1980-ig a Tanulmányok Csongrád Megye Múltjából című sorozat néhány kötetét és a megyei történelmi olvasókönyvet, meg a fondjegyzéket nem számítva a levéltárnak nem voltak kiadványai. Blazovich László igazgatósága alatt gyors egymásutánban jelentek meg az említett sorozat új kötetei, s 2001-ben már a XXX. kötet látott napvilágot. Emellett a levéltár munkatársai meghatározó szerepet játszottak az egyes települések (városok és falvak) helytörténeti monográfiáinak elkészítésében. Az egyetemmel együttműködve az Alföld története kutatásának vitathatatlanul legjelentősebb központja jött létre Szegeden.

Blazovich László levéltári működése előtt a tudós-tanároknak azt a típusát testesítette meg, amely sajnos az elmúlt évtizedekben kihalófélbe jutott. A Hódmezővásárhelyen töltött tucatnyi esztendő alatt irodalmi színpadot vezetett iskolájában, az iskola és a város közéletének tevékeny résztvevője volt. Már az is példátlan dolog, hogy középiskolai tanárként alig két esztendővel az egyetem elvégzése után doktorált. Vezetőként is változatlan energiával folytatta tudományos munkáját. 1985-ben szerzett kandidátusi címet (témája: A Körös-Maros-Tisza-köz középkori településrendje). 2003-ban akadémiai doktori címet kapott a „Városok az Alföldön a XIV-XV. században” című korszakos jelentőségű monográfiájáért. Eközben szervezője és munkatársa az Anjou-kor oklevéltanyagát kiadó hatalmas vállalkozásnak. Megírta Makó, Hódmezővásárhely és Szabadka középkori történetét, kiadta a Telegdiék 1568-1572 közötti perének okleveles anyagát, jelenleg pedig Szeged rövid, népszerűsítő egy-kötetes történetén dolgozik. Csongrád megye milleniumi albumában több korszak összefoglalása fűződik a nevéhez, ami sokoldalúságának fényes bizonyága. Előadásainak, kisebb nagyobb cikkeinek, tanulmányainak se szeri se száma. A tiszteletére kiadott kötet több mint húsz oldalon sorolja föl eddigi munkásságát. Levéltári tevékenysége mellett a középkori magyar jogtörténet elismert művelője, amútt a szegedi egyetem professzori címmel ismert el.

A Blazovich László 60. születésnapjára kiadott tanulmánykötet sajátossága, hogy nem baráti-tisztelői írásait tartalmazza, hanem az ünnepelt írsaiból válogat. Igaz, hogy valamennyi megjelenő már nyomtatásban, de folyóiratokban, amelyek jelentős része viszonylag nehezen hozzáférhető. Így együtt, egy kötetbe gyűjtve markánsan mutatják az ünnepelt tudósi arcélét. A humanista történetírás (Ransanus és Oláh Miklós), a magyarországi kunok története, az alföldi középkori városfejlődés sajátosságai, jogtörténeti kérdések adják a kötet gerincét. Kristó Gyula köszöntése összegzi a tudós életművét. Jelzi ez azt is, hogy Szegeden az egyetem, a levéltár (és a Móra Ferenc Múzeum meg a Somogyi Könyvtár) olyan példásan együttműködő tudományos együttes, amelyhez hasonlóra talán nincs példa más régióban. A szegedi „középkorász” műhely így vált meghatározóvá a magyar tudományosságban, bebizonyítva,

hogy vidéken is lehet a fővárossal vetekedő, sőt azt meg is haladó teljesítményeket tartósan fölmutatni.

Az évről évre megrendezésre kerülő levéltári napok kitűnő alkalmat kínálnak arra, hogy ne csupán a szűkebb szakma ismerje meg a levéltári munkát, hanem a szélesebb érdeklődő közönség is betekintést kapjon a kutatói műhelymunkába. Blazovich László levéltári vezetőként is megőrizte tanári énjét. Minden lehetőséget megragad arra (szóban és írásban), hogy múltunkat minél többekkel megismertesse. A honismereti mozgalomnak kezdettől fogva elkötelezett híve, tevékeny részese, 1990-től a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület elnökségének tagja, 2000-től az elnöke. Illo tehát, hogy a mozgalom központi folyóirata is köszöntse őt.

Egy historikus számára a 60. év csak annyiban határátkelő, hogy több évtizedes előkészület után az igazi nagy összegzések most várhatók. A tárgyi tudásanyag fölhalmozott mennyisége, párosulva a megszerzett élettapasztalatokkal, monumentális monográfiák megírását sejteti. Aligha tévedünk, ha azt állítjuk, hogy az Alföld (azaz több mint 100 ezer km² területű régió) középkori történetének megírására senki sem lenne alkalmasabb manapság, mint Blazovich László, s egy ilyen régiós összegzés mintá lehetne más régiók múltjának megírására vállalkozók számára is. A középkori magyar városi jog feldolgozását is leginkább tőle várhatjuk (a budai jogkönyv közreadása és elemzése mintaszerű), csakúgy, mint a kunok középkori történetének összegzését. Mi mást is kívánhatnánk tehát Blazovich Lászlónak, mint további munkás, eredményes évtizedeket.

Csorba Csaba

Budapesti Históriak

Szűkebb pátriánk, Budapest múltjának egy-egy szeletébe adott betekintést a Budapesti Honismereti Társaság 2003 februárjában indult sorozata, a *Budapesti Históriak*. Előadóestjeik a nyári és a karácsonyi időszak kivételével minden hónap első szerdai napján, délután 5 órai kezdéssel, változó helyszíneken kerültek megrendezésre. A főváros és elődtelépülései legújabb kutatási eredményeken alapuló „múltzárványai” bemutatását az adott témakör, vagy szakterület ismert kutatói, neves szakemberek végezték. Helytörténeti estéik második részében, kötetlen műhelybeszélgetés formájában Budapest egy-egy néhai települése, mai kerület-része, vagy kerülete múltjának ápolása iránt elkötelezett civil szervezet képviselője tette közzé a szervezete tapasztalatait, számolt be tevékenységükről, a megvalósítás néha rögzös útfáról, terveikről. A budapesti Históriak előadóestjei nyilvánosak és belépődíj nélküliek voltak, elindulását a *Művészeti és Szabadművelődési Alapítvány* pályázati támogatása tette lehetővé.

Lényegében minden alkalommal egy vendéglátó kerület történeti múltjáról és hagyományörző civil szervezeteinek tevékenységéről kaptak képet az estek résztvevői. Elsőként 2003 februárjában a Királyi Palota Gótikus Lovagtermében (Budapesti Történeti Múzeum) jöhettek össze a fővárosi kerületek hagyományörző civil szervezeteinek képviselői, Budapest elkötelezett lokálpatriótái. Itt a budavári régészeti ásatások eredményeiről Bencze Zoltán, a múzeum középkori osztályának vezetője nagy érdeklődést kiváltó előadást és tárlatvezetést tartott.

Márciusban az ismert Károlyi-kutató, Buda Attila a Károlyi család és az észak-pesti települések történetének összefonódását ismertette – több, még nem publikált részre kitérve – az Újpesti Polgárcentrum Tükörtermében. (Erről az épületről elmondható, hogy 1899-ben az újpesti polgárok adakozásából, a ma is létező Közművelődési Kör jogelődje építette. A néhai településnek, egyben a mai Újpestnek is korhű művelődési centruma.) Ezt követően az előadóest résztvevői az Újpesti Helytörténeti Gyűjteményt tekintették meg Szöllősy Marianne gyűjteményvezető tárlatvezetésével.

Áprilisban a Duna másik oldalán, szintén egy patinás épületben, a Zichy kastélyban az Óbudai Múzeum igazgatója, Ujji Irisz adott tájékoztatást és tartott tárlatvezetést az országos jelentőségű Birkó Gyűjteményről és történetéről.

A három rendezvényen négy, egymástól eltérő tevékenységű kerületi hagyományörző civil szervezet tette közkinccsé működése tapasztalatait. A budavári Lánchíd Kör titkára *Praimajer Mária* elmondása alapján egyesületük konferenciák, rendezvénysorozatok, a határon túli magyarság számára táborok szervezésével foglalkozik. Munkájukat pályázati pénzek és az I. kerületi önkormányzat támogatása segíti. Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány elnöke, *Zámbo Gyula* szerint az alapítvány kiadói tevékenysége a hangsúlyos. Újpest Önkormányzatának támogatásával könyveket adnak ki, negyedévente megjelenő helytörténeti periodikát készítenek. Ennek utolsó, az előadás napjára kiadott száma Újpest civil szerveződései történetét kezelte kiemelten, meglepetést szerezve az előadást résztvevőinek. Az ötlet és megvalósítása *Sipos Lajos*, az Újpesti Helytörténeti Értesítő szerkesztőbizottsága elnökének érdeme volt. Bekeretézve, kiállítható állapotban – egy vállalkozó adományaként – újpesti dokumentumokat és fotókat adtak át az Újpest helytörténeti gyűjteményének. Óbudán két civil szervezet is bemutatkozott. Az Óbuda Baráti Köre elnöke, *Pintér Endre* rendezvényszervezői és kiadói tevékenységüket tartotta a legfontosabbnak. Szorosan együttműködnek az Óbudai Múzeummal. Munkájuk finanszális hátterét teljes mértékben a tagság befizetéseiből, adományokból fedezik. Tájékoztatója után a múzeumnak Óbuda és a főváros történeti múltjához, vendéglátóipari tevékenységhez kapcsolódó dokumentumokat, címlistákat adományozott az egyesület. A Braunhaxler Óbudai Német Hagyományápoló Egyesület elnöke, *Neubrandt István* városvédő tevékenységükre volt leginkább büszke. Kezdeményezésüknek köszönhető az óbudai kálvária, a Szentháromság téri szoboregyüttes helyreállítása. Ezek több millió, vagy több tízmillió forintot igényeltek. Az egyesület a saját forrásai felhasználásával, a német kisebbségi önkormányzat, a kerületi önkormányzat, a Németországban telepített, és a helyi vállalkozók pénzeszközeinek összefogásával és közadakozásból tudta mindezt megvalósítani.

Május első szerdai napján a gellérthegyi Sziklatemplom Szent István termében dr. Aczél László (Zsongor atya) pálos szerzetes a pálos rend történetéről és fővárosi tevékenységéről számolt be. Elmondta, hogy rendjük tagjai feloszlásukat követően és 1956 után is az országban maradtak, vállalva ennek minden hátrányos következményét. Ennek köszönhető jelenlegi csekély létszámuk, egyben rendjük jelentőségének, egyházi szerepének csökkenése. A XI. kerületi, helytörténeti tevékenységet végző civil szervezetek közül az Etele XI. kerületi Helytörténeti Kör munkájáról dr. *György Lajosné*, a helytörténeti kör elnöke számolt be. Összefogva a kerületi önkormányzattal létrehozták és működtetik az Etele XI. Kerületi Helytörténeti Gyűjteményt, tagjaik rendszeresen itt tartják összejöveteleiket. A kerület albertyfalvai részén a városrész múltjának ápolását az Albertyfalvai Polgárok Köre vállalta fel – munkájukról, eredményeikről *Sarkadi Nagy Emilia*, a polgári kör elnöke adott részletes tájékoztatást.

Június első szerdai napján az Angyalföldi Helytörténeti Gyűjteményben jöttek össze a fővárosi helytörténettel, honismerettel foglalkozó civil szervezetek képviselői. A gyűjtemény vezetője, *Juhász Katalin* a kerület piacának múltját vázolta fel a *Ferdinánd téri piactól a Lehel csarnokig* címet viselő előadásban. Kerületük múltjának ápolásával foglalkozók együttműködésének a XIII. Kerületi Helytörténeti Klub ad szervezeti keretet. Székhelyük a helytörténeti gyűjteményben van és tevékenységük is szorosan kapcsolódik hozzá. A kerületi önkormányzat támogatásával kiadják a XIII. Kerületi Helytörténeti Füzeteket. Idén jelent meg kilencedik számuk, amely a kerület fürdőiről, uszodáiról ad áttekintést – ismertette *Róbert Péter*, a klub vezetője. A klub tagjai rendszeresen összejönnek, rendezvényeik beépültek a kerület közművelődési életébe.

A nyári szünet után, november 5-én a cinkotai Szerb Antal Gimnázium díszterme adott helyet a Budapesti História előadásának. A tágas, trópusi növényzettel díszített teremben a vendégváró házigazdák üdvözölték a fővárosi helytörténettel foglalkozó civil szervezetek képviselőit és az előadásokra kíváncsi XVI. kerületi szervezetek tagjait. Színesen előadott, érdekesítő előadásban számolt itt be *Lantos Antal* helytörténész, kerületi képviselő Rákosszentmihály történeti múltja kutatása közben szerzett meglepő tapasztalatairól, a forráskritika fontosságáról. Ezt követően az Időutazók Társasága szervezője, *Benedek Ágnes* ismertette a fővárosban teljesen újszerű kezdeményezésüket, a kerületben szervezett fizetős buszos kerületnézések tapasztalatait. Számukra is meglepő módon igen nagy érdeklődés kíséri az alkalmanként két és fél órási időtartamú „idegenvezetéseiket”, amit egy kedves kis prospektusban is népszerűsítettek: 2003-ban már 13 utat szerveztek, mintegy kétezer résztvevővel. Szó esett a kerületi önkormányzat támogatásával megjelenő Kertvárosi Helytörténeti Füzetekről, terve-

zett következő számaikról. Az előadóest résztvevői ezt követően megtekintették a gimnázium iskolatörténeti kiállítását és a jubileum kapcsán létrehozott igen nívós Szerb Antal kiállítást. A más kerületekből érkezőknek még a Batthány Ilona Általános és Községi Iskola alagsorában elhelyezett Cinkotai Néprajzi Gyűjteményt is bemutatják, az iskola igazgatójának tárlatvezetésével. Az itteni gazdag tárgyi anyag a létrehozandó kerületi helytörténeti gyűjtemény alapját jelenti.

A 2003. év utolsó előadóestjén, december első szerdáján a Nagytétényi Kastélymúzeumban találkozhattak utoljára a Budapesti Históriaik látogatói. A főváros peremén fekvő kastélyban elsőként a gótikától a biedermeierig ívelő magyarországi bútorstílusokról hangzott el *Garbóci László* szakavatott tárlatvezetése közben részletes tájékoztatás. Ezt követően a kastély dísztermében *Bartos Mihály* helytörténész számolt be a magyar koronának a szabadságharc leverése utáni viszontagságos sorsáról: négy évig az orsovai fűzesben rejtőzött a Szent Korona megtalálása után az Abrecht hadigőzönsön szállították Promontorra; itt került sor hitelesítésére 1853. szeptember 14-én. Budafok értékeinek ápolásáról a Savoyai Jenő Asztaltársaság elnöke, *Garbóci László* – aki a tárlatvezetést is végezte – tájékoztatta a városrészt vendégeit és lakóipatriótáit. Asztaltársaságuk céljai között a hagyományörzés, az értékmegőrzés és a budafoki pályakezdő képzőművészek támogatása szerepel. Alapítványt hoztak létre, 1996-ban helytörténeti konferenciát szerveztek, könyveket, helytörténeti füzeteket adnak ki, tízmillió forintnyi adományt gyűjtöttek rekonstrukcióra és restaurálásra. Működésüknek köszönhető a budafoki kálvária felújítása, 1998-ban a Szent Lipót plébániatemplom Mária Terézia által adományozott oltárképe restaurálása. Támogatóikat bronz emléklappal lepik meg. Működésük fedezetét 2000 darab „Lipót-krajcár” verésével is növelni tervezik, amelyeket darabonként 1000 forintért fognak árusítani. Ennek bevételeiből a plébániatemplom oltárának két faszobrát szeretnék restauráltatni.

A Budapesti Honismereti Társaság titkára, *Gábor Tibor* az előadóest végén jelentette be, hogy a Budapesti Históriaik 2003. évi előadásait és a fővárosi kerületekben helytörténeti, honismereti tevékenységeket végző civil szervezetek és a kerületi helytörténeti gyűjtemények/múzeumok adatbázisát egy *Budapesti Helytörténeti Emlékkönyvben* tervezik megjelentetni.

A Budapesti Históriaik sorozatával a Budapesti Honismereti Társaság új feladatkört vállalt magára – az egymástól elkülönülten működő kerületi civil szervezetek számára a személyes részvételt, a bemutatkozást tette lehetővé. Ez az új fórum részben kiegészíti a Városunk – Budapesti Honismereti Híradó című, negyedévente megjelenő újságunkat, amelynek 2004-ben már hetedik évfolyama kerül kiadásra. Ez az újság is deklarálta a kerületi helytörténeti tevékenységnek népszerűsítése céljából jelenik meg és terjedelmi kötöttségei között tesz ennek eleget.

Természetesen „hátsó” gondolatok is közrejátszottak a rendezvénysorozat elindításában. Minden egyes előadóest egy vagy több kerületi civil szervezet és a Budapesti Honismereti Társaság összefogásával valósulhatott meg, amely előkészíthet egy későbbi, szorosabb együttműködést. Az előadóestek lehetővé tették a személyes kapcsolatok kialakítását, ápolását.

Az előadássorozat első évének mérlegét megvonva részben kedvező, részben kevésbé kedvező tapasztalatokról lehet számot adni. Népszerűsítése során a Budapesti Históriaik várható rendezvényeiről a Városunk oldalain negyedévente előzetes tájékoztatás jelent meg, a már megtörtént előadóestekről pedig röviden be is számoltak. Az előadóestekre szervezői meghívókat küldtek a Társaság és a vendéglátó kerületi szervezet tagjainak és közel ötven fővárosi civil szervezetnek – minden alkalommal. Az előadóestek mintegy felének volt tömegkommunikációs visszhangja, a kerületi sajtó és a Budapesti Nap adott róluk előzetes, vagy utólagos tájékoztatásokat – jórészt a helyi sajtókapcsolatoknak köszönhetően. Mindezek ellenére egy-egy előadóestnek csupán harminc-negyven résztvevője volt: látogatóinak egynegyede a Társaság tagjaiból, egynegyedük más kerületek civil szervezetek képviselőiből, mintegy felük az érintett kerületi civil szervezet tagságából állt össze. A Társaság tagjai közül általában ugyanazok vettek részt a különböző helyszíneken tartott előadóesteken. A kerületi civil szervezetek képviselői cserélődtek: a szomszédos kerületekből inkább eljöttek az adott kerület bemutatkozására, mint a város másik végéből.

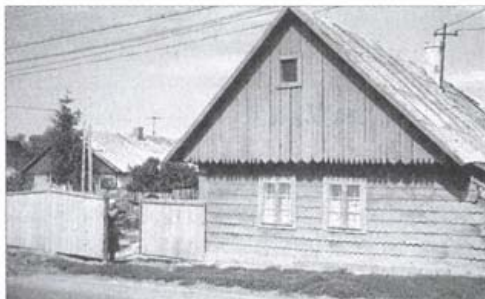
A főváros 23 kerületéből az első évben hétben volt kihelyezett előadóest. A szakmai előadást és a műhelybeszélgetést (civil szervezet bemutatkozása) szinte minden esetben egy-egy tárlatvezetéssel is kiegészítették a „helyiek”, ami a kerületi helytörténeti gyűjtemények munkájának elismertségéről, egyben a városrész helytörténeti/honismereti tevékenységgel foglalkozó civil szervezete és a kerületi gyűjtemény többé-kevésbé élő munkakapcsolatáról is tanúskodik.

Az előadóesteken elhangzó kérdések és kiegészítések két lényeges dologra irányították a figyelmet: a kerületi helytörténeti gyűjtemények (főállású) munkatársai ismerik egymás tevékenységét, informális szinten tartják a kapcsolatot, látogatják egymás kiállítás-megnyitói, könyvbemutatóit; a kerületekben működő civil szervezetek azonban legtöbbször a szomszédos szervezet létéről is csupán a Városunk-Budapesti Honismereti Híradóból tudnak, nem ismerik egymás tevékenységi formáit, ötleteit, eredményeit. A kerületi önkormányzatok által fenntartott kerületi közgyűjtemények fővárosi szinten a Budapesti Történeti Múzeumnak, országos szinten a Budapesti Történeti Múzeumnak, országos szinten az utóbbi években a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület kisgyűjteményi tagozatának köszönhetően intézményesített információs rendszer és szakmai továbbképzés kezdeményezettjei. Fővárosi szinten a helytörténeti/honismereti tevékenységet folytató kerületi civil szervezetekkel a Budapesti Városvédő Egyesület (nyolc, jogi személyiség nélküli kerületi csoportja működik) és a Budapesti Honismereti Társaság (mintegy ötven önálló jogi személyiséggel rendelkező kerületi civil szervezettel van kapcsolatban) próbál kétirányú kapcsolatot működtetni. Elsősorban azokkal a kerületi civil szervezetekkel, amelyek a kerületi közgyűjteményekhez hasonlóan jó részt szintén a kerületi önkormányzat forrásaira támaszkodva működnek, az önállóságukat és az önkormányzattól való függetlenségüket megtartva. A jelenlegi anyagi, tárgyi és személyi feltételek egyik fővárosi szintű szervezetnél sem teszik lehetővé, hogy a fővárosi helytörténeti/honismereti civil szervezetek tevékenységéhez megteremtsek azokat a lehetőségeket, amelyek a kerületi közgyűjtemények esetében már léteznek. A Budapesti História előadóest-sorozatának így egyik fontos eredményévé vált ennek a hátrányos helyzetnek felismerése. Ez magában rejtja a lehetséges továbblépések irányát is: egy budapesti információs rendszer kialakítását és a fővárosi civil szervezetek számára a szakmai képzések indítását.

Gábrriel Tibor

Az al-dunai székelyek évfordulós kerékpártúrája

2003 januárjában még baka voltam a jugoszláv hadseregben, amikor először tartottam kezemen az emléktúrárt hirdető körlevelet. Kerékpártúra az al-dunai székelyek nyomában – ez állt a papíron. Belepillantottam az útirány-tervbe, s a felsorolt helységneveket látva mindjárt világos lett előttem, hogy ennek a túrának én is részese kell legyek, hiszen eddig Bukovináról és az öt faluról (Hadikfalva, Andrásfalva, Józseffalva, Istensegits, Fogadjisten) csak

Bukovina

nagyszüleimtől és megboldogult dédöreganyámtól hallottam. Apai ágon ükőregapám, Székely Mihály Andrásfalváról rajzott erre felé. Dédöreganyám, a szintén székelyes családnevű Zsók Veronika már itt, Hertelendyfalván látta meg a napvilágot.

Húsfőcs csapatunk 2002. július 23-án indult az al-dunai Pancsova melletti Székelykevérdől. Madéfalva és az öt bukovinai székely falu meglátogatása után, július 26-án Hadikfalván tizenegyen szálltunk kerékpárra, s 16 napos tekerés után, 1400 kilométert magunk mögött hagyva érkeztünk vissza Székelykévére. Az útirány a következő volt: Szucsáva – Hosszúmező – Dorna Vatra – Beszterce – Dés – Kolozsvár – Bánffyhungad – Nagyvárad – Debrecen – Gyula – Szeged – Beccskerek – Pancsova – Hertelendyfalva – Székelykeve.

Magyarország és Erdély szépségeivel már e túra előtt is volt alkalmam megismerkedni, de Bukovinában most jártam először. Az elém táruló tájak gyönyörűek voltak és lenyűgöztek, de szomorúsággal töltött el az a tudat, hogy e tájakon székely őseim már nem élnek. Nyomokra ugyan leltünk, mert a temetői kereszték tanúskodnak elődeinkről.

A borgói-hágón áthaladva elhagytuk Bukovinát és beléptünk Erdélybe, ahol újabb és újabb szépségek tárultak elénk, és nagy megkönnyebbülésünkre további szálláshelyeinken mindvégig magyarul társaloghattunk a házigazdáinkkal. Pedáloztunk egyik falutól a másikig, az egyik nevezetes helységtől a másikig, templomból templomba, embertől emberig. A gyönyörű élmények és talán az otthon vonzása olyan lelki erőt adott, hogy társaimmal fáradhatatlanul tekertük a pedált, s örömmel értünk célba. Elhatároztuk, hogy az ilyen túrázást a jövőben hagyománnyá kell tennünk.

Kiss Samu

Erdély népi építészetének felmérése

Erdély építészeti hagyatékának sajátos és értékes részét jelentik a népi épületek, amelyek itt a Kárpát-medence más vidékeihez képest nagy számban maradtak fent. Ezek a ma még kutatható, nagy szellemi értéket képező épületegyüttesek Erdélyben is a legveszélyeztetettebb műemlék-típusnak számítanak. A falvak tömeges elnéptelenedése, etnikumváltása és a megmaradókban az, hogy a tulajdonosok többsége a megváltozott életmódhoz és komfortigényekhez alkalmazkodva elutasítja a hagyományos anyagokat és formákat, az épületek tömeges pusztulásához vezetnek. Ezért kezdődött meg 1999-ben Az erdélyi népi építészeti örökség kutatása és védelme program, melynek elsődleges célja a népi építészeti örökség számbavétele, felleltározása és kutatása, majd a legértékesebb 100-150 népi műemlék helyszíni védelme.

A tíz évesre tervezett program első lépcsője a népi építészeti hagyaték mielőbbi számbavétele: rövid idő alatt mintegy ezer települést kell feltárni a még fellelhető hagyományos paraszti épületeket, kialakítani az adatbázist, elkészíteni Erdély népi építészeti kataszterét. Ez minden 30%-nál nagyobb arányú magyar lakossággal rendelkező faluról településképi, fotó-dokumentum, illetve a jelentősebb népi építészeti emlékeket részletesen leíró adatlapokat tartalmaz. Ez az adatbázis teremti meg a későbbi védelmi feladatok alapját.

Az egész programot úgy alakítottuk ki, hogy a szöveges és képi adatok a helyszíni kutatást követően azonnal digitális formában rögzítődnek. Az anyag kezelőprogramja a Microsoft Access alkalmazásával Szabó Sámuel által továbbfejlesztett adatbázis-kezelő, melynél a legkülönbözőbb keresési lehetőségeket igyekeztünk kialakítani. A digitalizálás érdekében egy kérdőívrendszer alapján történik az adatfelvétel. Az ún. „A” típusú adatlap az épületre vonatkozó általános információk (hely, tulajdonjog, funkció), a „B1” a lakótelekre és a „B2” magának a konkrét objektum részletes leírásának rögzítésére szolgál. Az utóbbiaknál a rögzíthetőség érdekében megadtuk a lehetséges válaszokat (pl. 6.1. Kerítés/ Anyaga: lécz, álló deszka, fekvő deszka, borított deszka, kő, sövény, beton kovácsoltvas, fém, egyéb).

A több évre szóló leltározási munka metodikájának és feldolgozási technikájának meghatározása és kidolgozása céljából 1999–2000-ben a kísérleti szakasszal indult. Kalotaszeg, Mezőség és Udvarhelyszék 40 falujában, majd 2001–2002-ben további 20 faluban 1732 népi építé-

szeti objektumról készültek el a vázlatos alaprajzokat és a legszükségesebb azonosító és állapotrögzítő adatokat tartalmazó egyszerű adatlapok, valamint 5320 fénykép, 434 objektumról pedig részletes adatlap. A kísérleti szakasz, majd az azt követő „próbaftatás” eredményeként elkészültek a végleges kérdőívek, adatlapok, a teljes metodológia. 2003-ban újabb területen tájékozódunk, a Partiumban, Szatmár, Szilágy megyék területén, továbbá Udvarhelyszék korábban nem kutatott falvaiban. Ezek feldolgozása folyamatban van.

Az adatok folyamatosan bekerülnek a digitális adatbázisba, melynek egy-egy példánya Erdélyben, Kolozsváron, a Transylvania Trust Alapítványánál és Magyarországon, Szentendrén a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Népi Építészeti Archivumában található meg.

Balassa M. Iván

Negyvenéves a jászjákóhalmi Horváth Péter Honismereti Szakkör

Bensőséges hangulatú, meghitt ünnepségre gyűltek össze november 15-én, szombaton délelőtt a meghívottak a jászjákóhalmi Gazdakör épületének nagytermében, hogy megemlékezzenek a térség legrégebben és töretlen sikerességgel működő civil szervezetének, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Önkormányzat Közművelődési Díjával és a Honismereti Szövetség Honismereti Munkáért Emlékplakettjével kitüntetett *Horváth Péter Honismereti szakkör megalakulásának 40. évfordulójáról*. Az ünnepi eseményen részt vettek a szakkör alapító tagjai, az elhunytak hozzátartozói, a környező települések /Jászapáti, Jászkisér, Jászágó, Pusztamagyaró, Jászfényszaru, Jászdósa stb./ képviselőtestületeinek, testvéri szakköreinek, baráti köreinek küldöttségei – több mint száz fővel, többségükben polgármesterük vezetésével. De itt voltak a Jászjákóhalmáról kirajzottak utódaiból 1873-ban önálló településsé lett Jász-szentlászló küldöttei is. A Jászok Egyesületét dr. Dobos László ügyvivő, az Országos Honismereti Szövetséget Halász Péter elnök, a Jászjákóhalmáról elszármazottakat pedig Magyar Aliz, a JÁKOB ügyvivője képviselte. A 40 év alatt elhunyt szakköri tagok – összesen 37 fő – lelki üdvéért előző este mutattak be emlékmisést a jászjákóhalmi Szent Jakab templomban.

Fodor István Ferenc szakkörvezető, aki húsz éve látja el ezt a tisztséget, és a hazai honismereti mozgalom elismert személyisége is egyben, köszöntőjében méltatta az elmúlt négy évtized eredményeit, melyet a szakkör 30-40 fős tagságát alkotó lelkes közösség elért. Kegyelettel szólt arról a 16 alapító tagról, akik 1963. november 14-én létrehozták a jákóhalmi szakkört. Közülük öten már nem élnek, s velük ment a szakkör „szellemi atyja” Váradi Zoltán, a helyi iskola egykori tanára is. A szakkör tevékenységének történeti kronológiáját az erre az alkalomra megjelentetett emlékfüzetben adták közre a jelenlévőknek.

Dr. H. Bathó Edit, a jászberényi Jász Múzeum igazgatója Jászjákóhalmának a Jászság honismereti életében betöltött szerepét elemezte. A szakkör negyven évét méltató előadásában számos kedves élménnyel, történettel színesítve idézte fel az elmúlt esztendő legfontosabb állomásait.

Halász Péter, az Országos Honismereti Szövetség elnöke ünnepi előadásában felidézte az 1960-as évek politikai közhangulatát, amikor a Hazafias Népfront és iszs Népfront és iszsza belpolitikai szerepként, engedményként elindította a politika a honismereti mozgalmat. Ez az alulról jövő kezdeményezés nőtte ki magát értéktérítő, hagyományápoló erővé az eltelt évtizedek alatt. Ma már civil szerveződésként szolgálja a tudományos kutatásokat, a nemzeti identitás, a szülőföldhöz, a lakóhelyhez való kötődés erősödését és az ismeretterjesztést, a helytörténeti és a néprajzi értékek megőrzését. Érdekes módon a környező országokban nem indult útjára hasonló kezdeményezés, mert az állami politika rangjára emelt nacionalista el-lenerők megakadályozták ezt.

Szólt még az immár három évtizedes múlttal bíró *Honismereti Akadémiáról* is, melynek 2004-ben Komárom-Esztergom megye ad otthont.

Az ünneplők egy csoportja. Az előtérben a jászdózsai társszakkör tagjai (Sárközi János felvétele)

Dr. Dobos László, a Jászok Egyesületének ügyvivője meleg hangú köszöntőjében kiemelte a honismereti mozgalom érték- és közösségteremtő erejét, a jákóhalmi szakkör országosan is elismert hírnevét, melynek megteremtésében nagy szerepe van a szakkör munkájában 37 éve aktívan résztvevő, s azt 20 éve sikeresen vezető *Fodor István Ferencnek*. „Olyan elkötelezett lokálpatrióta ő, aki tevékenységével országos megbecsültséget szerzett nemcsak a szakkörnek, de szűkebb pátriájának, Jászfákóhalmának is!” – mondotta. Dobos László ezután átadta az *ünnepi emléklapot* a Horváth Péter Honismereti Szakkör jelenlegi 48 aktív tagjának, és az alapító tagok közül jelen lévő *dr. László Gyulának*.

Az ünnepi megemlékezés a *Fodor Dénes* nyugalmazott iskolaigazgató vezette helyi *Népdalkör műsorával* folytatódott. A színvonalas műsorban csárdásokkal, betyárnótákkal és kuruc táncokkal szórakoztatták az ünnepi ülés résztvevőit.

A szünetben – amíg a vendéglátó hazaiak megterítették a baráti ebédhez – a résztvevők megtekintették a szakkör állandó kiállítását, valamint az épületben elhelyezett *Laki Ida* festőművész, a község szülőlténeki kiállítását, valamint *Horváth István* helybéli autodidakta festő emlékszobáját. Majd koszorút helyeztek el *Váradai Zoltán*, a jákóhalmi szakkör alapítójának és *Horváth Péter* egykori jász alkaptány, a szakkör névadójának emléktábláján.

A délutáni program a jókívánságok és a jubileumi alkalomra hozott testvérszervezeti ajándékok átadásával folytatódott. Kifejezte jókívánságait és átadta az alkalomhoz illő ajándékát *Fodor István Ferenc* szakkörvezetőnek többek között *Győriné dr. Czeglédi Márta*, jászfényszaru polgármestere és a Fényszariak Baráti Körének elnöke; *Győri János*, a jászkiséri Csete Balázs Szakkör alapítója; a jászapáti, a jászdózsai és a jászágói honismereti szakkör vezetője; *Magyar Aliz*, a JÁKOB (Jákóhalmáról Elszármazottak Köre) ügyvivője, *Papp József*, Jászszentlászló polgármestere és *Halász Péter*, a Honismereti Szövetség nevében.

A baráti ebéd után kötetlen eszmecserevel, jó hangulatú közös nótázással folytatódott a jászjákóhalmi szakkör fennállásának ünneplése. Sok hasonló alkalomra volna szükség, hogy a politikai torzszalkodás helyett a múlt értékeinek megőrzésén való önzetlen munkálkodás élménye kösse össze a nemzedékeket.

Dr. László Gyula

A Magyarországi Tájházak Szövetsége

A 2002. november 28-án megalakult Magyarországi Tájházak Szövetsége 2003. november 6-8. között Noszvajon tartotta első országos találkozóját. A helyi Figejdy János Általános Iskola reprezentatív aulájában rendezett tanácskozáson a tájházak fenntartói, a népi építészet kutatói, műemlékvédelmi szakemberek, muzeológusok vettek részt, összesen csaknem százan. November 6-án a nyitó program szakmai kirándulás volt, s a jelenlévők a mezőkövesdi Hadas népi műemlékeivel, múzeumaival és tájházával, valamint a Mezőgazdasági Gépjárműtármúzeummal ismerkedtek meg Hajdú Ráfi János szakavatott vezetésével. A november 7-i előadói ülésen dr. Füzes Endre elnök és Pintér Elemér, Noszvaj polgármestere köszöntötte a megjelenteket, majd dr. Nagy Imre országgyűlési képviselő, a RIB elnöke, a rendezvény védnöke üdvözölte a résztvevőket, néhány példán és személyes tapasztalatai alapján mutatva be a tájházak térségi jelentőségét.

Ezt követően Szablyár Péter ügyvezető elnök adott tájékoztatást a Szövetség elmúlt esztendőjéről, az eddig elért eredményekről, programokról és a társadalmi szervezet fokozatos bővüléséről. Dr. Fejérváry Tamás, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) elnökhelyettese, a hazai tájház-hálózat jelentőségéről és megőrzésük jövőbeli feladatairól tartott előadást nemzetközi kitekintéssel. Kiemelte, hogy a magyarországi tájházak rendszere milyen feltételekkel válhat a Világörökség részévé. E folyamatban a megerősödő, a tájházak érdekeinek képviseletében kulcsszerepet játszó Tájház Szövetségre is fontos feladatok várhatnak. Dr. Cseri Miklós, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum (SZNM) főigazgatója, a tájházakkal kapcsolatos szakfelületi tevékenység tapasztalatairól számolt be. Elismeréssel szólt a Szövetség megalakulását követő év eredményeiről, s azokról az új kezdeményezésekről, amelyek nyomán az elmúlt években sok település felfedezte múltja értékeit, meglévő tájházát rendbe tette, vagy újat hoz létre és tart fenn.

Hidvéginé Molnár Judit, a Magyar Turizmus Rt regionális irodájának igazgatója, a térségi marketing munka fő vonalait vázolta, kiemelve a tájházak ebben betöltött szerepét. Káldy Mária, a SZNM közönségszolgálati igazgatója a tájházak múzeumi-turisztikai-közművelődési szerepeinek változását vázolta. Szablyár Péter a jósvafői tájház bázisán kialakított „faluséta” kedvező tapasztalatait, Sisa Béla, KÖH programigazgató, a népi építészeti értékek védelmének jelenét és jövőjét vázolta. Az előadásban kiemelte, hogy ismét sikerült életre hívni a Kulturális Örökségvédelmi Hivatalban azt a tájház-védelmi programot, amelynek segítségével a népi műemlékekben működő tájházak fenntartói évi 150–200 ezer forintos támogatást igényelhetnek az épület karbantartó, állagmegővő munkáira. Ez az összeg ugyan nem nagy, mégis figyelemmel és rendszeres gondozással a nagyobb épületfelújító munkák között jó állapotban lehet megtartani ezeket az épületeket, megakadályozható állagleromlásuk. Devescovi József favédelmi szakértő a tájházak faanyagvédelmi megoldásainak lehetséges eseteit mutatta be. Borbás Péter építész (SZNM) a tájházak állagmegővésének és karbantartásának legfontosabb kérdéseit taglalta szemléletes példákkal illusztrálva. A szabadtéri múzeumi szakfelület által 2001–2002-ben készített felmérés jelezte, hogy a tájházak üzemeltetői, szakmai felelősei igényelik a szakmai tapasztalatcserét és továbbképzést, s ilyen és hasonló gyakorlati ismeretek nyújtása is rendkívül fontos.

Dr. Kücsán József múzeumigazgató nagy érdeklődést kiváltó előadásában a tájházak hiteles berendezését ismertette a fertőszéplaki, helyben megőrzött öt népi műemlék példáján. Végezetül a házigazda, Hegedűsné Majnár Márta turisztikai menedzser mutatta be, miként lehet egy tájházat, mint a noszvaji Gazdaházat, élővé tenni, s a turisztikai programokba, helyi és regionális kulturális rendezvényekbe történő bekapcsolás milyen további fejlesztési lehetőségeket kínál. Az előadást követően a találkozó résztvevői mindezt élőben is meg tapasztalhatták a gazdaházban adott önkormányzati fogadás alkalmából.

A következő napon, november 8-án tartotta éves Közgyűlését a Tájházszövetség. Dr. Füzes Endre elnök köszöntőjét követően Szablyár Péter ügyvezető elnök beszámolójában tételen felsorolta a tagszervezés eredményeit, a legsikeresebb eseményeket, így a Múzeumok Majálisán és az Utazás Kiállításán történő megjelenést, a Tájházi hírlevél megjelent számait, a Mindszenten megrendezett regionális tájházi fórumot. Ezután T. dr. Bereczki Ibolya, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum főigazgató-helyettese, ismertette a Felügyelő Bizottság jelentését. A beszámolót és a jelentést a közgyűlés egyhangúlag elfogadta. A közgyűlésen elhangzott hozzászól-

lások – többek között *dr. Cseri Miklós* is – kiemelték, mekkora a jelentősége már most a frissen létrejött új, határon is túlnyúló társadalmi szervezetnek, s milyen további lehetőségek nyílnak pályázatok, továbbképzések, szakmai konferenciák és fórumok révén. A résztvevők egyetértettek abban, hogy a Tájház Szövetség megerősödése, a működés feltételeinek megteremtése a tájházak és az egyesületet segítő intézmények – a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal – hosszú távú, közös érdeke, s jelentékenyen hozzájárulhat a kulturális örökség tájházakban fellelhető értékeinek európai színvonalú megőrzéséhez és a közönség elé tárásához.

A közgyűlés befejeztével a résztvevők felkeresték a bogácsi, a cserépfalui és a cserépváraljai tájházakat, majd közös ebédet vettek részt Noszvajon. Úgy ítélték meg, hogy az első országos találkozót eredményesen járult hozzá a szövetség céljainak megvalósításához, jól szolgálta a tájházakkal kapcsolatos gyakorlati ismeretek és információk megszerzését, a szakmai-baráti tapasztalatcserét.¹

Szablyár Péter

A Szalóky Sámuel Baráti Klub

1997. november 8-án kezdte el működését a *Szalóky Sámuel Baráti Klub*, a Berzsényi Társaság Pápa és környéke Tagcsoportja. Mivel a Klub Tagcsoport névadója Szalóky Sámuel, az ihási ütközet hős honvédja volt, a rendezvények és összejövetelek főként a névadó szülőfalujában: Nemesszalókon zajlottak és zajlanak. A tagcsoport céljaul tűzte ki, hogy ápolja, gondozza a több száz lhásznál elesett honvéd közül egyedül ismert *Szalóky Sámuel* Vilmos-husár sírját, őrzi és továbbörökíti 1848–1849 szellemi örökségét, Pápa és környéke szépirodalmi-történeti hagyományait, s kutatja Nemesszalók múltját. Tevékenységét a megalakulás óta ebben a szellemben végzi.

1998. március 15-én, a nemesszalóki Petőfi Művelődési Házban „*Hazádnak rendületlenül*” címmel ünnepi műsort tartottunk, részt vettünk a Kossuth Szövetség „150 óra önkéntes munka a 150. évfordulóra” című felhívásán, június 27-én koszorút helyeztünk el a névadó sírjára, október 24-én kegyeleti megemlékezés keretében hajtottunk fejet az első világháború szalóki hőseinek emléke előtt. 1999. február 27-én egy pápai műkedvelő költővel: *Kapcsándy Sándorral* tartottunk író-olvasó találkozót. Március 14-én *Kossuth és kora*, – *nemesszalóki honvédek a haza védelmében* címmel *ifj. Kerecsényi Zoltán* helytörténész tartott előadást a nemesszalóki iskolaépületben, majd április 25-én „*Ott nevelődtem mesék és balladák közt*” címmel *Nagy László* költőre emlékeztünk műsorral és filmvetítéssel. 1999. június 27-én volt 150 éve, hogy hősi halált halt *Szalóky Sámuel* husár. Ezen a jeles évfordulón egész napos rendezvényt szerveztünk, melyben emlékkiállítás és koszorúzás szerepelt. Ünnepi beszédet *dr. Kovács Zoltán* országgyűlési képviselő mondott, az ihási csatára *Fejes Sándor* lokálpatrióta emlékezett. Július 31-én,

Nemes Szalóky Sámuel, 48-as Vilmos-husár síremléke Nemesszalókon

¹ Kérjük, hogy az eddig még sorainkba nem lépett érdeklődők jelentkezzenek a Tájház Szövetség 3758 Jósavő, Dózsa György utca 3. címén, vagy a 30-531-9444 telefonszámon Szablyár Péter ügyvezető elnöknel, aki tájékoztatást ad, belépési nyilatkozatot és tagdíj befizetésére szolgáló csekket küld. Jogi személyek tagdíja min. 10 eFt/év, magánszemélyeké 1500 Ft/év. Kérjük, ne habozzon, lépjen be a Szövetségbe, hogy együtt hatásosabban képviselhesük közös ügyünket!

Pápan, *Petőfi* egykori lakóházánál hajtottunk fejet a halhatatlan szellemű költő emléke előtt. A szalóki iskola diáklányai verseket szavaltak, az emlékezők pedig felkeresve a város több *Petőfi*-emlékhelyét, koszorúkat, virágokat helyeztek el. Augusztus 22-én a nemesszalóki református templomban *Szent István Konferenciát* tartottunk, ahol többek között *Pátkay Gyula Sándor*, *Kövy Zsolt* lelkipásztorok, *Szalay Dezső* iskolaigazgató segítségével emlékezett első királyunkra és az új kenyérrel kapcsolatos népi hagyományokra. Október 23-án Egeralján a Hősök kertjében a település világháborús áldozataira emlékeztünk. 2000. június 24-én millenniumi ünnepség keretében szerveztük meg a Szalóky Sámuel emlékünnepelet, melynek keretében ökumenikus istentiszteleten dr. Rajczy Pál plébános, Karsai Lajos és Pátkay Gyula Sándor lelkészek, valamint Tamás József ny. tanár mondtak emlékbeszédet. A szalóki iskola aulájában Chalupáné Mészáros Éva pápai festőnő „Fák, virágok, fény” című kiállítását tekinthették meg, és Tófeji Vali költőnő új verseskötetét ismerekthették meg az érdeklődők. November 24-én „Egy szószéklet a sok közül kibérlek” címmel Véguvári András újságíró Latinovits Zoltánról, a „színészkirályról” tartott előadást. Az előadás keretében színházi újságokból, lemezekből, képekből rendezett kiállítást tekintették meg az érdeklődők.

2001. február 25-én Berzsényi Dániel halálának 165. évfordulóján istentisztelettel, szavaltokkal egybekötött emlékezést tartottunk a szalóki református templomban. Április 25-én, a pápai Esterházy-kastélyban mutattuk be a Berzsényi Társaság millenniumi antológiáját, a *Psalmus Hungaricus Fehér Ildikó, Ó. Szabó István és Havas Judit* színművészek tolmácsolásában. Május 20-án a szalóki evangélikus templomban Veres Péter Emlékülést rendeztünk, amelyen Kövy Zsolt kollégiumi főigazgató, a Magyarok Világszövetségének megyei elnöke tartott előadást a népi írók kiemelkedő személyiségeiről. Július 8-án a Pápa mellett vívott írászi ütközet és Szalóky Sámuel hősi halálának évfordulója alkalmából a szalóki evangélikus gyülekezet termében díszünnepséget tartottunk. Az ünnep szónoka dr. Pusztai Erzsébet államtitkár volt, előadója Huszár János Bél Mátyás-díjas helytörténész. Október 6-án, az aradi tizenhárom emléknapián Batthyány Lajos kormányfőre emlékeztünk, s gyertyagyújtással hajtottunk fejet a 13 tábornok emlékére a szalóki II. világháborús emlékműnél. December 14-én a nagy múltú Pápai Református Kollégiumban Szalóky Károly emlékülést tartottunk. A Pápa-vidék utolsó parasztköltőjéről, polihisztoráról Nagy Lajos ajkai múzeumvezető, Kövy Zsolt és Enyingi Szabolcs tanárok emlékezett meg. A rendezvényt *Harangozó Zsigmond*, a Megyei Közgazdász elnöke nyitotta meg. Az emlékülés keretében átadásra kerültek a Szalóky Károly tiszteletére meghirdetett pályázat díjazottjainak ajándékai is.

2002. február 24-én énekekkel, szavaltatokkal tisztelegtünk Berzsényi előtt, április 13-án a pápai HEMO színháztermében Illyés Gyula-Veres Péter-Nagy László emlékműsort szerveztünk, ahol többek mellett előadóként közreműködött Karádi János tanár, Oláh János a Magyar Napló főszerkesztője. Június 29-én a szalóki református templomban és a köztemetőben Szalóky Sámuelre és Kossuth Lajos kormányzóra emlékeztünk 200. születési évfordulóján. Ünnepi beszédet Gógös Zoltán, Pápa és térsége országgyűlési képviselője mondott. December 13-án a Baráti Klub öt éves évfordulója alkalmából a pápai Jókai Könyvtár olvasótermében Felsőrákosi T. Mihály erdélyi származású, Ajkán élő költővel „Túlso Parti” című kötetének megjelenése alkalmából adventi író-olvasó találkozót tartottunk.

2003. március 21-én Ajka város Múzeumában „Népi írók a magyar megmaradásról” címmel rendeztünk irodalmi-történelmi előadást, melynek keretében átadásra kerültek Fekete István: *A koppányi aga testamentuma* című műve megjelenésének 65. évfordulója tiszteletére meghirdetett képzőművészeti pályázat díjai is. A rendezvény előadója dr. Dobszay Károly, a NIBT országos elnöke volt, a rendezvényt dr. Horváth József, a Veszprém megyei Közgazdász Kulturális Bizottságának alelnöke nyitotta meg. Június 26-án Szalóky Sámuel születésének 175., halálának és az írászi csatának 154. évfordulója alkalmából a Pápai Várostartó Honismereti Körral koszorúzást és megemlékezést tartottunk Nemesszalókon. Versekkel, dalokkal Csukárdi Tibor költő és Szabó Árpádné népdalénekes működött közre. A jelenlévő lokálpatrióták gyalogmenetben felkeresték a zsidó temetőt, s a falu nevezetesebb helyeit, valamint a polgármesteri hivatalban fehér asztal mellett tanácskoztak.

Mint a klub létrehozója, vezetője, szervezője úgy érzem, hogy tagjaink a rendezvényeinken résztvevő honfitársaink minden értelemben tanulságosnak vélik a Szalóky Sámuel Baráti Klub – a Berzsényi Társaság Pápa és környéke Tagcsoportjának – hat esztendőes tevékenységét, s fontosnak azt, amit történelmünk, elődeinkről, szűkebb pátriánktól örököltünk.

Iff. Kerecsényi Zoltán

Dala József emlékére (1930–2001)

Jó adottságokkal rendelkező, közéleti gondolatgazdag helytörténész, kutató személyiség hagyott itt bennünket. Illett rá a jelző: *Kemenesalja mindenese*. Ezer szállal kötődött e szép vidékhez, melynek múltjából, értékeiből igyekezett minél többet felmutatni. Sokan ismerték a megyében és annak határain túl. Hasznos összeköttetéseket ápolt az ország különböző részén élő tudós és író barátaival. Maga kereste a kapcsolatokat, de őt is keresték, mert tudták róla, a jó ügy szolgálatában számíthatnak támogatására. Volt idő, amikor ez a támogatás sokat jelentett egy-egy művész, író számára.

Jött a szomorú hír, Dala Jóska elment. A megdöbbenő közlés hallatán egy korábbi beszélgetés emléke jelenik meg előttem. Az őszi tájat, a természet változásait csodáltuk a hegyen, amikor a szemben lévő lugasról, egy színeit még őrző szőlőlevél hullt alá. „Látod, ez egy intés életünk folytatására” – mondta, és még hozzátette: „ha egyszer majd menni kell, jó lenne ilyen gyorsan végezni”. Így ment el, hirtelen és váratlanul.

A köcski körjegyzőségen kezdett dolgozni. Tehetsége révén hamar kiemelték környezetéből. Évtizedeken keresztül volt választott tisztségviselő, vezető, Jánosházán elnökhelyettes, Celldömölkön a Járási Tanács, a Járási Hivatal, a Városi Tanács elnöke. Több köztisztület irányításában a kor engedményei és korlátai között végezte nem könnyű feladatát. „A lakosság, a vezetők, a közösségek összefogása, a közhangulat vitte előre az ügyeket és teremtett új értékeket” – nyilatkozta e korszakára utalva. Később a megyei kastélyprogram eredményes megvalósításán dolgozott. Elkötelezett híve volt a honismereti mozgalomnak. Életeleme volt a kutatás, a szellemi, a tárgyi emlékek gyűjtése, feldolgozása. Évtizedeken át gyűjtött, gazdag helytörténeti anyagát a létesítés alatt álló városi múzeumnak adják át az örökök.

Tudott lelkesedni, másokat lelkesíteni – mindehhez jó szervezőkészség párosult. Példaértékűen tudta összekapcsolni hivatali dolgait a táj szeretetével, ebből maradandó alkotások születtek. Azzal, hogy felkarolta Eötvös Loránd fizikus, Gáyer Gyula botanikus, Kresznerics Ferenc nyelvész és mások szellemi örökségét, tudománytörténeti hely lett Celldömölk, amit bővít a Ság-hegyi Tájvédelmi Körzet, a tanösvény, a múzeum létrehozása, a trianoni kereszt ügyében való gondoskodása.

Fontosnak tartotta irodalomtörténeti emlékhelyeink ápolását, bővítését. Közel állt szívéhez Berzsenyi öröksége, Petőfi ostffyasszonyfai, Weöres Sándor csöngői, Bertha Bulcsu nemeskeresztúri kötődésének széleskörű megismertetése. Köztéri szobrok, emlékházak, emléktáblák jelzik tevékenységét. Weöres Sándorhoz fűződő kapcsolatának dokumentumai a csöngői szülőházban létesített múzeumba kerültek.

Irányításával készült el valamennyi kemenesaljai község krónikája, aminek országos visszhangja lett az 1970-es évek elején. 1966-ban indult a Kemenesaljai Napok rendezvénysorozat. Gazdag és színvonalas programjai, köztük a kráterhangverseny, ezeket vonzottak és vitték jó híreket. Tervei között szerepelt egy összegzés a Kemenesaljai Napok 25. évéről. Sajnos, ez már elmaradt, mint annyi más terve, aminek összefüggéseit ő ismerte igazán.

Hasznosan tudta lefoglalni magát, valamit mindig tervezett. Alkotó módon tárolta magában a szerzett információkat és amikor úgy érezte, közlésre érett, tanulmány, cikk, kiadvány, tudományos ülés és kiállítás keretei között a nyilvánosság elé tárta. Az őt foglalkoztató gondok között többször szóba került, a helyi sajtó indítása. Amikor ez megvalósult, szerkesztőbizottsági tagként írásaival segítette a folyamatos megjelenést.

Tagja volt több civil szervezetnek, köztük a Berzsenyi Társaságnak, vezetőségi tag a Weöres Sándor Társaságban, elnöke a Sághegyért Alapítványnak. Életének külön fejezete a táj, ezen belül a Ság-hegy. Érzelemgazdag írásai ezt jól tükrözik. Ragaszkodásában benne van a jelen, a múlt, a hagyománytisztelő és a megújulásra irányuló törekvése, a szőlő- és borkultúra, az idegenforgalom fellendítésének támogatása.

Talán a sors akarta így, utolsó nagy kiállítása éppen a hegyről szólt. Mintegy összegzésként mutatta be, mit jelentett a maga és az itt élők számára a szőlő, a hegy, a pince nyugalma, a kemény munka, a természet közelsége. Érzékelhettük rendszerező, alkotó munkáját. Ott volt a kimondatlanul még egy fontos elem: az értékmegőrzés. Utolsó időszakában – a már említett kiállításon túl –, szülőfalujában, Köcskön, közreműködésével nyílt meg a falumúzeum. Oroszlánrészt vállalt a Bazsi határában lévő Berzsényi-emplék hely megújításában, ahonnan a költő Niklára menvén, visszatekintve még látta a Ság-hegyet és írta gyönyörű versét: Búcsú Kemenesaljától.

Dala Jóska elment. Akaratát tiszteletben tartva barátai, ismerősei gondolatban hajtják meg fejüket hamvai előtt.

A hegy déli oldalán, a Tündérvölgy felett áll egy harangláb, melynek terve, a millennium tiszteletére, tőle származik.

Lassan minden kellék a helyére kerül és első alkalommal, rá emlékezve távolabbra hangzóan érte szólt a harang.

Káldos Gyula

Gábori Imréné (1929–2003)

Nagyon nehéz szívvel mondom ki: ismét elment valaki közülünk, újra szegényebbek lettünk egy kedves arccal, egy sokoldalú, gazdag életutat bejárt jóbaráttal. Csendben és gyorsan távozott szinte időt sem hagyott szeretteinek a búcsúzásra. Távozásában is volt valami határozottság mint életritmusában, valami megfellebbezhetetlen eltökéltség. Életét és most halálát is a gondviselésre bízta Gábori Imréné, született Fridel Erzsébet Mária, mindannyiunk Zsóki, kinek-kinek Zsóka nénije. Készen állt a „hosszú útra”, ezért úgy élte napjait, hogy minden idejéről el tudjon számolni, fontosnak tartotta, ne múljon el hiába, haszontalanul egyetlen perce sem, amit mások javára fordíthat. Akart és tudott a kapott talentumaival jól sáfárkodni, erre teljes élete a bizonyíték. Életeleme volt a jókedvvel végzett munka, a teljességre törekvő feladatvégzés, a példamutató pontosság. Mindezt áthatotta a lényéből fakadó önzetlen szeretet, amivel a munkájában érintetteket megközelítette és megajándékozta. Életvitelére és emberi magatartására jellemző volt a végtelen szerénység, noha kiemelkedő teljesítménnyel büszkélkedhetett volna a közéletben a tanári pályán, a szak- és egyéb irodalmi alkotásokban, a honismereti és népiismereti munkában és a hitoktatásban.

Tanítói képesítést 1948-ban, tanári oklevelet 1957-ben, vegyészi diplomát 1976-ban, hitoktató végzettséget 1995-ben szerzett. Tudásának továbbfejlesztését szolgálta egy kétéves matematika-fizika-kémia komplex tanfolyam, továbbá az egyéves kémia szakmai módszertani tanfolyam és egy kétéves környezetvédelmi előadói tanfolyam.

Harminc éven keresztül oktatott kémia-biológia szakos tanárként Pécsen általános és középiskolákban, mellette 8 éven át volt Pécs Város Tanári Osztályfőnöki munkaközösségének vezetője. Tizenhat évig kapta kitüntető megbízatásként azt a feladatot, hogy mint kémia-biológia szakfelügyelő vezesse és szervezze a tanárok módszertani továbbképzéseit. Ugyancsak nagy elismerést jelentett a Szegedi József Attila Tudományegyetem „Output-orientált értékelési és megtanítási stratégia” kísérlet vezetői feladata. Tudását, rátermettségét ismerte el az

Országos Pedagógiai Intézet azzal, hogy reá bízta egy komplex tanfolyam vezetését általános iskolai kémia és biológia szakos tanárok részére. A sort folytathatnánk a középiskolai kémia szakos tanárok részére tartott komplex tanfolyamokkal, továbbá a kémia tantárgy tantervi követelményeinek kipróbáló-értékelő-irányító munkájával. Ezeket a feladatokat ugyancsak az Országos pedagógiai Intézettől kapta.

Ugyanakkor nem csak szorosan vett szakterületén vállalt feladatokat. Korán felismerte, hogy szükség van a honismereti munka önkéntesére. Ez készítette arra, hogy 1962-től 2002-ig, tehát negyven éven keresztül honismereti szakkört vezessen, hozzá kell tennem, igen jó eredménnyel, 1988-tól az Országos Honismereti Szövetségnek elnökségi tagja volt 2001-ig, ezt követően tiszteletbeli tag volt haláláig. 1988-tól elnöke a Baranya Honismereti Egyesületnek a 2000-ben történt lemondásáig, melytől kezdődően örökös tiszteletbeli elnökké választottuk. Tagja volt haláláig a pécsi kereszténykör elnökségének, valamint a Magyarok Világszövetsége baranyai szervezetének, ahol bizottsági tagként tevékenykedett. Jelentős volt hitoktatói tevékenysége, amit hivatástudattal és nagy örömmel végzett.

A honismereti oktatói, ismeretterjesztői munkásságához kapcsolódóan ipartörténeti, néprajzi, művelődéstörténeti kiállítások sorát rendezte meg Pécsen és más baranyai településeken. Ezekből néhányat, címeik szintjén érdemes megismerni: Iskolatörténeti kiállítás Pécs-Meszesen, Bányászati kiállítás Pécs-Meszesen és Pécs-Szabolcs, Pécs-Szabolcs falu néprajz és kultúrtörténeti témájú kiállításait 1987-től évente megrendezte; baranyai ételek – gasztro-nómiai kiállítás a Baranya-házban „Honfoglalás kori ételek” címmel került bemutatásra.

Jelentős volt irodalmi tevékenysége is. Ezúttal csak a nagyobb lélegzetvételű munkálataiból szemezgetek: Mecsekszabolcs monográfiája; Környezetvédelem; Példarendszer a megtanítási stratégia anyagához; feladatlapok szerepe az általános iskolai kémiaoktatásban; Hatékonyabb kémiaoktatás-algoritmusok; A szakfelügyelet metodikája; A szakfelügyelő munka gyakorlata. Cikkei, írásai jelentek meg a természet Világában, a Természettudományok Tanításában, a Módszertani Közleményekben, a Baranyai Művelődésben, a Honismeretben, a Baranyai Honismereti Írásokban, a Diskursusban, a Képvárosban, a Déli Városrészben és a Kapocsban. E kiadványokban közölt írásainak száma 173. Szerkesztésében jelent meg a Baranya Honismereti periodika 1996-ban és 2000-ben, a Karitás Újság, Pécs 1994-98., Csenedesítés, Pécs-Szabolcs 1991-1997., Meszes története-monográfiája, Templom épül Gyárvároson, 1998., Hetven éves Pécs-Gyárváros temploma – monográfiája.

Végezetül álljon itt a kitüntetések, oklevelek és elismerések sora, mellyel díjazták, jutalmazták, elismerték élete során kifejtett magas szintű munkásságát: 1962: Országos novella pályázat II. díj; 1964: Vértanúság plakett; 1974: Kiváló Úttörővezető érem (kémia szakkört díjazták); 1977: Úttörővezetői Érdemérem (helytörténeti szakkört díjazták); 1979: Országos kémiai pályázat II. díj; 1983: A Gyermekért Érdemérem; 1984: Pedagógus Szolgálati Emlékérem; 1986: MTA Néprajzi Osztályának elismerése; 1997: Honismereti mozgalomban végzett kiemelkedő munkáért arany plakett; 2001: Baranya megye honismereti és helytörténeti munkájának évtizedes irányításáért oklevél; 2002: Meszes kultúrájáért végzett kiemelkedő munkájáért oklevél a Baranya Megyei Önkormányzati Közgyűlés elnökétől.

Záró gondolatként idézem két mondatát egy hozzám írt, 2003. augusztus 6-án kelt leveléből: „Szeretném befejezni megkezdett munkámat, de lehet, hogy erre már rövid az életem. Addig is erő és képesség szerint, amennyire lehet...” Tette mindezt, mint hűséges feleség, aki társa elvesztését sokáig és nehéz könnyekkel siratta, – mint drága és gondos családanya, és unokáit végtelenül szerető, szemüket csodálatos értékekre felnyitó nagyanja. A 31 éve, évenként megrendezett Honismereti Akadémiának hűséges résztvevője volt, ahová unokáit fiatal koruktól rendre magával vitte. „Nekem ez a szabadságom és pihenésem, unokáim számára pedig a nagyanyai ajándék” – mondta egy alkalommal.

Meggyőződése, hogy képességeinek legjavát adva, de messze fizikai erején felül teljesítette az őrmaga elé kiszabott feladatokat. És bármennyire is szeretne volna befejezni megkezdett munkáit, nem tehetette, mert ahogy ezt Ő mondta volna: Odafönntről másként rendelkeztek.

Mi, akik tiszteltük, becsültük és szerettük Őt, hálás szívvel mondunk köszönetet Neki és Annak, Aki Őt adta, mindazért, amit tett a közösségért, miértünk. Kívánjuk, legyen teljes a nyugalma Pécs-Szabolcs, a Mecsek ölében meghúzódó csendes temetőben.

Dr. Simor Ferenc

Kogutowicz Manuela

(1921–2003)

A nagy térképész, Kogutowicz Manó unokája 1921-ben született Nagyszentmiklóson (Sînnicolau Mare, Románia). Apja a három fiú közül a legfiatalabb, Kogutowicz Lajos térképész alezredes, több jelentős kartográfiai munka szerzője. Tanári diplomáját a szegedi egyetemen szerezte földrajz-francia szakon. Az ötvenes években Budapesten, a Kartográfiai Vállalatnál, majd a Hadtörténelmi Térképtárban dolgozott. 1957-ben Washingtonban, a National Geographic térképészetében kapott állást, mint Kelet-Európa szakértő. Apja, nagyapja tehetségét örökölte, németül, franciául, olaszul, angolul tolmács szinten beszélt. Jelentős szerepet vállalt a földrajzi nevek azonosításában.

1977. évi nyugdíjazása után több amerikai városban tartott ismeretterjesztő előadásokat. Washingtonban külföldi turisták idegenvezetését vállalta. A nemzetközi helyzet enyhülésével egyre több magyar kutató jutott el Amerikába. Útjukat hathatósan segítette Manuela – Manóka –, ahogyan őt barátai nevezték.

1998 után szív- és érrendszeri betegsége súlyosbodott. Első agyvérzéséből felépülve új gépkocsit vásárolt, amelynek 180 dolláros havi részlete 2012-ben jár le. A 82 éves kartográfus 2003. január 8-án hunyt el egy elfekvő kórházban. Utolsó kívánsága szerint koporsóját Berkeley Springs-ben (Washingtontól keletre, 200 km), a Magyar Szabadságharcosok Tanyája Alba Regia kápolnája altemplomában helyezték el. Emléktábláját nemrég avatták.

Dr. Kisari Balla György

Tízéves a Magyarországi Egyházi Levéltárosok Egyesülete

1993-ban az egyházi levéltárosok konferenciát tartottak Debrecenben, ahol a jelenlévők Kormos László felhívására elhatározták, hogy létrehozzák az egyházi levéltárosok egyesületét. 1994-ben, váci konferenciájukon az alapszabály elfogadásával hivatalosan is megalakult a Magyarországi Egyházi Levéltárosok Egyesülete. Az elmúlt tíz év egyesületi munkájáról ad számot a Szabadi István szerkesztésében megjelent „...Hogy mindnyájan egyek legyünk...” című jubileumi kötet. Hegedűs Erzsébet előszavában felidézi az emlékezetes konferenciát, ahol az alapítók elhatározták, hogy egybegyűjtik a magyar egyházi levéltárosokat, nemcsak az anyaországban, de azon kívül is. A tanulmányok sorát Szabadi István írása nyitja meg, amelyben áttekinti az egyesület múltját az évenként megrendezett konferenciák munkássága nyomán, ismerteti a debreceni, a váci, a soproni, a budapesti, a nyíregyházi, a pápai, a kolozsvári, az esztergomi, a sárospataki és a kalocsai előadásokat. Hegedűs Erzsébet az egyesület nemzetközi kapcsolatairól értekezik. Hudi József az egyházi levéltárak publikációs tevékenységét mutatja be, hangsúlyozva, hogy az egyházi közgyűjtemények egyre fontosabb szerepet játszanak a nyilvánosság előtt. Baier Helmut az egyházközségi krónikák és lelkészletrajzok fontosságáról szól. Dóka Klára az egyházlátogatási jegyzőkönyvek értékét bizonyítja, Kisasszony Éva az Állami Egyházi Hivatali iratanyagát mutatja be, Kormos László tanulmánya a református egyházi levéltárak iskolatörténeti forrásaira hívja fel a figyelmet. A tanulmányok zöme a felekezeti levéltárakat mutatja be.

A kötet tartalmazza a Magyarországi Egyházi Levéltárosok Egyesületének Alapszabályzatát és a konferenciák jegyzőkönyvét huszonhárom fotóval. A szép kiállítású kötet nyomdai munkáit a Tiff Bt., Debrecen készítette. Kiadó a Magyarországi Egyházi Levéltárosok Egyesülete. (Bp. 2003.)

Gazdag István

KÖNYVESPOLC

Magyarország századai

Válogatás ezer év dokumentumaiból
1000–1956. Szerk.: Tóth Béla

2003. második felében látott napvilágot az a forrásgyűjtemény, amely az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Jogtörténeti Tanszéke és a Magyar Országos Levéltár együttműködésében készült el. A kiadvány több szempontból is hiánypótlónak tekinthető. Elsősorban a jogtörténetészek és a levéltárosok ilyen jellegű közös munkálkodása érdemel figyelmet. Mivel a jogfejlődés kutatása nem alapulhat csak az egykori jogszabályok vizsgálatán, a mindennapi gyakorlat feltárása – a levéltárakban található iratok tanulmányozása – mutatja meg, hogy mit tekintettek egykor hatályos normának, amelyből következik, hogy a joghistoria művelése nem történhet meg a levéltárakban fellelhető iratok feldolgozása és a levéltárban dolgozó szakértő munkatársak kutatásai nélkül.

Az utóbbi években születtek olyan dokumentumgyűjtemények, amelyek tartalmazzák az archívumok mélyén fekvő, jogtörténeti szempontból fontos forrásokat, azonban vagy az időbeli korlát (Levéltárak – kincstárak. Források Magyarország levéltáraiból (1000–1686). Közreadja: Blazovich László – Érszegi Géza – Turbuly Éva. Bp. – Szeged, 1998) vagy az oktatás speciális igényei (A magyar jogtörténet forrásai. Szemelvénygyűjtemény. Szerk.: Mezey Barna. Bp., 2002) miatt nem lehettek ennyire átfogóak, mint a Magyarország századai című kiadvány.

Főként a középfokú oktatásban tudják majd hasznosítani ezt a forrásgyűjteményt, de fontos ismereteket szolgáltat a történelem és a jogfejlődés iránt érdeklődőknek is. Ugyanakkor mind a jogász-, mind a történetképzés során is jól használható, mivel olyan dokumentumokat is tartalmaz, amelyek az adott történelmi és jogi szituációt több szempontból is megvilágítják (pl.: Deák Ferenc májusi levelei a Habsburgokkal való megegyezés körvonalairól, 1865). A gyűjtemény messzemenően kielégíti a jogtörténeti igényeit, mivel pontosan közli az egykori jogszabályok szövegét, eloszlátva az ismeretterjesztő irodalomban a tartalmi idézésből fakadó esetleges félreértéseket. Sok olyan jogforrást és dokumentumot találhat meg benne az olvasó, amelynek visszakeresése a laikusok számára komoly nehézséget okozna, de itt együtt, minden érdeklődő számára rendelkezésre állnak. Nagyon lényeges, hogy a források válogatói nemcsak a jogforrásokat tartották szem előtt, hanem a joghistoria szempontjait is figyelembe vették, mert a tényleges gyakorlati dokumentumait is közzétették. Ennek különösen a szokásjog időszakára vonatkozóan, a kodifikációs munkálatok előtt van jelentősége. A kiválasztott törvények, oklevelek,

összeírások, levelek, békeszerződések bemutatják azokat a modernizációs törekvéseket, valamint ezeknek a hatásait is, amelyek Magyarországon a XI–XX. század során megjelentek.

A kötet szerkezeti szempontból három részre bontható, egy rövid „szótár” után közvetlenül az előszó következik, majd pedig a források időrendben. Az idegen kifejezések szótarszerű döntően a középkori dokumentumok helyes értelmezéséhez nyújt segítséget. Ugyanakkor a mai magyar nyelvben már nem használt, kevésbé gyakori szófordulatokat a közreadók a lábjegyzetekben magyarázzák meg (pl.: Bethlen Gábor politikai végrendelete, 1629).

Mezey Barna tömör bevezetője hangsúlyozza azt a tételt, mely szerint Magyarországnak a nyugati régióhoz viszonyított állandó lemaradását a felülről jövő intézkedésekkel próbálták csökkenteni. A döntések általában jogszabály alakjában jelentek meg, tehát a magyar történelem fontosabb dokumentumai között feltétlenül szerepelnie kell ennek a forrástípusnak. A szerző szerint azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a jogszabályok csak akkor érvényesülnek, ha a társadalom elismeri létjogosultságukat, és az emberek egymás közti viszonyaikkban alkalmazzák ezeket. Ez a magyarázata annak, hogy a legkülönbözőbb iratok kerültek be a gyűjteménybe.

A forrásokat az összeállítók három korszak szerint rendezték, minden dokumentumot elláttak egy rövid tájékoztató jellegű ismertetővel. A néhány soros bevezetők egyes esetekben csak a történelmi helyzetről adnak általános képet (pl.: Szent István törvényei, 1000–1038), legtöbbször viszont a forrás keletkezési körülményeivel kapcsolatos információkat is tartalmazzák (pl.: Boldog Ilona legendája, 1270 körül; I. Lipót király oklevele Erdély kiváltságairól, 1691; az ónodi országgyűlés határozatai, 1707; az 1894. évi XXXIII. tc. az állami anyakönyvezésről). A dokumentumokat alapos jegyzetapparátussal látták el, gyakran igen gondosan beazonosítva minden személyt, akit megemlít az oklevél (pl.: IV. Kun László megjutalmazza híveit, 1273).

Érszegi Géza a mohácsi csatáig terjedő időszakból 187 oldal terjedelemben 87 dokumentumot válogatott ki. A korszakra jellemző szokásjog miatt ezek döntő része privilegiumlevél (pl.: a kehidai oklevél, 1232; armális Muronyi Weer Andrásnak, 1509), egyházi intézmény alapítólevele (pl.: az almádi monostor, 1121), hivatali utasítás (pl.: eljárás cselekmények módjáról, 1300 körül), nemzetközi szerződés (pl.: I. Károly fia László és Anna cseh hercegnő házassági szerződése, 1327), irodalmi alkotás (pl.: Boldog Ilona legendája, 1270 körül), pápai intézkedés (pl.: Callixtus pápa elrendeli az esti

harangszót, 1456), magánjogi szerződés (pl.: Csáki Gábor zálogba adott birtokairól, 1511) vagy magánlevél (pl.: diákok levele szüleikhez az iskolai életéről, 1451). Utóbbi forrás a korabeli zsebpénzviszonyokra tartalmaz egy kedves utalást: „Különben tudjátok meg, hogy a tejet nagyon szeretjük, ezért küldjétek nekünk egy tehenet.”

A II. Lajos halálától a kiegyezésig terjedő időszakból 122 oldalon 67 dokumentummal ismerkedhet meg az olvasó *Dóka Klára* munkája nyomán. A források áttanulmányozása során észrevehető, hogy a különböző törvények (pl.: áprilisi törvények, 1848) és rendeletek (pl.: türelmi rendelet, 1781) nagyobb arányban fordulnak elő, mint az előző korszakban. Ennek egyik oka, hogy az abszolutista kormányzat, majd az igen lassú kodifikáció bizonyos területekről elkezdte kiszorítani a szokásjogot. Az élet egyre több olyan szelétét igényelte szabályozni, amely korábban nem igényelt állami beavatkozást, ilyen például az oktatás (Ratio Educationis, 1777 és 1806). Ennek a terjeszkedési törekvésnek a jele az összeírások és népszámlálások megjelenése, amelyből többet is megismerhet az olvasó (pl.: manufaktúrák összeírása 1780–1790). A közreadó a jogszabályokon belül úgy válogatott, hogy ne csak a „nagypolitika” szemszögéből fontos törvények kerüljenek be, hanem a mindennapi életet megkönnyítő döntések is (pl.: 1836. évi 26. tc. a Pest és Buda közötti állandó híd létesítéséről). Az egyes uralkodói elképzelések gyakorlati megvalósítását nagyon jól bemutatja *Dóka Klára* azzal, hogy *Mária Terézia* úrbéri rendelete mellett Győr vármegye Bezi nevű községében felvett jegyzőkönyvet is közzé tette. Ezek mellett természetesen helyet kaptak kiáltványok (pl.: Thököly Imre kiáltványa, 1684), békeszerződések (pl.: karlócai béke, 1699), visszaemlékezések (pl.: Henrik szász herceg leírása Buda visszavételéről, 1686), politikai nyilatkozatok (pl.: Ellenzéki Nyilatkozat, 1847), híres levelek (pl.: Kossuth Cassandra-levele, 1867), vallási kérdésekben tett állásfoglalások (pl.: a reformátusok debreceni hitvallása, 1562) vagy politikai reformtervek (pl.: Kollonich Lipót betelepítési terve, 1688). Ebben a fejezetben nem találkozhatunk olyan személyes hangvételű magánlevéllel, amely nem közismert politikustól származik (pl.: Széchenyi István a Nemzeti Kaszinóról, 1827–28), hanem például vidéki kisnemesről, jobbágytól vagy városi polgártól.

A kiegyezéstől az 1956-os forradalomig terjedő időszakból 207 oldal terjedelemben 53 forrást tett közzé *Soós László*. Ezek közül csak 16 olyan dokumentum van, amely kiáltvány, felhívás, nemzetközi szerződés vagy politikai szónoklat, tehát nem jogszabály. A törvények és rendeletek válogatása némi következetlenséget mutat, mivel nem szerepelnek a dualizmus időszakának modern polgári állami berendezkedést megteremtő törvénycikkei (pl.: 1869. évi IV. tc. a bírói hatalomról; 1885. évi VII. tc. a Főrendiház szervezetéről), valamint az egyes jogágak első kódexei (pl.: 1878. évi V. tc. a Büntető törvénykönyv; 1896. évi XXXIII. tc. A bün-

vádi perrendtartásról; 1911. évi I. tc. a Polgári perrendtartás). Helyet kaptak viszont igen nagy terjedelemben olyan törvények, amelyek sem a jogfejlődésre, sem a mindennapi életre nem gyakoroltak nagy befolyást (pl.: 1878. évi XXV. tc. az osztrák-magyar bank létesítéséről). Az összeállító láthatóan nagyobb hangsúlyt fektetett az I. világháború utáni történetek jogforrásokon és kiáltványokon keresztül történő bemutatására. Öröndötes, hogy közlésre került a jelenleg is hatályos Alkotmány (1949. évi XX. törvény) eredeti szövege, így a nem szakemberek számára is nyilvánvalóvá válhat, hogy a mai normaszöveg semmit sem őrzött meg a korábbi megfogalmazásokból. Talán az egyetlen rendelkezés, amely tartalmában a legkevésbé módosult a Szakács Árpád köztársasági elnök által kihirdetett alaptörvény 69. §-a. A megváltozott körülményekhez igazodva ez most így szerepel: 74. § „A Magyar Köztársaság fővárosa Budapest.” A nem jogszabály-szerű dokumentumok pontosan követik a politikai eseményeket (pl.: Ferenc József kiáltványa, 1914; Horthy Miklós kiáltványa, 1944; Nagy Imre felhívása, 1956). Sajnálatos módon ebből a fejezetből nem tudunk meg sokat az emberek hétköznapi életéről. Nem került be a válogatásba egyetlen személyes jellegű dokumentum, levél vagy visszaemlékezés sem, amely a nem csak jogforrásokat tanulmányozni vágyók igényeit is kielégítené. A fejezet ettől száraz, élettelen és nehezen olvasható lett.

Összességében olyan forrásgyűjteményt vehet kézbe az olvasó, amelynek segítségével végigkövetheti a magyar történelem legfontosabb fordulópontjait, eseményeit az államalapítástól a Rákosi-korszak végéig. Belepillanthat az érdeklődő a középkori emberek mindennapjaiba, értesülhet arról, hogy III. István 1162-ben szabaddá tette Farkast, aki Kapuvár ostromát megakadályozta. Átérezheti a XVI. század végi adószedők nehézségeit. Megtudhatja, hogy az 1828-as összeírásban Fejér megye Batta nevű falujában egy tehen napi másfél icce tejet adott. Megismerheti, hogy az első műemlékvédelmi törvény (1881. évi XXXIX. tc.) 50–500 forint közötti bírságot rendelt kiszabni a műemlék rongálójára, valamint honnan ered a „kék” és „zöld” ávos megkülönböztetés. A kötet bátran ajánlható mindenkinek, aki többet akar megtudni hazánk történelméről és jogfejlődéséről. (Bp. 2003.)

Bató Szilvia

GYÜRKI LÁSZLÓ:

Magyar zarándokok és magyar emlékek a Szentföldön

Dr. Gyürki László palesztinológus, bibliatudós, a Szentföld kiváló ismerője és kutatója jelen kötetében jelentős képiusztráció mellett bemutatja a kereszténység felvételével egyidős magyar szentföldi zarándoklatokat, néhány kiemelkedő ma-

gyar zarándokot és a Szentföldön található magyar emlékeket.

A XI. század első felében *Rodulph Glaber* clugni szerzetes írja krónikájában: „Ebben az időben mindazok, akik Franciaországból és Németországból az Úr sírjához kívántak zarándokolni, a szokásos út helyett, amely a tengeren vezetett, Magyarországon keresztül vették útjukat. Itt István király mindannyiukat testvérként, meleg szeretettel fogadta, valamennyit gazdagon megajándékozta és egyben gondoskodott útjuk zavartalanjáról. Mikor azután ennek híre futamodott, a nemeseleknek és a köznépnek megszámlálhatatlan sokasága kezdett errefelé zarándokolni Jeruzsálembe.”

Az 1080 körül keletkezett Szent István Nagyobb *Legendája* már a Jeruzsálemi zarándokházzal tudósít, jóllehet alapításának pontos idejét nem ismerjük (1021–1036 között lehetett). Tény, hogy Jeruzsálemben a zarándokház megépítése serkentette a magyarság búcsújáró kedvét. Történelmi bizonyosság azonban az, hogy Szent István alkotása az 1099. évi véres ostrom alkalmával teljesen megsemmisült. Ezért kellett új zarándokházat építeni, ami Petronilla asszony nevéhez fűződött. A jeruzsálemi oklevelek tanúsága szerint – bár családi nevét nem ismerjük – a diploma egyszerűen úrnőnek nevezi, így minden kétséget kizáróan magyar származású volt a második házalapító. Petronilla asszony két telket vett, egyikén zarándokházat, másikon kórházat építtetett, illetve rendezett be egészen a Szentsír-bazilika törszomszédságában. Az okmányokon így szerepel a neve: *Hospicium Ungarorum*.

Viszonylag pontos oklevelek számolnak be arról, hogy III. Béla – mivel Jeruzsálemben szabad telket már nem talált – *Emmausban* vett házat és birtokot a magyar hercegi párnak, a várat átadta a János-lovagoknak azzal a kikötéssel, hogyha a király vagy családja közül bárki a Szentföldön tartózkodik, az álljon a rendelkezésükre. Szintén eredeti dokumentum tanúsítja azt is, hogy ugyanő fényes fogadtatásban részesítette Barbarossa Frigyes Magyarországon átvonuló kereszties seregét, majd miután ezen hadjáratok sikertelennek bizonyultak, a szomorú hír hallatára III. Béla király is felvette a keresztet és külön kereszties hadsereg megszervezésén fáradozott. 1198. április 23-án bekövetkezett halála azonban terveit meghiusította. Halálos ágyán kisebbik fiát, Endrét kötelezte fogadalmá bevéltetéséhez. Gyürki egyetért *Johannes Zuluardusnak*, a szentsír lovagjának megállapításával, miszerint magyar királyok fogadalmaként zarándokoltak el a Tábor-hegyre, és hogy II. Endre királyunk lehetett az, aki a magyar alapítású pálos szerzeteseknek kolostort adományozott (*A magyar pálos rend története*. Bp., 1938.), a pálosok azonban ezt csak később vehették birtokba. A szerző meggyőződése az, hogy a magyar pálosok 1250–1263-ig lehettek itt, ellentétben *Bozsóki Gerő OFM.* kutatásaival, aki 40 éves tartózkodásról beszél.

A kereszties hadjáratok nem voltak sikeresek. 1291. május 18-án *Akkó* elesével az utolsó talpalatnyi föld is elveszett, és ezzel a katolikus élet teljesen megszűnt a Szentföldön. Közismert, hogy a nehéz helyzetben – talán ügyes diplomáciai érzékknek is köszönhetően – egyedül Szent Ferenc fia tudták tartani magukat. A ferencesek megszerették a Cenákulumot (az utolsó vacsora termét), később a születési barlangot Betlehemben. Szűz Mária sírját a Jozafát völgyében, igaz később a mohamedánok fanatizmusa, valamint a felekezeti viszálykodás ezeket megsemmisítette. Mivel ilyen körülmények között a szent helyek meglátogatása nem tartozott a veszélytelen feladatok közé, az avignoni pápák szigorúan megtiltották, illetve külön engedélyhez kötötték a zarándoklatokat. A szigorú előírás ellenőrzői a ferencesek voltak, és egyben ők gondoskodtak a zarándokok szabad mozgásáról is. 1355-ben megalapították Jeruzsálemben a Sion-hegyen lévő kolostorukat, a ferences egyetemes káptalan pedig 1377-ben jóváhagyta a szentföldi provincia különleges szabályzatát. 1348 februárjában Nagy Lajos – amikor elfoglalta Nápolyt – a többi mellé a jeruzsálemi király címét is felvette. Ennek is szerepe lehetett abban, hogy a hazai oklevél-regesztákban – és természetesen a pápai könyvekben is – megszáporodtak a magyar földről induló zarándokok adatai.

Meg kell említeni, hogy a szentföldi utazás nem csak vallási célzattal történt, a jeruzsálemi zarándoklatok egyik fő célja a Szentsír-templomban történő lovaggá ütés, amely a szegényebb nemeseket és az alacsonyabb sorból feltörő nem nemeseket egyaránt vonzotta. A lovaggá avatást a pápai hatalmak képviselő ferencesek sion-hegyi kolostorának gárdiánja végezte. A sok akadály ellenére a világ minden tája felől érkező zarándokok száma évről-évre emelkedett, és ebből természetesen a magyarok sem maradtak ki. Különösen a ferencesek igyekeztek ezzel élni minden alkalommal, hogy hosszabb-rövidebb időt tölthessenek a szent helyeken.

Az okiratok tanúsága szerint például 1353. február 19-én kelt VI. Ince Pál levele, mely megengedi *Pécsi János ferences testvérnek és Vilmos társának*, hogy a Szentföldet felkeresse. 1359-ben a királyné személyes intervencióra kap engedélyt ugyanezen pápától *Péter* nevű ferences páter. A szentföldi búcsújáró magyarok sorában országos méltóságok is voltak, így pl. *csáktornyai Laczkó István erdélyi vajda*, a későbbi nádor. A XV. században tovább nőtt a zarándokok száma, a nemes Haller család tagjai közül hárman is – *Elek* (+1451), *Erchard* (+1457) és *Pál* (+1474) – jártak a Szentföldön, akiket a custos a Szentsírnál a Szentsír lovagjaivá ütött, ugyanezt tudjuk *Keczel Ulrichről* is, aki 1462-ben vált a Szent-sír lovagjává.

A mohácsi tragédia előtti évtizedekben különösen sok zarándok indult Magyarországról a Szentföldre. Ezek közül kiemelni a kiváló humanista főpap, költő, lelkes művészeti pártoló *Lázló János* erdélyi főesperest, aki tanulmányait Itáliában végez-

te, majd a római Szent Péter Székesegyház magyar gyóntatója lett. Műértésének nemcsak a ma is a gyulafehérvári székesegyház oldalán 1512-ben épült, címerével díszített „Lázói Kápolna” beszédes bizonyítéka, hanem szentföldi zarándoklataival is maradandó emléket hagyott maga után. Első zarándok útjára 1483. június elején indult, *Fáber Félix* ulmi domonkos német barátjának a biztatására. A domonkos atyának köszönhetjük e zarándokút színes és részletes leírását, melyet ugyan latin nyelven készített, (*Fratis Felici Fabri, Evagatorium in Terrae Sanctae, Arabiae et Egypti peregrinationem*), de érdekességgel megjegyezzük, hogy megjelent német nyelven is, sőt utolsó kiadása 1964-ben Berlinben látott napvilágot. A könyv tudósít arról is, hogy a magyar egyházi zarándokoknak a szent helyek látásán kívül más, rejtett céljuk is volt: az idegenbe hurcolt és legtöbbszőr a hittagadásra kényszerített magyar hadifoglyok felkeresése és megvigasztalása. Fáber így jellemzi barátját, Lázói Jánost: „Rendkívül művelt férfi, aki társam maradt akkor is, amikor Szent Katalin sírját felkerestem (...) tömegőrkös magyar ember volt, szót sem értett németül, de jól tudott magyarul kívül latinul, szlávul és olaszul. Nemes, erényes férfi volt, kiváló szónok és csillagász.” A rendkívül élvezetes és lenyűgöző stílusú úti-beszámoló szerint Lázói Jánosnak váratlan drámai élményben is volt része, amikor útjuk során eljutottain Hebronba, illetve Gázába. Néhány mame-luk (az egyiptomi szultán vásárolt rabszolgáiból kiképzett testőrségének tagjai) azután érdeklődött nála, hogy vannak-e a zarándokok között magyarok, majd örömmel ismerkedtek meg az erdélyi főesperessel. Kairóban azonban Lázói nemcsak néhány távoli országba sodródott honfitársára talált, hanem az elhurcolt magyarok valóságos tömegére. Fáber szerint egyetlen keresztény nemzet fiaiból sincsen arányi a mame-lukok között, mint a magyarokból, akik a Níluson túl levő piramisoknál is hűséges kísérőiknek és kalauzaiknak mutatkoztak. Végezetül e szentföldi zarándokról meg kell említenünk, hogy élete utolsó éveit Rómában élte, ahol Vitéz Mihály – nagyemlékű Vitéz János unokaöccse – utódként átvette a Szent Péter-templom magyar gyóntatójának a tisztét, és e minőségében is vigasztalta a messze földről idevetődött honfitársait, gyógyította lelkük sebeit, amíg a pestisjárvány el nem ragadta. Lázói János, mint lelkes magyar ember haló porában is magyar környezetben kívánt nyugodni. Ezért temetkezéshelyül a Coelius hegyén lévő pálos templomot, a *San Stefano Rotondát* választotta. A művészien faragott márvány sírlapon – földombombomban – a halott életnagyságú alakja látható. Fejénél jobbra és balra címere: három összemarkolt nyílvevő. A sírlapon a latin nyelvű körfelírás magyarul így hangzik: „Lázói János erdélyi főesperes, magyar apostoli gyóntató meghalt 1523. augusztus 17-én 75 éves korában”, a halott lábánál elegáns – valószínűleg maga készítette – latin díszítőban megírt vers megkapja az olvasó lelkét: „Natum, quem gelidum vidis ad Istrum, / Romana tegeri viator

urna, / Non mirabere, se exstimabis illud. / Quod Roma est patria omnium fuitque. / Ki a jeges Dunánál jött a világra, / Látod, utas: római sír takarja. / Nincs min csodálkozz, ha arra gondolsz: / Róma volt és marad mindnyájunk hazája. (Jászai Magda fordítása.)

A török uralom előtt Magyarországon a ferences rend obszerváns ágának kb. 60 kolostorának csaknem 1700 szerzetes lakója volt. A hazai krónikás 1514-ben fontos rendi eseményként jegyzi fel a következőket: „Mindenszentek ünnepe táján a már említett *Pécsváradi Gábor atya*, a magyar rendtartomány korábbi előjáró vikáriusa maga mellé vette társnak Pásztói János fölszentelt pap testvérét, és a tiszteendő Generális Atya irásos engedelmével a provinciából eltávoztván Jeruzsálembe ment.” A két ferences utazó Gábor 1518-ban újra magyar földön volt. Élményeit, a látott és hallott dolgokat latin nyelven megírta, könyve az egyik legkorábbi hazai nyomtatott útleírás, és a Szentföldnek első hazai ismertetője, mely Bécsben jelent meg, valószínűleg 1519-ben *Johann Singriener* nyomdájában. „*Compendiosa quaedam, nec minus lectu iocunda descriptio urbis Hierusalem*” címmel. A kötet költségeit Bámfy János a későbbi nádor fedezte, és érdekessége az, hogy ez az érdekesítő útleírás csak 1983-ban jelent meg magyarul. *Holl Béla* fordításában és bevezető tanulmányával, Jeruzsálemi utazás néven, a Szépirodalmi Könyvtár gondozásában. Pécsváradi könyve vitán felül is az egyik legkorábbi hazai útleírásnak minősíthető, és egyben a Szentföld első hazai ismertetője. Szerzője a középkor alkonyán, a mohácsi vész megelőző évtizedben állította össze ezt az irodalmunk és művelődéstörténetünk vonatkozásában pártját ritkító, gazdag írását. A négy részletben megírt, 36 fejezetre tagolt könyvét a szerzetes azoknak ajánlja, akik „fölsötte nagy vágyakozással” szerették volna a Szentföldet meglátni, de különféle okok miatt oda soha nem jutottak el, vagy akik a szent helyeket „testszerint soha sem tudták felkeresni”. A szerző írása hitelességeként hangsúlyozza, hogy a leírt helyeket ő maga felkereste, megnézte, sőt meg is érintette. Leírta pontos nagyságát, távolságát az ismert és használt magyar mértékek szerint. Égtájak szerint csoportosította a szenthelyeket, ahol a központ és kiindulás Jeruzsálem, ami a középkori keresztény felfogás szerint a Föld közepe. Innen indult keleti, déli, nyugati és északi irányba, hogy felkeresse az üdvösség eseményeinek helyeit. Az első leghosszabb fejezet a szent várost írja le, a második rész Betlehemről szól, ezt kiegészíti Egyiptomról, a Sínai-hegyről, és Indiáról hallott és olvasott dolgokkal. A harmadik rész hét fejezete a júdeai-hegyek és a tenger irányába, a negyedik rész, nyolc fejezetben Názáretbe vezet el az olvasót. Leírása annyira pontos, hogy a mai zarándok e könyvvel a kezében min-

denre rátalálhat. Értékesebb megjegyzései az ünnepi szertartásokról, a virágvasárnapi körmenetről, a nagypéntek éjjelének megünnepléséről, különösen azért, mert Pécsváradi művészeti, esztétikai jellegű megjegyzéseit is személyes tapasztalat alapján mondja el. Leírja Jézus keresztjének helyét, az üreget, amelyben a hagyomány szerint a keresztfa állott, és ahová Jézus vére csurgott. Megméri, hogy azokkal is láttassa, akik nem tudtak eljutni ide. Az üreg szélessége „a felszínnél egy arasz-nál valamivel több, olyan formán, hogy az ember feje belefer. Magam áhitatosságából többször is bedugtam a fejemet. Ó, én Istenem! Bárcsak akkor lehettem volna ott, amikor a keresztnek függöttél és a fejemet ugyanott az elé az árok elé fektettem volna, és drágulatos véreddel megöntözhettem volna!”

Pécsváradi Gábor munkája keresett olvasmány lett, hiszen a szentföldi zarándoklatok száma egyre inkább emelkedett, és ezért keresték a megbízható és igényes útikalauzokat. Egy élelmes bécsi kiadó elhatározta, hogy jó üzletet csinál belőle és 1525 táján Farnádi Miklós arianus ferences neve alatt újból kiadta, természetesen a szerző tudta és engedélye nélkül. A korábbi hazai irodalom ezt a kiadást tévesen 1490 körül Bécsben megjelent önyomtatványnak tekintette, míg ennek helyesbítése Széchy Károly nevéhez fűződik, aki az álszerzőt a „hazai irodalom első híres és nevezetes nagy tolvajának” minősítette.

A mohácsi tragédia után a zarándoklatokban gyökeres változás következett be, ugyanis azok erősen megcsappantak. Magyar szempontból említésre méltó azonban az, hogy a három világrészre kiterjedt török birodalom mindegyik tartománya jelentős számú magyar rabbal népesült be. Ebből az időből két szentföldi zarándok nevét kell megemlítenünk, akik embertelen rabságuk során jutottak el szent helyekre, s élményeikről írásos feljegyzést készítettek. A horvát eredetű, de magát magyarnak valló és magyar anyanyelvű *Georgievics Bertalan* Szalkai László esztergomi érsek udvari íródeákja volt (aki egyben gondoskodott kiváló neveltetéséről, latinos iskolázatásáról). A mohácsi csatában az érsek halálát lelte. *Georgievics* pedig minden javától megfosztva bilincsbe verték a törökök és hét ízben adták el különböző rabszolgapiacokon. Tizenhárom évi rabszolgakodás után 1540 táján sikerült a jeruzsálemi ferencesekhez menekülnie. Itt a Sion-hegyén lévő ferences kolostorban tartózkodott egy éven át, majd innen Spanyolországba szöktették, onnan pedig az özvegy Mária magyar királyné németalföldi udvarába Oláh Miklós humanistái közé került. Fogadalmához híven elzarándokolt még Szent Jakab sírjához Santiago de Compostellába, sőt Rómába is. Végül hazatérve Nadasdy Tamásnak, Sylvester János pártfogójának birtokán nevelősködött. A saját és más keresztény rabok viszontagságairól, szenvedéseiről írt beszámolója Antwerpenben 1544-ben – egy időben – több nyelven is megjelent (latin, francia, német, flamand és lengyel nyelven csaknem fél-száz füzetben tájékoztatta olvasóit a törökökről).

Georgievics Bertalan legérdekesebb munkája egy olasz nyelvű könyv, amelyben jeruzsálemi tapasztalatairól számolt be. Ez már mai értelemben vett útikalauz: A Szentföld leghíresebb helyeire tett zarándoklás tükré (*Specchio della peregrinatione delti piu notabili luoghi del la Terra Santa*). A könyv 1554-ben Rómában jelent meg először, elején III. Gyula pápának szóló ajánlás olvasható. A zarándokoknak akar hasznos tájékoztatást adni. Az első rész az utazás előkészületeiről, a második rész a jeruzsálemi templomok ünnepi, liturgikus eseményeiről, a harmadik pedig Jeruzsálemben és annak környékén a nevezetes helyeket veszi sorra. Szól a gyakorlati tudnivalókról, a lelki felkészülésről, ajánlja, hogy elindulás előtt végreteletet kell készíteni. Leírja a szárazföldi utakat, de ezeket veszélyesnek tartotta, ezért a megfelelőbb hajóutat ajánlotta. *Georgievics* 1556-ban halt meg, latin nyelven írott művei azonban még több mint 120 éven keresztül újabb és újabb nyelveken, illetve kiadásokban láttak napvilágot, szinte kivétel nélkül minden munkájában találunk utalást őszinte magyar érzésére.

A mai értelemben vett útleírás a Szentföldről egy törzsökös horvát család egyik ágának egészen megmagyarosodott fiától, a Kőrös megyei *Rasznai Huszti Györgytől* maradt ránk. Husztit 1532-ben Kőszeg ostroma után hurcolták el a törökök, aki korábban a pécsi káptalani iskola növendéke volt. Virtuóz módon idézi fel egyiptomi és szentföldi útleírásában az ókor csodáinak leírását, beszámol a Sinai-hegyre történő utazásáról, ahol a Horeben a görögkeleti szerzetesek látták monostorukban vendéglátó, majd Egyiptomba tért vissza, innen Gázába megy, onnan Jeruzsálembé érkezik. Tüzetesen leírja a Jordán folyót, és megállapítja, hogy nem túlságosan széles, nem is túl mély, hasonló a lipthi Tátrának nevezett havasokból alázóduló Vág folyóhoz, mely Trencsén mellett rohan el. Huszti hosszú vándorlása szerencsés meneküléssel végződött: Rómán, Loreton, Anconán keresztül, Fiumét útba ejtve érkezett vissza 1542-ben hazájába. Élete utolsó évtizedeit *Pozsonyban* élte le. Nyugalmas éveiben fogott hozzá kalandos életének írásba rögzítéséhez. Az első és rövidebb feldolgozás a Sinai-hegy és a Szentföld leírását tartalmazza „*Georgii Husz peregrinatio Hierosolimitana*” címen. Ezt 1549. augusztus 19-én nyújtotta át I. Ferdinánd királynak. Kiadatlan kézirat megvan Bécsben. Tizenhét évvel később készült el második feldolgozása, amely a Szentföldön kívül Egyiptom, Arabia és India leírását is tartalmazza. Munkája életében nem látott napvilágot, de nem maradt hatás nélkül kortársaira: *Isvánffy Miklós*, *Bod Péter* emlékezik meg róla. De Bod Péter és az utána következő nemzedékek sem látták Huszti György útinaplóját, amelynek csak a híre bukkant fel olykor. A múlt században Nagy Iván a vatikáni könyvtárban eredetiben láthatta ezt a valóban méltatlanul elfeledett kitűnő művet, és rövidesen ismertette is a hazai sajtóban.

A gyöngyösi ferences könyvtárban található az 508 lapból álló negyedrért alakú bőrkötésű, szép kódexirással, négy különböző betűtípussal nem is annyira írt, mint inkább rajzolt kézirat. P. Kiss István 1766–1768-ban megírt szentföldi útjának leírását tartalmazza. A szép, ízléses magyarsággal megírt beszámoló a legszebb magyar nyelvű utleírások egyike. Annak ellenére, hogy a történet, az irodalomtörténet, a nyelvész, a vallástörténet, a néprajzkutató egyaránt fontos anyagot találhat a könyvben, kiadására meglehetősen hosszú időt kellett várni, hiszen csak 1958-ban jelent meg Rómában, *Jeruzsálemi utazás* címmel az Anonymus kiadás gondozásában. P. Kissnek valósággal vérében volt az utazás, az 1750-es jubileumi szentévként, 16 éves korában már meztelán végigjárta Rómát gyalogszerrel. Tizenhat évvel később hosszabb könyörgésre kapott engedélyt a szenthelyek felkeresésére. Ezt a második útján örökíti meg a könyvében. A kecskeméti ferences kolostorból indult el, kevés útipoggyással – amely között volt „tényleg kalamárisa” is –, pénz nélkül. Szegénysége miatt nem panaszkodott, egyedül a papír kevés voltát sajnálta. Munkájának frissességét bizonyítja az, hogy tapasztalatait, benyomásait azonnal feljegyezte, és útjáról egészen a Szentföld eléréséig napló formájában számolt be. Leírja a Sinai (itt Sion) hegyet, az utolsó vacsora termét, elvezet a templomra, a Jozafát völgyébe, a Getszemáni kertbe. Végigjárja a keresztutat és megjegyzi, hogy „847 lépések számláltak a Golgota, vagy Kálvária hegyéig, ahol az ártatlan megfeszítetett”. Ellátogatott Betániába is. Betlehem leírásánál lerajzolja a csillagot, amely azon a helyen van a barlangban, ahol Jézus Krisztus született. Betlehemből meglátogatja a „Hegyes tartományt”, Keresztelő Szent János születési helyét, majd a Jordán vízéhez és a 40 napos böjt hegyéhez zarándokol. Jerikóról megjegyzi, hogy „rohatta falu, de bezzeg szép határa (...) Jeruzsálemből a názareti földön való út 24 magyar mér-földet tesz ki” – írja. Megemlékezik a pálos szerzetesek kolostoráról is, mondván „... melyet a magyar királyok építettek eleink a Sz. Földet és a sz. földi szerzeteseket”. A könyv befejező része Magyarországra történő visszautazásának a leírása. 1868. szeptember 9-én indult vissza, Velencéből elzarándokolt Szent Ferenc városába Assisbe, majd 42 napi római tartózkodás után Gracóból még utba ejtette „nagy Mária Tszel”-t, és innen Bécsbe ment, ahonnan hajóval jöttek Vácig. P. Kiss István útinaplójának célja egyértelműen az volt, hogy növelje honfitársaink tudását és ismeretét, s javítsa az általa helytelennek tartott szokásait, ahogy fogalmaz: „amiket láttunk, hallottunk, tapasztaltunk, tanultunk a sz. helyeknek, azokat a magyar hazánkban a mi édes nemzetünkkel közölhessük mind szóval, mind írással”. A jámbor barát elérte célját, annak ellenére, hogy írása nyomtatásban csak két évszázaddal később került a nagyközönség elé, miszerint: „... legalább a csendesen bálítélet nélkül olvasóknak, vagy a könyvet olvasni hallgatónak lelki javakra s hasznokra tehessek és őket is e szent helyeknek látni-való tiszteltetére felelteszhessem.”

A kötet külön fejezetben számol be a ferencesek szentföldi működéséről, a szentföldi biztosokról, sőt megemlíti a hívősvölgyi „Magyar Szentföld” mozgalmat is, sőt még arról is tudósít, beszámol arról, hogy *Szentföld* címmel havi folyóirat 48 000 példányban jelent meg az 1940-es években, mely nagymértékben előmozdította a Jézus szülőföldjének megismerését és szeretetét.

A könyv második része a Szentföld tárgyi magyar emlékeit gyűjti csoportba. Ezek közül kiemelünk a jeruzsálemi osztrák–magyar zarándokházat, melynek alapkövét 1858-ban tették le, de hivatalos működését csak 17 évvel később kezdhette meg. A II. világháború után Izrael állam a zarándokházat az osztrák katolikusoknak adta vissza, így ma is a bécsi érsekség védnöksége alatt áll. Régi magyar–osztrák jellegét már csak a kápolna és a sekrestye színes faliképei igazolják. Sajnálatos, hogy ez ellen – mármint, hogy teljesen osztrák használatba ment át – az elmúlt években senki sem tiltakozott, sem állami, sem egyházi részről, így a magyar zarándokok számára csak a drágán megfizetett hotel maradt.

Egy Szekszárdon született takácsmester, Mérő József, miután elvesztette három gyermekét és a feleségét, 1866 tavaszán kivágta a kertjében lévő diófáját, keresztet ácsolt belőle, tarisznyát akasztott a nyakába, és gyalog elindult a Szentföldre. Nehéz keresztjével végigjárta a szent helyeket, majd azt a ferenceseknek ajándékozva a getszemáni barlangban hagyta. Mérő keresztje 1955-ig volt látható a barlang közepén lévő oszlopon, jelenleg a kereszt emlékéit azonban csak egy kis tábla őrzi, a következő felirattal: „*Bajai Mérő József keresztje magyar honból 1868.*”

Az Olajfák hegyén a karmelita templomban, illetve annak árkádos folyosóján hatvankét nyelven olvasható a Miatyánk. Jelen történetiőrök, Fraknói Vilmos püspök kezdeményezésére a magyar nyelvű tábla a templom mellékolatára került valamikor az 1930-as években, azóta turisták nem láthatják, kicsinyített mása azonban – helyesírási hibáival együtt – a bejáratnál olvasható.

Jeruzsálem egyik legszebb templomában a *Dormitio Basilikában* az oltárkép alatt bevésve jól olvasható *Boldogasszony Anyánk* című himnuszunk első versszaka. Az 1929. évi nemzeti zarándoklat alkalmával született meg a Dormitio magyar oltára elkészítésének gondolata is. A magyar kápolna minden része Budapesten készült, a negyed gömb alakú kupolamozsaikját, Muzsinszky Nagy Endre festőművész katonjai után Zsellér Imre mozaikmester műterme rakta ki. A márványoltárt Král Gyula budai kőfaragó mester készítette ugyancsak Muzsinszky festőművész tervei szerint. Az oltár triptichon képeinek készítéséhez 14 kg ezüstöt használtak fel. A kép alakjainak arca ezüstbe foglalt rekeszes zománc. A kápolna ünnepélyes magyar felszentelése 1931. május 2-án volt, amikor is az oltárba az Árpád-házi szentek és Szent Gellért ereklyéit helyezték el. A Szent Imre életéből vett négy zománcképpel, valamint zománccba rakott

magyar címerrel ékesített kehellyel a Szent Imre év emlékét akarták megörökíteni a jeruzsálemi első magyar szentélyben. A 2000. évi jubileumi magyar zarándoklat során pedig a Magyar Köztársaság Kormánya és a Magyar Katolikus Püspöki Kar az alábbi magyar-angol nyelvű jubileumi emléktáblát helyezte el: „SZENT ISTVÁN KIRÁLY EMLÉKÉRE, AKI SZORGALMAZTA A MAGYAROK SZENTFÖLDI ZÁRÁNDOKLATÁT, KORONÁZÁSÁNAK EZREDIK ÉVFORDULÓJÁN.

1935-ben készült az *Agónia bazilika apszisának magyar mozaikja*, amely szintén Muzsinszky Nagy Endre. Nagybányán tanult festőművész alkotása. A művész úgy ábrázolta a vérellátó Jézust, mint aki az oltár előtt térdel, és kész magát feláldozni a mennyi Atyának. Az alatta lévő magyar címer hirdeti a magyar hívek Szentföld iránti áldozatkészségét. (A magas kort megért művész a Siófok melletti Nagyberényben halt meg 1975-ben.)

A Szentlélek templomban 29 lépcső vezet le a Szent Ilona kápolnához, amit szent kereszt feltárlása kápolnájának neveznek. A kápolna márvány oltárán Szent Ilona bronz szobra áll, a szobrot Miksa főherceg, a későbbiekben szerencsétlen mexikói császár, I. Ferenc József apostoli király öccse állította ide a falon látható címerrel együtt, ami Ferenc József után szintén magyar emlékek minősíthető.

A Jeruzsálem mellett lévő Ain Karem-ben Keresztelő Szent János emléktemplomában, illetve a templom előtti téren Zakariás hálaénekét a *Benedictus*-t olvashatjuk. A magyarok jubileumi zarándoklata óta ez a himnusz megtalálható magyar nyelven is, melyet részben közadakozásból, részben a Makrovilág Utazási Iroda kasszájából Madari Gyula kezdeményezésére állítottak fel, és a tábla alján „HÁLÁBÓL EZERÉVES ÁLLAMISÁGUNKÉRT ÁLLÍTOTTÁK A MAKROVILÁG ZÁRÁNDOKOK” felirat szerepel. A másik magyar emléket a Szent János templomtól elindulva a dombon épült *Látogatás templom* udvarán találhatjuk. Negyvenegy nyelven olvasható a Boldogságos Szűz hálaéneke a *Magnificat* „Magasztalja lelket az Urat...” Az 1939-től felállított magyar tábla újabb bizonyítéka a magyarok Szentföld iránti szeretetének.

Végül a názáreti az *Angyali Üdvözlés* bazilikában lévő Magyarok Nagyasszonya mozaikra hívja fel a követ szerzője a figyelmet, mely 1969-ben Milánóban készült, Moldován István (1911–2000) munkájaként. A szentföldi ferencesek így méltatták az alkotást: „Magyarország sokat szenvedett földje, a Szent István király és igen sok szent hazája Magyarországi Királynéja és Védasszonya” címen értékes mozaik-képet ajánlkozott a názáreti bazilika felső templomának. Moldován István festőművész a vonalak és fogalmak tisztaságával oly finoman és választékosan szép művet alkotott az ő könnyed és gördülékeny stílusában, amely ismeri az imát és a sírást... Így a názáreti bazilika is hirdeti a világnak a magyarok ősi Mária-tiszteletét. A mű pontos címe: Szent István felajánlja a magyar szent koronát Máriának. A szintén nagybányai iskola növendékeként nyilvántartott

Moldován István festőművésznek a felső templomban is található egy csiksomlyói Mária-templom képe, amely az erdélyi magyarok Mária-tiszteletét hirdeti.

Meg kell állapítanunk: sajnálatos az a tény, hogy a könyv magánkiadásban jelent meg. Magyar művelődéstörténetünk vesztesége az, hogy – nyilvánvalóan pénzügyi okokra visszavezethetően –, a színes felvételek gyengébb minőségűek, a képmellékletek és illusztrációk helyenként bizony a kiadótól magasabb műszaki színvonalat igényeltek volna. Mindezek a kritikai észrevételek nem csökkentik a munka rendkívül nagy művelődéstörténeti értékét, hiszen valójában hűzgapótló munkát tart kezében az olvasó.

Hátrányos a magánkiadás a nyilvánvaló kis példányszámban történő megjelenés miatt is, hiszen pontosan a könyvtárakhoz és egyéb közintézményekhez nem jut el; ezért nagyon kívánatos lenne, hogy valamelyik kiadó e kultúrtörténeti, magyarságtudományi értéket összefoglaló könyvet ismételtelen publikálna. Az új kiadásban talán még több versillusztrációt lehetne felhasználni. (A szerző kiadása. Körmend, 2000.)

Udvarhelyi Olivér

Agrárvilág Magyarországon 1848–2000

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum épületében jelentős számú érdeklődő tisztelte meg a címben említett kiadvány öt szerzőjét, hogy tanúja legyen a kötet bemutatásának. Megjelent csaknem az összes élő agrárminiszter, köztük jelenlegi vezetője is, aki ajánlást írt a magyar mezőgazdaság utóbbi másfél évszázadát bemutató reprezentatív műhöz.

Egy századforduló, még inkább, hogy egyben ezredforduló is, mindennél inkább arra ösztönöz, hogy olyan kiadványok jelenjenek meg, amelyek áttekintik egy-egy témakör helyzetét (múltját, közelmúltját). Az utóbbi évtizedben az Agrártörténeti életrajzok, majd egy szokatlanul nagy formátumú és vaskos kötet a magyar mezőgazdaság történetéről sok kérdést megvilágított, ám jelen kiadvány más (és részben több) az eddigi összegzésekénél.

Az 1848–1919 közötti időszakot *Estók János* és *Fehér György*, az 1919–1945 közötti periódust *Gunst Péter*, az 1945-től napjainkig ívelő évtizedeket *Varga Zsuzsanna* tekintette át.

Évezredes államunk gazdasági életét mindeztől a mezőgazdaság társulása jellemezte. Az Európai Unióban viszont már a közeljövőben (hosszabb távon még inkább) a magyar mezőgazdaság helyzete a mostanihoz képest jelentősen megváltozik. Éppen ezért különösen fontos számunkra egy olyan áttekintés, amelyből megismerhetjük, hol tart jelenleg a mezőgazdaságunk, és hogyan jutott idáig.

Aligha szükséges hosszabb indoklás ahhoz, hogy miért tekintette az áttekintés kezdő évének 1848-at. 1848 hozta meg a jobbágyszabadságot, ami nélkül elképzelhetetlen volt a mezőgazdasági korszerűsítés, másrészt sikerült a társadalmi feszültségek enyhítése érdekében is jelentős lépést tenni. Az önkényuralom már nem tehetett semmisé ez a vívmány, ámde erősen megnyirbálta.

Az ezt követő fél évszázadban jelentős változások következtek be a magyar mezőgazdaságban, s ennek tudható be, hogy a könyvbemutatóhoz kapcsolódó előadás során a kötetet bemutató akadémikus az 1867–1914 közötti korszakot a magyar agrárium egyik virágkoraként jellemezte (köszönhetően a Monarchia nyújtotta piaci előnyöknek). A korszerű technika először a piacra termelő nagy uradalomokban jelent meg. A korszerű gépek alkalmazását azonban visszafogta a mezőgazdasági munkaerő-főlösleg. Érdemes idézni az ország egyes régióit jellemző rövid összefoglalást: „A belterjesebb gazdálkodásra való áttérésben a Kisalföld és a Dunántúl járt az élen, az ország nyugati régióját leszakadva követte a Duna-Tisza köze. Az Alföld – a Duna-Tisza közti szőlő-, zöldség- és gyümölcstermelő körzeteket leszámítva – jobbra kitért a búza-kukorica-forgó mellett, és hagyományos módon gazdálkodtak az ország északi, északkeleti peremvidékén. Felvidék és Erdély utaktól, vasutaktól távol eső, zárt hegyvidéki falvaiban szinte megállt az idő.” A XIX. század második felében egyre rohamosabban előrehaladt a hagyományos életmód fölbomlása.

A két világháború között a magyar mezőgazdaság helyzete alapvetően megváltozott. Föl kellett vernie a versenyt a tengerentúli mezőgazdasági termékekkel, s a megszűnt Monarchia helyett a Magyarországot körülvevő új államok gazdaságpolitikája nem kedvezett a magyar mezőgazdasági exportnak.

A Nagyatádi-féle földreform során ugyan 1 millió kat. földet fölöstözttek, azonban továbbra is megmarad a nagybirtok túlsúlya. A mezőgazdasági népesség aránya még mindig a lakosság mintegy felét tette ki, s közülük csaknem milliós tömeg élt a nyomor szintjén. A nyugati (dán és holland) példák ugyan hangzatos reformelképzelések voltak, azonban a magyar viszonyok között nem ezek jelenthették a járható utat.

A második világháború iszonyú pusztításokat okozott a mezőgazdaságban. A lóállomány 60%-a, a sertésállománynak csaknem a fele, a juhállomány 63% pusztult el. Nem maradt kellő mennyiségű és minőségű vetőmag.

Áttekintést kapunk a földreformról, majd a kommunista hatalomátvételt követő erőszakos szövetkezeti szervezési hullámról, a koncepció perекről. A magánparaszti gazdálkodás az 1950-es évek elejére katasztrofálisan visszaesett. A szövetkezetek ezt a termelési kiesést képtelenek voltak pótolni. A falusi lakosság menekült a földektől, egymillió katasztrofális föld maradt megműveletlenül. A drámai helyzetben fordulatot hozott a gaz-

daságpolitikai irányváltás 1953-ban (Nagy Imre), a szövetkezetek nagyrészt felbomlottak.

1956 után, az 1950/60-as évek fordulóján újra kezdődött az erőltetett tsz-esítés. Eleinte a kollektivizálás arányában volt sikeres, hogy a parasztság bekényszerült a közösbe, de azt már nem tudták elérni, hogy ott szorgalmasan, lelkiismeretesen dolgozzanak is. A tsz-ből származó minimális jövedelmet a tagság a háztájijából származó bevétellel egészítette ki.

Az 1960-as évek közepén indult gazdasági reform a legnagyobb és legtartósabb eredményeket éppen a mezőgazdaság területén hozta. Ez volt a magyar mezőgazdaság második nagy „aranykora”. A történeti áttekintés végül az 1980-as évek végén induló tulajdon- és szerkezetváltás rövid bemutatásával zárul. Ez napjainkban is meg-megújuló viták forrása.

A kötet fontos része a Miniszteri pályaképek fejezete. Az arcképekkel illusztrált rövid életrajzok hasznos adattárnak számítanak. Hiányérzetünk csupán annyi, hogy Ambrus Mihály és Takács József esetében hiányoznak az arcképek. A korabeli sajtó és egyéb fényképtárakhoz tüzetes átnézés során egészen bizonyos, hogy ez a hiány is orvosolható lenne. A kötet szerkesztőinek mentességére legyen mondva: a keresésbe befektetett munka valószínűleg nem lenne arányos az eredménnyel.

Az agráriumot érintő fontosabb törvények és rendeletek listája is hasznos eligazító lehet. Az Irodalmi ajánló azonban szűkösré sikeredett. Sűrűbb szedéssel, kisebb betűkkel 31 címmel akár a kétszerese is elfért volna az egyetlen oldalon, amit erre szántak. A kötetet névmutató zárja, ami jelentősen megkönnyíti a keresést. Tegyük hozzá: tárgymutató közlése még fontosabb lett volna. Napjainkban, a számítógépes szövegszerkesztés korában egy tárgymutató elkészítése már korántsem jelent akkora munkát, mint régen.

A kötet jól szerkesztett, lényegre törő, emellett olvasmányos, közérthető. A képanyaga különösen igényesen válogatott. A magyar gazdaságtörténet-írásnak alighanem egyik csúcsteljesítménye az ezredfordulón. Tipográfiailag is igényesen megformált. A szélesebb fő szövegtűkörbe helyezték el a nagyobb képeket, táblázatokat. Színnyomással elkülönítve egy-egy érdekesebb témakört külön kis esszében is megvilágítanak, illetve a hosszabb idézeteket is itt közlik. Az oldalak szélén, a keskenyebb szövegtűkörbe kerültek a kisebb képek, továbbá a kitűnő kronológia.

Az izléses (stílszerű) vázonkötés, a jól megtervezett díszborító (az előlapon légi felvételen egy tanyaépület látszik a környező szántóföldekkel, a hátoldalon pedig 60 kis mozaikkép a mezőgazdaság történetéből), a viszonylag szolid ár (4900 Ft) révén is alighanem sikerre számíthat a kötet. (*Argumentum Kiadó/Magyar Magyar Mezőgazdasági Múzeum*).

Csorba Csaba

LANGÓ PÉTER-TÜRK ATTILA:

Honfoglalás-kori női sír Szentes derekegyházi oldal határteréből

Jelentős új művel gyarapodott a Csongrád megyei Szentes város helyismereti irodalma. A munka nem elsősorban méreteivel és terjedelmével hívja fel magára a figyelmet, hiszen akkor járunk el korrekt módon, ha a füzet szóval illetjük. Mindenek előtt a szép nyomdai kiállítás az, ami azonnal szembeötlő, de ha belelapozunk, mindjárt láthatjuk, hogy a tartalom is több szempontból pártját ritkítja.

Az egyik ilyen szempont egy külső körülmény. A mai Magyarországon a régészeti feltárások szinte minden mást kizáró feladata és éppen ezért anyagi forrása is az új ipari, kereskedelmi beruházásoknak a kiszolgálása megelőző feltárásokkal. Legfeljebb a tapasztaltabb korosztály emlékszik még arra, hogy valaha léteztek kifejezetten egy-egy tudományos kérdéskör megválaszolását célzó, ún. tervásatások. 2002-ben viszont a MTA Régészeti Intézete és az MTA Szegedi Biológiai Központjának Genetikai Intézete sikeresen pályázott a Nemzeti Kutatási-Fejlesztési Programon belül, célként megjelölve honfoglaló eleink genetikai kutatását. Ennek keretében végzett hitelesítő ásatást Langó Péter és Türk Attila ifjú régész, a szóban forgó mű szerzőpárosa Szentes külterületén a Derekegyházi oldal nevű határterén, mégpedig igen nagy sikerrel. Innen származik egy újabb sajtósárgos szempont.

A lelőhelyen levő honfoglalás kori temető a szentesi múzeumot alapító Csallány Gábor 1940-es ásatása révén vált ismertté, de teljes feltárára akkor nem került sor. Így fordulhatott elő, hogy a fiatal kutatók olyan bolygatatlan sírra bukkantak, amely igen sok nemesfém leletet tartalmazott: aranyozott ezüst kaftánvereteket, nagyméretű hajfonatkorongpárt és egyéb ruhadíszeket, valamint láncékszert. A tárgyak jegyzékét a bronz fülbevaló pár, a bronz karperec és a vas ár megemléstével tehetjük teljessé. A színes nyomású kiadványt bőséges ásatási felvételek, tárgyfotók gazdagítják. Az illusztrációs anyagot mintegy koronázza a hátsó borítón elhelyezett rajz, amely az itt eltemetett nő viseletének rekonstrukciós kísérlete. Kiválóan szemlélteti, milyen szerepük volt a fent felsorolt tárgyaknak.

Különösen fontos szempont az a kiadvány utolsó mondata, mely szerint a lelettek megtekintetők a szentesi Koszta József Múzeum kiállításán. Ez a leletgyűjtes ugyanis szinte kapóra jött ahhoz az éppen készülő tárlathoz, amely az egykor itt élt, keleti eredetű népek szkiták, szarmaták, avarok hagyatékát hivatott bemutatni. Dícséret illeti az ásatókat, hogy új felfedezésüket igen rövid idő alatt a nagyközönség elé tárták. Füzetünk tehát elsősorban a múzeumlátogató közönség igényeit hivatott kielégíteni. Ugyanakkor szem előtt tartja a tudományosság követelményeit is bőséges ajánló irodalommal és rövid angol nyelvű összefoglaló-

val. Amíg a szerzők szakfolyóiratban közzé nem teszik tapasztalataikat, a honfoglalás korát kutatóknak is hivatkozási alapul szolgálhat ez a munka. (Szentes, 2003)

Szabó János József

Felvidéki Árpád-kori templomok lexikona I. A Nyitrai Kerület

A szlovákiai Révkomáromban élő mérnök, helytörténész, könyvkiadó Szénássy Árpád a helyi KT Nyomda és Kiadó Kft. tulajdonosa régi elkötelezettség és kitüntetésekkel a honismereti mozgalomnak. Már az 1990-es évek közepe óta jelenteti meg Honismereti Kiskönyvtár sorozatcímével az azóta 200 darabot közelítő kis füzeteket. (Ismerette Tóth József Honismeret 2003/4. sz. 122-123. old.) Ezen – a felvidéki helységek történelmi és művészeti értékeit bemutató magyar és szlovák nyelvű – munkákon kívül több, a történelmi Komárom vármegyéhez kötődő személyiség életrajzát is megírta. Doktori disszertációjában az említett terület élelmiszeriparának múltjával foglalkozott. A *Komáromi sajtó kétszáz éve* címmel a helyi hírlapírás történetéről készített összegző kézikönyvben, kutatási segédletben teljességre törekvően mutatta be a Komáromhoz kötődő folyóiratokat, újságokat.

Hosszú kutatómunka, kézikönyv írás-szerkesztés, mérnöki pontosságra törekvés előzményeként és jellemzőjeként említendő meg a *Felvidéki Árpád-kori templomok lexikona I. A Nyitrai Kerület Szlovákia* című munka. Talán nem véletlen, hogy ezzel csaknem egyidőben jelent meg a Nap Kiadónál Dunaszerdahelyen a *Középkori templomok a Csallóközben* címmel Kovács László és Görföl Jenő könyve. Nincs átfedés a két mű között, de azonos töröl fakadnak. Együtt jelzik azt a törekvést, hogy egy szűkebb-tágabb terület, haza művészettörténeti értékeit is számba kell venni. A szélesebb értelemben vett történelmi ismereteket bővítendő a róla szóló ismeretanyagot rendszerezni és bemutatni elengedhetetlenül szükséges. Ezen ismeretterjesztő munkával is a történelmi tudat mélyítését, a szülőföldhöz való kötődés erősítését lehet és kell szolgálni. Ezt persze sok szempontból eltérő módon teszi a két kötet. Konceptiójuk, felépítésük és szerkezetük eltérő volta ellenére szellemi indítatásuk, összetartozásuk éppoly nyilvánvaló, mint a két sikeres kiadó szlovákiai magyar szellemiséget ápoló, hagyományörző tevékenysége.

A *Felvidéki Árpád-kori templomok lexikona I. kötet* egy hét kötetre tervezett templomlexikon – sorozat első darabjának készült. A mai szlovákiai Nyitrai Kerület, az egykori Komárom, Esztergom, Nyitra, Bars és Hont vármegyék területéről csaknem száz korai egyházi építészeti emléket, a szerző saját, nem régészeti és nem művészettörténeti, inkább szakirodalmi kutatásai alapján ismerteti lexikális tömörséggel, egyéges szerkezetben. A település neve, a templom titulusa, a falu első okleveles említése, a falunév változatok, a történelmi források év-

száma szerint követik egymást a lexikonban. Az alapadatok között leírja a település földrajzi elhelyezkedését, az épületek műszaki adatait. Az építés, átépítések, restaurálások dátuma után fotókkal, alaprajzokkal egészíti ki e tömör dokumentációt, mely adatok részben már az említett Honismereti Kiskönyvtár sorozat készítésekor is rendelkezésre álltak.

A kora Árpád-korban a templomépítkezések legfőbb kezdeményezője és támogatója a kötet elején idézett Szent István-i törvénynek megfelelően a királyi hatalom volt. A hitélet terjesztésére és megszilárdítására behívott szerzetesrendek az európai építészeti gyakorlat terjesztői voltak hazánkban. A rendi regula szerinti hasonlóságok, azonos stílusjegyek figyelhetők meg a tőlünk nyugatabbra épült templomokkal. Ezzel összefüggésben érdemes kiemelni az Árpádok alatt a nyitrai dukátus részét alkotó, a XI. századtól a Hont-Pázmány nemzetség birtokközpontjaként számontartott Bény község négy ismert egyházi épülete közül a premonstratensek által Kisbényben emelt, Magyarországon ritka keresztahajós elrendezésű templomot. Mivel a rend a ciszterrekről vált le, kevésbé szigorú szervezeti keretek között működött, ezért a templom térkapcsolatai sem kötöttek. Ez a középkori magyar szerzetesi építészettől egyik jellegzetessége.

A XI–XII. század során a királyi és egyházi megrendelők mellett világi építetők is megjelentek, akik hatalmuk kifejezésére, megtestesítésére nemzetségi monostorokat emeltek. 1217 előtt épült az Amadé nemzetség Szűz Mária kolostor-temploma, illetve az ugyancsak Bényhez tartozó Apátiában feltárt földesúri templom, ami a környék egyik legrégebbi építménye. E korszakból bőségesen maradtak fenn falusi templomok is, melyek elemi liturgiai funkciót tölthetnek be. Különös, de nem ritka a kör alaprajzú tér (hajó), a *rotunda* templomok típusa.

Az ugyancsak bényi, a XII. században épült, kiváló akusztikájú kerektemplom, temetőkápolna henger alakú falát 12 félköríves ülfülke díszíti. Ez nyilvánvaló utalás a 12 apostolra. Az alaprajz a római Panteonra vezethető vissza.

A román kori művészeti irányzatnak főként a templom és várépítészetben megnyilvánuló stílusjegyei a szűkebb magyarországi-, számbéki, jáki, lébenyi és vértesszentkereszti alkotások mellett értékes felvidéki építményeken is megfigyelhetők. A Felvidéki Árpád kori templomok lexikona első kötetének legfőbb értéke, hogy e párhuzamokra felhívja a figyelmet. Mint az előszóban olvasható, ugyanakkor „az építészettörténet egy fehér foltjának megszüntetését sugallja...Egy olyan kor feltárását, megismerését tűztük ki célul, mely végeredményben meghatározta az ezeréves egyházi építészettől és kiindulópontja volt az építészettudomány számára.”

Fedezzük fel együtt közös kincseinket, melyekkel gazdagítjuk Európát.

(KT Könyv-és Lapkiadó Révkomárom, 2002)

Dr. Horváth Géza

F. DOBOSY LÁSZLÓ:

Ózd és térsége

Magyarország kistérségei 4/2.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye

A régióknak, mint nagy- és kisvárosi vonzáskörzeteknek történeti vizsgálata több szempontú megközelítést tett lehetővé. Ezek a területek földrajzi, gazdasági és közigazgatási egységként egyaránt értelmezhetők, s ezért többfunkciós és többtényezős fogalomként kell kezelnünk őket. Társadalomföldrajzi szintfelosztásuk tekintetében a kistérségek, ezen belüli települések, továbbá egyes lakóközterek szerkezeti elemzése és történeti kutatása különösen fontos jelentőséggel bírhat az Európai Unióhoz való csatlakozást követően. Összegzések, társadalomrajzok készítésével ugyanis pontos képet nyerhetünk a kistérségek rendszerváltás (1989) utáni változásairól, alakulásáról és a jelen állapotokról, melyek feltárása elengedhetetlen az EU vidékfejlesztési alapjaihoz való sikeres pályázatok tekintetében. Az ózd–putnoki kistérség pillanatnyi helyzetének szempontjából mindez korántsem mellékes kérdés.

Több mint egy évvel azt követően, hogy F. Dobosy László írói és szerkesztői munkájával 2001-ben napvilágot látott a Ceba Kiadó településmonográfia sorozatában az almanachszerű „Ózd – a XXI. század küszöbén” című kiadvány. A szerzőt bizták meg a város környékét bemutató kötet elkészítésével is, mely része a kiadó „Kistérségek az Európai Unióban” című – kistájbemutató – kiadványsorozatának. F. Dobosy László, mint az Ózdi Városi Múzeum igazgatója korábban édesapja, az 1995-ben elhunyt ózdi tanár, iskolaigazgató és néprajzkutató Dobosy László mellett már – fotósként részt vett régészeti és helytörténeti gyűjteményekben és apja halála után is folytatta a munkát. Ezért 2003 nyarán Ózd város elismerő díjában részesült. Legújabb könyvének külön érdeme, hogy az önkormányzati archívumokban találhatóakon kívül, saját maga készített felvételekkel is illusztrálta a fejezeteket.

A kötet szerkezete logikusan felépített: a polgármesteri ajánlást az ózdi kistérség általános földrajzi, történeti bemutatása követi, külön kitérve a természeti adottságokon túl a környék látványosságaira, nevezetességeire. Utóbbiakat a mű végén egy rövid idegenforgalmi kalauz egészíti ki, felsorolva a helyszínek legkönnyebb megközelítési útvonalait. A második rész a településeket veszi számba, mindenekelőtt rövid ismertetőt tartva a 2004-ben várossá nyilvánításának 55. évfordulóját ünneplő Ózdról. A történelmi múlt legfontosabb állomásainak számvétele kitér a városrészekre is: így az 1940-ben Ózd nagyközségbe olvadt Bolyokra és Sajóvárkonyra, valamint az 1979-ben immár városi településhez csatolt Centerre, Hódoscsépányra, Susásra, Szentsimonra és Ujraira is. A szerző külön részben foglalkozik a gazdasági élet alakulásával, mely az 1989 után tradicionális ágazatok számító vaskohászat megszűnését követő viszonyokat tárgyalja az elmúlt évtized beruházásainak, struktúráváltásainak tükrében. Ezen idő-

szakról összefoglalót olvashatunk a helyi önkormányzat működéséről, a létrejött civil szervezetek, körök, klubok és különböző egyesületek munkájáról az oktatás, kultúra és sport területéről. Más térségekhez hasonlóan az Ózd környéki önkormányzatok képviselő-testületei is az összehangolt fejlesztések, közös területfejlesztési programok érdekében társultak hoztak létre. Az Ózd Térségi Önkormányzatok Egyesületének legfontosabb feladatai között természetesen a területfejlesztés és az EU csatlakozással kapcsolatos feladattervek kidolgozása szerepel.

Gazdasági- és társadalomtörténeti szempontból is lényeges a gyártörténeti összegző, hiszen a XIX. század második felétől domináns módon határozta meg a táj arculatát, az itt élők helyzetét. A Rimamurány – Sálgtótarjáni Vasmű Részvénytársasághoz tartozó ózdi vasgyár ipari létesítményének 1846–1847-ben, vállalati telepeinek (a munkásokolóniáknak) pedig az 1860-as években kezdődött meg az építése. A környékről Sajóvárkony (és Bán-szállás), Járdánháza, majd Somsálybánya és Farkaslyuk bányamezői biztosították a szénét az erőteljesen növekvő igényű nyersvas gyártásához. A Rimamurányi Rt. tagolt vállalati struktúrájának megfelelően 1864-ben lemezgyárat építtetett Borsodnádásdon, amely finomvas előállításával csaknem másfél évszázadig teremtett megélhetési lehetőséget az ipari munkásoknak. Center és Királd szénbányáit a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. vette meg, így voltaképpen a XIX–XX. század fordulóján a két nagyvállalat kezében volt az összes hasznosítható terület. A termelés a szocialista időszakban esett vissza, súlyos helyzetet teremtve a rendszerváltás éveire. A kötet külön részben ismerteti az ózdi kohászattal csaknem párhuzamosan fejlődő Putnok („Gömör kapuja”) és kistérségének (pl.: Sajómerse, Serényfalva) ipartörténeti vonatkozásait, ezredfordulós helyzetképét.

A fenti települések mellett az Ózdi Kohászati Üzemek (OKÜ) döntően befolyásolták a város 40–50 km-es vonzáskörzete lakosságának sorsát, bár a társadalmi ártépegződés (földműves parasztból gyári munkás) eltérő időpontokban ment végbe. Az ábécésorrendben bemutatott térségi falvak közvetlenül vagy közvetve érintette a gazdasági szerkezetváltás, kitérési stratégiák számbavételénél ezért nem véletlenül várnak pozitív változást az Európai Uniótól. E kiadvány – olykor páratlanul mondható – természeti adottságaik leírása mellett közli a legfontosabb és egyben legújabb statisztikai adataikat (területnagyság, népességszám, címjegyzékek és lehetőségek) is. A világhálón szintén információkat kaphatunk már nem egy településről, ami a más régiókban régóta szorgalmazott falusi turizmus megszervezését itt nagyban elősegítette.

Tájegységi csoportosításban a műben szereplő Ózd környéki falvak közül a városhoz tartozó Hódoscsépány és Somsály, valamint Arló, Járdánháza, Borsodszentgyörgy és Borsodnádásd a Borsodnádásdi-völgyhöz, az ugyancsak Ózd részét jelentő Uraj, Susa, Bolyok és Szentsimon, továbbá Hangony, Kissikátor és Domaháza a

Hangony-völgyhöz, Farkaslyuk, Csernely, Csokvaomány, Lénárdaróc, Bükkmogyorósd, Nekézseny, Síta, Királd, Borsodbóta és Sajómerse a Hegyházhoz, míg Sajónémeti, Sajópüspöki, Bátoréve, Hét Putnok, Kelemér, Gömörzőlős, Dubicsány és Sajóvelezd a Sajó folyó dombvidékéhez tartozik. Területi közelségük, azonos társadalmi helyzetük mellett a múltjuk, sokszor már az Árpád-kortól nyomom követhető történelmük köti össze őket igazán.

Más kiadványoktól eltér, hogy a kötet a tájékoztató bibliográfiát követően közszolgálati adatokkal és cégismertetővel zárul. Az önkormányzatok, állami szervek, egészségügyi, művelődési, oktatási és sportintézményeken túl a térség jelenkori vállalkozásairól kaphatunk itt tájékoztatást. A cégeket öt nagyobb szektorban (ipar, mezőgazdaság, kereskedelem, szolgáltatás és idegenforgalom) elkülönítve találjuk, legfontosabb gazdasági adataikat feltüntetve. Egyetlen hiányosságként az angol és német nyelvű összefoglaló említendő, már csak azért is, mivel a borítón – a 2001-es könyvhöz hasonlóan – a brit és német zászló utalásszerűen jelzi ezt. A tárgyalat települések szöveges ismertetőit és képanyagát végül regionális és lokális szintű térképvezet elgészíti ki az országon és a megyén belüli elhelyezkedést szemléltetve.

Az ezredfordulóra tehát Ózd városismertető kiadvánnyal (2001) és kistérségi kézikönyvvel (2003) gazdagodott. Ezek azonban nem pótolhatják egy részletes, az eddigi kutatások történetét (historiográfiáját) és eredményeit feldolgozó, ezeket korszerű módon és formában közlő tanulmánykötet vagy városmonográfia elkészítését. Ennek felvetése nem véletlen és mindenképpen időszerű, hiszen több város jelentetett meg hasonló – többkötetes – munkákat az új évezredbe lépve. Helytörténeti múltunkat figyelembe véve Ózd sem maradhat ki ebből a sorból. Részben a Borsod-Abaúj-Zemplén megye honismereti mozgalmaiban mai napig „zászlóshajó”-ként emlegetett Lajos Árpád Honismereti Kör több mint 40 éves tevékenységének, gyűjtött anyagának összegzése és rendezése, részben a rendelkezésre álló, illetve még feltárára váró források feldolgozása állít újabb feladatokat a közművelődési tevékenység szerves részeként számotartott honismereti munkában résztvevők számára. (Ceba Kiadó, Bp. 2003.)

Alabán Péter

LÜKŐ GÁBOR:

Zenei anyanyelvünk

Válogatott zenei tanulmányok I.

A jelentős életműtervezet összkiadásának harmadik kötetét vehetjük most a kezünkbe, ami a népzene világába kalauzol bennünket. A 2003-ban megjelent tanulmánykötet mindenkit érdekelhet, aki a zene és a költészet rejtelmei iránt nyitott, mert a zene mindenki lelkében ott él, és a zene önmagában is költészet. Lükő révén a rég tudott,

vagy tudottak vélt állításokkal ellentétben most újabb összefüggéseket ismerhet meg az olvasó.

Lükő Gábor 70 év következetes, lelkiismeretes kutatómunka után, már 2001-ben eltávozott közülünk és kiadatlan cikkekben hátrahagyta annak a hatalmas tudáskincsnek egy részét, amit a magyar népköltészet, a zenei anyanyelv, a szimbólumok összetett világából feltárt. A reá való emlékezésnek alkalma az életműsorozat jelen tagja, amelyhez még ő írt egy előszót, bízva abban, hogy a kiadást megéri.

Jelen kötetének címe *Zenei anyanyelvünk*, amelyben a szókapcsolat második része jellegzetesen lükői gondolat. Bartók Béla nyomán sokan, sokszor használták már a zenei anyanyelv kifejezést, de Lükő Gábor külön is figyelmzett arra, hogy a „mi” zenekincsünkről, a magyar hagyományról van szó, ez a miénk minden összefüggésben. Több, mint száz éve tudjuk, hogy a zenék egyet jelent az anyanyelvvel, ráadásul nálunk a kifejezések sokasága bizonyítja, hogy az élő beszéd, a szó, a zene eszköze és a kettő elválaszthatatlan egymástól.

„Az ürög faluvégén szól a muzsika” ... idézi a népdalt, mert a zene szól, a harang szól, a síp szól. Így mondjuk magától értetődő természetességgel, és tudjuk, hogy kürtszóra indul a katonaság, míg doboszóra vonulnak a gyerekek, és énekszó jelzi örömmünket, bánatunkat. Tovább is sorolhatnám a példákat, de hadd hangsúlyozzam, mindeddig senki sem szedte össze olyan logikus rendbe a zenei anyanyelv szókincsét, ahogyan Lükő Gábor tette táblázatba sűrítve. A hangszereken más népek játszanak vagy énekelnek, mint ahogyan az angol, a francia, a német, az orosz teszi, de a magyar nyelv szerint: dobol, furulyál, hegedül, sípol, orgonál, aki a hangszereken szól hozzánk. Ez a mi zenei anyanyelvünk, nem idegen tőlünk, nem valami személytelen harmadik, hanem a kifejezési lehetőségeink egyik változata. Nálunk megszólalnak a hangszerek, mintha emberi nyelven szólólnának.

Lükő Gábor zenei szimbólumokról szóló írása a régi magyar nyelvhasználatot tudatosítja. A XIX. századtól kezdve egyre jobban terjed a német mintájú zeneoktatás nyomán, hogy a hangokat *magas* és *mély* hangokként ismerjük meg, pedig a magyar nyelv szerint *vastag*, öblös hangú harangok szólnak, és *vékony*, csengő hangon énekelnek a gyermekek. Elsőként Lükő Gábor szedte rendbe a költészetben – Arany Jánosnál, Vörösmartynál –, vagy a népköltészetben fellelhető kifejezéseket, és tudatosította, hogy napjainkra sikerült kitorolni a szakmai közéletből azokat a kifejezéseket, amelyek a zenei anyanyelvünk sajátjai voltak. Az eurázsiai összehasonlító kutatások során Lükő Gábor 55 nép zenei műszavait tekintette át, és arra a következtetésre jutott, hogy 54 népnél megtalálható a *vékony* hang kifejezése, és 41 esetben a *vastag* hangé. Tehát ez nem csupán magyar sajátosság, de a most általánosan elfogadott német eredetű terminus technicus helyett a zenei anyanyelvünkben a *vastag* és a *vékony* hang szerepel a *nagy*, illetve

kis frekvenciájú hangokra vonatkozóan. Elvértve mondjuk, hogy a kisgyermek *vékony*, csengő hangon énekel, a *vastag* fa és a *vékony* ág recsenése *vastag* és *vékony* hangot ad. A zenei tér elemzésekor hasonlóképpen arra a következtetésre jut, hogy a vízszintes helyzetben tartott hangszerek felső részén helyezkednek el a nagyobb frekvenciájú hangok, míg alul az alacsony frekvenciájúak, vagyis éppen ellenkezően, mint ahogyan a német eredetű szóhasználat szerint a magas és az alacsony hangok kifejezése indukálja.

A népdalszövegek régi stílusa kapcsán írt gondolatai részben ismertek lehetnek, de a most megjelent tanulmány teljes egészében itt és most olvasható először.

A zenei anyanyelv minden lényeges kérdését végiggondolta Lükő Gábor. E tekintetben a pentatónián túl a népdalszövegek régi stílusáról írt, páratlan, mindeddig figyelmen kívül hagyott írása a legjelentősebb. Kodály Zoltán tiszteletére 1970-ben elkészült cikk alapvető megállapításokat közöl a népdalszövegekről. Közhangként szokták mondani, hogy a dallam a szövegtől elválk, a kettőnek nincs köze egymástól. A pentaton dallamvilág alapos ismeretében állítja Lükő, hogy a régi stílusú népdalszövegek ugyanolyan összefüggésben tárgyalhatók, mint ahogyan tette a zenei összefüggések keresésekor. A szerző a 2. és 4. sorban tisztázza, jelentéstani, szövegszerkesztési elvek és gyakorlatok ismeretében rámutat arra, hogy a magyar népköltészetben jelentős szerepet játszó régi stílusú népdaloknak hat fő jellemzője van: a négysoros strófikus szerkezet; izometrikus, zömmel 6 vagy 8 szótagos sorokból áll; az ismétlések refrén nélkül társulnak a dallamhoz; egy dallamsor – egy szövegsort alkot; a rímek a 2. és 4. sorban visszatérnek; a kezdő kép fizikai világot idéz, erre hangolódik a második, lelki-társadalmi kép.

Az elméleti megállapításokat nagyszámú szöveg elemzése után mondta ki Lükő Gábor. Az egyszerű szövegszerkesztést a régi stílus, alapvető sajátosságának tartja, és azt állítja: „A magyar nyelv nem szereti az érzelmet elmesélni, elkántálni, kiénekelni. Egy mozdulattal, szemek és száj átvilágoló néma beszédével fejezi ki azt, ami benne öröm vagy bánat, szeretet vagy harag, vagy más mozdulása a világból lökött léleknek. Ez a lelki sajátosság aztán a népköltészetünk és műirodalmunk egy sajátos művelési irányát magyarázza meg. Bármilyen tartalmú líra soha sem az érzelmei közvetlen elmondásában, eléneklésében, hanem képekben, víziókban és legtöbbször mozdulatokban, cselekvésekben fejeződik ki.” Megannyi magyar nyelvű változat mellett baskír, csuvas, mongol-török és más ázsiai népektől vett párhuzammal bizonyítja a rokonságot, az esztétikai és stílusi kapcsolatot. Az elemzéssel a népköltészet belső világát tárja fel, olyan összefüggéseket, amelyek az egyszerű, csupasza szókapcsolatokon túl sűrűsödnek a szövegben, dallamban egyaránt. Ezek az elemzések példa értékűek Lükő tanulmányában. *A magyar lélek formái* című könyvében.

A pentatónia fontos, zenei műveltség alapvető kérdéseiről Lükő Gábor több jelentős tanulmányt írt, amelyek itthon ismeretlenek, visszhangtalanok, magyarul most először olvashatók. Megállapításai minden valószínűség szerint új lendületet adnak a zenekutatáshoz.

A rendhagyó tudósnek véleménye volt az őt körülvevő világról, így időszzerű megjegyzéseket tett a kutatási eredményekről. Ezek ismeretében ma már megértjük magányosságát, mellőzöttségét, meg nem értett helyzetét. Éppen ezért bízunk abban, hogy az idő múltával, az indulatok elcsendesedésével a kötetben lévő tanulmányok eljutnak a szakemberekhez, hasznosíthatják az új, eddig írástól fiókban lappangó íráskor értékeit, továbbfejlesztve zenei anyanyelvünkéről szóló ismereteket. (Táton Kiadó, Bp. 2002.)

Dr. Kriza Illdikó

HORVÁTH ISTVÁN:

A rovásírás ábécéje

Megjelent a rovásírás ábécéje! Miért újdonság ez? Miért tekintik ezt a szakemberek szenzációnak? Hiszen majd minden lexikon közli a jeleket, és a rovásírás hozzá tartozik a régi műveltségünkhöz. Sokan megfejtették már az évezredek rovásírásait, és rendezték a jeleket, azok variánsait a XX. századi tudományos elvárások szerint. Korunkban egyre szélesebb körben érdeklődnek a régi magyar írásjelek iránt, és éppen ezért jelentős az új módszer segítségével, könnyen, gyorsan megtanulható módszer bemutatása.

Horváth István a rovásírásról a jól ismert pedagógiai módszerrel hozta emberközelbe, amikor mindvégig jelhez társított egy tárgyat vagy fogalmat, hogy annak kezdőhangja segítse a memorizálást. A most megjelent kiadványban harminckét jel, harminckét szó, harminckét kép áll előttünk a latin írásbeliség sorrendjében. A rovásjelek között járhatlanok számára ez a módszer kézenfekvő támasz a jelek tanulásakor, könnyíti a memorizálást. De azoknak, akik régóta ismerik és használják a rovásírás, szintén újdonság a jelek között megtekinthető rendszer bemutatása. Sejtethető volt a G. L. P. hangjele közötti rokonság éppen úgy, mint az O és Ö közötti, de az összefüggésekről eddig senki sem szólt.

Az ábécé tanításának módszere évszázadok során alakult ki. A kisgyermek még az iskolába kerülés előtt megbarátkoznak a latin betűk formájával, és az írás tanulása hét éves korban tulajdonképpen be is fejeződik. Az átlagos felnőtt ember alig emlékszik arra, hogyan is tanult meg írni-olvasni. A második világháborúig sokszor alkalmazták a fonetikus módszert, vagyis a betűket egy kép, életkép, tárgy vagy fogalom jelentésével kapcsolták össze. A betűk olvasását kézjelek kísérték, ezzel segítve az összeolvasást. E módszer ismerete

készítette a szerzőt a rovásjelek megismerhetőségére.

A rovásírás évszázadok óta nem tanítják, és csoda, hogy egyáltalán fennmaradt. Számos lexikon gondosan közli ugyan a rovásjeleket, de az összefüggések jelentőségéről, társadalmi szerepéről, művelődéstörténeti értékéről nem szól. A népi emlékezet őrizte meg a rovást, a szó fogalmát, és a régi tárgyak bizonyítják az egykori írásmódot. A mai idők még emlékeztethetnek arra, hogy a falvakban ősszel jártak a pásztorok róni. Ez azt jelentette, hogy jöttek összeírni a legelőre hajtandó állatokat, vagyis felrőtíték, hogy melyik gazda milyen állatot és hányat fog a legelőre hajtani a következő tavasszal.

A rovásjelek formáját nehéz lett volna megjegyezni, ha nem kötik a mindennapos használatból ismert tárgyakhoz, fogalmakhoz, mégis egyik-másik jel az írásgyakorlattól függetlenül megmaradt. A rovás P betűjét a hitelbe fogyasztott pálinka jelölésére rőtta a kocsmáros a kármentőre, míg a B jele a borivók fogyasztását jelölte. A rovásjelek amolyan titkos írásnak számítottak a hitelben fogyasztó vendégek előtt. Közülük a legöregebbek emlékeztethetnek más rovásra is, de a teljes rovás ábécét sem ők, sem a kocsmárosok nem használták.

A rovás ábécé gyakorlását nem segítette a sajtó vagy más írás, így a közműveltségből mind jobban kiszorult. Ebből a tetszhalott állapotból kell visszahozni és a mai gyerekek elé vinni a régi kultúránk bizonyosságát. A rovásírás nem iskolában tanulták, éppen ezért valami olyan módszerrel kellett emlékeztetükbe vésni a jeleket, amelyet a környezetük kínált. A szókezdő hang asszociációját, a régi memorizáló módszert hívta segítségül a szerző a rovás ábécé megismertetéséhez. És lássatok csodát, minden jel alakját sikerült olyan fogalommal társítani, ami akár ezer esztendővel korábban ott lehetett az emberek, gyerekek környezetében. Viszont esetenként szembesülni kellett azzal a ténnyel, hogy a szavaknak egy része már elavult, eltűnt. Ki ismeri ma a törekrostát, vagy cserényt? Az ilyen fogalmakat a régi életmód ismeretében magyarázza a szerző.

A rovásjelek valójában pálcikarajzok, illet könnyen és szívesen készít minden gyerek. Így egyszerűbb megrajzolni a környezetünk tárgyait, nemcsak most, de régen is. Még a legügyetlenebb rajzoló is el tudja készíteni a ló, a sátor vagy a döngölő pálcika rajzát. Ezzel aztán már tudta is írni az L, S, D jelet. Nem csoda, ha szinte minden magára adó ember ismerte a betűvetés tudományát, vagyis tudott írni, olvasni. A mai értelemben ők nem voltak tudósok, valójában inkább csak kibetűzték a szöveget, de az is nagy segítség volt a tények rögzítésében. Az igazán jól író, olvasó emberek hamar kiemelkedtek környezetükből, szóban és írásban koruk krónikásai voltak. Úgy tudjuk, hogy egykori adománylevelek elődei a jogászok botok voltak, arra rőttek a szöveget mindaddig, amíg bűnnek nem minősült a régi tudás alkalmazása,

mivel a rovás a „pogányságot” a latin betűs írás pedig a kereszténység kultúráját képviselte.

Ma már természetesen megbecsüljük az egykori írástudó őseink kultúrájának bizonyosságát, értékeltük a régi tudást, és nekünk késői utódoknak nem csak kötelességünk az örökség továbbadása, de a büszkeségünk alapja is. Írástudó ősök utódai vagyunk, akiknek kultúrája a latin írásbeliséget megelőző műveltségben gyökerezik.

A rovásírást Horváth István magyarázatai tesztek egyértelművé, amelyhez szervesen kapcsolódnak Tombor Balázs szemléletes képei. Horváth Antal fülbemászó versei nemcsak a memorizálást segítik, hanem esetenként találós kérdésként bővítik tudásunkat. A jól szerkesztett kiadvány minden lapon alkalmat kínál a jelek gyakorlásához, az ismeretek elmélyítéséhez, és így szinte segédkönyv a rovásírás versenyre készülőknek. A témával foglalkozó gazdag szakirodalom ismeretében úgy látjuk, valóban hiányt pótló kiadványként üdvözölhetjük Horváth István összeállítását. (Debrecen, 2003.)

Dr. Kriza Ildikó

GAZDÁNÉ OLOSZ ELLA:

A tű csodája

Moldvai csángó-magyar inghímek,
erdélyi öltéstéchnikák

A kötet a korán eltávozott textilművész, *Gazdáné Olosz Ella* (1937–1993) moldvai (1960), székeli (1958), Töröcsvár környéki (1958) gyűjtőútjai során megismert és elsajátított öltésfajtákat mutatja be.

Mivel az anyag – mint a Bevezetőben olvashatjuk – „csak részben készült kiadásra”, a szöveg egységesítését, a szerző korai halála miatt, két közeli hozzátartozója, *Szőcsné Gazda Enikő* és *Gazda Klára* néprajzkutatók végezték el, s a kéziratot ők készítették elő kiadásra. A szöveg stílusi egységesítése mellett a néprajzi szakirodalomban használatos módon, az egyszerűbb, funkcionális öltésktől a bonyolultabbak felé haladva csoportosították az öltéstípusokat, s a Moldvai csángó varrottasok című fejezet népi terminológia repertoárját kiegészítették Szentimrei Judit, *Gazda Enikő*, *Gazda Klára* gyűjtéseiből származó adatokkal.

A *Gazdáné Olosz Ellától* származó törzsanyagot a kötetben megelőzi *Szőcsné Gazda Enikőnek* a szerzőről és a szövegközletről, a moldvai csángó viseletről írt *Bevezetője*, illetve *Gazda Klára* A *hímzőkultúra legrégebbi rétegeiről* szóló tanulmánya, amelyben a moldvai csángó öltések technikái sajátosságainak, jellegzetes terminológiájának vizsgálata. Az öltések önállóulási folyamatának nyomán követése mellett arra is keresi a választ, hogy mivel magyarázható a régies állapot konzerválódása a vizsgált területek – s különösen a moldvai csángók – hímzőkultúrájában.

A *Moldvai csángó varrottasok* címet viselő első rész 70 hímzéstéchnika és női inghím bemutatásában megtalálhatjuk azok falvankénti megnevezését, technikai leírását, alkalmazási területét, előfordulási helyét, a hímzőfonal fajtáját, a jellemző motívumkombinációkat, a jellegzetes színpárosításokat. A leírás az adatközlő nevének, korának, a gyűjtés időpontjának rögzítésével zárul. Minden hímnél egyetlen adatközlő szerepel, a mintaismétlődéseknél csupán a helységenként eltérő megnevezés van külön jelölve. A leírásokat pontos, öltéslépésekre bontott, szemléletes rajzok, rajz-sorok egészítik ki, amelyek mellett megtalálhatjuk minden egyes öltés, motívum hímnelt mustárját is.

A kötet második része, *A székeli öltésmódok* című fejezet a szerző 1958-as gyűjtésének eredményeit összegezi. A hat alfejezetbe (Alapöltés, széges, kötés; Ráncolások; Lapos öltések; Átcsavarások és szálvonások öltései; Az írásos utáni varrottasok öltései; Kelmehímzések) rendezett 21 öltésmód technikai leírása mellett a szerző itt is kitér az öltésmódok alkalmazási területére (ezek köre jóval tágabb, mint az előző rész esetében: nők és férfiuinges, gatyák, kötények, lepedők, szálkák, párnacsúpok, abroszok széleinek összeillesztése), színezésére is. A fejezet élére a kézirat rendezői a szerző 1980-ban megjelent, azonos című tanulmányának rövidített változatát helyezték. A székeli népművészet korabeli épségének csodáját a szerző a székeli asszonyoknak a hagyományokhoz való erős ragaszkodásával magyarázza. Az egyszerű, sokszor alig észrevehető hímek esztétikai értékét ésszerűségük, célszerűségük, anyagszerűségük harmóniájában látja.

A kötet harmadik része *Töröcsvár vidéki román öltések* román és magyar megnevezését, technikai leírását, felhasználási területét, alapanyagát, a gyűjtés helyét és idejét, alkalmanként adatközlőjét és annak korát, minden öltéshozzárendelt szemléletes rajzot, hímnelt mustárt tartalmaz.

A kötetet szó- és irodalomjegyzék zárja.

Amint *Szőcsné Gazda Enikő* a kötet bevezetőjében hangsúlyozza, *Gazdáné Olosz Ella* nem tartotta magát néprajzosnak, a népi hímzéseket első sorban a textilművész szemével vizsgálta: csodálta tiszta szerkezetüket, bátor színterminológiájukat, formai, technikai gazdagságukat. De épp a textilművész érzékenysége volt képes a formák, technikák pontos megfogalmazására, művészi szintű megjelenítésére. S mint ilyen, nagy szolgálatot tett a néprajztudománynak is: a nagy, átfogó jellegű néprajzi tanulmányok kötetek mellett *Gazdáné Olosz Ella* pontos, részletes, mindenre figyelő leírásai, egyértelmű, szemléletes rajzai teszik lehetővé a moldvai, a székeli vagy akár a Töröcsvár környéki hímzők általa bemutatott részének pontos rekonstrukcióját, a hímek, a terminológia későbbi összehasonlító jellegű kutatásokban való felhasználását.

Néhány pillantást vehettem – még a könyv megjelenése előtt – az eredeti kéziratra is, s elbűvölt mivessége, finomsága, a pontos, tussal húzott

rajzokból, a kézirat lapjaira egyenként ráerősített hímzett mustrákból áradó szeretet, odaadás csodája.

Találók hát a cím: a hí csodája! Mert hát csoda az, mit emberi lelemény, széperzék és kézügyesség egy ilyen egyszerű kis munkaeszközzel létrehozhat. Mint ahogyan csodának számít az alkotás mindent feledtető, megmesélő békéje is. Gazdáné Olosz Élla könyve ehhez is lehetőséget kínál.

(Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2001.)

Tótszegi Tekla

HARANGOZÓ IMRE:

Sokat gondolkodtam a régi atyákról

Alcime szerint a magyar nép ősi hitvilágáról és világképéről, vagyis a magyarság hagyományvilágának hajszaigókeretéről, őseink gondolkodásának, világszemléletének mitikus háttereiről szól az újkirgysói Ipolyi Arnoid Népfőiskola vezetőjének új könyve. Azokról a kevéssé ismert, mert elfeledett, vagy szándékosan elfeledtetett erőkről, vonzásokról és kapcsolatokról, amelyekből nemzeti identitásunk, azonosságtudatunk épül, épülnie kell. Amiket a láncaitól többé-kevésbé megszabadult magyarságtudomány egyre eredményesebben hoz felszínre a gyöngyhálszokhoz hasonló elszántsággal és veszedelmek közepette.

Persze fölmerül a kérdés: szükségünk van-e egyáltalában a XXI. század, vagyis a III. évezred elején, Európa közepén, az Uniónak nevezett intézménybe való bebeszolgáltatásunk küszöbén arra, hogy a hagyományainkkal foglalkozzunk? A válasz egyértelmű: igen! Soha nem volt rá nagyobb szükségünk, mint éppen most. Amiként Kodály Zoltán írta: „Amikor egy ledöntött nemzet újja akarja magát építeni, szüksége van, inkább, mint valaha, a hagyomány minden porzsemeckéjére”.

A másik kérdés: lehet-e újat mondani ebben e témában, és főként: tud-e újat mondani egy olyan ember, aki végzettségét tekintve nem néprajztudós, nem folklorista, nem őstörténész? Tud-e újat mondani ebben a bonyolult kérdéskörben az, aki nem valamely egyetem tanszékén, vagy akadémiai kutatóhelyén kapja a fizetését? Hozzányúlhat-e nemzeti gyökereinkhez, vizsgálhatja-e identitásunk építőanyagait, aki nem a tudomány kijelölt, kitaposott, maghatározott útjait járja, aki időben és térben való kalandozásokra, saját őstörteire alapozott gondolkodásra vállalkozik? Aki csak három diplomával rendelkező hitoktató, aki csak olvasmányából, saját és mások gyűjtéseiből ismeri és műveli a témát, csak a saját tejével gondolkodik a címben szereplő régi atyákról.

És egyáltalában! Ki ez a Harangozó Imre?

Leginkább egy fához tudnám hasonlítani. Melyre nyúlnak a gyökerei: újkirgysói földész őseit a XIX. század elejéig követi vissza, s nem hiszem, hogy különösebb fáradtságába kerülne, ha az elődök Szegedről való betelepülése előtti korban is fel akarná gombolyítani családját foralát. Vaskos a tör-

zse (próbálja meg valaki átfogni), még képletesen is: talán húsz esztendeje ismerem, s lenyűgöző az a tudásmennyiség, amit olvasmányából, gyűjtéseiből összeszedett, főlhalmozott és – hogy a fáról szóló képnél maradjunk – lombzatként kibontott, természetként megérett. Harmincnyolc évesen, kegyérkereső és családferntartó munkája mellett hét könyve jelent meg, valamennyi hagyományvilágunk hajszaigókeretéről szól. Ez a nyolcadik, amit a kezemben tartok.

Lássuk először is tartalmának szerkezetét!

Bosnyák Sándornak az a levele vezeti be a könyvet, amit a szerzőnek írt a kézirat első olvasása után. Szemmel láthatóan nem előszónak készült ez az írás, több annál: a fegyvertárs baráti kézszorítása. Ezt követi a könyv törzsanagya, ami 13 kisebb-nagyobb írásból áll. Műfajilag talán tudománytörténeti esszéknél lehetne nevezni őket, fő erősségük a szuggesztivitás, az ismeretek világos –horribile dictu – érthető, magyar nyelven történő megfogalmazása.

Miről szólnak ezek az írások?

Arról, hogy eleink világnézetétől, értékrendjétől mennyire nem volt idegen a keresztény gondolkodásmód, az „egy Isten”-ben való hit. Arról, hogy a számoknak mágikus szerepük és jelentőségük van mind a magyar népi vallásosságban, mind pedig a keresztény tanításban, s ezek igen gyakran rimelnek egymással. Arról, hogy a boszorkányperek és a boszorkányokkal kapcsolatos hiedelemanyag a mágikus gondolkodás továbbélésének bizonyítéka. A szerző azon tündök: miért, hogy a magyar táltos, ha betér valahová, tejet kér a háziaktól, néphagyományunk boszorkánya pedig praktikájával éppen a tehenek tejét veszi el. A tej tehát mindkét hiedelemvilágnál jelképes jelentőségű.

Arról is hírt adnak ezek az írások, hogy mit kell, mit érdemes tudni az életfáról, a világfáról, népmeséink tetteitlen fájáról s mindennek mi köze az édenbeli tudás fájához, vagy Krisztus keresztfájához. Táltosokról, veszettörvosokról, halottiatókról, szentemberekről is szólnak ezek az esszék, ezek a mitikus miniatűrök, s Harangozó megkockáztatja azt a feltevést, hogy „a szentember nem más, mint a keresztény táltos”. Mintha csak táltos költőnk, Ady Endre „Egy párizsi hajnalon” című versének érzésvilágát idézné: „En pap vagyok, de pogány pap, pogány.”

Olvashatunk a továbbiakban a kigyó és az ember mágikus, megszentelt kapcsolatáról, mert a kigyó lehet a baj okozója, de lehet életet mentő állat is. Népmeséink kicsi kigyója, kicsi kigyó királyfia mindig segítségére siet a hősnek, semmi köze ahhoz a nagy fene sárkányhoz, amit a kiskondások, a legkisebb gyermekek – vagy éppen maga Szent György – szoktak volt nehéz küzdelemben legyőzni. Harangozó remek, a humort sem nélkülöző szellemi teljesítménye hiedelemvilágunk sárkányainak „rendszeretani” számbavétele és besorolása.

Üzennek ezek az írások a kapuról, mint az emberi élet különböző kultikus és hétköznapi terei-

nek határolójáról; aztán a régi magyarok Boldogasszonyának Szűz Máriában, a gyimesiek Babba Máriájában való újjászületésének formáiról, a reinkarnáció tanulságairól; továbbá egynehány, a hagyományban máig élő, talán pogány-kori kislentéről, mint az *erdei leány*, a *vízi ember*, a *rekegő*, a *lúdérc*, a *muma*, a *szőrös mukuj*, vagy a *bankos*.

Harangozó Imre legtöbbször csak felvet egy-egy témát, összefüggést, jelenséget. Sokszor csak úgy érinti, mint fecske a vizet, amikor felkap belőle egy-egy kortyot. Valóban *vázlatról* van szó, amint a könyv alcímében maga is jelzi: *útkeresés*, amint Bosnyák Sándor a bevezető levélben megfogalmazta. Csak remélhetjük, hogy ezt a sok pompás ötletet, eszmevillanást a szerző nem hagyja vázlatban, kidolgozza majd és megérleli kultúrákon, vallásokon, világokon átívelő fölismeréseit.

Bármennyire is szerteágazó Harangozó Imre érdeklődése, bármennyire is sokrétű könyvének anyaga, minden fejezetében, fejezetecskéjében, de még a tördeléskor üresen maradt helyek felhasználására való ima-, ráolvasás-, szentének közlésekben is egyetlen nagy, vezérlő, transzcendens szándék érvényesül: *a magyar műveltség univerzumában a hagyományos népi hitvilág és a keresztény tanítás, a táltosok világképében élő, az íjlesztő népek és a kereszténység világnézetének, értékrendjének egybeillesztése, kontinuitásának, folyamatosságának bizonyítása*.

Lehetetlenre vállalkozott volna Harangozó?

Olyannyira nem, hogy néha úgy tűnik, kézenfekvő dolgokat bizonygat, noha nagyon jól tudjuk, hogy bármennyire evidens is például Archimédész törvénye, előbb föl kellett azt fedezni. Vagy éppen az összefüggések logikus levezetése, szemléletes bemutatása, példákval való alátámasztása révén érezzük tételeit maguktól értetődőnek? Pedig csupán – bizonyítottak. De ha maradt is volna bennem, a – korántsem szakember, inkább csak „tájékozottan laikus” – olvasóban kétség Harangozó Imre eszmefuttatásainak megalapozottsága iránt, az is szertefoszlott, amikor könyvét elvégezve, nem sok idő múlva kinyitottam a Vigília 2003. augusztusi számát. Ott ugyanis Dávid Katalin

művészettörténész „*A kereszt mint jel és ereklje*” című tanulmányában a következőket olvason: „*nem tudom, van-e még egy olyan nép, amely úgy lett kereszténnyé, hogy értékeit nem tagadta meg, hanem átemelte a kereszténységbe. Úgy szeretem fogalmazni, hogy értékeit megkeresztelte.*” Bizony, olyan ez, mint mikor két, mesterien összehangolt harang egymás szavára felelve hirdeti Isten dicsőségét.

Van Harangozó Imre gondolkodó könyvének egy Függeléke is. Sokat gondolkoztam – mint ő a régi atyákról – azon, hogy miért kerültek függelékbe, appendixbe, ezek az írások. Szerintem ugyanis semmivel sem csekélyebb értékűek, még csak nem is képviselnek más értéket, mint a „törzs anyagnak” nevezett részben szereplők. Egyáltalában nem függelék ez a rész, hanem a lombját és virágját bontó fa gyökérzete. Itt kaptak helyet a szerző olyan írásai, amelyek nem a valóság égi mását keresik, hanem evilágiak, hogy úgy mondjam: röghözkötöttek.

Olvashatunk itt a magyar *földészember* – mennyivel szebb és kifejezőbb ez, mint a rosszízűvé vált *paraszt* szavunk – és a föld természetességében is mitikus kapcsolatáról, egy udvarhelyszéki székely szentemberről, valamint hét alföldi búcsújáráshely kialakulásáról és kultuszáról. Ezek az írások is vázlatosak, alaposabb kidolgozást ígérők, de így is rendkívül gazdag ismeretanyagot nyújtanak.

Milyen szerepük van ezeknek a röghözkötött munkáknak a régi atyákhoz szálló gondolatokhoz? Harangozó Imre Anteus-i ember. Ahhoz a görög mitológiai hőshöz hasonló, aki a szárnyaláshoz szükséges erőt a föld ismételt megérintésétől nyerte. Könyvének anyaga ettől az egyharmadnyi, „Függelék”-nek nevezett résztől lett kiegyensúlyozott. Az ebben elhelyezett, pontosan, sokszor aprólékosan leírt anyag jelenti a régi atyákról való gondolkodás szellemi teljesítményének aranyfezetét.

(A Magyar Östörténeti Kutató és Kiadó Központ Kft. „Turán Könyvek” sorozata. Bp. 2003.)

Halász Péter

Csuba Ferenc békési táltos „fene nagy kan” sárkánnyal (Szűcs Sándor közlése nyomán)

Honismereti Bibliográfia

Ambrus Lajos – Csoma Zsigmond – Somló Lajos: A magyar bor útja a kezdetektől napjainkig. BKL Kiadó. Szombathely, 2003. 230 old.

A mi utcánk. Csíkszereda lebontott utcáinak emlékére. Csíki Műemlékvédő Egyesület. Csíkszereda, 2003.

Aranyosszék gyöngyszeme Várfalva. Összeállította: Kolozsi Tünde – Pálfi Melinda – Nagy Odón. Falufüzetek 14. Litera Könyvkiadó. Székelyudvarhely, 2002.

Ábrahám Barna – Gereben Ferenc – Stekovics Rita (szerk.): Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar. Piliscsaba, 2003. 548 old.

Ág Tibor: Felsütött a nap sugára. Kelet-szlovákiai népdalok. Gyurcsó István Alapítvány Füzetek 15. Dunaszerdahely, 1999. 160 old.

Babos István: A három muzsikós cigány. Babócsai cigány mesék. Gyűjtötte, bevezette Szuhay Péter. Európai Folklor Intézet. Bp. 2003. 491 old.

Balácz József Attila: „Virágnak mondd, pedig nem az...” Haszonlatok és szóláshagyományok. Stilisztikai feladatgyűjtemény. Tinta Könyvkiadó. Bp., 2002.

Beke György: Makacs realizmus I–II. Tanulmányok, interjúk, portrék. Közdok. Bp., 2003. 292 és 245 oldal. – Válogatás a szerző nemzetpolitikai írásaiból.

Birtók Kovács Ferenc: Nyárádremete monográfiája. Státus Kiadó. 2003.

Bodnár Mónika: Etrukai és felekezeti viszonyok a felső Bodva völgyében a XX. században. Fórum Társadalomtudományi Intézet Etnológiai Központ – Liliom Aurum. Komárom – Dunaszerdahely, 2002. 134 old.

Bokréta. Jugoszláviai magyar műkedvelők almanachja, 1919–1940. Szerk.: Farkas Frigyesné Lichneckert Margit. Az 1940. évben megjelent könyvet újra kiadták: Sydney, 1999. 260 old.

Borsódy István (szerk.): Magyarok Csehszlovákiában 1918–1938. Méry Ratio. Somorja. 2002.

Budapesti térképeinek katalógusa. Szerk.: Fabó Beáta, Holló Szilvia. Budapest Főváros Levéltára. Bp., 2003.

Burgenland településeinek nemzetiségi, anyanyelvi adatai: 1880–1991. Összeáll.: Pálházy László. KSH Bp., 2000. 259 old.

Búza Péter: Tülpárti látomás: séta az időben, a budai Duna-soron. Városháza. Bp., 2002. 186 old.

Civil fórum. Civil társadalmi lap. Kiadja az Erdélyi Magyar Civil Szervezetekért Alapítvány. Kolozsvár, 2003. 2. sz. 64 old. – A tartalomról: Kősa András László: „Nem elég a jövő, jövőkép kell!” – Ifjúságpolitikai gondolatok az új század elején; Egri Sándor: Civilek kényszerpályán; Gadl Sándor: Mi

is az a cserkészlet? Borbáth Erzsébet: A Domokos Pál Péter Alapítvány bemutatója; Kiss Tamás: Hipotézisek: az észak-erdélyi középiskolások értékeiről; András Mihály: Hagyományaink gyermekeinken keresztül élnek tovább.

Civil fórum. Civil társadalmi lap. Kiadja az Erdélyi Magyar Civil Szervezetekért Alapítvány. Főszerk.: Csáki Rozália. Kolozsvár, 2003. 3. sz. 44 old. – Bakó Miklós: Közösségi jogok és autonómia; dr. Kattenbach Jenő: Nemzeti (etnikai) kisebbségi közösségek, mint jogalanyok; Horváth Réka: A nemzeti kisebbségek jogainak megjelenítése a közösségi jogban; dr. Fábán Gyula: Az oktatáshoz való jog a nemzeti kisebbségekhez tartozók számára; dr. Gábrity Molnár Irén: Kisebbségjogok Szerbiában; Dolnik Erzsébet: Közösségi és kisebbségi jogok Szlovákiában; Matekovits Mária: Sikeres kézművességi tábor Kisiratoson.

A Csallóközi Múzeum Híradója. Kiadta a Csemadok Dunaszerdahelyi Területi Választmány. Dunaszerdahely, 1999. 111 old. – Dr. Zsigmond Tibor: A Csallóközi Múzeum fennállásának harmincötödik évfordulójára; Bevilagva Olga: A helytörténeti gyűjtemény állapota a dunaszerdahelyi járásban; Bevilagva Olga: Szemelvények a földrajznév-kutatásból; Varga Ágnes: A Nagy- és a Kis-Duna víznevei a dunaszerdahelyi járásban; Szalay Piroska: Dunaszerdahely földrajzi nevei; Szerencsés Magdolna: Nyékvárkony község külterületeinek földrajzi nevei; Slovák László: Süly község és környéke földrajzi nevei.

Csernicskó István: A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján) OSIRIS – MTA Kisebbségkutató Műhely. Bp., 1999.

Cs. Gergely Gizella: A letűnt bundaviselet nyomában. Pro-Print. Csíkszereda. 2003.

Danielisz Endre: Arany szellemében. Nagyszalonta művelődéséért. Kiadta az Arany János Művelődési Egyesület. Nagyszalonta, 2001. 66

Dankó Imre: Magyarhomorog. Egy bihari falu etnokulturális képe. Szerk.: Ujváry Zoltán. Ethnica. Debrecen, 2001. 366 old.

Deák Ágnes – Molnár András: Deák Ferenc. Vince Kiadó. Bp., 2003. 184 old.

Demény István Pál: Hósi epika. Európai Folklor Intézet. Bp., 2002. 400 old.

Dobri Mária – Mayer László – Pásztor Ágnes: A Szombathelyi Szépitő Egyesület története: 1885–2000. Kiadja az Egyesület. Szombathely, 2002. 224 old.

Elődeink öröksége I. Tanulmányok Budaörs múltjából I. Szerk.: Vass Jenő Sándor. Filipszky István kiadása. Budaörs, 2003. 238 old. – Dr. Érszegi Géza: Budaörs első okleveles említése; dr. Hiller István: Gróf Bercsenyi Zsuzsanna élete; Filipszky István: Budaörs fennmaradt írásos emlékei a kezdetektől 1720-ig.

Erdei Gyöngyi: Műpártoló Budapest: 1873–1933. Városháza. Bp., 2003. 242 old.

Erdély. Autóstérkép. Magyar és német településeivel. A magyar települések kiemelésével. Csángóföld területével. 11 város térképpel. Kiadja: Nyír-Karta & Topográf, 2003.

Estók János: Igazság és törvény. Deák Ferenc élete. Nemzeti Tankönyvkiadó. Bp., 2003.

Ethnika. Szerk.: *Ujváry Zoltán.* Kiadja a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék. Debrecen, 2002. 2. 53–104. old. – A tartalomról: *Madaras László:* A X. századi magyar női viselet. Rekonstrukció viseletek alapján; *Grin Igor:* Miló Obilić és Kraljević Marko a magyarországi délszláv szájhagyományban; *Bánkiné Molnár Erzsébet:* A halasi földkönyvek; *Pántya Julianna:* A kettős birtokosság Bihar-vármegyében az I. világháború után; *Bódi Erzsébet:* A gurálok néprajza: Podhale – a legújabb lengyel tájmonográfia; *Silling István:* Jegyzetek a Dél-Alföld agrárkultúrájáról; *Bartha Elek:* A homorogi templom néprajza; *Halász Péter:* A paprika termesztése a moldvai csángóknál; *Mód László:* Halotti torok Szentesen a XIX. század első évtizedeiben; *Fazekas Mihály:* Régi legetetés, zöld takarmánygyűjtés (!) Karcagon; *Virághegyi Juhász Ny. Klára:* A jászágó népi gyermekjáték gyűjteményeiről; *Selmeczi László:* Egy jászágó gyűjtemény töredéke 1782-ből; *Szilágyi Miklós:* A Dankó Imre-jelenség; *Farkas József:* Dankó Imre néprajztudós, nemzeti uram emberarcához; *Lukács László:* Emléktöredékek Gunda Béláról; *Csáki Annamária:* Százöt év született Sőregi János; *Voigt Vilmos:* Penavin Olga, a folklorista; *Voigt Vilmos:* Faragó József 80 éves; *Németh Péter:* Farkas József; *Voigt Vilmos:* Penavin Olga emlékülés és a Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlaszána bemutatója; *Telenkő Bazil Mihály:* Tudományos ülés a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékén.

Ezen vöfi Könyv a Karsai Mihályé. Vöfelykönyv Székéről. Szerk.: *Fazekas Zsuzsa.* Európai Folklór Intézet – L'Harmattan. Bp. 115 old. 2000.

Ezredváró Nagyatád. Szerk.: *Füzi Ildikó.* VIP Press Kiadó. Kaposvár. 2002. 31 old.

Édes Anyanyelvünk. Az Anyanyelvpolók Szövetségének folyóirata. 2003. 4. 20 old. – A tartalomról: *Kovács József:* Fesztiválfesztivál; *Minya Károly:* Tolmácm emlékeim; *Kemény Gábor:* Nyelvi mozaik; *Holczér József:* Kerítésszaggató; *Lőrinczenap Baltonalmádiban;* *Tomán László:* Idegenszerűségek, tükröfordítások a vajdasági magyar sajtónyelvben; *Laurenszky Ernő:* Néhány gondolat a „ruszin kérdéssel”; *Móricz Kálmán:* Ruszin vagy kis-orosz?

Égető Melinda (szerk.): Hegytörvények forrásközléseinek gyűjteménye. 1470–1846. L'Harmattan. Bp., 2002. 335 old.

Fehér Zoltán: Boszorkány a forgószélben. Szánk és Mórícát néphite, népi gyógyászata. Szerk.: *Hegedűs Zsuzsa.* Európai Folklór Intézet – L'Harmattan. Bp. 2003. 278 old.

„Felszedek utamban minden népet” – Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc Komárom és Esztergom vármegyékben. *Centrum köny-*

vek 10. Szerk.: *L. Balogh Béni.* Kiadja a Kernstok Károly Művészeti Alapítvány. Tatabánya, 2003. 275 old. – *Hermann Róbert:* Esztergom és Komárom megye 1848–49-ben – párhuzamok és különbségek; *Csikány Tamás:* A komáromi vártűzészég 1848/49-ben; *Kedves Gyula:* A lovasság szerepe Komárom védelmében az 1848–49-es szabadságharc alatt; *Hermann Róbert:* „Felszedek utamban minden népet” (Kossuth Lajos harmadik toborzóújtja, 1848. Október 17–27.); *iffi Gyúsi László:* A nemzet-őrség szervezése Tatán és környékén, valamint részvétele az önvédelmi harcban (1848. Március – december); *Kiss Vendel:* A komáromi nemzetőrség 1848-ban; *Ortutay András:* Esztergomi nemzetőrök 1848-ban; *Fülöp Éva:* „Esztergom vármegye és városi hű hazafiakhoz!” (Hirdetmények Esztergom-ban 1848–49-ben); *Hermann Róbert:* Komáromi kormánybiztosok 1848-ban; *Gróf Károly:* Esztergom megye követei 1848/49-ben; *Csombor Erzsébet:* Besze János; *Gróf Károly:* Palkovics Károly.

folkMAGazin. Fel. szerk.: *K. Tóth László.* Kiadja a Táncház Alapítvány. 2003. Tél. – A tartalomról: *Soós János:* Emlékező karácsony – 2002; *Szedekényi Éva:* Népzenei fesztivál a Marczibányi téren; *Novákné Kovács Ágnes:* Az összefogás közös érdeke; *Budai Gergő:* Szalamás Magyar Táncház és Népzenei Klub a Mátyás utcában; *Abkarovits Endre:* Csángó hétvége Budán és Egerben; *Abkarovits Endre:* Tíz éves a Zurgó. Beszélgetés Nagy Bercellel, az együttes vezetőjével; *Bolya Mátyás:* Csángó ünnep a 10 éves Zurgó együttesel; *Záhó:* A Szóttas Néptáncgyűjtés sikere a Budai Vigadóban; *Bódi Ildikó:* Egy rendhagyó edzőtábor: „Hargitások” Válaszúton; *Gömbös Katalin:* Utazás Kárpátalján szötteink, himnuszaink nyomában; *Darmos István:* Örökségünk: A népi kultúra egészében kell gondolkodnunk; *Darmos István:* Cigánytáncok a magyar táncudományban; *Fuchs Lehel:* Csak egy helyen lehet hazája az embernek – Beszélgetés Kostyák Alpárral; *Csáfordi Magdolna:* Gondolatok a kézműves foglalkozások szerepéről; *Unger Balázs:* Hat éve a Turai Népzenei Tagozat; *Kóka Rozália:* „Édes hazám mit vétettem?” – Bukovinai székelők; 1764. január. 6. – 2006. január. 6.; *Busai Norbert:* Az eleki Bontás Pál; *Erdőhátné Lányi Mária:* Édesapám, Lányi Ágoston; *Tímár Sándor:* Martin Györgyre emlékezz.

Fórum. Társadalomtudományi Szemle. Főszerk.: *Öllös László.* Kiadja a Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja. 2003. 1. sz. 200 old. – A tartalomról: *Gabóda Béla:* Kisebbségi iskolaügy Kárpátalján a Csehszlovák Köztársaság idején I.; *Tóth Endre:* Az első kétoldalú tárgyalások Csehszlovákia és Magyarország között (1921) II.; *Gauszák István:* Gazdaság és hitelszervezet – a szlovákiai magyar bankhelyzet (1918–1923) II.; *Boros Ferenc:* 1968 és a kádári politikai; *Bukovszky László:* Fejezetek Deáki múltjából (1848–1945); *Végh László:* Gyönyör József (1920–2003); *Gyönyör József:* Valamikor védett kisebbség voltunk; *Hunók Péter:* Etnikai immundeficit szindróma; *Gyönyör József:* Megjegyzések a Szlovák Szocialista Köztársaság Kormányhivatala nemzetiségi főosztályának megszűntetésével kapcsolatos javaslatához, Feljegyzés néhány

hiányosságokról, amelyek napjainkban is előfordulnak a 144/1968. számú, a Csehszlovák Szocialista Köztársaság nemzetiségeinek helyzetéről szóló alkotmánytörvény gyakorlati megvalósításához.

Fórum. Társadalomtudományi Szemle. Főszerk.: *Öllös László*. Kiadja a Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja. 2003. 2. sz. 192 old. – A tartalomról: *Menyhárt József*: Egyház és nyelv (A katolikus egyház nyelvpolitikája Szlovákiában); *Gabóda Béla*: Kisebbségi iskolaügy Kárpátalján a Csehszlovák Köztársaság idején I.; *Fazekas József*: Vadkerty Katalin 75 éves; *Popély Árpád*: A kolonizáció területi vonatkozásai és etnikai következményei; *Simon Attila*: Elképzelések és tervek Dél-Szlovákia szláv betelepítésére az első köztársaságban lezajlott földreform keretén belül; *Mészáros András*: Szélgjegyzetek Hunčík Péter dolgozatához; *Grendel Lajos*: Hozzászólás Hunčík Péter tanulmányához; *Hushegyi Gábor*: Kisebbségi Mátix; *Pomogáts Béla*: Kulturális és politikai nemzet – Budapestről nézve; Dokumentumok a szlovákiai magyarság 1945–1948 közötti történelméről; *Simon Attila*: „Visszatérő történelem”. Fiatal történészek és doktorandusok konferenciája.

Fórum. Társadalomtudományi Szemle. Főszerk.: *Öllös László*. Kiadja a Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja. 2003. 3. sz. 192 old. – A tartalomról: *Kiss József*: A csehszlovákiai magyar kisebbség helyzete a cseh–szlovák viszony keretei között (1948–1960); *T. Sárosi Aranka*: A Töketerbesi járás oktatási helyzete a XIX. szd.-ban és a XX. szd. elején; *Gabzdilová, Sára*: Mennyiségi mutatók változásai a magyar tanítási nyelvű intézmények és diákjainak számában 1900 és 2001 között; *Lansyák István*: Fordítás és kontaktológia; *Pintér Tibor*: Amit a modern nemzeti korpuszokról tudni kell; *Vörös Ferenc*: Családnevek az idő dimenziójában Nyugat-Szlovákiában; *Lamp Zsuzsanna*: Ténykép a határon túli felsőoktatási és fejlesztési támogatásokról és hasznosulásukról; A kisebbségi önismeret rendszeres kutatások nélkül fellegjárásá válhat – Vadkerty Katalinnak beszélget *Kiss József*; Alapszabályok: dokumentumok a Csemadok történetéből (1949–2000).

Garam Jenő: A Kőrmendi Vasparipa Egyelet története. *Műhely*, 12. Kiadja a Csaba József Honismereti Egyesület. Kőrmend, 2002. 132 old.

Gál József: A Vas megyei TIT története. Szombathely, 2002. 227 old.

Gál Kelemen: Káli Nagy Elek élet- és jellemrajza. Kolozsvár, 2003. – Az unitárius egyház 125 éve elhunyt főgondnokának emléke.

Göncz Lajos: A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban) OSIRIS – Fórum – MTA Kisebbségkutató Műhely. Bp. – Újvidék, 1999.

Göncz László: Olvadtó jégcsapok. Pro Pannónia. Pécs, 2003. 208 old. – A szlovéniai magyarság múlt századi története a Kiss család nemzedékeinek hányatott sorsa tükrében.

Grexa Gyula: A Csaba-monda és a székely hunhagyomány (1922. Kárpátia Műhely BT., Bp., 2003. 108 old.

Gyógy- és termálfürdők Nyugat-Magyarországon. Szerk.: *Boda László*. B. K. L. K. Szombathely, 2001. 216 old.

György Tibor: Krasznahorka és Betlér. Méry Ratio. Somorja, 2003.

Gyulai Béla: A felnőttek oktatása és a Budapesti Népoktatási Kör története. Országos Közoktatási Intézet. Bp. 2002. 89 old. (Reprint)

A hagyomány szava... Helytörténeti konferencia. Szerk.: *Pap János*. Kiadja a Matyóföldi Alkotók és Művészetpártoló Egyesülete. Mezőkövesd, 2003. 120 old. – *Pap János*: Várallyay Gyula és a korabeli Mezőkövesd; *Hegyi Sándor*: *Zsuzsanna*: A mezőkövesdi Gyöngyösbokrét történetét választottam diplomamunkám témájaként; *Kiss József*: Hozzátok díszit nemzetünk javára... Paulini Béla – A gyöngyösbokrét nyomában; *dr. Várallyay Gyula* beszél édesapjáról és orvosi hivatásáról Pap Jánosnak; Mintha tegnap történt volna... *Dr. Várallyay Gyula* közölni az emlékülést; Bokréta közösségek és bokréta vezetőik; *Halász Péter*: A hagyomány szerepe életünkben; *Baranyi Dezső*: Ápoljuk-e felelősséggel örökségünket?; *Berecz Lászlóné*: A hagyományörzés lehetőségei egy civil szervezetben Mezőkövesden; *Kertész Istvánné*: Így születik a matyórózsa; *Szikszai Imre*: A tardi hagyományörzők közöttük a Várallyay Emlékülést; *Gánczy Zoltánné*: Az általános iskolák feladatai a hagyományápolásban; *Hajdú Ráfi János*: Mit tettem én a matyó hagyományok ápolásáért?; *Kiss Mátyás*: A matyó kapu; „A hagyomány szava...” kiállításon bemutatott dokumentumok; Várallyay Gyula versei.

Harangzó. A marosszentgyörgyi római katolikus egyházközség kiadványa. 2003. 4. 8 old. – A tartalomról: *Szántó Edit*: A marosszentgyörgyi egyházközség története. Más felekezetek Marosszentgyörgyön; *Gönczi Mária*: „Mondjunk sok szép mesét...”; *Papp József*: Rákóczi emlékező; *Szántó Edit*: Tíz éves a Marosszentgyörgyi Kolping Család.

Három vándorló Királyfíruval való Historia. A sárosi kőszíni képzőművészeti egyesület (1789). Utószó, jegyzetek, mellékletek; *Benedek Katalin*. Lejegyezte: *Jancu Laura*. Szerk.: *Fazekas Zsuzsa*. Európai Folklór Intézet – L'Harmattan. Bp. 2003. 115 old.

Helynévmutató Csánki Dezső történelmi földrajzához. Összeállította: *Ördög Ferenc*. Akadémiai. Bp. 2002. 987 old.

Henkey Gyula: A csallóközi magyarok etnikai embertani képe. Alistál és környéke, Bős, Nagymeny, Dunaszerdahelyi járás. *Gyurcsó István Alapítvány Könyvek* 24. Kiadja a Csemadok Területi Választmánya. Dunaszerdahely, 2002. 240 old.

Hepehupa. Szilágysági művelődési folyóirat. Zilah. 2002. 1. 78 old. – A tartalomról: *Lakóné Hegyi Éva*: A városépítő Szikszai; *Kovács Kuruc János*: Dr. Petri Mór Szilágysági vármegye gazdaságáról; *László László*: Demográfiai, etnikai és felekezeti viszonyok a mai Szilágyságban és elmúlt másfél évszázadban; *Major Miklós*: Magyar kertészfalvak a Szilágyságban; *Hegedűs Attila*: Nyelvföldrajzi térképek és tanulságaik a Szilágyságból; *Bajusz Ist-*

ván: Felvidéki harangöntők munkái a Szilágyságban; Major Miklós: Szilágysági tájak és idegenforgalmi értékek; Szőke Anna: [Szekeres Sándor] Szilágysági mesemondó; Szekeres Sándor: Szent Péter bárányának a mája, Disznóölés; Nagy Árpád: Farnasi Karácsony; Kovács Kuruc János: Az Almás-völgyi fazekasságról; Szekeres Sándor (Gyurica) szilágylelei mesemondó önéletrajza.

Hepehupa. Szilágysági művelődési folyóirat. Zilah. 2002. 2. 92 old. – A tartalomról: László László: Kossuth Lajos; Major Miklós: Az elfeledett poéta és pedagógus [Boér Miklós]; Lakóné Hegyi Éva: Visszatekintés Szilágyság őskorának kutatására; Fóris Mónika: A héréssz, mint a házassági szokáskomplexum záróeseménye; Czégenyi Dóra: A román pap alakja egy szilágysági közösség hiedelmrendszerében; Soós Tímea: A boszorkányság és a rontás hiedelmei Ippen; Balogh Lucian: Kisebbségi lét és történelmi identitás a szilágyságban; Fóris Mónika: Nemzeti identitás a szilágyscehi általános iskola V-VII. osztályos tanulók tudatában; Zsemlyei János: Szilágysceh és környéke az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárbán; Mitruy Miklós: Krasznai fiatalok fonóbeli játéka; Szőke Anna: „Désházi Hunyadi Imre vagyok, a fazekas mestersegről beszélek.

Hepehupa. Szilágysági művelődési folyóirat. Zilah. 2003. 1. 106 old. – A tartalomról: Egyed Ákos: Mikó Imre gróf – Erdély Széchenyije; Fitz József: Brassai Sámuel emlékeztető; László László: Köváry László – erdélyi historikus, közíró, lapszerkesztő és statisztikus; Uszakai Árpád: Szilágypér neves szülöttje [Budai Ézsaiás]; Lakóné Hegyi Éva: A zilahi nagytető néhány régi sírköve; Péntek János: A tudós kötődései; László László: 300 éve, 1703 tavaszán kezdődött a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc; Varga D. István: Szilágysceh helynévrendszerének belső élete; Kovács Miklós: Száz éves a „Zilahi ev. ref. Wesselényi-kollégium” elnevezés; Márkus László: A szilágyszóványi oktatás múltja és jelene – Visszatekintés 370 évre; Major Miklós: Koszorúba font gabonakalászok – Szabó Miklós, szilágyscehosi parasztkrónika naplójegyzetei a XX. szd. második feléből; Kun-Gazda Gergely: Keresztény ünnepünk: a karácsony; Kun-Gazda Kinga-Viola: „Mesterségem címere” (a szatyorfonásról); Szőke Anna: Szemelvények egy szilágysági nótafa dalaiból.

Hepehupa. Szilágysági művelődési folyóirat. Zilah. 2003. 4. 94 old. – A tartalomról: Papp Béla: Ady Lompértje; Papp Aurel: Otthon, Erőmdiszen; Ady Mariska: Ady Édesanyja; Kincs Elek: Ady és Kincs Gyula; Bölöni György: Ady Párisa; Bonczá Berta: Önéletrajz; Hóry László: Rádióinterjú Ady Endre édesanyjával; László László: Széchenyi István életműve; B. Simon György: A Bánffy-család története; Kovács Miklós: A szilágyscehi református népoktatás a XVIII. szd. második felében; Lakóné Hegyi Éva – Wagner Ernő: A zilahi kalandosok; Lóga Zsolt: A szilágyscehi helyi érdekű vasút és a korabeli sajtó; Kun-Gazda Gergely: A völcsöki református templom története; Szőnyi Levente: Ady és Lompért; Bekő N. Illdikó: Ady az ember; Debreczeni Tibor: Régen és most – Ady: A Sion-hegy alatt; Gu-

bás Jenő: Magyarságtudat-hasadás; Báthory Gábor: Nemzet és biztonság – Magyarország döntési helyzetben; Major Miklós: Egy kertészcsalád élete és gazdálkodása Szilágysceh faluban a XX. szd. derekán; Sipos Zsuzsanna: Tréfás siratók a Tövisháton; Özv. Ady Lőrincné végrendelete.

A 750 éves Szilágysomlyó. Szerk.: Hajdu Miklós. Kiadja a szilágysomlyói Báthory István Alapítvány. 2001. 366 old. – A tartalomról: Szabó M. Attila: Szilágysomlyó megnevezései; Fodor László – Joikits Attila – Nagy Mihály: Szilágysomlyó; Joikits Attila: Örménymagyarok és magyar zsidók; U. ö.: Magyar cigányok Szilágysomlyón; U. ö.: Kozma nővér – élő legenda Szilágysomlyón; Fekete Pál: Igazságszolgáltatás Szilágysomlyón; Nagy Mihály: Képek egy sikeres korszakból; Madár Gyula: Korabeli fényképek Szilágysomlyóról; Leopold István – Hajdu Attila: Ezek is tények...; B. Simon György: A szilágysomlyói sajtó története; Joikits Attila – Széman Emese Rózsa: A rendszerváltás utáni sajtópróbálkozások; Vida Gyula: És mégis élünk; Joikits Attila: A szilágysomlyói RMDSZ első éve; Karsai Pál – Oláh Mária-Magdolna: A szilágysomlyói RMDSZ; Gáspár György: Az RMDSZ az ezredfordulón; Hajdu Attila: Lassú sorvadás: avagy adatok a szilágysomlyói magyarság számbeli alakulásáról; Fekete Szabó András: Közigazgatás – önkormányzati élet; Szabó István: A Szilágysomlyói Tanács tevékenysége 1992 és 2001 között; Erdei János: A szilágysomlyói RMP SZ tevékenysége 1992 és 2001 között; Erdei János: Tíz éves a 16-os számú Báthory István cserkészcsapat; Sarkadi Anna Mária – Széles Judit: Magyar nyelvű óvodai oktatás Szilágysomlyón; Szakács Mária Réka: Rendhagyó iskolai krónika az elmúlt tíz évről; Szabó István: A szilágysomlyói magyar nyelvű középiskola elméleti oktatás múltjáról; Sallay Károly: A szilágysomlyói mezőgazdasági iskola; U. ö.: Szilágysomlyó természeti környezete; Fodor Gábor: A Magura és a környező domboldalak gyümölcsöseinek rövid története; Szőnyi József: Szőlőtermesztés és borászat a szilágysomlyói Magurán; Acsádi Elek: Szilágysomlyó szőlészete és borászata; Hajdu Attila: Magyar orvosok és gyógyszerészek Szilágysomlyón; Acsádi Elek – Balogh Sándor – Tóth Árpád Zoltán: Báthory István Alapítvány; Széman Péter: Az Alapítvány mindennapjai; Joikits Attila – Széman Péter: Az Erdélyi Múzeum Egyesület.

Hírlevél. A Kazinczy Ferenc Társaság tájékoztatója 37. Sátorlajj hely 2003. november 20 old. – A tartalomról: Bencsik János: Bevezető gondolatok; Szabó Sándorné: A Kazinczy Ferenc Társaság tisztújító közgyűlése; Három szép évforduló: E. Kovács László 80, dr. Szilágyi Ferenc 75, dr. Bencsik János 70 éves; Rákóczi Napok Fonyban; Kiss Endre József: Kazinczy Ferenc emléktáblánk Tormaján; Kovács Dániel: Zárszó az „Édes anyanyelvünk” verseny 2003. évi eredményhirdetésén; Fehér József: Czinkó Ferenc páncéli emléktáblája előtt.

Hoppál Mihály: Tanulmányok Diószegi Vilmosról. Vallástudományi Tanulmányok 3. Kiadja a Magyar Vallástudományi Társaság. Bp. 2003. 66 old. – Sámankutatás Diószegi után; Emlékezések

Diószegi Vilmosra; Diószegi Vilmos élete és munkássága; Irodalom.

Horváth Ferenc: Vízimalmok a Rinyán. Rinyamenti Társéglejlesztési Kht. Nagyatád. 2003. 102 old.

Imádságos asszony. Erdélyi Zsuzsanna köszöntése. Tanulmányok Erdélyi Zsuzsanna tiszteletére. Szerkesztette: Czövek Judit. Gondolt Kiadói Kör – Európai Folklór Intézet. Bp., 2003. 336 old. – **Kósa László:** Köszöntő; **Pócs Éva:** Erdélyi Zsuzsanna születésnapja; **Voigt Vilmos:** Egyre nagyobb hegyekre hágva. Erdélyi Zsuzsanna archaikus népi imádságai; **Alario Leonardo:** Találkozásom Erdélyi Zsuzsannával; **Fried István:** Univerzalitás és egyediség; **Görömbey András:** Népköltészet és új egyetemesség Csodóri Sándor esszéiben; **Andráshely Bertalan:** A szabadság, egyenlőség, testvériség eszméjének megjelenése a néphagyományban; **Voigt Vilmos:** Ellenhangok a hangszimbolika végtelen hangoztatása ellen; **Szacsay Éva:** Fortuna Asszony; **Ujváry Zoltán:** Mondák, mesék gyűjtője; **Majláth János; Jung Károly:** További adatok a világ teremtéséről; **Kilián István:** Liturgia és színijáték a marosvásárhelyi jezsuita iskolában 1703–1763; **Küllös Imola:** A szent és a profán a XVIII. századi cigány temetési prédikációkban; **Bitskey István:** Egy archaikus népi ima szövegváltozata Egerből; **Pócs Éva:** Az isteni megszállottság motívumai az archaikus népi imádságokban és ráolvasásokban; **Szabó Ferenc S. J.:** A szenvedésmisztika és az archaikus imádságok; **Szörényi László:** Adalék Erdélyi Zsuzsanna archaikus népi imádságainak előtörténetéhez; **Keszeg Vilmos:** Történetek a lüdercrről; **Mohay Tamás:** Csiksomlyói kolduló ferencesek Moldvában 1858–59-ben; **Szigeti Jenő:** Protestáns népi elméldések Sárrétudvariból; **Paál Zsuzsanna:** A vallásosság jellege és jelenségei Velence tartományban; **Kapó Jenő:** Vallási élet Pécsán; **Orosz György:** Énekes vándor koldusok a régi Oroszországban; **Paksa Katalin:** Népi előénekek – egyházi népének; **Kisbán Eszter:** Borsó az angyaloknak. Karácsonyi asztal asz ipari forradalom erőterében; **Görög-Karady Veronika:** Miért rossz sors a cigánysors? Eredet, sors, identitás; **Gazda Klára:** A hinta a magyar néphagyományban. Funkciók, jelentések, szimbólumok; **Szabó Pirokka:** A Hedvig-legenda egy lennyel változata; **Szilágyi Miklós:** Hiedelem, rítus, elbeszélés. A „váltott gyermek” Kisújszálláson; **Vere Péter:** A legkisebb gyermek „mitosza” a szájhagyományban és a pszichológiai valóság; **Klanczay Gábor:** Szent írások.

Imre Kálmán: A magyarok őstörténete új megvilágításban. Heraldika Kiadó. Bp., 2002.

Jogtörténeti szemle. Szerk.: dr. Tóth Béla. Kiadja az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam és Jogtörténeti Tanszéke, a Széchenyi István Egyetem Jogtörténeti Tanszéke és a Miskolci Egyetem Jogtörténeti Tanszéke. Budapest, Győr, Miskolc. 2003. 3. sz. 64 old. – A tartalomról: **Sipta István:** Deák Ferenc nézetei a jogról, igazságról és hatalomról; **Szabó István:** Az államról és a kormány kapcsolata a közép-európai államokban az első világháború végétől napjainkig; **Zinner Tibor:** Adalékok a magyarországi németek 1945 utáni kitelepítéséről; **Petrusovszky Anna:** Dinasztikus kapcsolatok alakulása II. Ulászló uralkodásának utolsó éveiben; **Ruszló József:** Csekey István és a magyar alkotmány; **Sipta István:** Blazovich László akadémiai doktori dolgozatának vitája, **Barna Attila:** Emlékezés Deák Ferencre; **Tóth Béla:** A Rákóczi szabadságharc államának kutatásáról.

Joó Ernő: A budafoki dunai hajóalmok és vízi molnárrok története. Kiadja a Budafoki Péter-Pál utca és Környéke Polgári Kör. Bp. 2002. 43 old.

Jókai Mária: Zoborai gyermekjátékok. AB-ART Kiadó – Gyurcsó István Alapítvány. Dunaszerdahely, 2004. 104 old.

Józsefváros vendéglátói a századforduló idején. Gyűjtötte: Balog Géza, szerk.: **Drégely István.** Kiadja a Józsefvárosi Vállalatinformációs Alapítvány. Bp., 2002. 156 old.

Kaiser Ferenc: A Magyar Királyi Csendőrség története a két világháború között. Pro Pannónia. Pécs, 2003. 176 old.

Kaiser Ottó: Kastélyok, várak paloták. Alexandra. Pécs, 2002. 160 old.

Kerkaskápolna története: Megfogyva bár, de törve nem. Szerk.: **Horváth Sándor.** Kiadja az Önkormányzat. Kerkaskápolna, 2002. 160 old.

Kiss Gábor – Zakar Péter (szerk.): A nemzeti-ségi kérdés Kossuth és kortársai szemében. *Belvedere meridionale Kiskönyvtár* 15. Szeged, 2003. 132 old.

Kigyósi Hirmondó. Az Újkigyósert közalapítvány időszaki kiadványa. Újkigyós. 2003. 36 old. – A tartalomról: **Turóczy Krisztián:** Avar temető Újkigyós közepén; **Harangozó Imre:** Elhunyt Zsótér József újkigyósi helytörténeti kutató; **id. Rákóczi Antal:** Újkigyós belterülete és határa (térkép 1942–44-ből).

Koczó József: Vámosmikola zsidóságának száz esztendeje. *Honti Füzetek* 5. Szerzői Kiadás. Vámosmikola. 2003. 112 old.

Korunk. Kiadja a Korunk Baráti Társaság. Kolozsvár. 2003. 9. sz. 128 old. – A tartalomról: **Pozsony Ferenc:** A moldvai csángók érdekvédelmi törekvései 1989 után; **Pecican, Ovidiu:** Ki a csángó; **Peti Lehel:** A trunki orvos rózsailatú kútjának mítosza; **Peti Lehel:** A lopás feketéje mágiával való kezelése; **Pápai Virág:** Neoprotestáns vallásgyakorlás Klézsen; **Kinda István:** Deviancia és közösségi kontroll konfliktusa (Esettanulmány egy csángó asszony devians moráljáról); **Kinda István:** „Hagyjátok el, me meghejtelik én tiktókot!” (A pap szerepe a falu közösségében); **Keszeg Vilmos:** Csángó irtások, csángó költészet; Csángó reneszánsz? **Tánczos Vilmos** beszélget **Szabó Géza;** **Ivácsony Zsuzsa:** Szerelem, udvarlás, leánykerés Moldvában; **Ilyés Sándor:** A megsejt lány büntetőritusai a moldvai csángóknál; **Buzogány Anna-Zsuzsanna:** Egy csángó falu [Diószén] táplálkozáskultúrájáról.

Kovacsics József: Baranya megyei népességtörténeti lexikon. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó Bp., 2003. 748 old.

Kovács András – Tüdös S. Kinga: Kézdivásártételek templomai. Két tanulmány. Ambrózia Kiadó. Kézdivásárhely, 2003. 40 old.

Kovács Béláné: Dr. Batthyány-Strattmann László. Köröndi életrajzi bibliográfiák, 5. Faludi Ferenc Városi Könyvtár. Körönd, 2002. 67 old.

Kunhegyesi Nagykun Kalendárium. Fel. szerk.: dr. Szabó Lajos. Kiadja az Önkormányzat. 2004. 329 old. – A tartalomról: Szabóné Somogy Margit: Kunhegyesi események, 2003; S. Kiss Rozália: Kunhegyesi évfordulók; Horváth Lajos: A kolbászszéki templomról; Víg Márta: A foksányi csatáról; Oláh Lajos: Kossuth Lajos halálának 110. évfordulóján; D. Kovács László: Keressük gyökereinket; A százéves jövődörmöndő szövege; dr. Szabó Lajos: A Balla-nyomda száz éve; Köröndi Lajos: A dedunokák a poklot járt katonákra emlékeztek; Víg Márta: A kunhegyesi holocaustról; Pál Imréné Vigh Etelka: Mozaikok Kunhegyes történelméből; dr. Szabó Lajos: Egy vándormesterség [drótosok] nyomában; Pozsgai Gézné: A kunok; Víg Márta: A levendelmogalomról; Török László: Búza és kukorica termesztés paraszti birtokon a XX. szd. első felében; Pál Sándor: A délvidéki élő bacsfeketehegyi református magyarok életéről; Sárközi Ferenc: Iparosság kialakulása Feketehegyen; Szentpéteri Lénai Mária: A közművelődés 40 éve városunkban.

Kusy, Miroslav: Magyarok a Szlovákiában. Kalligram. Pozsony, 2002.

K. Végh Katalin: A Budapesti Történeti Múzeum az alapítástól az ezredfordulig. *Monumenta Historica Budapestinensia*, 11. BTM. Bp., 2003. 239 old.

Langó Péter – Türk Attila: Honfoglalás kori női sír szentesi derekegyházi oldal határrészéből. *Szentes*, 2003. 20 old.

Lanstyák István: A magyar nyelv Szlovákiában. OSIRIS – Kalligram – MTA Kisebbségkutató Műhely. Bp. – Pozsony, 2000.

Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella: Magyar nyelvtan Szlovákiában. Tanulmányok és dokumentumok. *Gramma Könyvek*. Kalligram. Pozsony, 2002.

A Látrányi Pusztai Természetvédelmi Terület élővilága. Szerk.: Ábrahám Levente. Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága. Kaposvár, 2003. 290 old.

Legeza László: Burgenland. Várvidék és az Őrség. Mikes Kiadó, 2003.

Lovász Irén: Szakrális kommunikáció. Európai Folklór Intézet. Bp. 2002. 118 old.

Magai István: Reformátusok Kaposváron. Fundamentum Evangélium Alapítvány. Bp. 2003. 32 old.

Ma már csak emlék? Budapest 1952–1975. Válogatta és szerkesztette: Gera Mihály. Vársháza. Bp., 2002. 132 old.

Magyar András: Rákóczi és az erdélyi kurucmozgalom. *Bibliotheca Transylvanica*. Pallas Akadémia 2003. 166 old.

Magyar Zoltán: A mindentudó fű. Zoborvidéki mondák és hiedelmek. Liliom Aurum. Duna-szerdahely, 2002.

Magyar Zoltán: A csángók mondavilága. Gyimesi csángó népmondák. *Magyar Népköltészet Tára III.* Szerk.: Magyar Zoltán. Balassi Kiadó. Bp. 2003. 842 old. és 43 kép.

Marosvidék. Makó és térsége kulturális folyóirata. Kiadja a Marosvidék Baráti Társaság. 2003. 1. sz. 80 old. – A tartalomról: Béres Mária: Az öföldéki templom régészeti kutatásának eredményei 2.; Sándor Ilona: A közöttünk élő turulmadár; Halmágyi Pál: Emlékezés a doni hősekre; Sarkadi Ernő: A Donnál; Szilágyi Sándorné Kristó Róza: Apám hitte az igazak szavát [II. világháborús emlékek]; Forgó Géza: Tomörkény István nyomdoka-in; Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna: „Első költői sikert Makón aratta”; Némethi Kodrán Erzsébet: Palotától Csanádpalotáig; Rácz István Pál: A kiszombori iskola története; Marjanucz László: Életképek a két világháború közötti Magyarországról; Szilágyi Réka: Rózsakodolom Földeákon; Széll Imre: Mesterségem: Kovács; Badicsné Szikszai Zsuzsanna: Egy kiszombori kosárfonó élete; Lócs Károly: Életem regénye 5.; Varga Nagyfalusi Ilona: Erdei Iskola Apátfalván.

Marosvidék. Makó és térsége kulturális folyóirata. Kiadja a Marosvidék Baráti Társaság. 2003. 2. sz. 80 old. – A tartalomról: Marosvári Attila: Európai tavasz; Bagoly József Ágoston: Lelki egészség a falvakban; Marjanucz László: A közjólátogatásban; Tóth Ferenc, Tóth Mária, Szébbé Ferenc, Hajdú Tibor: Dr. Tóth Aladáról; Forgó Géza: Dr. Uray Vilmos, az elfeledett sebész; Papp János: Száz éve nyílt meg a Hollósy Kornélia Színház; Siket István László: Volt egyszer egy Szegedi utca...; Sipos György: A kiszombori tornyos kastély története; Némethi Kodrán Erzsébet: Legendák nyomában; Szentesi József: A Langó-kápolna; Rosnyai Éva: Teremavató Maroslelén; Jámborné Balog Tünde: Kávéház és költészet; Szilágyi Réka: Rózsakodolom Földeákon 2.; Badicsné Szikszai Zsuzsanna: Boszorkányok pedig voltak; Vargáné Antal Ilona: Tejfeldolgozás Apátfalván; Markos Gyöngyi: Pátfalvi szönyegek; Lenhardt Béla: Mesterségem: szügyártó; A legmakaibb makai [Tóth Ferenc köszöntése]; Jámborné Balog Tünde: Tárlatról tárlatra; Gilinger Katalin: Üzenet vásznakon [Jámborné Balog Tünde tárlatán]

Marosvidék. Makó és térsége kulturális folyóirata. Kiadja a Marosvidék Baráti Társaság. 2003. 3. sz. 80 old. – A tartalomról: Roos Márton: Kőszeghy László püspök élete és munkássága; Tóth Ferenc: Kőszeghy László és Makó; Jámborné Balog Tünde: Szirbik Miklós világot gyűjt; Péter László: József Attila kiszombori emléktáblája előtt; Halász Balint: Dr. Felletár József életútja; Dehán Aurélie: Dr. Szabó György, a Tanár úr; Nagy-György György: Művelődés és mulatság Makó határában; Sipos György: A kiszombori tornyos kastély története 2.; Rácz István Pál: A kiszombori iskola története 4.; Velcsó Margit: Bartók emléke Nagyszentmiklóson; Jámborné Balog Tünde: A Koronában zene szól; Lőrincz Ildikó: Az amatőr családtörténeti kutatások nehéz-

ségei, Szivoczka Petra: Beszélgetés a 60 éves dr. Blazovich Lászlóval; Lenhardt Béla: Mesterségem: szígyártó 2.; Markos Gyöngyi: Börcsök Attila Sebestyén-émlékermes; Bogdán Lajos: Diszpolgári cím (Nagyfalusi Istvánénak) honismereti munkáért; Kertészné Mészáros Tünde: Hon- és népismeret az iskolában.

Matyikó Sebestyén József: Kálmán Imre Múzeum, Siófok. Kiadja a Múzeum. Siófok. 2003. 42 old.

Máramarosi Hírnök. Közéleti és művelődési lap. Szerk.: Zahoránszky Ibolya. Kiadja a Hollósy Simon Művelődési Egylet. Máramarossziget. 2003. 1. sz. 8 old. – A tartalomról: Zahoránszky Ibolya: Tíz éves a Hollósy Simon Művelődési Egylet; Tatai Miklós: A „Leövey Klára” gimnázium; Zahoránszky Ibolya: A Leövey Klára Liceum megnyitó ünnepsége.

Máramarosi Hírnök. Közéleti és művelődési lap. Szerk.: Zahoránszky Ibolya. Kiadja a Hollósy Simon Művelődési Egylet. Máramarossziget. 2003. 2. sz. 8 old. – A tartalomról: Berszán Rudolf: 1848 időszerűsége; Hupka Katalin: A Fizely Sándor Nyugdíjas Szervezet Felsőbányáról; Zahoránszky Ibolya: Tíz éves a Hollósy Simon Művelődési Egylet; Bérés József: A Kis-Kőhát vízesés.

Máramarosi Hírnök. Közéleti és művelődési lap. Szerk.: Zahoránszky Ibolya. Kiadja a Hollósy Simon Művelődési Egylet. Máramarossziget. 2003. 3. sz. 8 old. – A tartalomról: Ekkert Erzsébet: „Barátság” idősök klubja – Aknasugatag; Zahoránszky Ibolya: A székházról jelentjük; Bérés József: Túra ajánlatunk; Kőkenyepatak, Szalaván tető, Mélypatak.

Máramarosi Hírnök. Közéleti és művelődési lap. Szerk.: Zahoránszky Ibolya. Kiadja a Hollósy Simon Művelődési Egylet. Máramarossziget. 2003. 4. sz. 8 old. – A tartalomról: Moisei Ágnes: A nagybányai Teleki Blanka Nyugdíjas Klub; Zahoránszky Ibolya: A székházról jelentjük; Bérés József: Irány a Kőhát.

Máramarosi Hírnök. Közéleti és művelődési lap. Szerk.: Zahoránszky Ibolya. Kiadja a Hollósy Simon Művelődési Egylet. Máramarossziget. 2003. 5. sz. 8 old. – A tartalomról: Zahoránszky István: A civil szféra, civil szervezet, nonprofit szervezet; Moisei Ágnes: A nagybányai Teleki Blanka Nyugdíjas Klub; Bérés József: Gyalogszerrrel Rónaszékre.

Mátéffy Balázs: Az ismeretlen Mátyás-templom. Viva Média Holding. Bp., 2003.

Metzner Valéria: Én iskolám, köszönöm neked. A magyar oktatás 50 éve Réten. Kiadja a Csevadok Rétei Szervezete. Dunaszerdahely – Réte, 2000. 65 old.

Misóczki Lajos: Gyöngyöstől Imregig. Képek Sufjanszky Euszták, az aradi vértanúk gyóntatójának életútjából (1811–1875). Kiadja Gyöngyös Város Önkormányzata. Gyöngyös – Imreg/Brehov, 2003. 61 old.

Molnár András: A fiatal Deák Ferenc. Osiris. Bp., 2003. 351 old.

Molnár László: Az Őrség kapuja: Zalaölvő. Fatimol Bt. 2002. 70 old.

Műemlékvédelem. Kulturális Örökségvédelmi folyóirat. 2003. 5. 307–374. old. – A tartalomról: Feld István: A „nagyságos fejedelem” szülőhelye: Borsi reneszánsz kastélya; Dankó Katalin: A sárospataki Rákóczi-vár; M. Juhász Ágnes: Sárospatak, volt trinitárius kolostor, „műzsák temploma” kulturális, oktatási központ; Marton Erzsébet: „Nemzetünkért összefogván”. Értékelő záró beszélgetés a Rákóczi kiállításról; Cubello, Juan: A vajai Vaykastély; Káldi Gyula: A beregszentmiklósi várkastély élettörténete; Pintér Tamás – Deák Zoltán: A magyar bujdosók házai Rodostóban; Koppány András: A sőtörői és a kehidai Deák-ház; Valtér Ilona: Dercsényi Balázs; Fejérváry Tamás: Dercsényi Balázsról; Kriszt György: Szubjektív emlékek Dercsényi Balázsról; Éri István: Dercsényi Balázs és a Tájak – Korok – Múzeumok;

Nagy Iván: Erősíteni szíveket. Balony község népzenei monográfiája. Gyurcsó István Alapítvány Füzetek 11. Dunaszerdahely, 1998. 249 old.

Nagyszarva. Válogatta, szerkesztette: Presinszky Lajos. Kiadta az Önkormányzat és a Csevadok Dunaszerdahelyi Területi Választmánya. Nagyszarva, 2000. 271 old.

40 éves a jászjákóhalmi „Horváth Péter” Honismereti Szakkör. Összeállította: Fodor István Ferenc. Jászjákóhalmi, 2003. 20 old.

Nemes Mihály: Magyar viseletek története. Méry Ratio. Somorja, 2002.

Nemesné Kis Szilvia: Névadási szokások ménesekben. Dávid Oktatói és Kiadói Bt. Kaposvár 2003. 136 old.

Németh Marietta: A Margit-sziget története. Kiadja a József Attila Művelődési Központ Helytörténeti Gyűjteményének Klubja. Bp. 2002. 28 old.

Noszolpi Németh Péter: Az Árpád-kori Buda nyomai a Pilisben. Püski K. Bp., 2003. 127 old.

Novák Veronika (szerk.): Vágsellye 1002–2002. Nap Kiadó. Dunaszerdahely, 2002.

Nyárády R. Károly: Erdély népesedéstörténete. KSH Levéltára. Bp., 2003. 672 old.

Pál Judit: Városfejlődés a Székelyföldön, 1750–1914. Pro-Print. Csíkszereda. 2003.

Pátria. A Vas Megyei Honismereti Egyesület Hírlevele. Szerk.: Gyuladri Csaba. Szombathely, 2003. 2. sz. 16 old. – Csaba Józsefre emlékeztünk; Kemenesaljai jubileum; Szibler Imréné: Konferencia a Rákóczi-szabadságharc jegyében [a XXXI. Honismereti Akadémiáról]; Szakály Ferenc: Kuruc fesztivál Győrújváron; Barczáné Mőgor Zsuzsa: A haza bölcsének tiszteletére; A „Hűség Ünnepei” a határtérségben; Kirándulási képeslap; Hargitay József: Vallomás a szülőföldről; dr. Varga Gyuláné: Vép község szakrális emlékei; Pálffy József: II. Rákóczi Ferencvel kapcsolatos adatok Bozsokról és Velemről.

Pejin Attila: Zenta utcanévlexikona. Thurzó Lajos Közművelődési Központ. Zenta, 2003. 120 old.

Pukkai László: A Galántai járás társadalma és gazdasági változásai 1945–2000. *Matyusföld I. Fórum Társadalomtudományi Intézet Etnológiai Központ – Lilium Aurum. Komárom – Dunaszerdahely, 2002. 197 old.*

Puntigán József ~ Puntigán Tünde: A losonci református temető. *Notitia Historico-Ethnologica 3.* Szerk.: *Liszka József.* Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum. Könyvkiadó. Komárom – Dunaszerdahely, 2003. 311 old.

Puskuly Mária: Dr. Batthyány László: 1870–1931. Szt. István Társulat. Bp., 200 old.

Rálátás. Zsáka Helytörténeti – honismereti, kulturális tájékoztató. Szerk.: *Dankó Imre. Zsáka, 2003. 4. 40 old.* – *Szatmári Imre:* Középkori falusi templomok Békés megyében; *Voigt Vilmos:* Általában a bábamesterségről; *Varga Katalin:* A szilgyártó mesterség – Egy régi mesterség műszókincse; *Csorba Csaba:* Zsáka és környéke Vályi András és Fényes Elek adattárában; *Magyar Mária:* Jézus álma – Vallásos ponyva kőkadi folklorizációja; *Lovász Kiss Antal:* Az 1989-es rendszerváltást követő földmagánosítás jellemzői a bihari régió néhány településén; *Bartha Elek:* Múzeumügy Dévaványán; *Dankó Imre:* Szűcs Sándor centenáriuma; *Dankó Imre:* Zoltai-terem a Déri Múzeumban.

Redemptio. A jársz és kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: *Kiss Erika.* Kiadja a Jársz Múzeumért Alapítvány. 2003. 6. 20 old. – A tartalom-ból: *Iris:* Néprajzi konferencia Matyóföld fővárosában; *Selmeczi Kovács Attila:* Tízéves a Redemptio; *Petrányi István:* Ágő-szőlő; *Majorné:* A Jászszági Hagyma Napja Jászladányon; *Gecse Annabella:* Jászok Rimaszombatban; *Hortiné dr. Bathó Edit:* Adományok a Jász Múzeumnak; *Benedek József-Elek Sándor:* Rákóczi-szobor avatás, megemlékezés Jászkeszén; *H. Bathó Edit:* Erotika a népi kultúrában; *Tóth Tibor:* Ismét ünnepeltek Jászkápolnán; *Új köztéri szobor-terv a jászkapitányok emlékére; dr. H. Bathó Edit:* Tízéves a Fényszaruai Baráti Egyesülete; *Cseh János:* Hun kori településrésztlet a Kengyelparton; *Keréky Gyula:* Egy elfeledett jársz-kun főkapitány [Nagyiványi Fekete III. László]; *Tóth Tibor:* Jászszági könyvbemutatók; *dr. H. Bathó Edit:* Győri Jánosné köszöntése.

Rusvay Lajos: Jászapáti története. Jászapáti Baráti Egyesülete. Jászapáti, 2003.

Sárvár Centenáriumi Képeskönyve. Kiadja a Város Önkormányzata. Sárvár, 2002. 67 old. – *Nagy Miklós:* Évszázadfordító Sárvár; *Burka Zoltán:* Sárbár képeslapjai; *Dabóczy Dénes:* Sárvár műemlékei a képeslapokon.

Sárvári Honismereti Híradó. Szerk.: *Nagy Miklós.* Kiadja a Város Polgármesteri Hivatala. Sárvár, 2003. 2. sz. 56 old. – *Nagy Miklós:* Évfordulóinkról; *Takács Zoltán Bálint:* Nádasdy Tamás, a mecénás tevékenysége; *Orbán István:* Telekesy István Nádasdy plébános, Rákóczi püspöke (1633–1715); *Katafai Németh József:* Sárvár birtokosai és a sárvári birtokközpont; *Markó Miklós:* A sárvári Honismereti Szakkör 2003. évi eseménynaptára.

Sepsiszeki Nagy Balázs: Székelyföld falvai a XX. század végén II. Csík-, Kászón- és Gyergyószék Hargita megye. Nap Kiadó, 2002. 326 old.

Sidó Zoltán: Közügy. A Komáromi Városi Egyetem jubileumi évkönyve (1992–2002). Kiadja a Schola Comaromiensis. Komárom, 2002. 120 old.

Simonffy Emil: A polgári földhulajdon kialakulása és a birtokmegosztás Délnyugat-Dunántúlon. *Zalai gyűjtemény, 55.* Zala Megyei Levéltár. Zalaegerszeg, 2002. 222 old.

Sipos Imre – Szalay János: Zics története. Szent János Apostoltól és Remete Szent Pálról Nevezett Szerzetesek kiadványa. Miskolc, 2003. 283 old.

Somogyi Honismeret. A Somogy Megyei Honismereti Egyesület tájékoztatója. Kiadja a Megyei és Városi Könyvtár és a Somogy Megyei Honismereti Egyesület. Kaposvár, 2003. 2. 162 old. – *dr. Magyar Kálmán:* Szőlád Szent István korában; *dr. Horváth József:* Professzorok Csokonai után; *Lévai József:* A Szuly-malom titka; *dr. Gál József:* Gyermek és iskolák Marcali térségében Klebelsberg Kunó minisztersége időszakában; *Frech József:* A gróf Vigyázó-féle uradalom Nagyberken (1928–1945); *Olbitz Ferenc:* Pista bácsi, a karádi piktor; *Horváth Ferenc:* Templom épült Bodvicán; *Barkóczy László-dr. Fülöp László:* Somogyi helynevek a 16. szd.-i levelekben; *dr. Király Lajos:* Somogyi tájszavak; *Vonyó Anita:* Bakakondérban [Csendes János tiszti frontszakács-könyvéből]; *dr. Sipos Csaba:* Gulyás J. Attila: Töredézet tótikör; *Simon József:* Szegedi Kis István és Kálmánca; *dr. Vértess László:* Dr. Korányi Frigyes, Balatonföldvár elindítója; *Szigetvári György:* Dr. Újváry Ferenc apátplébános emlékére; *Nagy Zoltán:* A kaposvári zárda jubileuma; *dr. Rosta István:* Gadányi György búcsúztatása; *Takács Tibor:* Búcsú Draveczky Balázstól; *Varga Róbert:* II. Rákóczi Ferencre és Kossuth Lajosra emlékezünk; *Varga Róbert:* A csurgói könyvtár jubileumára.

A Sorsunk antológia. Válogatta, szerkesztette, utószót írta: *Tűskés Tibor.* Pro Pannonia Kiadói Alapítvány. Szerk.: *Szirtes Gábor.* Pécs, 2002. 374 old. – A Janus Pannonius Társaság által 1941 és 1948 között megjelentetett folyóirat írásából készült válogatás.

Szankó Ferenc: Örök alma mater. Négyszáz éves Szilágynagyfalú közoktatása. Cogito. Nagyvárad, 2001.

Szabó Ernő: A Rákóczi-szabadságharc a numizmatika tükrében. Magyar Éremgyűjtők Egyesületének Somogy Megyei Csoportja. Kaposvár, 2003. 162 old.

Szászák György: Kassa műemlékei. AB-Art. Pozsony, 2002.

Száva Tibor-Sándor dr.: Szépvízi magyarörömmények nyomában. Palatia Nyomda és Kiadó Kft. Bács, 2003.

Szerencsés Károly: „Az ítélet: halál”. Magyar miniszterelnökök a bíróság előtt. Kairosz. Bp., 2002. 423 old.

Székelystűd. Főszerk.: *Ferencs István.* Csik-szereda, 2003. 11. 162 old. – A tartalomról: *Beke György:* A székelystűd Kolhaas Mihály II.; *Olti Ágoston:* Adalékok a Csiki Magánjavak második világháború utáni történetéhez; A csángók világában benne van a magyar sorskérdések mindegyike... (*Mirk László* beszélgetése Halász Péter néprajzkutatóval); *Bakk Pál:* Életmentő cigaretták (Emberi sors – magyar sors).

Széles a Balaton vize...? Összeállította: *Fazekasné Mulesza Olga és Krasznainé Szabó Katalin.* Városi Könyvtár. Siófok, 2003. 130 old. – 170 év a tó életéből, ahogy az újságok megírták.

Szilágyborzás. Kiadta Szilágyborzás közössége. Color Print. 2001.

Szilágyolompért. Color Print. Zilah, 2002.

Szombathely város jegyzőkönyveinek regesztái. Összeáll.: *Bencsik Gyula, Dominkovits Péter.* Acta Savariensis, 18. Szombathely Megyei Jogú Város. 2002. 97 old.

Tóbiás Áron: Fellegvár. A Magyar Rádió Regénye. Emberek, történetek, dokumentumok, 1925–1945. Magyar Rádió Közalapítvány. Bp. 2003. 430 old.

Tökölly Gábor: Kastélyok, kúriák, udvarházak Gömörben I. Méry Ratio. Somorja, 2003.

Török Tibor: Mérőföldök. Harmincöt éve a Vas megyei utakért. Szombathely, 2002. 159 old. – A Vas Megyei Állami Közútkezelő Kht. Története.

Trócsányi András – Tóth József: A magyarság kulturális földrajza II. Pro Pannónia. Pécs, 2003. 362 old. – A hazai, a kárpátmedencei és a világ magyarságának kulturális jellemzői.

Turán. A magyar eredetkérdéssel foglalkozó tudományok lapja. Fel. szerk.: *Esztérgály Előd.* 2003. 5. sz. 128 old. – A tartalomról: Szerkesztői gondolatok; *Mesterházy Zsolt:* A Boldogasszony Ország; *Bíró József:* A szabir-magyarok eredete; *Mihály Péter:* A kaptárkövekbe faragott sziklahelyiségek eredete és kora; *Harangozó Imre:* Asszonyaink párnára, ingre mentik a szűkülő hazát; *Gál Péter József:* Atillahon néphagyományai 3.; *Horváth Imre:* Fejfák: totemoszlopok; *N. László Endre:* Magyar búzakultusz a Csallóközben; *iff. Ács László:* Heten, mint a gonoszok; *Hejdu Demeter Dénes:* Akdamar, a kultikus sziget; *Kádár István:* Urkeshi agyaglenyomatok; *Koricsánszky Attila:* Megsemmisült rováskódex Anonymus Gestájában; *Eöry Árpádok* (ford.): A Sárge Császár belső könyve folytatásban.

Turczel Lajos: Visszatekintés a szlovákiai magyar kisebbségi lét első szakaszára. Lilium Aurum. Dunaszerdahely, 2002.

Unti Mária: Csallóköz földrajzi nevei. Dunaszerdahelyi járás. Kiadja a Csemadok Területi Választmánya. Dunaszerdahely, 2002. 240 old.

Újpesti Helytörténeti Értesítő. Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány lapja. Szerk.: *Rajkó Anna-mária.* Kiadja Újpest Önkormányzata. Bp. 2003. 4. Sz. 32 old. – A tartalomról: *dr. Kőrös András:* A köz-művelődés civil szervezetei Újpesten; *dr. Sallai János:* Fényes Elek; *Pilinyi Péter:* Beniczkyek Újpes-

ten; *Fricsán Kálmán:* Község-ház és iskola; *Kriszán Sándor:* Az újpesti lovasút; *dr. Gerber Lajos:* Újpesti Katolikus Legényegylet; *dr. Mátyás Ferenc:* Rekvium egy tiszties iparért [műközőrűs] – Az Ampenszám család történetéből; *dr. Vértés László:* Dr. Gárdi Jenő, a rehabilitáció egyik első szaktekintélye; *dr. Kriska György:* A Dunakeszi-tözegetavak; *dr. Szerényi Antalné:* Volt egyszer egy lóversenypálya – Páncél Gábor balladája; *Hirman László:* Dr. Czeti István; *Szöllősy Marianne:* [Szepes Mária] Ibsennel találja: írni annyit, mint állandó belső bírónk előtt állni, sohasem hazudni.

A Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza. Kiadja a Kiss Lajos Néprajzi Társaság. Szabadka. CD-ROM.

Varga László: Az első lépések. A Csemadok nagymegyeri szervezetének és a Nagymegyeri Járási Csemadok szervezeteinek megalakulása. *Gyurcsó István Alapítvány Füzetek* 13. Dunaszerdahely – Nagymegyer, 1999. 117 old.

Varga László: Új évezred küszöbén. Nagymegyeri olvasókönyv. Kiadja a Város Önkormányzata. Nagymegyer, 2000. 296 old.

Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények. A Vas megyei honismereti mozgalom folyóirata. Szerk.: *Mayer László.* Szombathely, 2003. 2. sz. 99 old. – *Fehér László:* Tisztelt Olvasó!; *Káldos Gyula:* Fejezetek Cseleldömölki művelődéstörténetéből a XIX. századig; *Boros Zoltán:* Nemesdömölki arányosító tagozatának pere, 1842–1846; *Majdán János:* A cseleldömölki vasútállomás vonzáskörzete 1895-ben; *Káldos Gyula:* Kiscell és Nemesdömölki egyesítés 1903-ban; *Czirók András:* A cseleldömölki Holocaust története a helyi sajtó és a visszaemlékezések tükrében.

Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények. A Vas megyei honismereti mozgalom folyóirata. Szerk.: *Mayer László.* Szombathely, 2003. 3. sz. 96 old. – *Katona András:* „Múlанд az csupán, mi földi.” – Száz év múltán a Vas megyei Kossuth centenáriumból; *Tóth Kálmán:* Bemutatkozok a Vasi Múzeumból Egyet; *Dominkovits Péter:* Vas megyei vonatkozású XVI. sz-d-i magyar nyelvű iratok kisebb családi levéltárakból V. – Guray család levéltára 1.; *Ács László:* Mesél a matricula – Rábagyarmat anyakönyvei, 1750–1920; *Sill Ferenc:* Batthyány József kánoni vizitációja Sári Sárva-rón 1758-ban, VIII.; *Tilcsik György:* Horváth Boldizsár két ifjúkori levele családtagjaihoz; *Torjay Valter:* Monogramos kapu a szombathelyi Óperint utcá-ban; *Salomon Nándor:* Szombathelyi pillanatkép Szentimrei Jenő múlt századi emlékirásában; *Lőcsei Péter:* Schwartz Elemér levelei a Vasi Szemle szerkesztőinek.

Vasi Szemle. A Vas Megyei Közgyűlés tudományos és Kulturális folyóirata. Szombathely, 2003. 6. 667–792. old. – A tartalomról: *Kovács J. Attila:* A Rába-völgy jelentősebb élőhelytípusai és azok veszélyeztető tényezői; *Kuntár Lajos:* Adalékok Csaba József utóéletéhez és portréjához; *Tóth Ferenc:* François de Tott (Egy felvilágosult diplomata emlékezése); *István Lajos:* Találkozásaim dr. Gulácsy Zoltánnal; *Tamás Endre:* Egy tudós orvos-

professzor emberi arca (Dr. Romhányi György); *Il-
lész Péter: „Átmenetek”* – A jelenkutatás és a hely-
történetírás lehetőségei a Vasi-Hegyháton; *Sala-
mon Nándor: A „táltos” tudós – A László Gyula
emlékkönyvről.*

**Vasúti iratok a magyar közlekedésben és
a Közlekedési Múzeumban.** Összeállította:
Opanszki István. MÁV Rt. Bp., 2002. 58 old.

Városunk. Budapesti Honismereti Társaság
Híradója. Fel. szerk.: *Gábrriel Tibor.* Bp., 2003. 4. sz.
12 old. – *Gábrriel Tibor:* Szabaddá vált Pest-Buda:
Háromszáz éve történt; Deák-nap Csepelen; *Dr.
Kriston Vizi József:* Katona Józsefvárosa; szm.: Le-
véltári Napok; *Gábrriel Tibor:* Országpark és hely-
történet; *Gali Ágnes:* Tanulmányok Budapest múlt-
jából; Budapesti Honismereti Társaság; szm.: Bu-
dapest térképeinek katalógusa; *Dr. Bolla Dezső:* Bu-
da városa gyógyfürdőiről; *K. Zs.: Jókai: Kertész-
gazdasági jegyzetek; Kiss Turay Éva:* Lánchíd Kör;
Meskö Sándor (1921–2003); Csukás Irén: '56-os kiál-
lítása Kispesten; *Heltai Jenő:* Buda Pesti Negyed;
XIII. Kerületi Helytörténeti Füzetek; *M. Szűcs Il-
ona:* Városvédők Józsefvárosba; *Orvoslás a Rákos-
mentén – Kiállítás az Erdős Renéc Házban; Rákó-
czi gyermekszemmel.*

Városunk. Budapesti Honismereti Társaság
Híradója. Fel. szerk.: *Gábrriel Tibor.* Bp., 2004. 1. sz.
12 old. – *Karacs Zsigmond:* Jegyes téglák Kobánya
tó partján; *Pándy Tamás:* Pestszentimre polgári is-
kolája; *A. F.: Rákosmenti Helytörténeti Füzetek;*
Kovács József László: Budaörs és Budapest kapcsola-
tairól; *Gábrriel:* Restaurátorok a Józsefvárosban; szm.:
Harangoktól a Promontor-Tetőny történetéig; *Sas-
vári Ilona:* Soroksár zenei élete; Budapesti históri-
ák; *dr. Tóth József:* Iskolai hagyományörzés: Óbuda
a szülőföldjük;

„Véad szoborba alakját...” Kossuth-szobrok a
szlovákiai magyarok emlékeztetőben. Összeállítot-
ta: *Végh László.* Lillium Aurum. Dunaszerdahely.
2003. 64 old.

Viczán János: Diákélet a diákegyesületek a
budapesti egyetemeken. *Felsőoktatástörténeti kiad-
ványok 2.* ELTE Lvt. Bp. 2002. 354 old.

Vidák Tünde: Öt évtized parazsa. A marcali hi-
vatásos tűzoltóság krónikája, 1953–2003. Városi
Helytörténeti Múzeum. Marcali. 2003. 146 old.

Vincze Zoltán: A kolozsvári Farkas utca. Mű-
velődéstörténeti barangolás. Studium Könyvki-
adó. Kolozsvár, 2003. 95 old.

Virág Zsolt: Magyar kastélylexikon I–IV.
Fo-Rom Invest. Bp., 2003.

Vitetnek ítéldőszékére... Az 1674-es gályarabper
jegyzőkönyve. Kalligram. Pozsony, 2002.

Zakar Péter: „Hazám sorsa az én sorsom”. Az
esztergomi érsekség 1848/49-ben. Belvedere
meridionale. Szeged, 2003. 130 old.

Zeman László: Gymnasiologia. Az eperjesi
Kollégium és áthagyományozódásai. Fórum Ki-
sebségkutató Intézet és Lillium Aurum Könyvki-
adó. 2003. 183 old. és 26 fénykép.

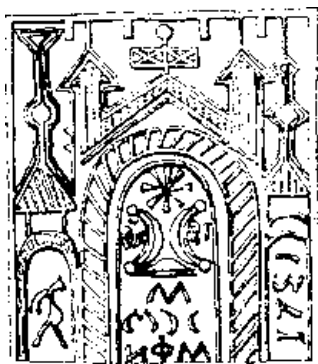
Zentai Tünde: Az ágy és az alvás története. Pro
Pannónia. Pécs, 2003. 360 old.

Zilah körkép. Color Print. Zilah, 2002.

**Zounuk 18. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei
Levéltár Évkönyve.** Szerk.: *Zádorné Zsoldos Mária.*
Szolnok 2003. 424 old. – *Bánkiné Molnár Erzsébet:* A
Jászkon Kerület gazdasági autonómiaja; *Túri Zol-
tán:* Egy talányos kistáj; a Szolnoki-ártér; *Kürti
László:* Jászberény csárdái. Adatok a pusztai csár-
dák XVIII. szd-i történetéhez; *Szicsai Mihály:* Ada-
tok Jász-Nagykun-Szolnok megye géperező hajó-
zásának történetéhez; *Józsáné Nagy Adrienn:* Szol-
nok közművelődésének története az 1920-as évek
második felében; *Tólnay Gábor:* Földosztás
1945-ben Dévaványán; *Fekete István:* 1956 szolnoki
katonai eseményei – A helyi szovjet fegyveres erők
tevékenysége az 1956-os forradalomban; *Benedek
Gyula:* A Nagykunság 1577. évi összeírása a XVI.
szd. másik két összeírásának tükrében; *Cseh Géza:*
A Jászkunság történetének forrásai a Német Lo-
vagrend Központi Levéltárában; *Papp Izabella:*
Jászságiak az 1848–49-es szabadságharcban – A
Jászkerületi Honvédegyelet naplója; *Győri János:* A
Jász-Kis-Éri Úri Casinó története.

Zuglói lexikon. Főszerk.: *Fodor Béla.* Kiadja
Herminamező Polgári Köre. Dinasztia Kiadó. Bp.
2003. 239 old.

Zsidi Paula: Aquincum polgárvárosa az Anto-
ninusok és Severusok korában. Bp., 2002. 165 old.

*Torockói csempe
(Dr. Kós Károly rajza)*

Jog

történeti szemle

2003
3. szám

BUDAPEST · GYŐR · MISKOLC

A TARTALOMBÓL

Deák Ferenc emléke a jogról, igazságról és hatalomról

Adalékok a magyarországi németek 1945 utáni kitelepítéséről

Czakery István és a magyar alkotmány

Az orvostól néhány szövegese a végzettség jogában

Mi lesz veled, fehérváriak? felvettél ajándékot?

János és Pál apostol bíráskodása

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

Tisztelt Olvasóink!

A Jogtörténeti Szemle sikeres fogadtatása után 2004-től lehetőség nyílik arra, hogy a 2004-ben kiadásra kerülő 4 számot mind magánszemélyek, mind intézmények előfizethessék.

Előfizetési díj egy évre: 2300,- Ft, amelyet egy összegben kérünk befizetni, illetve átutalni.

A megrendelésekkel és a postázással kapcsolatos ügyeket a

TÁR-40 Bt (2000. Szentendre, Stéger köz 18.) végzi.

Kérjük, hogy a Jogtörténeti Szemlét az alábbi címen szíveskedjenek megrendelni legkésőbb 2004. január 31-éig:

TÁR-40 Bt.

2000 Szentendre

Stéger köz 18.

Számlaszám: OTP Bank Rt, Szentendre

11742087-20067467

Az előfizetési ívek és az átutalások beérkezése után a TÁR-40 Bt. azonnal megküldi a befizetésekről szóló számlát.

Megtisztelő érdeklődésüket köszöni a

Jogtörténeti Szemle Szerkesztősége

MEGRENDELŐ

Megrendelem a **Jogtörténeti Szemle 2004. évi 1–4. számait** az alábbi magánszemély/intézmény* részére:

Megrendelő neve:

Címe:

Postázási cím:

Elismerem, hogy a megrendelő lap visszaküldésével egyidejűleg az évi 2300.-Ft előfizetési díjat a TÁR-40 Bt. Szentendre 11742087-20067467 sz. számlaszámára befizettem ill. átutaltam.

Dátum:

PH

Aláírás:

munkakör:

* A megfelelőt kérjük szíveskedjen aláhúzni!

MAGYAR EMLÉKEKÉRT A VILÁGBAN KÖZHASZNÚ EGYESÜLET

SOCIETY FOR HUNGARIAN MEMORIALS WORLDWIDE
ASSOCIATION POUR LE PATRIMOINE HONGROIS DANS LE MONDE

Előadások, kiállítások a Magyar Kultúra Alapítvány épületében és a meghívó intézményekben a múltunk külföldi emlékeit felkutató és bemutató

MAGYAR EMLÉKEKÉRT A VILÁGBAN EGYESÜLET (MEVE) rendezésében
2004. év I. félév

Európa és a tengerentúl magyar emlékeit, valamint más népek magyarországi emlékhelyeit évek óta kutató és bemutató egyesületünk első félévi rendezvényeinek célja (egyesületi tagok és meghívott kutatók előadásai):

- külföldi emlékeink ismertetése a folytatódó előadás-sorozataink keretében
- évfordulók és az angliai magyar évad során aktuális kiállításaink bemutatása

Az előadások helyszíne: **Magyar Kultúra Alapítvány,**
Budapest, Szentháromság tér 6. Budavár terem
(eltérő helyszín esetenként jelölve!)

FEBRUÁR

9–16. (kiállítás) *Szentendre: Rákóczi emlékek Európában* (a tagság közös fotó dokumentációs kiállítása, a Pest Megyei Művelődési Központban)

20–27. (kiállítás) *Budapest: Magyar múlt nyomában Itáliában* címmel a tagság kiállítása, (előreláthatóan) a Pázmány Péter Tudomány Egyetem Olasz Központjában

MÁRCIUS

2., (kedd) 18.00 *Neves magyarok emlékei a nagyvilágban (IV.) Jeles világjárók nyomdokain: Magyarok Délkelet-Ázsiában.* Benyóvszky Móric és Xantus János nyomában.

Meghívott előadó: **Dr. Kubassek János** geográfus, író, kutató, (a Magyar utazók Ázsiában, Tájfunkok Tajvan földjén c. könyvek szerzője) a Magyar Földrajzi Múzeum igazgatójának vetített előadása. Ismét levetítésre kerül a *Benyóvszky Társaság* által készített, decemberben körünkben nagy sikerrel bemutatott rövidfilm! Vendégünk *Ausztrália Magyar Baráti Társasága!*

12., (péntek) 18.00 *Március 15. tiszteletére: Magyar emlékhelyek Európában (16.) Magyar bujdosók, 48'-as emlékhelyek Bulgária földjén.* Meghívott előadó: **Alexander Gjurov**, a „Magyarok nyomai bolgár földön” c. könyv szerzője

19.00 *48'-as emlékeink a Délvidéken.* Előadó dr. Beckné D. Mária (MEVE)

15–25. (kiállítás) *Edinburgh, Napier Egyetem: Magyar múlt Britanniában. Kossuth-emlékek Skóciában* címmel, **Messik Miklós** (MEVE) kiállítása, a „Magyar Magic – Hungary in Focus 2004.” keretében

31–ápr. 7. (kiállítás) *Dombóvár: Magyar emlékek francia földön* (a kiállítást a partnerváros Saint Rambert d'Albon delegációjának látogatása alkalmából és Dombóvár várossá avatásának évfordulóján mutatjuk be).

ÁPRILIS

2–5 (kiállítás) *Marlow: Magyar múlt Britanniában. Széchenyi és a „Clark-ok”* címmel, **Messik Miklós** kiállítása, a Marlow Society, a Hungarian Cultural Centre (London) és a MEVE közös rendezésében (az angliai magyar évad, a „Magyar Magic – Hungary in Focus 2004.” keretében).

6. (kedd) 18.00 *Egy áttörhetetlen védőrendszert Európában: Az Árpád vonal* címmel, **Dr. Szabó József János** alezredes, hadtörténész vetített előadása, könyve alapján.

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem a HONISMERET című folyóiratot példányban.
Az előfizetési csekket az alábbi címre kérem:

Név: irányítószám:

Cím:

Az előfizetés díja egy évre: 1500,- Ft
fél évre: 750,- Ft

A megrendelőlapot kérjük a Honismereti Szövetség címére visszaküldeni:
1370 Budapest, Pf. 364.
Tel./fax: 327-77-61

Dátum:
aláírás

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem a HONISMERET című folyóiratot példányban.
Az előfizetési csekket az alábbi címre kérem:

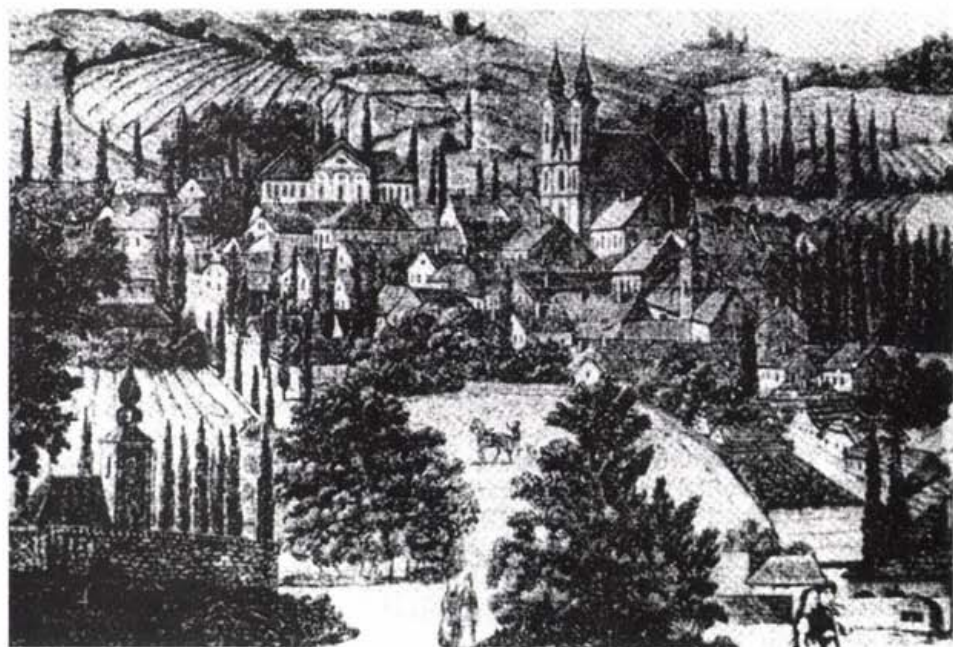
Név: irányítószám:

Cím:

Az előfizetés díja egy évre: 1500,- Ft
fél évre: 750,- Ft

A megrendelőlapot kérjük a Honismereti Szövetség címére visszaküldeni:
1370 Budapest, Pf. 364.
Tel./fax: 327-77-61

Dátum:
aláírás

Metszet Zalaegerszegről, XIX. század közepe

Metszet Zalaegerszegről, XIX. század második fele

300 Ft

A Szentegyházi Gyermekfilharmónia

